

Рудолф Щайнер

**ОТГОВОРИ
на мирови и
житейски въпроси
с помощта на
антропософията**

Поредица „Просветление“

*С благодарност към Преслав Павлов,
с чиято безвъзмездна помощ се преведе и издаде
българският превод
на този, непревеждан на английски, руски и други езици,
том от събраните съчинения на Рудолф Щайнер.*

Рудолф Щайнер

ОТГОВОРИ НА МИРОВИ И ЖИТЕЙСКИ ВЪПРОСИ С ПОМОЩТА НА АНТРОПОСОФИЯТА

Двадесет и една лекции,
изнесени между 14 март 1908 г.
и 21 ноември 1909 г.
в различни градове

Превод от немски:
Атанас Атанасов

Аб
*Издателско
Ателие*
София, 2020

RUDOLF STEINER

Die Beantwortung
von Welt- und Lebensfragen
durch Anthroposophie

1986

RUDOLF STEINER VERLAG
DORNACH/SCHWEIZ

Според непроверени от лектора записки и бележки, издадени
от Управлението на наследството на Рудолф Щайнер

Издатели Анна-Мария Баластер и Ула Трап

Bibliographie-Nr. 108

Alle Rechte bei der Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach/Schweiz

© 1972 by Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung, Dornach/Schweiz

Всички права са запазени. Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма – електронна, механична, фотокопирна или по друг начин – без писменото разрешение на издателството.

© Рудолф Щайнер, автор

© Атанас Атанасов, преводач

© Христо Маринов, технически редактор

© Издателско ателие А⁶, 2020

ISBN: 978-619-228-083-3

Указания относно публикуваните лекции на Рудолф Щайнер

Основа на антропософски ориентираната духовна наука представляват написаните и публикувани от Рудолф Щайнер (1861–1925) произведения. Редом с тях от 1900 до 1924 година той изнася многобройни лекции и курсове както за широката общественост, така и за членовете на Теософското общество, по-късно преименувано на Антропософско общество. Първоначално Рудолф Щайнер не е искал винаги да се записват свободно изнасяните лекции, понеже те са били предвидени от него като «устни, непредназначени за печатане съобщения». След като се увеличават непълните и неточни записки, които се размножават и разпространяват сред слушателите, той се вижда принуден да се погрижи за стенографирането на лекциите. С тази задача натоварва Мари Щайнер фон Сиверс. Тя е била отговорна за поръчването на стенографите, съхраняването на преписите и необходимите за отпечатването корекции на текстовете. Тъй като поради липса на време Рудолф Щайнер само в редки случаи сам е коригирал стенографирания текст, по отношение на всички публикувани лекции трябва да се има предвид неговото изказване: «Предполага се, че в тези непрегледани от мен текстове могат да се намерят грешки».

Относно лекциите за членовете на обществото, които първоначално са били разпространявани като ръкописи, и относно публикуваните му произведения Р. Щайнер се произнася в «Моят жизнен път» (35-та глава). Казаното там същевременно важи и за всички семинари за различните професии, предназначени за участници, запознати с основните истини на духовната наука.

След смъртта на Мари Щайнер (1867–1948) започва издаването на Събраните съчинения на Рудолф Щайнер според нейните указания. Настоящият том спада към тези «Събрани съчинения». Доколкото се налага, в раздел «Указания» се намират описания за произхода на текстовете.

СЪДЪРЖАНИЕ

I.

За висшите светове 13

Виена, 21 ноември 1908 г.

Астрален и деваканичен свят. Преживявания, които душата може да има в астралния свят. Същества на астралния план. За миграциите на прелетните птици. Душите на животинските групи и техният противоположен образ. Михаил и змеят. Растителният свят на астрално ниво. Принципът на повторението – етерно тяло. Принципът на завършека – астрално тяло. Взаимодействие между етерното и астралното, например при формирането на гръбначния стълб. Животински аз и растителен аз. Преживявания на душата в света на Девакана.

Що е самопознание? 31

Виена, 23 ноември 1908 г.

Четирите степени на истинското самопознание. Най-нисшият вид самопознание е този, който човекът добива посредством обикновеното дневно съзнание, като си служи с физическите органи: познанието на околната среда. Втората степен е насочена към действието на собствената индивидуалност в етерното тяло: познанието на принадлежността ни към семейство, раса, народ; какво произлиза от по-рано, какво достига в бъдещето? Придобиване на независимост на индивидуалността от наследствената линия чрез самовъзпитание за преобразуване на талантите и способностите; промени в аурата. Третата степен е познанието на кармичните действия, които се изживяват в астралното тяло. За най-висшата степен на самопознание трябва да се сдобием с познание за космическата връзка на нашата Земя: самопознание посредством познание на света.

Животът между две прераждания 48

Бреслау, 2 декември 1908 г.

Четиричленната човешка същност в състоянието на будност и сън. Сън и смърт. Панорамата на живота след смъртта, траеща три дни и половина; отделянето на етерното тяло. Периодът Камалока и неговата продължителност; снемането на астралното тяло. За астралните трупове. Влизане в Девакан. Приятелството, любовта на детето и майката и тяхното значение. Деятелността на човека в периода Девакан и подготовката за ново раждане.

ДЕСЕТТЕ ЗАПОВЕДИ 62
ЩУТГАРТ, 14 декември 1908 г.

Какви са били инспирациите на посветените в последователните културни епохи? Това, което са учили ришите, водило началото си от горния Девакан. Посветените от персийската епоха могли да се издигнат до нисшия Девакан. Египетските посветени били добре запознати със света на астралния план. Докато завесата на духовните светове все повече и повече се спускала, народът на Мойсей бил избран да получи откровение от духовните светове. Мисията на Мойсей: човек трябва да си представя божеството в образа на аз. Десетте заповеди като аз-заповеди. Превод и обяснение на десетте заповеди, които дават насоки за почитане на божественото по такъв начин, че външното развитие на човешкия род да може да се осъществява във физически план в хармония с божественото.

ПЪТЯТ НА ПОЗНАНИЕТО

ЗА ВЪТРЕШНАТА ВРЪЗКА НА ЧОВЕКА СЪС ЗЕМЯТА 79
ПФОРЦХАЙМ, 17 януари 1909 г.

Радост и болка в трите царства на природата. Небесните тела като арени на духовни същества. Слизането на Христос от Слънцето на Земята. Преживяването на Павел в Дамаск. Влияния на Луцифер и Ариман в хода на развитието на човечеството. Земетресения, вулканични изригвания и карма на човечеството. Укротяването на природните елементи чрез действието на Христовия дух в човешкото сърце.

ВЪПРОСИ ОТНОСНО КАРМИЧНИЯ ЗАКОН 93
СЕНТ ГАЛЕН, 21 ноември 1909 г.

Кармата е духовно предизвикване на събитие в човешкия живот от предхождащ живот. Примери за въздействия на кармата между раждането и смъртта; охота към виното, гняв, благоговение, принудителна смяна на професията. Кармични въздействия от предишни прераждания. Последици от дисхармонията между наследствеността и придобитото от предишни прераждания. Как се отразява на телесното това, което живее в усещашата душа, разсъдъчната душа и съзнателната душа? Оформяне на черепа. Кармични причини за злополуки. Значението на смъртта. Разбиране за Христовото събитие и неговото значение за постигането на земната цел.

II.

НОВАЛИС И НЕГОВИТЕ „ХИМНИ НА НОЩТА“ 112

БЕРЛИН, матине, 26 октомври 1908 г.

Животът на Новалис. Семейство, следване, професия; неговото отношение към математиката. Спиритуални преживявания, спомен за по-ранни инкарнации. София фон Кюн. „Химни на нощта“. Новалис и мистерията на Голгота.

НОВАЛИС, ЯСНОВИДЕЦЪТ. КОЛЕДНАТА МИСТЕРИЯ 120

БЕРЛИН, 22 декември 1908 г.

Преживяването на Новалис в Дамаск. Той разпознал в Христос „Бога на бъдещето“, „сина човешки“. Коледното тържество. Предизвестяването на Христос чрез посветените в мистериите на Атлантида и на следатлантските култури. Мистерията на Голгота. Христос при мъртвите. Събитието на Голгота съставлява началото за пренасяне на въздействия от физическото в духовното. Коледната мистерия: бъдещият зародиш на Христос.

ТЪЛКУВАНИЯ НА ПРИКАЗКИ 141

БЕРЛИН, 26 декември 1908 г.

Приказките трябва да се тълкуват от духовната действителност, стояща зад приказния свят. Разказване на приказки за шивашкия калфа, за розмариненото стъбло и златните птички. Преживяване и възприемане на духовната среда чрез чувстващата, разсъдъчната и съзнателната душа; приказките като репродукции на тези преживявания. Обсъждания на различни приказни мотиви: великани, джуджето, мъдри жени, сестри, омагьосани фигури, женитба. Разказване на приказката за тримата царски синове и трите им сестри; борби с дракони. Останки от атавистично ясновидство в приказките.

III.

ОТНОШЕНИЕТО НА АНТРОПОСОФИЯТА КЪМ ФИЛОСОФИЯТА 166

БЕРЛИН, 14 март 1908 г.

Появата на субективизма във философията и неговото преодоляване чрез духовната наука. Първата философска система, която черпи само от източника на мисленето в понятия, намираме при Аристотел. Той дава техника на мислене, формална логика, на която се опират през десетилетията както християнските философи, така и мислителите на арабското културно течение. Схоластика; номинализъм и реализъм. Субективизмът, мрежата, в която философията

се е оплела от времето на Кант. Отношението между субект и обект. Необходимостта от различаване между представа и понятие и значението на вътрешното конструиране на понятията. Свободно от сетивност мислене.

За философията 186

Мюнхен, 20 март 1908 г. (Бележки)

Пътят на философията от античността. Развитието на понятийното мислене от древното ясновидство. Аристотелизмът и неговите по-късни влияния в схоластиката и в арабизма. Няколко теоретико-познавателни понятия: форма и материя; род и родово понятие; универсалии преди и след нещата. Номинализъм и реализъм. Преодоляването на Кантианството.

ФОРМАЛНА ЛОГИКА I 194

БЕРЛИН, 20 октомври 1908 г. (Бележки)

Задачата на формалната логика. Закони за правилното мислене. За същността на понятието. Какво е възприятие, усещане, представа? Разлика между представа и понятие. Развитие на представата и развитието на понятието. Връзката на представите чрез асоциация или аперцепция. Свързването на понятия в съждения, на съжденията в умозаклучения. Граници на формалната логика.

ФОРМАЛНА ЛОГИКА II 205

БЕРЛИН, 28 октомври 1908 г. (Бележки)

Учението за понятията, съжденията и умозаклученията. Различаването на понятията според обем и съдържание. Форми на съждението: утвърдително-отрицателно, партикуларно-универсално, абсолютно-хипотетично. Най-простата фигура на умозаклучение. Кантовото подразделение на аналитични и синтетични съждения. Разликата между формално правилни и екзистенциални съждения. Критерии за валидността на съжденията.

За философията и формалната логика 215

Мюнхен, 8 ноември 1908 г. (Бележки)

На външните постижения на природните науки днес противостоят неспособността за философско мислене и философско разработване на понятията. Мисловни грешки и мисловни навици. Необходимостта от мисловна техника. Логика, учението за понятието, съждението, умозаклучението. Към Кантовото опровержение на онтологическото доказателство за Бога.

ОБРАЗУВАНЕТО НА ПОНЯТИЯ И УЧЕНИЕТО ЗА КАТЕГОРИИТЕ НА ХЕГЕЛ . . . 234
БЕРЛИН, 13 ноември 1908 г. (Бележки)

Възприятие, представа, понятие. Отношението на мрежата от понятия към сетивната и свръхсетивната действителност. Самодвижението на чистите понятия според метода на Хегел. Учението за категориите. Хегеловото образуване на категориите в първата част на неговата „Наука логика“. Съгласуваност между понятие и действителност.

ПРАКТИЧЕСКО УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА МИСЛЕНЕТО 253

КАРЛСРУЕ, 18 януари 1909 г.

Действително практическо мислене и чисто мисловни навици. Как да постигнем правилно отношение към мисленето? Усъвършенстването на мисленето чрез упражнения. Задълбочаване на мисловните сили. Упражнения за засилване на паметта. Примери за мисловни грешки. За значението на съответстващото на обекта мислене.

ПРИЛОЖЕНИЕ

ФРИДРИХ НИЦШЕ В СВЕТИНАТА НА ДУХОВНАТА НАУКА 277
ДЮСЕЛДОРФ, 10 юни 1908 г. (Бележки)

Личността на Ницше; неговото отношение към материалистичната култура на 19. век и към елинската. Нещо от биографията на Ницше; неговото заболяване; неговото отношение към музиката. Шопенхауер. Рихард Вагнер. Относно някои мисли в Ницшевите съчинения „Философията в трагичната епоха на гърците“, „Раждането на трагедията“, „Тъй рече Заратустра“. Понятието за „свръхчовек“. Ницше не можеше да намери във външната култура на своето време отговори на копнежите и идеалите, които живееше в душата му.

ЗА МИСИЯТА НА САВОНАРОЛА 292
БЕРЛИН, 27 октомври 1908 г. (Бележки)

По време на ренесанса християнството се проявява в две форми: във вътрешния опит на човешките души и във външното разгръщане на властта на църквата. Савонарола, съвестта на християнството.

ОТ ЕДНА ГЛАВА НА ОКУЛТНАТА ИСТОРИЯ. РИШИТЕ 297
ЩУТГАРТ, 13 декември 1908 г. (Бележки)

Промени в задгробните преживявания на душата в хода на исто-

рическото развитие. Посветените в различните културни епохи. Значението на събитието на Голгота за живота в отвъдния свят във времето между смъртта и новото раждане.

ОКУЛТНА ИСТОРИЯ I

ЗАДГРОБНИЯТ ЖИВОТ ПРЕДИ И СЛЕД РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО 301

НЮРНБЕРГ, 16 декември 1908 г. (Бележки)

Разлики в душевните преживявания на човека в задгробния живот преди и след Рождество Христово. Съзнанието на атлантаца; съвместният му живот с божествено-духовните същества. Животът във физическия и духовния свят през индийската, персийската, египетската и гръко-римската културна епоха. Събитието на Голгота и възвестяването на Христос в света на мъртвите. Значението на това събитие за трите свята, в които живее човекът.

ОКУЛТНА ИСТОРИЯ II

ПОКЪЛВАНЕТО НА БЪДЕЩИТЕ ДУШЕВНИ СИЛИ 317

НЮРНБЕРГ, 9 февруари 1909 г. (Фрагментарни бележки)

Епохата на Атлантида: посветени, места за оракули, уменията на хората. Кой от тези умения са пренесени в следатлантската култура?

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ОТНОСНО ЗАПИСКИТЕ НА ЛЕКЦИИТЕ 321

РУДОЛФ ЩАЙНЕР, ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО 324

За висшите светове

ВИЕНА, 21 ноември 1908 г.

По желание на Вашия председател днес ще говорим по една тема, която поставя известни условия на слушателите, т.е. по определен начин е предназначена за напреднали антропософи. В следващите публични лекции ще имаме възможност да се съобразим с онези, които все още малко са слушали за основите на антропософския мироглед, и някои неща, които може би се нуждаят, така да се каже, от известно разяснение във вътрешните лекции, поне отчасти да бъдат осветлени в публичните лекции. Когато говорим за напреднали антропософи, то в никакъв случай не бива да разбирате това така, скъпи приятели, сякаш с това имаме предвид, че, за да напреднем в областта на духовната наука, би трябвало да сме научили много неща теоретично; това всъщност не е от значение. Това, до което се свеждат нещата тук, е не толкова един свят от такива теории вътре в душата, колкото необходимостта от известно усъвършенстване на нашия сетивен свят, на нашия чувствен свят, необходимостта от известно убеждение, може да се каже, което се придобива постепенно, когато се работи отново и отново в антропософския кръг.

Онези, които са работили много и години наред в този кръг, или са участвали в друг такъв кръг, ако се върнат в мислите си във времето, когато те, така да се каже, за пръв път са чули нещо за това, което антропософската духовна наука е призвана да каже на човечеството, ще си спомнят, че някои неща от това, което са възприели тогава като нейно послание, са изглеждали не само като невероятни, но може би като смущаващи и фантастични – за да не кажем нещо още по-лошо. С течение на времето обаче онези, които в последствие все повече и повече се приобщаваха към антропософския мироглед, привикнаха с определен свят на сетивата и на чувствата, който прави

възможно да се приемат неща, които се предават от висшите светове, така, както се приемат разказите за факти, които се случват според физическия план, във физическия свят. Онова, което би могло да се нарече доказателства за духовнонаучните разкрития, изобщо не трябва да се търси в областта, в която се търси доказателството за признатите научни истини. С такова привеждане на доказателства не би могло да се постигне много. Доказателствата, които се получават за този, който се вживява в антропософския мироглед, се крият в цялата интимна трансформация, която изживява душевният живот. И много преди човекът да се изпълни с щастие в следствие на приложението на духовнонаучните или окултни методи, да се извиси до съзерцание на духовните светове, в него се формира едно предчувствие, едно предусещане за правилността, за дълбоката обоснованост на това, което се съобщава за тези висши светове. Някои неща за това, което ще ни даде известна представа за начина, по който човек може да проникне във висшите светове, по който той може да възприема във тези висши светове със собствените си духовни сетивни органи, ще ви бъде онагледено в следващата лекция „Що е самопознание“. Днес искаме повече под формата на разказ да поразмишляваме за тези висши светове, за тяхната връзка с нашия физически свят.

Вие всички знаете от досегашната Ви антропософска работа освен за нашия свят, за два други свята, така наречения астрален и така наречения деваканичен свят, който от религиите, доколкото са известни тук у нас, се нарича небесен свят, същинският духовен свят. Вие знаете за тези светове преди всичко като за областите, които човекът трябва да премине между смъртта и едно ново раждане. Вие знаете дори, че най-напред се преминава астралният свят като Камалока, че след това човекът навлиза в един чисто духовен свят, в Девакана, където той съзрява за едно ново раждане, за да се спусне след определено време за нов земен живот, за живот във физическия свят.

Обаче не е достатъчно, ако само си представяме астралния и деваканичния свят като определени области, които човекът

трябва да премине между смъртта и едно ново раждане, но трябва да знаем, че тези светове са постоянно около нас. Ние живеем постоянно не само във физическия свят, но и в астралния или душевния свят, който ни заобикаля със своите същества и факти. За да определим как този астрален или душевен свят прониква нашия физически свят, може да си послужим с примера за гъба, която се напоява с вода. Разликата между тези два свята е тази, че нашият физически свят се възприема чрез органите на нашето тяло и че тези висши светове преди всичко затова се изплъзват на възприятието на човека, защото той не е развил за тях никакви органи за възприемане. Колкото са истинни те в нашия свят, толкова истинно и трайно се намесват и техните влияния в него. И много неща, които се случват във физическия свят, човек би могъл да си обясни по-лесно, ако познаваше намиращия се зад тях духовен астрален и деваканичен свят, ако знаеше, че около нас са налице същества и факти, които не могат да се схванат и разберат с нашите сетива. Астралният свят съдържа преди всичко не само факти, които се разиграват свръхсетивно в нашата обкръжаваща среда; той съдържа и същества, които, ако можем да се изразим така, са vyplътени в субстанцията на този свят също така, както човекът, човешкото самосъзнателно същество, тук във физическия свят е свързан с плътта и кръвта. Разликата по отношение на съществата като току-що характеризираните е тази, че тези същества не приемат толкова плътни физически тела, за да се виждат с нашите физически очи. Тяхното най-грубо тяло е астралното тяло.

Сега, когато говорим за съществата, които имат за своя най-нисша част на духовния си организъм астралното тяло, както човекът има за най-нисша част човешкото тяло, трябва от самото начало да обърнем внимание на обстоятелството, че онзи, чието ясновидско съзнание е отворено, който следователно може да вижда, възприема тези същества. Тези същества се различават съществено от съществата на нашите природни царства, съществуващи на физически план. Тук сме заобиколени от минерали, растения, животни и хора. Ако искаме да установим

характерната отличителна черта на тези същества на различните природни царства, трябва да посочим постоянното, трайното на формата. Човека, който сте видели днес, ще го разпознаете утре, вдругиден или дори след години по трайността на външната му форма. Така стоят нещата при животното, при растението, при минерала. Това изобщо не е така при съществата, изпълтени само на астрален план. Те имат постоянно променяща се форма, форма, която при много същества става във всеки момент друга; понеже външният вид, който се възприема на астрален план, е точен израз на вътрешните душевни преживявания и душевни дейности на тези същества.

Представете си само, ако наблюдавате душата си сутрин, когато току-що сте получили радостно писмо, и хубавата вест е изпълнила душата ви с радост и наслада, и това чувство, така да се каже, живее във вашата душа, представете си, ако промените външния си вид всеки път съответно на душевния живот, колко различно ще изглеждат тези образи следобед, когато получавате например съобщение за смърт, или в момент, когато сте разтърсени от гняв или ужас. Ако всеки път вашият външен вид се променяше и той даваше израз на това, което става в душата, тогава бихте имали представа за това, което става на астрален план. Оттам объркващото, мигновеното и постоянно изменящото се във формите на астралните същества. Така че трябва да си представите как ясновидското съзнание, когато се отклонява от физическия план, е заобиколено от такъв астрален свят на образи. Естествено всичко онова, което се разиграва там, не може да се опише; могат да бъдат скицирани само детайли.

Животът на астралния план е много по-богат, отколкото във физическия свят. Трябва само да си представите, че там в астралния свят пробягват светли образи, които не са прикрепени към един външен предмет, че те имат известна форма, която е повече или по-малко светла, по-малко светеща или помрачена, че те във всеки момент се променят, и че те не са нищо друго освен израз за душите, които живеят там на астрален план. Но тези светлинни тела показват не само светлина и различни цвет-

ни образувания, но и всякакви други подобни на физическите сетивни впечатления, само че те се възприемат не с външните, а с духовните органи на душата.

Впрочем има разлика между възприемането на едно светлинно тяло на астрален план и възприемането на един цвят или на едно светлинно тяло на физически план. По отношение на това, което се явява там като светлина, съзнанието няма чувството, че то е извън него, но то има чувството: ти живееш в това. – Отначало е доста трудно да си представим това, понеже трябва да имаме предвид, че в момента, в който се проявява ясновидското съзнание в човека, той чувства още и нещо друго, за да се изпълни пространството само с астрални факти и същества, а именно той чувства, че сякаш расте, сякаш става все по-голям и по-голям. Съзнанието се разширява: „Това съм аз“ отвъд кожата. Това е същественото при ясновидското съзнание. Човекът усеща като че ли се разширява и вмъква в онова, което възприема, така че той заживява в тези светлинни тела и възприема усещанията за топлина и студ; усеща също и вкус. Всички онези усещания, които той познава най-напред от сетивния свят и които тук са свързани с външното ограничено тяло, протичат и пробягват през пространството, но преди всичко се явява и още нещо. Тук във физическия свят естествено човекът има чувството, че само онова принадлежи към едно същество, което е свързано, така да се каже, пространствено с него. Необичайно бихте се изненадали, ако в стаята влезе някакво физическо същество и по-късно едно друго и някой би твърдял, че двете образуват едно цяло, въпреки че не е налице връзка между тях. Бихме ги смятали за отделни същества, понеже никога не бихме разглеждали пространствено отделени тела във физическия свят като *едно* същество. Случаят в астралния свят е такъв, че това, което изобщо не е свързано пространствено, е *едно* същество, и там нямате друг критерий, според който да го признаете за едно същество, освен, да кажем, че се намирате вътре в него и имате съзнанието, че тези два напълно отстоящи един от друг елемента принадлежат към едно същество. Смущаващо е сле-

дователно, че ясновидското съзнание не винаги е адекватно и че това, което принадлежи на едно цяло, не винаги може да се види като такова. Да, може да продължим и да кажем, че Вие може да виждате едно същество, което Ви се явява като поредица от отделни сфери, тук една светеща сфера, далеч от нея втора, по-нататък трета, четвърта и т.н. От това ще видите, че на астрален план всичко изглежда коренно различно, отколкото тук.

Но има нещо, което е свързано със самия човек и което в тази връзка с човека в същото време изразява всички особености на астралния свят като въздействия върху човека; това е собственото астрално тяло на човека. Това е третата част от неговата същност, за което Ви е известно, че то в определен смисъл има една самоограничена форма. По време на живота между раждането и смъртта, разбира се, може да се види, че по същество астралното тяло изглежда като един вид овален облак, в който са положени физическото и етерното тяло. Един вид яйцевидна форма е тялото, по чиито външни граници протичат постоянно вълнуващи се движения, така че не може да става дума за закономерност. Астралното тяло показва сравнително устойчива, постоянна форма, докато се намира във физическото тяло. Докато то е там, дотогава то запазва тази форма. Вече през нощта, когато астралното тяло се отдръпва, същото започва да се нагажда към душевното тяло. Така може да се види как човек, който през деня се владее от злостни чувства, през нощта се показва по-различно от човек, който през деня е бил владян от добри чувства. Като цяло обаче формата на астралното тяло продължава да съществува и през нощта, защото силите на физическото и етерното тяло действат твърде силно също и през нощта и запазват астралното тяло по същество в неговата форма, но само по същество.

Но когато в смъртта, след приключването на физическия живот, човек отхвърли най-напред физическото тяло, а след това и онази част от етерното тяло, която трябва да бъде отхвърлена, тогава астралното тяло показва още през периода на Камалока една изцяло променяща се форма. Това тяло напълно се е наго-

дило в своята форма и фигура към своя душевен живот, така че човекът, който в смъртта е загубил тялото си с грозни чувства, показва отблъскваща фигура, докато човекът, който е умрял с прекрасни чувства, показва красиви, привлекателни форми на астралното тяло. Може да се стигне дори дотам, че хора, които изцяло се изразходват в сетивни желання и които не могат да се извисят до никакви благородни чувства и пориви, след смъртта за известно време приемат действително формата на всякакви гротескни животни, не на такива, които живеят на физически план, а на такива, които само напомнят за тях. Онзи, който има преживявания на астрален план и може да проследи какви форми се предлагат на ясновидското съзнание, той знае какъв образ съответства на една душа с благородно и на една с неблагородно съдържание; от него следователно може да се преживее и съзре всичко по формите. Казах вече, че това астрално човешко тяло по никакъв начин не показва абсолютно определени вътрешни и външни форми, но само в определени граници това е така. Дори във физическия живот, особено в онази част на тялото, която го напуска след заспиването, астралното тяло се нагажда по определен начин към това, което преживява душата. И там може да се види от определени образувания и конфигурации, които астралното тяло приема в себе си, какво се случва в човека и какво преживява.

Само по отношение на някои неща, които душата може да преживее, бих могъл да Ви укажа някои подробности, а именно как астралното тяло се вижда. Да предположим, че един човек е бърбърив, любопитен или е склонен към избухливост или други подобни, да речем, недостатъци. Тези недостатъци се изразяват по много специфичен начин в астралното тяло. Ако човек например е измъчван от гняв, досада, особено ако е с избухлив нрав, тогава в неговото астрално тяло се показват грудкови образувания, наблюдават се сгъстявания през астралното тяло. Той става нечист. От тези сгъстявания излизат доста зле изглеждащи змиевидни продължения, които се различават и по оцветяване от другите субстанции. Особено при избухливите

хора това може лесно да се наблюдава. Ако хората са бърбиви, това се наблюдава особено чрез това, че астралното тяло показва всякакви сгъстявания, които биха могли да се охарактеризират така, че чрез тези сгъстявания се оказва от всички страни натиск в астралното тяло. Ако хората са любопитни, това е налице в астралното тяло така, че то се набръчква; определени части стават набръчкани, отпуснати, определени части провисват, така да се каже, една срещу друга; наблюдава се всеобща отпуснатост. Виждате следователно, че това астрално човешко тяло споделя по определен начин всеобщите качества на астралния свят, че то нагажда своята форма към вътрешните душевни преживявания на човека.

Сега, когато проучваме астралния свят като цяло, откриваме преди всичко определени същества, за които човек, който познава само физическото, не може всъщност да има понятие. Преди всичко този физически свят му се явява по съвсем различен начин, отколкото по-рано. Така например намираме като напълно отделни същества групите души на животните. Човекът, както ни се явява тук, има индивидуална душа, която, всяка за себе си, притежава една азова същност. Животните нямат по същия начин азова същност. При тях еднакво оформените, следователно всички лъвове, тигри, всички костенурки имат онова, което може да се нарече обща, групова душа. И трябва да си представите, че на астрален план живее една азовост, независимо от това, къде живеят животните във физическо отношение. Всички са положени в една азовост, която на астрален план е действителна личност и там можем да срещнем тази личност, тази групова душа така, както тук един човек.

Един пример: вземете миграцията на прелетните птици, когато птиците започват да мигрират от северните райони към екватора. Всеки, който не наблюдава повърхностно тези действително необичайно разумни миграции, ще се изуми, колко много от това, което се нарича интелигентност, принадлежи на тази миграция на птиците. Едни отлитат към тези, други към други райони; преодоляват опасности и кацат там, където

трябва да кацнат. Обикновеното физическо съзнание вижда в това само отлитащите натам ята. Ясновидското съзнание обаче вижда груповата душа, действието на личностите, които водят и направляват това, което се наблюдава там. Фактически това са такива астрални личности, които управляват и ръководят цялото. Именно тези групови души срещаме най-напред като население на астралния свят. Многообразието и пъстротата, които господстват в груповите души на животните на астрален план, са безкрайно по-големи. Само мимоходом трябва да се спомене, че на астрален план има място за всички, защото там съществата се взаимопроникват; понеже законът за непроницаемостта важи само за физическия план. Влиянията там се усещат като проникване – както добрите, така и злите, – те се изживяват вътрешно само когато се взаимопроникват. Следователно те могат да преминават едно през друго; те могат и да живеят на едно и също място. Там господства законът за проницаемостта.

Но това е, от друга страна, само една част от астралното население, която можем да познаем в пълния, правилен смисъл едва когато я схванем изцяло. Не мислете, че онзи, има вече понятие за групова душа на някаква животинска форма, който, да кажем, забелязва как тази е положена в астралния свят и как се отвежда неговото съзнание до тази групова душа. Това не е достатъчно. Точно тук забелязваме ясно, че това, което пространствено е разделено, принадлежи на едно цяло, така че за всяка животинска груповая душа, която ръководи мъдро цялото, ние имаме един противоположен образ, и то лош противоположен образ. В това се състои проявата на животинското, че веднъж тя насочва нагоре към астралния свят, а след това насочва надолу към онази част от астралния свят, където господстват грозотата и противността, така че ние имаме за всяка животинска група един светъл образ и един грозен образ, който някога се е отделил от светлия образ като злото, грозното, което някога е било в него. Сега може да разберете как древните картини и художествени произведения са произлезли от едно

по-висше познание. Днес познаваме като индивидуалност само това, което живее в човека. И затова, ако искаме да представим нещо по-висше, можем да прибегнем само до фантазията. Това изобщо не е било винаги така. Тогава, когато една голяма част от човечеството, особено тази, която въздействала артистично, имала определено ясновидско съзнание или поне разполагала с ясновидски традиции, тогава изобразявали винаги това, което действително се намира във висшите светове. Така в известния архангел Михаил – със змея или свети Георги със змея – имате чудесно изображение на отношенията, които ясновидецът на астрален план с оглед на животинските форми постоянно намира. Те го извисяват до едно по-висше изобразяване, което е мъдро и надминава далеч мъдростта на човека. Но тази мъдрост е извоювана чрез това, че е била изхвърлена от астралността на такива същества лошата страна. Този лош образ имате в злия змей. Когато ясновидецът вдигне поглед от живата форма, той вижда, че всичко, което е предопределено от висшето същество за живата форма, е мъдро, но не може да познае любовта. Но това развитие на светлия душевен образ е било постигнато само чрез това, че са били стъпкани злите качества, които са били налице във формата на съществото. Човекът се е сдобил с настоящата си природа вследствие на това, че той е смесвал в своята карма добро и зло, докато към животното не са приложими моралните различия между добро и зло. Но понятието за светлото същество е свързано с полета нагоре, а понятието за падналостта с това, което е било преодоляно. Старото изкуство най-често е творяло така в многозначителни символи и което е било сътворено там, не е нищо друго освен резултат от ясновидски наблюдения. Това ще бъде разбрано едва тогава, когато отново се познаят астралните първообрази.

Също и растителният свят предлага нещо своеобразно на астрално ниво. Когато ясновидецът наблюдава едно растение, как то пуска корени в почвата, разлиства се и разцъфтява, той има пред себе си преди всичко растението като състоящо се от физическо и етерно тяло. Животното има още и астрално

тяло. Сега може да повдигнете въпроса: растенията напълно ли са лишени от астрално тяло? Би било погрешно да се твърди това; то обаче не е вътре в растението, както е вътре в животното. Когато ясновидското съзнание разглежда растението, то го вижда предимно горе, където са или възникват цветовете, вижда цялото растение потопено в един астрален облак, ярък облак, който огражда и загръща растението особено в тази част, където то цъфти и носи плодове. Следователно астралността като че ли се спуска върху растението и загръща една част от него. Астралното тяло на растението е положено в тази астралност. И своеобразното на това е, че ако си представите цялата растителна покривка на Земята, ще откриете, че астралните тела на растенията граничат едно до друго и образуват едно цяло, от което Земята е загърната като от физическия въздух, от растителната астралност. Ако растенията биха имали само етерно тяло, те биха растели така, че да пускат само листа без цветове, понеже принципът на етерното тяло е повторението. Ако трябва да се прекъсне едно повторение и да се постави завършек, необходимо е да се прибави астрално тяло.

Така може да разглеждате в самото човешко тяло как си взаимодействат етерното и астралното. Помислете за редуващите се един след друг пръстени на гръбначния стълб. Там се редува пръстен до пръстен. Там, където те се простират, в организма действа главно етерният принцип. Горе, където започва костната черепна капсула, там преобладава астралното, именно там астралното има превес. Следователно принципът на повторението е принципът на етерното, а принципът на завършека е този на астралното. Растението не би завършвало горе с цвят, ако в етерното не потъваше астралното на растителната природа.

Ако проследите едно растение, ще видите как то расте през лятото и след това дава плодове през есента, а накрая започва да вехне, следователно, когато цветът започне да умира, тогава астралното започва да се оттегля от растението обратно нагоре. Особено приятно е да се наблюдава това. Докато физическото съзнание на човека може да се наслаждава на цъфтежа на рас-

тенията, как поле след поле се покрива с великолепни цветчета, за ясновидското съзнание съществува и друга радост. Когато с настъпването на есента растенията, които са едногодишни, умират, те се озаряват и изпълват с трептящи, бягащи образи, които като астрални същества се издигат от растенията, за които са се грижили през лятото. Тук отново е налице факт, който срещаме като поетичен образ и който не може да бъде разбран, ако в него не може да се проследи ясновидското съзнание. Тук се намираме вече в интимната област на астралното съзнание. Но при народите от предисторическото време, когато са съществували такива интимни ясновидци, е било налице вече такова виждане през есента. При ясновидския народ на индусите ще намерите в изкуството изобразен удивителния феномен как една пеперуда или птица излита от една цветна чашка. Това е отново пример как в изкуството преминава нещо, в основата на което лежи изобщо ясновидското съзнание от онези далечни времена, където или ясновидското съзнание е действало в художниците, или се е съблюдавало като традиция.

Следователно и в растението е налице астрално тяло. Животното има физическо, етерно и астрално тяло. Аза на животното открихме в груповата душа. Сега говорихме за астралното тяло на растението, което, когато растението увяхва, характеризирахме като оттеглящо се от него същество. Има ли растението също аз? Да, по отношение на растенията имаме същото, което при животните нарекохме групова душа, само че тук преобладава своеобразието, че всички растителни азове се насочват към едно-единствено място на Земята, а именно към центъра на Земята. Това изглежда така, сякаш Земята се облъчва от всички страни от растителните азове на всички растения, и затова растението расте към Земята. Този аз обаче не може да се наблюдава на астрален план. Там ясновидецът намира животинските групови души. Той намира там и онези двойни същества, които сме виждали символично в образ на Михаил със змея. Той намира и това, което сега беше описано, но растителните азове той напразно би търсил на астрален план.

Те се намират едва във висшия, в същински духовния свят, в по-грубите, долни части на Девакана, в Рупа-Девакана. Там са същинските растителни души, растителните азове, които са така преплетени, че те всички се взаимопроникват заедно със своя същински център, обединени са в центъра на Земята.

Сега може да възникне въпросът: ако физическият, астралният и деваканичният план се проникват всъщност един друг, така че ясновидецът пространствено не се намира никъде другаде, освен там, където е и физическият човек, то как да различим наистина единия от другия? Скоро ще се каже чрез какво физическият план се различава от астралния. Физическият план е дотам, докъдето се вижда, чува, опипва, и когато човек развие вътрешни способности, тогава за него стават различни, докато все още е във физическото, астралните същества. Там, където такива същества влизат в нашето съзнание, които иначе не могат да се възприемат с физически органи, там започва астралният план. Но кога започва тогава деваканичният план? Възможно е да се посочат границите между астралния и деваканичният план, въпреки че те се губят едни в други; налице е външна и вътрешна възможност за разпознаване на издигането от астралния към деваканичният план. Външната възможност е следната: когато човек развива своето ясновидско съзнание, той трябва преди всичко да има моменти в живота си, в които той в известно отношение напуска физическия свят. Това е вече една по-висша степен на човешко развитие, когато той, така да се каже, едновременно вижда физическия и в него, прониквайки го, астралния свят, следователно вижда например физическия облик на едно животно и астралното му тяло. Но това може да се постигне само при известна степен на развитие, след като сме преживели нещо различно, а именно да не виждаме физическия свят, когато виждаме астралния свят.

Това вживяване на човека в астралния свят в началото на развитието се проявява чрез това, че се случва следното. Човек е на определено място. Той чува всякакви неща около себе си, вижда предметите, докосва ги, вкухва ги. Сега, когато човек

постепенно се вживява ясновидски в астралния свят, случаят е такъв, че тези сетивни впечатления започват най-напред все повече и повече да се отдалечават от човека, така че звукът изглежда все повече приглушен, докато накрая напълно изчезне. Същото е и с осезателните възприятия: човек постепенно престава да усеща като непосредствено онова, до което иначе се докосва; той прониква в телата с известни чувства, осезава се в тях. Също така стоят нещата и със света на цветовете, със света на светлината; човек се разтваря, той се вживява в този свят на светлината. Така онова, което е сетивен свят, се отдръпва от човека и на негово място застават явленията, за които стана дума преди малко. И тъй, преди всичко първото, което там трябва да се наблюдава, е това, че там, където човек действително навлиза в астралния свят, са, така да се каже, заличени напълно звуковите възприятия, слуховите възприятия, заличен е светът на звука. За известно време в астралния свят това изобщо не е налице. Човекът трябва да премине, така да се каже, през тази бездна, да живее в един беззвучен свят. Той обаче се отличава с разнообразие от впечатления, главно с един диференциран свят от образи. Когато човекът се издигне по-високо в развитието, той опознава нещо, което сега е съвсем ново за него, а именно това, което може да се обозначи като духовен еквивалент на света на звука. Той опознава най-напред в астралния свят това, което се явява сега като духовно слушане. Това, разбира се, е трудно за описание.

Да приемем следното: виждате една светеща фигура. Една друга идва срещу нея; тя се приближава и те се проникват. Появява се трета, която пресича пътя и така нататък. Това, което Ви се представя, виждате не само с ясновидското съзнание, но то поражда в душата Ви най-разнообразни чувства. По такъв начин може да се случи, че във Вас възникват чувства на духовна охота, а след това на неохота, изобщо най-разнообразно диференцирани чувства, когато съществата се проникват, или когато се приближават или отдалечават. И ставащата ясновидска душа така се вживява, че взаимодействието на астрален план

постепенно се изпълва и прониква от възвишени и противоречиви чувства от чисто духовен вид. Това е духовната музика, която се възприема. Но в момента, когато това настъпва, вече се намираме в областта на Девакана. Следователно Деваканът започва там, където започва да отминава беззвучието, което на астрален план е отчасти ужасяващо. Защото човекът няма представа, какво означава да се живее в безкрайно беззвучие, което не само не предлага никакъв звук, но и показва, че не съдържа никакъв в себе си. Чувството на лишение във физическия свят е дреболия в сравнение с чувствата на душата, когато се усеща тази невъзможност да се долови там нещо от безкрайно простиращия се Космос. Тогава именно се явяват възможностите да се възприема взаимодействието на съществата, тяхната хармония и дисхармония, започва светът на звука. Това е Девакан, разглеждан външно във формите.

Душевното усещане може да покаже и по друг начин прехода от астралния свят в Девакана. Във физическия свят човекът съпровожда в душата си нещата според характера, който има. Един минава покрай една картина и не усеща нищо, друг се изпълва с блаженство, когато стои пред картината. Хора се разминават; един казва на друг, че той е с десни убеждения и вижда по силата на своята душевна нагласа, че той принадлежи към другия, което го изпълва с радост. Всъщност във висшите светове много скоро това няма да е повече така. Там човекът с вътрешна необходимост ще предизвиква преживяванията на един свят от чувства, и там например няма да можете да минавате равнодушно и трезво покрай известни преживявания на астралния и деваканичния план, но известни преживявания ще изискват от Вас отдаване, пълно обвързване; а други, напротив, ще Ви отблъскват.

Това е, което може да се окаже опасно за неправилно подготвения, защото той именно трябва да живее в постоянно променящи се усещания, които евентуално разрушават вътрешно, раздират вътрешно, и затова трябва да се реагира отново щадящо здравето. Там той може от ниво на ниво да забележи

в кой свят се намира. Докато е в астралния свят, той познава главно два нюанса на чувството по най-разнообразен начин. Единият е този, който изпъква особено силно, когато човекът се намира непосредствено след смъртта в областта на астралния свят, който наричаме Камалока. Там той, така да се каже, още не се е освободил от чувствата, принадлежащи на последния живот във физическия свят; там той жадува за него, желае го силно. Вземете например един чревоугодник, който копнее за вкусни храни. След смъртта си и след прехода в астралния свят той все още има охота по изтънчени ястия, обаче няма повече физически органи. Затова той жадува лакомо за това, което могат да предложат на един човек само езикът и небцето. Ето защо това, което той изпитва в душата си, се превръща за него в най-болезнения нюанс на това чувство, в чувството на лишение. Лишението е изобщо нещо, което се намира на едната страна на нашия чувствен свят, когато сме в астралния свят. Там опознаваме, когато сме развили съзнанието, не онова болезнено лишение, каквото има един покойник, обаче чувството за търсене на нещо, чувството за лишение ще обземе и ясновидеца, ако там не би било налице нещо друго за съхраняване на равновесието. Влезе ли неподготвен или не по правилния начин подготвен в астралния план, ще настъпи това чувство на лишение. Не почивка и покой ще има душата, а безпокойство и непрестанна грижа ще я тласкат от едно нещо към друго. За да се избегне това, има само едно средство: трябва да се развие противоположният нюанс на чувството, а във всички тайни школи се подготвя именно това: отказът. Подготвяме се за правилен живот в астралния свят чрез всичко онова, което може да се обозначи по определен начин като отказ. И е напълно вярно твърдението, че ако се откажете тук от най-незначителната дреболия, полагате, така да се каже, камък в стълбата към астралния свят. Съзерцанието на астралния свят се постига посредством това, че се подготвяме за тази цел чрез чувствения свят на отказа. Докато чувството на желанието превръща астралния свят в свят на болка и неохота, това, което се издейства чрез отказа, прави така, че да

можем да наблюдаваме все по-ясно и по-ясно, по-отчетливо и по-отчетливо образуванията и съществата на астралния план, така че не се налага да се колебаем повече между желание и отказ. Това са чувствените нюанси в астралния план и докато те преобладават в душата, ние сме в астралния план.

След това се появяват нови чувствени преживявания на душата. Преди всичко там, където душата прекрачва границата на деваканичния свят, се проявява чувството на ощастливяване, на блаженство. Дори ако влезем в Девакана недостойно, т.е. ако бихме могли да влезем там с помощта на някакво чародейство или черна магия преди смъртта си, много скоро ще плуваме в една или друга степен в море от блаженства. Би могло да се каже, че е странно, че дори едно недостойно влизане в Девакана дарява ощастливяване. Отговорът е, че това е така, но в известно отношение то си има и своите недостатъци. Това чувство на изливащо се и обливащо блаженство на деваканичен план е неразривно свързано с нещо друго, а именно със загубата на аз, на самосъзнателната сила, на вътрешната сила на аз. Ние бихме се разделили, ако не би се присъединил един друг чувствен нюанс. Това е онзи нюанс, който в тайната наука наричаме чувство за жертвоготовно отдаване, за саможертва.

Следователно в астралния план намираме лишение и отказ, а на деваканичен план – блаженство и жертвоготовност. И е странно, обаче все пак истинно, че ако човек на деваканичен план изобщо не би имал чувството: ти трябва да се отдадеш на това, което те заобикаля, но със своя аз би искал да се наслаждава само на блаженството, той би се разлял в морето на деваканичните същества. Но ако той се изпълни с чувството: аз искам да се пожертвам, аз искам да излъча това, което съм придобил за себе си, тогава той се запазва в Девакана от разливане, от загиване. Най-висшето чувство на любовта, на творческата любов трябва да бъде налице като втори чувствен нюанс в Девакана. Това е нещо, което също хвърля светлина върху това, как протичат работите в Девакана между смъртта и едно ново раждане. Като идва в Девакана от Камалока, където човек

е живял преди всичко в лишение и е съкратил продължителността на своя престой чрез това, че се е научил да се отказва, той трябва незабавно да започне да работи върху следващата инкарнация. Бавно той изгражда първообразите на следващия си земен живот. Той ще ги изгражда още по-добре, ако се научи да добавя към чувството на блаженство, което безусловно настъпва, жертвоготовното отдаване на своето същество на това, което го заобикаля. В каквато мярка той се жертва със своята душа, в такава мярка той изгражда първообраза на своята бъдеща личност. Ако не успее да постигне това, той или изцяло ще загине, или ще има нужда от много дълго време, докато отново успее да дойде до земно съществуване. По такъв начин виждаме, така да се каже, как душата намира външно във формите – при прехода от немия, светец астрален свят в звучащия деваканичен свят – границите; много по-важно обаче е как тя вътрешно се вживява в другия свят. – Това са част от указанията за отношенията във висшите светове, в които човекът влиза, съблюдавайки древногръцката сентенция „Познай себе си“!¹ Би могло да се добави още много, но винаги може да се даде само фрагмент от това, което трябва да се счита за характеристика на висшите светове. Така постепенно се вживяваме и като се вживяваме, се научаваме да познаваме и въздействията върху физическия свят, който също става все повече прозрачен.

¹ Надпис на аполоновия храм в Делфи.

Що е самопознание?

ВИЕНА, 23 ноември 1908 г.

Завчера разглеждахме тук една във висша степен окултна тема, задържайки поглед във висшите светове. Вчера пък в публичната лекция² се занимавахме с темата, чрез какъв метод и похват човекът получава възможност да събуди дремещите в неговата душа способности и сили по такъв начин, че да овладее постепенно познанието за тези висши светове. Темата, която ще ни занимава днес, е тясно свързана по определен начин с двете, а освен това има определено отношение и с общия антропософски стремеж. Не само на теория толкова често се чува мисълта, че всъщност антропософската духовна наука не е нищо друго освен всеобхватно, универсално самопознание на човека, едно самопознание на човека по такъв начин, че да му се открие най-дълбокото основание, най-дълбоката същност на собствения аз и благодарение на това да му стане достъпно познанието на света. Наистина, не само, казвам, в теософската литература и другаде може да намерите често изказана тази мисъл, но истинското, чисто самопознание е също онова, което като съпътстващо явление трябва да следва паралелно всяко действително изследване в областта на висшите светове, трябва да бъде паралелно на цялостното развитие на вътрешните душевни сили. „Познай себе си“, тази древна максима на човечеството, означава много, твърде много тъкмо за антропософите. Днес желаем да разгледаме това, което в духовнонаучен смисъл може да се нарече самопознание, на най-различните степени на човешкото развитие. Възнамеряваме да започнем от най-обикновеното, най-всекидневното самопознание, и да се издигнем до онова самопознание, което може да се нарече познание на

² Виена, 22 ноември 1908 г. „Къде и как намираме духа?“ От тази лекция няма запис. Изнесената в Дома на архитекта в Берлин на 25 октомври 1908 г. лекция със същото заглавие е отпечатана в том „Къде и как намираме духа?“, Събр. съч. № 57.

света в антропософски смисъл, и при всички отделни неща, които трябва да обсъдим, искаме непременно да вземем под внимание това, което бихме могли да наречем „тайно-научно“, окултната страна.

Да се обсъди самопознанието в рамките на антропософския светоглед е толкова по-важно, доколкото то, правилно разбирано, може да включва най-висшето, за което може да се касае в антропософския стремеж, а погрешно разбирано, може да стане нещо изключително опасно. Погрешно разбирано самопознание е онова, което особено в началото на духовнонаучния стремеж по-скоро ни отклонява от истинския път, който ни се предначертава в антропософията, отколкото ни води по него. *Гьоте*, който в много отношения беше доста сведущ в тази област, казал веднъж³, че изпитвал вече известно недоверие спрямо израза самопознание, понеже същият означавал нещо, което застъпвали хора, които всъщност чрез фалшива меланхолия, чрез самоопиянение, следвали напълно погрешна следа. И това е един напълно правилен начин на изразяване. В духовнонаучната област ще имаме постоянно възможност да следим внимателно сложната човешка природа, ако си припомним онова, което всички ние знаем: а именно, че в антропософско отношение делим човека на физическо тяло, на това, което наричаме етерно тяло, астрално тяло и същински аз-носител. И ако не изпускаме от внимание, че в основата си онова, което наричаме собствена индивидуалност (*Selbst*), има общо с всички тези звена на човешката природа, лесно ще стигнем до извода, че самопознанието е нещо изключително сложно.

За да пристъпим сега към най-простото, най-нисшето самопознание, нека си припомним, че при тези четири звена на човешката природа трябва да различаваме, разбира се – според

³ Пословици в проза: „Да вземем също така известната сентенция: познай себе си...“, в „Природонаучни съчинение“, издадени и коментирани от Рудолф Щайнер в „Немска национална литература“ на Кюршнер, 1884-1897, 5 тома, повторно издание Дорнах, 1975, Събр. съч. № 1а-е, том V, стр. 461; виж също Гьоте „Максими и размисли“, 675.

настоящото отношение на тези звена, – будния и спящия без сънища човек, че при спящия човек физическото и етерното тяло са напуснати от астралното тяло и аз-носителя и че последните две са извън тялото. Но същевременно знаем, че за настоящия цикъл на човечеството е нормално, че човекът може да съзнава самия себе си само тогава, когато си служи с физическите органи, за да образува възприятия във физически план. Така ние говорим наистина в духовнонаучен смисъл за един аз-носител, който остава неизменен през онези състояния, които обозначаваме като безсъзнателен сън. За този аз-носител обаче трябва да кажем, че той може да развие днешната страна на съзнанието и самосъзнанието, т.е. да влезе в непосредственото поле за наблюдение само когато си служи с физическите органи, следователно когато сутрин се спуска отново във физическото и етерното тяло. Тогава имаме пред нас нормалното за днешния човек самосъзнание и трябва да се запитаме: каква е същността на това самосъзнание на най-нисшата степен? – Но още по-добре е, ако формулираме въпроса така: как човекът успява да познае онова, което от сутрин до вечер обитава в неговото физическо тяло и си служи с физическите органи, как човекът идва до познание за същността на цялото или до познание за аза? – Лесно може да се предположи, че човекът трябва да се вгледа в своята вътрешна същност, че той трябва, така да се каже, да изследва самия себе си. Така стигаме до всички възможни видове самопознания, които обикновено се практикуват и препоръчват. Например човек трябва да наблюдава какво върши, какви са неговите качества и недостатъци, той трябва да се вглъбява в своята вътрешна същност и да се стреми да познае колко достоен е, колко усърден е в това или онова дело и подобни. Тук започват опасностите от погрешно разбираното самопознание и затова трябва да говорим за тези опасности. Ние винаги имаме предвид, че човекът трябва да се опита да се издигне във висшите светове. Ние знаем също, че това извисяване е нещо, което прави от човека нещо напълно различно, отколкото е днес, и затова е естествено да се появят

някакви препятствия по пътя. Чрез погрешно самопознание изкачването става именно толкова опасно, колкото чрез правилно самопознание то става едва възможно. Този вид самопознание, който бихме могли да наречем по-скоро умуване над своя всекидневен аз, насочване на вниманието към своите недостатъци, е погрешно самопознание и същевременно опасност, която всъщност по-скоро отклонява човека, именно защото при него липсва цялостен мащаб за преценка.

Когато човек чрез обичайно преценяване на своите предимства и недостатъци казва: тук си постъпил правилно, тук не си постъпил правилно, в това отношение трябва да се подобриш, това предполага, че той има мащаб, към който се придържа. Този мащаб става, така да се каже, мерило и за онова, което ще представлява човекът и в бъдеще. И по този начин човекът всъщност никога не ще излезе отвъд себе си, а това е именно изискването, което антропософът постоянно си казва на себе си: не се спирай, но винаги, стъпка по стъпка, излизай отвъд тази точка. – Максима, която трябва да се вземе присърце, е: всичко, което предприемаш с оглед на развитието на душата си и което те тласка напред по пътя на живота, е сторено добре; всичко, което те задържа в настоящия момент, е всъщност загуба за твоята душа⁴. – Самопознание, което подтиква човека да се разкайва дълбоко или го води до самодоволство, не може да тласне човека напред. Ако искаме да получим поне възможност да прозрем, за какво се касае тук, трябва да си зададем въпроса: от какво зависи обикновено същинският човек? – Лесно ще се пренесете в мисълта: как биха стояли нещата с моите представи, с моите усещания и чувства, ако тази индивидуалност, която е преминавала и ще преминава от инкарнация в инкарнация, как биха стояли нещата, ако тази индивидуалност, да кажем, преди толкова и толкова много години би се родила не във Виена, но петдесет години по-рано например в Москва? Какво съдържание би имала тогава тази индивидуалност; какви усе-

⁴ Срв. Рудолф Щайнер „Как се постигат познания за висшите светове?“, Условия. Събр. съч. № 10, стр. 28.

щания, чувства, представи мисли и идеи биха изпълвали тази индивидуалност и биха ѝ давали своеобразен основен тон? Напълно различни! Най-лесно ще може да си представите съвсем точно това, ако поразсъждавате върху това, как протичат от сутрин до вече Вашите представи и усещания, колко много при тях зависи от това, кога и къде сте попаднали в света. Опитайте се да си дадете точна сметка, извадете от вътрешната същност на душата всичко, което е обусловено от времето и мястото на раждането. Изхвърлете от душевния живот всички тези представи. Опитайте се да прецените, какво тогава още остава, и преди всичко се опитайте да прецените още, колко от тези представи, които от сутрин до вечер преброждат душата, имат изобщо валидност и стойност извън обусловеното чрез мястото и времето протичане на Вашия живот между раждането и смъртта. Тогава ще видите колко е важно за аза да обърне внимание на това, колко много той се намира под влиянието на времето и мястото. И това не ще се научите да познавате чрез вглъбяване във Вашата вътрешна същност, а чрез правилното обмисляне на сентенцията на поета⁵: искаш ли да познаеш самия себе си, опознай се чрез другите! – чрез обкръжението. И така по своеобразен начин ние се отклоняваме от умуването на душата и довеждаме до това да си кажем: за да опознаем нашия аз, трябва да отворим погледа си, да отворим ума си за съдържанието на света, на който принадлежим по рождение според време и място. Колкото повече се стараем да придобием този отворен ум за външния свят, за това, което ни заобикаля, толкова повече стигаме в духовнонаучен смисъл до това, което можем да наречем в тази най-нисша област самопознание.

Нека се опитаме да опознаем чрез свободен поглед, така да се каже, целия колорит на нашето собствено време; нека се опитаме да си изясним, по колко многообразен начин разполагаме със своеобразното на нашата епоха, на населеното място, в което живеем. Във висша степен своеобразно е това самопознание,

⁵ „Ако искаш да познаеш себе си, погледни другите и техните дела; ако искаш да разбереш другите, погледни в собственото си сърце“. Фридрих Шилер, „Оброчни плочи“, 23.

което ни насочва от нас към нашето обкръжение. Оpozнаем ли този наш външен свят, опитаме ли се да проникнем в неговия дух, да изследваме това, което ни е изкристализирало, тогава ще познаем като в огледало нашия аз. Това е един обективен път. Вглеждането в самия себе си е опасност. Трябва да познаем причините, защо сме такива и такива. Тях можем да опознаем в обкръжението; по този начин се отклоняваме от себе си. Следователно тук имаме преди всичко това, което ни дава способността да познаваме себе си, доколкото сме един аз, който си служи с физически орган, за да живее със света около себе си.

Този аз си служи с органа на етерното тяло, на жизненото тяло, с онзи фин организъм, който е доста познат на антропософския духовен учен според естеството му, който пронизва физическото тяло и трайно се бори срещу разпадането на физическото тяло. Азът, когато се потопява сутрин във физическото и етерно тяло, действа в настоящия човешки цикъл и в двете тела, следователно и в етерното тяло. При това там не се взема под внимание онова, което мястото и времето, моментите Кога и Къде правят от нас, но се вземат повече неща под внимание. В етерното тяло се закрепва и нещо съвсем друго, което в известно отношение е още по-дълбоко свързано с нашия аз, което вече излиза отвъд раждането и смъртта. Тук стигаме до това, което в известно отношение този аз носи със себе си, което произхожда от по-рано и продължава в бъдещето, което този аз има вече, когато се въплъщава в едно физическо тяло. Външно погледнато, когато разглеждаме повърхностно човека, в етерното тяло се представя особено онова, което трябва да обозначим като таланти, заложби, особени умения на аза, и тук се оказваме вече в една по-трудна сфера на самопознанието. Макар и то да е една относително още нисша степен спрямо онова, което е самопознание на висшите степени на развитие, човекът също и тук не ще отиде твърде далече, ако се вгълбява в своята вътрешна същност и желае да си изясни: какви са неговите таланти и умения?

Би ни отвело твърде далече, ако трябваше да обоснова това, което възнамерявам да кажа сега, изхождайки от същност-

та на човека. Самопознанието го дебнат най-лошите врагове, ако човек започне да иска да е наясно относно своите таланти и способности посредством умуване върху себе си. Тъкмо тук той трябва да пренасочи своите наблюдения от себе си върху обкръжението, от личното към неличното. Тук трябва да насочи наблюденията сега, що се отнася до областта на етерното тяло, към нашата принадлежност към тази или онази раса. Тук трябва да се запитаме, към коя част от човечеството принадлежиш всъщност? Трябва да се постареем да изследваме своеобразието на тази човешка група, към която принадлежим чрез семейство, раса, народ, в сравнение с универсалните характеристики на целия човешки род. Следователно, ако се запознаем с онова, което протича в наследствената линия, което продължава да се развива от працядо към дядо и така нататък, и което обагря своеобразно аза в тази наследствена линия, което следователно не е свързано непосредствено с моментите Кога и Къде, но е свързано с по-дълбоки основни закони на човешкото съществуване, ако се запознаем с тези своеобразия, тогава ще открием отново правилния фон, за да видим едва тогава как се откроява нашият собствен аз на този фон. Но всякакво умуване над собствения аз преди разглеждането на този фон е от злото. По такъв начин антропософията изисква от нас един по-неудобен вид самопознание, отколкото е онзи, който често празнословно се има предвид, но при който не се стига до действително самопознание, защото липсва мащаб, защото там се вглъбяваме само в собствената точка и нямаме мерило за сравнение.

Сега бих искал веднага да се позова на окултните факти. Ние всички знаем, че това човешко тяло е заобиколено от аура, е положено в тази астрална аура, която, подобна на овален облак, е видима за ясновидското съзнание. Обстоятелството, че човек се ражда в определено време и определено място, определя мярката на неговата аура в известно отношение. Човек, който има твърде ограничен кръгзор, който следователно може да преживява и желае да преценява в своя аз само това, което го подтиква незабелязано от обкръжението, и който желае да се ръководи само от волеви импулси, следователно е продукт на

времето и мястото, такъв човек показва на ясновидското съзнание в аурата си нещо сплескано, притиснато. В този случай аурата не е голяма и не се простира далеч отвъд физическото тяло. В момента, в който човек разшири своя кръгзор, когато следователно развие отворен ум, отворен поглед за наблюдение на своето обкръжение, ние виждаме фактически как аурата се уголемява във всички посоки, как тя става по-обширна с оглед на границите на физическото тяло. Следователно човек става вътрешно духовно по-голям благодарение на това, че той разширява своя кръгзор с оглед на своя понятиен и чувствен свят. За ясновидското съзнание това изглежда също толкова поразително, колкото малката аура при хората, които са отзвук на своето обкръжение. Но когато хората започнат да изтънчват своята преценка, да я правят по-независима, така че те стигат до там да се разграничават от обичайното, тогава ясновидското съзнание вижда как се разширява аурата, как тя расте, как човекът става по-фин и по-всеобхватен в себе си.

Колкото и гротескно да звучи за мнозина – познанието на обкръжението е първата стъпка към самопознание. Познанието на семейството, на расата е втората стъпка. При човека, който в своите чувствени и волеви импулси се опитва да се освободи от това, в което е закрепостен – народа, расата, семейството и така нататък, при този човек ясновидското съзнание вижда не само как аурата се разширява, но и как тя става по-подвижна в себе си, получава вибрации, докато по-рано тя е била мъртва, неподвижна. С това е изразено вече, че – наистина не непосредствено, но по определен начин – онова, което наричаме специфичен колорит и способности, е свързано с тази наследствена линия.

Как можем сега да се издигнем над онова, което са определящите основания, причините на вътрешната структура на аза? По отношение на човека още не е постигнато много, когато той се познава по този начин. С оглед на неговите таланти и способности по правило няма да се постигне много, ако човек си създава само представа за произхода и наследствената линия, тъй като това не ще го доведе до излизане от нея. Тук може да говори само духовнонаучният опит. Става въпрос за това, че от

духовнонаучния опит се дава онова, което прави човека независим от таланти и способности. Този способ изобщо не е подобен на това, което трябва да се постигне, но той все пак е способ: ако човек се опита да развие едно топло, искрено чувство за това, което първоначално малко го интересува, да се заинтересува от това, което му коства усилие, и особено ако той направи многостранен своя интерес, тогава той ще успее да освободи своята индивидуалност от наследствените способности.

Първата стъпка, познанието на обкръжението, ще бъде сравнително скоро направена; втората обаче – това самовъзпитание – преобразява само бавно талантите. Да, трябва дори да се обърне внимание на факта, че понякога за тази инкарнация е необходимо да се откажем от претворяване на талантите, обаче пътят, по който трябва да се върви, е този, и е изключително важно да опитаме наистина да извършим това. Тогава на ясно-видското съзнание много скоро ще се покаже как аурата става подвижна в себе си, как става вибрираща. Ние ще видим поне в първите наченки едно преобразяване на нашата собствена природа. В това постепенно осъществяващо се самовъзпитание се получава тогава от само себе си онова, което можем да наречем нелично самопознание.

Сега стигаме до третата важна област. Преминаваме към разглеждането на онова в нашия аз, което този аз изживява благодарение на това, че е вложен в астрално тяло, в носителя на удоволствието и болката, на страстите и така нататък. Това астрално тяло по време на сън без сънища е извън физическото и етерното тяло. Обикновеният човек никога не е отделял съзнателно астралното тяло от физическото и етерното тяло. Ясновидското съзнание може това, нормалното съзнание обаче не може. Кое е онова законосъобразно в човешката природа, което ще изживее своята характерност в астралното тяло? Там се изживява онова в аза, което наричаме карма, онова, което е своеобразие на аза или на индивидуалността, което не само се развива по-нататък в наследствената линия, но което преминава от инкарнация към инкарнация, което следователно е свързано със собствените дела, със собствените преживявания на душата

по време на инкарнациите. Това, което човек преживява чрез своето тяло, следователно това, което като закон за причинността се изживява чисто духовно, се взема под внимание при третата степен на самопознание.

Сега възниква въпросът: може ли човекът да направи нещо, за да достигне до самопознание в тази област? При отговарянето на този въпрос можах да посоча, колко е трудно в настоящия човешки цикъл дори само да схванем какво е действието на кармата. Казах например, че в кармата на един човек било предначертано да пътува след известно време, да речем, след четиринадесет дни. В същото време той взема решение след три седмици да направи нещо, защото той не взема под внимание кармата, защото не знае нищо за нея. Той насочва всичко към въпросната цел, докато не получава съобщение, че трябва да предприеме пътуване. Сега двете насочващи линии влизат в колизия една с друга. Това, което той е направил, влиза в противоречие с неговата кармична линия. От това виждате, че към кармата постоянно се присъединява нещо ново. Чрез това се укрепват и преплитат кармичните линии. С това се има предвид, че човек в своето нормално развитие трудно може да прецени пътя на собствената индивидуалност, на аза, доколкото се взема под внимание това кармично преплитане; понеже, ако той няма ясновидско съзнание за едно по-висше развитие, той не може да знае какво се крие в неговата карма.

Става въпрос за това: може ли в нормалния живот да се постигне самопознание до тази точка? Тук трябва веднага да Ви посоча онова средство, което ни дава духовнонаучния опит, което, така да се каже, прави възможно за човека да не пропуска онова, което е кармично правилно, и да извършва правилното в определен момент. Съществува едно съвсем погрешно схващане, което срещаме понякога, а именно, че човекът не бил свободен чрез кармата. Кармата не ни прави несвободни. Именно благодарение на свободата си човекът може всеки момент да извърши нещо, което създава карма. Следователно кармата не изключва щото кармичната линия да се преплита и да се свързва тук и там. Може ли впрочем човекът да направи нещо, за да се

постави в определено отношение към своята карма, по начин, по който да не противодейства твърде много на тази карма и чрез това да установи нови причини, които, вместо да допринасят за неговото развитие, го връщат назад? Има едно нещо, което действа по такъв начин, че човекът все повече и повече се насочва в посоката, която неговата кармична линия иска да следва, и това е нещо, което винаги се упражнява и обсъжда в кръговете, които поддържат антропософския светоглед. Това е тъкмо онова, което се получава като убеждение в душата под влияние на светоглед като антропософския. Това е онова, което все повече въвежда човека в кармата. Трябва да се настроим правилно в антропософски дух; утешителите, които говорят само за това, че човекът трябва да се задълбочи в себе си, че трябва да търси бога в себе си, малко подпомагат човека в неговия път; напротив тъкмо онова допринася за неговото развитие, което го отвежда от неговата личност, което му дава светоглед, който прави възможен за него свръхсетивен светоглед. Всичко, което ни се предлага в антропософията, ни позволява да надникнем в свръхсетивните събития. Отначало човек може да не е сам ясновидец; той трябва да приема това, което му се казва от ясновидските изследователи. Не е и необходимо да бъде ясновидец, както не е нужно за някой веднага да посяга към телескопа или микроскопа. Онова, което изследователят споделя в тази област, може напълно да се схване чрез една непредубедена логика. Човек трябва, така да се каже, сам да направи себе си инструмент, за да може да изследва в свръхсетивната област; обаче всичко може да се разбере, без да е необходимо сами да ставаме инструменти. Ако по такъв начин антропософът си създава картина относно това, как трябва да изглеждат нещата във висшите светове, какво се случва зад сетивните факти, то това не остава без въздействие за целия негов душевен и сетивен живот. Това трябва да си кажем искрено в душата, за да не се измъкваме с удобното извинение: че е важно не да учим много, а да имаме тези или онези морални принципи. – Понякога е така, че в антропософската духовна наука ученето не може да се спести и че е на погрешен път онзи, който твърди: какво ме

засягат онези теории за висшите светове и така нататък? – Положително това зависи от антропософското убеждение; това е едно разбиращо се от само себе си условие; но както печката затопля помещението, ако тя се загрее, след като в нея е било поставено и запалено горивото, така е и с човека. Но ако само проповядвате на печката, само ѝ казвате: скъпа печке, твой дълг е да затопляш помещението, – то тя не ще затопли помещението. Ако само проповядвате на хората, че техен дълг е да обичат и така нататък, то малко ще произлезе от това. Има малка полза да се представяме за морални проповедници, понеже всяко морализиране оставя хората такива, каквито са. Ако запалите печката, тя ще затопли помещението. Дайте ѝ топливо и то ще стане причина за топлината в помещението. Дайте на човека светогледа, който антропософията може да му даде относно свръхсетивните факти, и тогава ще последва съвсем необходимо онова, което се съдържа в първия принцип на теософското общество – всеобщото побратимяване⁶. Необходимо е антропософско убеждение, но постоянно да се повтаря това, с нищо не помага. Както растенията се откриват на едното Слънце, също така и всички, които се стремят към това познание на света, се устремяват към едното централно Слънце, и всички останали последици произтичат от само себе си. Такова е антропософското убеждение, както произтича от духовнонаучното познание.

Това е онова, което прави възможно за човека, да живее от само себе си в духа на своята карма. Следователно от сега нататък става въпрос за това, човекът да бъде способен да превърне антропософското учение във факти. Необходимо е кармата да не остане абстрактна идея, а тя да влезе в действие така, щото да предприемем опит да въведем в живота тази идея за кармата, поне като опит, защото поради многообразието и безпокойствието на нашия всекидневен живот не можем да останем постоянно в самонаблюдение. Необходимо е да си зададем въпроса, какво означава това: да мислим кармично?

Нека вземем като пример един радикален случай: някой е

⁶ Той гласи: Да се сформира ядрото на всемирното братство на човечеството, без разлика на вяра, нация, съсловие, пол.

ударил плесница на друг. Какво означава „да мислим кармично“ в такъв случай? Аз съм живял в един по-раншен живот, другият също. Може би тогава, в по-раншния живот, съм му дал повод за неговия сегашен начин на действие, подтикнал съм го към това, като че ли съм създал у него нагласа за това. Не желая да теоретизирам, искам да съставя хипотеза, която да се превърне в житейска хипотеза. Той ли ме е ударил, ако мисля така? Не, ни най-малко той. Аз самият съм се зашлевил, понеже аз самият съм го поставил в това положение, аз съм вдигнал ръката, която той вдига срещу мен.

Сега останалото може да даде само опитът, и той дава следното: ако човек се опита да съблюдава сериозно така идеята за кармата, ако от време на време си задава един такъв въпрос, напълно сериозно и с достойнство, той фактически ще види, че ще се увенчае с успех. Никой не може да Ви докаже това. Вие трябва сами да си го докажете, като го направите. Тогава ще видите, че Вашият вътрешен живот става наистина съвсем различен, ще получите съвсем различни чувства, волеви импулси за живота, и един съвсем различен вътрешен живот ще покаже своите последствия; той ще се покаже на съвсем различно място. Там, където бихте изпитали болка, разочарования, ще приемете болката спокойно; Вие сте уравновесени затова, защото така сте направили и мислили това. Резултатът е, че върху целия душевен живот се разнася забележително спокойствие, настъпва един вид законосъобразно и по никакъв начин фаталистично схващане на събитията.

Това е също пътят, по който трябва да се поеме, ако искаме да развием постепенно идеята за кармата, ако искаме да превърнем в увереност допускането на нейната истинност. За кармичната идея може да се спори. Който иска да привежда основания, може да направи това. Теоретично обаче такова нещо не може да се докаже, а само да се изпробва, и опитът ще Ви даде онова, което произтича тук. Опитът, ако сте интензивни, ще Ви предостави средствата преди всичко да схванете кармата. Тогава ще забележите от групирането на нещата, че в действителност има нещо, което се крие в нещата, така както

забелязвате, дали е образ на въображението или действителност нажеженото желязо на ютията, когато го докосвате. По такъв начин самият опит трябва да даде онази връзка на житейските факти, чрез която ние постепенно присъединяваме нашия произвол, нашите вътрешни волеви импулси към нашата карма. Тази дейност на нашия живот, която е сложна, е нещо, което принадлежи към най-добрите средства за достигане на една трета степен на истинско самопознание. Благодарение на това се научаваме постепенно да чувстваме, какво в настоящия живот се е наслоило от предишния.

Това познание не е толкова лесно постижимо, колкото вглъбяването, защото то може да се усвои отново едва от обкръжението. Дори при най-висшето самопознание, познанието на света, става въпрос преди всичко за това, да се излезе от себе си. *Фихте* беше казал⁷: повечето хора биха предпочели да смятат себе си за парче лава на Луната, отколкото за аз. – Там опознаваме аза в неговото точкообразно съществуване повече, отколкото една точка. Този аз се познава като точкообразно отражение на целия свят. В този смисъл самопознанието е, ако щете, богопознание, не в пантеистичен смисъл, но както една капка има еднаква субстанция и същност с цялото море. И както тя вследствие единосъщията дава възможност да се познае същността и характера на цялото море, така и човекът е от същото естество като божеството, което той може да познае; обаче на никой не би хрумнало да обяви капката за море. Ние можем да познаем субстанцията и същността на божественото, както и същността на морето от капката, но никой човек не ще се осмели да твърди, че се задоволява с познанието на капката; и със сигурност всеки ще каже, че за него е важно познанието на морето, а това става, когато плуваме в него. Следователно опознавате божественото особено когато схващате капката на божественото в себе си, във Вашия вътрешен свят, обаче онава, от което намиращото се във Вашия вътрешен свят отново

⁷ *Йохан Готлиб Фихте*, 1782-1814. Дословно се казва в „Основа на всеобщото наукоучение“, заб. към § 4: „Повечето хора биха склонили по-лесно да се смятат за парче лава на Луната, отколкото за аз“.

е само капка или искра, опознавате не иначе, освен като се задълбочавате в най-висша степен нелично в големите свръх-сетивни светове. Ако искаме да познаем самите себе си, трябва да излезем изцяло от себе си и да изследваме по най-задълбочен начин свръхсетивните светове.

Нека казаното за реинкарнацията и кармата по отношение на третата степен се смята за достатъчно. За най-висшето самопознание трябва да се сдобием с познание за голямата космическа връзка на нашата Земя; понеже ние сме част от нашата Земя, както и един пръст е част от целия организъм. Пръстът не се поддава на илюзията, че е самостоятелна същност; отрежете го и той няма да е повече пръст. Ако можеше да се разхожда по организма, от който той е част, тогава, подобно на човека, той би могъл да се поддаде на илюзията, че е самостоятелен организъм. Човекът не мисли, че ако го вдигнете няколко мили над Земята, той няма да е повече човек. Човекът е част от земния организъм, както Земята от своя страна е част от космоса. Това можем да прозрем само ако схванем основанието за космическата връзка. Всяко размишление върху аза без всеобхватно познание на света, без да схванем как азът е използвал всички съществуващи събития, е напразно; без да прозрем това, не можем да достигнем до познание, дори до познание на аза-индивидуалност. Достигаме до познание на дневния аз, когато изследваме обкръжаващата среда според Кога и Къде. Познание за това как азът се изживява в етерното тяло, намираме, когато разглеждаме наследствената линия. Познание за това как азът се изживява в астралното тяло, намираме, когато преживяваме кармата, и последното познание, когато се сдобием с познание на света; понеже там е разгънато онова, което е концентрирано в точкообразния аз на човека. Познанието на света е самопознание.

Ако доведете точно пред душата си онова, което се описва в статиите „От Ашака-хрониката“⁸ относно развитието на Земята, което привидно е съвсем чуждо за душата, как това накрая

⁸ Публикувани за първи път в списание „Луцифер-гносис“ 1904-1908. Книжно издание, Събр. съч. № 11.

води с необходимост до днешната конфигурация, тогава ще имате самопознание чрез познание на света! Така че самопознанието ни отвежда все по-далеч и по-далеч от нас, винаги до неличното. Както чрез прилагането на кармата в живота аурата става по-светла и по-ясна, така чрез същинското познание на космическите връзки аурата става по-силна и способна да създава спонтанно от себе си свободни импулси. Тук стигате до решението на въпроса за свободата и несвободата. Понеже свободата е продукт на развитието и достига до нея толкова повече, колкото повече достига до самопознание. Тогава чрез такова упражняване на самопознанието, в описания по-горе смисъл, придобиваме способността да схващаме по правилен начин някои неща в областта на духовната наука, да се вживяваме в антропософския поток на духа. Някои неща се явяват като детска болест в антропософското движение, които трябва да отпаднат, особено когато са били схванати такива неща, каквито се давали като указания за самопознание. Надличният характер на антропософското познание ще се познава все по-добре. Той е извоюван благодарение на това, че е бил придобит от онези изследователи, които не само са преобразили душата си като инструмент на самопознанието, но и са я развили – както днес беше разказано, – които следователно са достигнали до това да разказват нелично какво предлагат висшите светове. Един първи принцип, който трябва да се придобие, е старият, красив принцип на гръцките мъдреци: който иска да достигне до истината, не бива да уважава собственото си мнение. – Ето защо ще узнаете, че онзи, който действително е опитен в духовнонаучните пътища, твърди: да, не мога да бъда полезен с мнения; мога да дам описания за опити, но не и регулаторни принципи, не и постулати на действието, и такива описания трябва да се вмъкнат като учения в теорията на духовната наука. – Духовният учен трябва да отвикне от мнения и гледни точки. Той няма гледна точка, защото всички възгледи са като картини, които възникват от различни гледни точки, и които са толкова различни, колкото хората, които разглеждат света от най-различни страни. От една страна, е картината на материалистичния възглед, след това,

от друга страна, картината на спиритуалния, механистичния, виталистичния възглед. Всичко това са възгледи. Да ги познаваш не само теоретично, но да живееш така с един светоглед, че да се изключват всички възгледи като картини на различни страни, това е вътрешната толерантност, за която става въпрос. Не бива да се оборва мнение чрез мнение. Тогава ще се получи вътрешната, а от нея външната толерантност, от която се нуждаем, ако човечеството иска да се приближи към своето бъдещо спасение. Трябва също да се придаде специално значение на прозрението, че онова, което в идеите тече през антропософския световен поток, е продукт на неличното. Така ще бъдем в състояние да изключим от антропософското движение нещо в смисъла, в който е било налице в по-ранни времена, а също и днес: авторитетът в лошия смисъл. Да наречем ли микроскопът авторитет? Това е необходимост, преходна точка. Така трябва и хората да станат преходна точка, но ние трябва да се издигнем до неличното, защото само чрез хора може да дойде в света онова, което трябва да дойде. Вратата в авторитета трябва да се изтрие от антропософския лексикон, и тъкмо затова достигат до непринуденост хора, които се вживяват в това познание, така че те навлизат чрез личното в неличното на световния ход.

Животът между две прераждания

БРЕСЛАУ, 2 декември 1908 г.

Вчера пред един малко по-голям кръг можахме да обсъдим някои неща относно пътищата, които водят към висшите светове⁹. Днес нека ни бъде позволено да кажем някои неща за самите висши светове, и то бихме искали веднага да се спрем на една от най-важните глави от областта на свръхсетивните светове и да хвърлим поглед върху процесите, които протичат при човека между смъртта и едно ново раждане. Това е една от най-важните глави от областта на по-висшия живот затова, защото засяга най-фундаменталните факти и процеси на човешкото развитие, и тъй като физическото съществуване на човека е свързано и преплетено с важни процеси в онези светове, трябва да се проникне в онези тайни, ако искаме да схванем изобщо човешката същност.

Бих искал да започна веднага с описването на живота на човека между смъртта и едно ново раждане, обаче, за да можем да схванем какво се случва там в този междинен период, трябва да разгледаме най-напред същността на човека. За онези, които отдавна се занимават с антропософски въпроси и изследвания, онова, което ще бъде пояснено във въведението, не ще представлява нищо ново. Обаче трябва да не изпускаме от внимание тези неща от самото начало, за да се подготвим за пълно разбиране на описанията, които ще последват.

За антропософската духовна наука същността на човека не е само онази същност от материално естество, както се явява на външните сетива, която можем да докоснем с ръце и която е свързана чрез физическата законосъобразност с физическия свят. Духовната наука показва, че това физическо тяло на човека е само част от цялата негова същност; човекът има това физи-

⁹ В публичната лекция „Къде и как намираме духа?“, Бреслау, 1 декември 1908 г., неотпечатана; относно паралелната лекция виж бележка на стр. 31.

ческо тяло съвместно с минералния свят. Можем да се огледаме навън в природата – всичко, което привидно принадлежи на мъртвата, минерална природа, се състои от същите вещества, от които е изградено човешкото тяло. В камъка и в човешкото тяло се проявяват едни и същи физически процеси, но има голяма разлика между процесите на обикновените, безжизнени физически тела и същността на човека. Едно външно физическо тяло като камъка има форма и то запазва своята форма дотогава, докато един външен физически процес като строшаване или друго някакво насилие не разруши формата. Човешкото физическо тяло, напротив, се разрушава поради собствената закономерност на физическо-химическите вещества, и в този случай човешкото тяло е труп.

Духовната наука ни показва, че в състоянието между раждането и смъртта, следователно по време на нашия физически живот, е налице още една втора част от човешката същност, което се бори срещу този разпад на физическото тяло. Ние го наричаме етерно тяло или жизнено тяло. То е във всички нас. Ако тази втора част не би била в човека, тялото във всеки момент щеше да следва само физическите сили; то щеше да се разпадне. Етерното тяло или жизненото тяло се бори срещу този разпад. Само в случай на смърт това жизнено тяло се отделя от физическото тяло. Човекът има това жизнено тяло общо с всяко друго живо същество; животното го има, растението също има такъв траен борец в себе си.

Ако физическото тяло беше обозначено като първа, жизненото тяло като втора част от живите същества, то човекът има освен тази втора част още и една трета част. Вече с разсъдъка, с логиката ние сме в състояние да разберем това. Нека приемем, че пред нас стои човек. В това пространство, което той заема, в тази ръка, която той използва, не е ли налице нещо друго, освен споменатото? О, в тях има много повече от кости и мускули, много повече от всякакви химически елементи, които можем да виждаме с очите си, да докосваме с ръцете си. И всеки от нас знае много добре, че в тях има нещо повече. Това повече е сумата

на неговото страдание и удоволствие; това нещо познава всеки, понеже то е всичко, което като усещания и чувства, от сутрин до вечер, изпълва целия живот. Има един невидим носител на тези усещания, и ние го обозначаваме като астрално тяло или чувстващо тяло на човека. Това невъзприемаемо за физическите очи на човека астрално тяло е значително по-голямо от физическото тяло. За ясновидското съзнание то е разпознаваемо като облак, излъчващ светлина, в който е положено физическото тяло. Тази трета част от своята същност човекът има общо с животното, понеже и то притежава астрално тяло.

Но освен това има и една четвърта част в човешката същност, короната на земното царство, короната на човешката природа. Можем да забележим тази четвърта част, ако проследим едно интимно движение на човешката душа. В човека има едно нещо, което никога не може да навлезе в него отвън. Това е едно име, простото име „аз“. Само от най-големите глъбини на душата може да прозвучи това име, това, което обозначаваме с думата „аз“. Никога един човек не може да каже на друг „аз“. Само на себе си човек може да каже това; то може да дойде само от него, от неговия собствен най-съкровен вътрешен свят, и тук чрез името „аз“ започва да звучи нещо напълно различно, нещо божествено. Всички големи религии усещали, че в аза се крие нещо свято. Това е ясно разпознаваемо също и в Стария завет. Там името „аз“ е равнозначно на името Бог. Само на свещеника се разрешавало при особено тържествени поводи, при особено тържествени богослужения да произнася името на Бога, и когато той изричал в храма със страхопочитание името „Яхве“, то името „Яхве“ не означавало нищо друго освен „аз“ или „аз съм“. Това трябвало да означава, че самият Бог се изразявал в човека. И само онова същество може да изрича тази дума в своята душа, в чиято природа се открива божията същност. Откровението на Бога в човека е четвъртата част в човешката същност. Само че не бива да мислим, че ние сме самият Бог. Това, което проблясва в човека, е искра от морето на божествеността. Както една капка от морето не е самото море, а само капка от него, така и

азът на човека не е Бог, а капка от божествената субстанция: Бог започва да говори в човешката душа.

Само на свещеника било позволено при особено тържествени поводи да произнася Яхве, светото име. Да прозвучи в душата на човека тази божествена същност благодарение на това, че човекът може да каже: „аз съм“, това е короната на творението. Този аз-носител, четвъртата съставна част в човешката природа, превръща човека в първото сред съществата, които са видими в земното творение. Затова навсякъде в древните мистерии се е говорило за светата четворица, чиято първа част е видимото физическо тяло, чиято втора част е етерното тяло или жизненото тяло, чиято трета част е астралното тяло или чувстващото тяло и чиято четвърта част е азът. Това са четирите съставни части, които искаме да разгледаме в началото. И от вида и начина, по който са свързани помежду си, зависи човешкият живот, човешкото съзнание.

Само в дневното съзнание, по време на будност, четирите части на човешката природа се проникват един в друг. Тогава физическото ни тяло е проникнато от етерното тяло, което е само по-fino и малко по-голямо, извисяващо се над физическото тяло. След това имаме астралното тяло, носителя на нашите усещания, проникващо в етерното тяло и като голям блестящ овал се извисява около свързаното с етерното тяло физическо тяло. И тогава имаме аз-тялото. Четирите съставни части на човешката природа обаче се проникват само по време на будност. Когато човекът спи, астралното тяло излиза с аз-носителя, докато физическото тяло остава да лежи в леглото свързано с етерното тяло. Сутрин, или когато човекът се събужда, първите две от четирите части се спускат и свързват отново с другите две.

Какво прави обаче при обикновения човек астралното тяло през нощта? То не е бездейно. Пред очите на ясновидеца то се явява като спираловиден облак, и от него излизат течения, които го свързват с лежащото физическо тяло. Когато заспиваме уморени вечер, каква е причината за тази умора? Това, че астралното тяло по време на будност употребява физическото

тяло и по този начин го износва, изглежда като умора. Цялата нощ обаче, докато спим, астралното тяло работи за отстраняването на умората. Ето защо ободряването е резултат от добрия сън, и от това може да се прецени, колко важен е наистина здравословният сън за човека. То възстановява по правилен начин това, което е било износено по време на будния живот. Също и други вреди се поправят от астралното тяло по време на сън, като например заболявания на физическото, а също и на етерното тяло. Не само от собствения житейски опит от себе си и другите хора ще сте наблюдавали, но ще сте узнали, че всеки разумен лекар казва, че в определени случаи сънят е незаменим лек за оздравяване. Това е значението на състоянието на редуване между сън и будност.

Сега нека преминем към разглеждането на още по-важното състояние на редуване, онова между живота и смъртта. Ако преди малко беше показано, че щом настъпи сънят, астралното тяло заедно с аз-носителя напуска свързаното с етерното тяло физическо тяло, то в обикновения живот почти никога не настъпва, освен в определени изключителни случаи, които ще бъдат споменати по-късно, отделяне на етерното тяло от физическото тяло. Едва в смъртта настъпва обикновено за първи път отделяне на физическото тяло от етерното тяло. Така че сега, в смъртта, не само астралното тяло заедно с аз-носителя както в съня излиза от четиричленната същност на човека, но тогава и трите части, етерното тяло, астралното тяло и азът напускат физическото тяло и имаме, от една страна, физическото тяло, което остава като труп и веднага се атакува от физическо-химическите сили и става жертва на разрушението; от друга страна, имаме връзка между етерното тяло, астралното тяло и аз-носителя.

Тук близко до ума е въпросът, как някой изобщо би могъл да знае как се развиват въпросните отношения при смъртта. Ако сте следили внимателно вчерашната, публична лекция, ще разберете, че онези хора, които са в състояние да наблюдават във висши сфери, са също в състояние да съобщават за обстоятелствата след смъртта. И за всеки човек са достъпни средства

и се предоставят начини да се придобият такива способности, поради което е налице и възможността да се знае, какво преживява човекът, когато прекрачи портата на смъртта. Когато се съобщава за някакви факти, които не могат да се удостоверят незабавно от някой, то относно тяхната достоверност може да решава само този, който действително *знае*. Но ако на знаещия се възрази от страна на незнаещите, че също и той не може да знае нищо, то упрекът във високомерие ще бъде изцяло на страната на тези, които не знаят нищо и при това твърдят, че не може да се знае нищо. Следователно само знаещият може да решава, какво може да се знае.

Когато човекът е преминал през смъртта, той има отначало чувство, че свиква с един свят, в който той става все по-голям и по-голям, и че не се намира повече както в този физически свят извън всички същества, не е изправен срещу всички други неща, но в някаква степен е *вътре* в тях, като че ли се вмъква във всички неща. В момента непосредствено след смъртта не се чувствате тук и там, а навсякъде; сякаш сами сте се пхнали във всички неща. Тогава настъпва пълно припомняне на целия Ви минал живот, който Ви се представя с всички подробности като панорама. Това припомняне не може да се сравни с още сравнително доброто припомняне на предишния живот, както Ви е познато от земния живот, но панорамата се разгръща изведнъж в пълен размер. На какво се основава това? Това е така, защото етерното тяло е в действителност носителят на паметта. Докато етерното тяло по време на земното съществуване се е намирало още във физическото тяло, то е трябвало да действа чрез физическото и е било обвързано с физическите закони. Там то не е свободно; там то забравя, понеже там отстъпва настрана всеки спомен, който не спада към най-близкото, което човек преживява. В смъртта обаче, както преди малко беше пояснено, етерното тяло, носителят на паметта, се освобождава. То няма нужда да действа повече чрез физическото, и затова спомените се появяват внезапно без ограничение.

В изключителни случаи това разделяне на физическото

и етерното тяло може да настъпи и през живота. Например в случаи на опасност за живота, при удавяне, падане, т.е. в такива случаи, когато съзнанието поради уплаха получава голяма покруса, шок. Хора, които са били подложени на такъв шок, разказват между другото, че за няколко мига целият им живот е преминал като панорама пред тях, така че отминали преживявания от най-ранното време на живота внезапно изплували с цялата си яснота от забравата. Такива разкази не се основават на измама, а на истина; те са факти. В онзи момент, в който се явява панорамата на живота, се случва нещо много специално с човека; само не бива при такъв шок да се загуби съзнание. В онзи момент на падане или на друга уплаха, който е породил шока, настъпва именно нещо, което ясновидецът може да види. Не винаги, но все пак понякога частта от етерното тяло, която изпълва областта на главата, изцяло или частично излиза от главата, и когато това, макар и за миг, се случва, спомените благодарение на това се освобождават, защото етерното тяло в такъв момент е освободено от физическата материя, пречка за безпрепятствения спомен.

Също и при други случаи можем да наблюдаваме частично излизане на етерното тяло. Ако си притиснете или ударите някоя телесна част, се появява понякога едно своеобразно, предизвикващо изтръпване усещане, и ние обикновено обозначаваме това усещане, като казваме, че крайникът ни е изтръпнал. Деца, които искат да опишат, какво усещане изпитват в такива моменти, често ги чуваме да се изразяват така: чувствам сякаш имам газирана вода в ръката си. Какво е това? Истинската причина за това е, че за известно време принадлежащата към този крайник част от жизненото тяло е излязла от него. В такъв момент ясновидецът може да възприеме излязлата част от етерното тяло като копие на физическото човешко тяло в близост до него. Така например при падане съответната част от етерното тяло чрез падащото движение се изтласква от главата.

При смъртта тази панорама на живота се явява в пълна сила, защото цялото физическо тяло се изоставя. Известно е

също времетраенето на тази панорама на живота след смъртта. Тя трае от три до четири дни. Не е лесно да се посочат причините за това. Това времетраене при всеки човек е различно и съответства приблизително на способността на съответния човек, колко дълго е можел да издържа в живота да остава буден, без да заспива.

След това се случва нещо друго. Това, което се случва, е, че се отделя един вид втори труп. А именно човекът сега изоставя и етерното тяло; все пак той запазва от него определен екстракт, есенция, и нея човекът взема със себе си и я запазва за цяла вечност. Сега, след снемането на етерното тяло, за човека започва периодът Камалока, състоянието Камалока. Ако искате да си изясните, какво е това състояние, необходимо е да вземете под внимание, че човекът, след като е изоставил физическото и етерното тяло, от неговите четири съставни части е запазил още астралното тяло и аза, и за нас възниква въпросът, как стоят нещата с астралното тяло, с което азът сега заживява в периода Камалока. Астралното тяло е носителят на удоволствието и болката, на наслажденията и желанията, така че тези не престават, когато се сменя физическото тяло; престава само възможността за удовлетворяването на желанията, тъй като инструментът за удовлетворяването на желанията, физическото тяло, повече не е на разположение. Човекът не спира да бъде всичко онова, което той като чувстваща същност е бил във физическото тяло. Човекът запазва всичко това в своето астрално тяло. Нека си представим едно обикновено желание, да изберем заради простотата едно от съвсем банален вид, например желанието за вкусна храна. Това желание има своето седалище не във физическото, а в астралното тяло. Ето защо това желание не се премахва заедно с физическото тяло; то остава. Физическото тяло е било само инструментът, с който това желание е можело да се удовлетвори. Ако имате нож, с който да режете, то това е инструмент, и Вие не губите способността да режете, когато оставяте ножа настрана. Така при смъртта само инструментът за насладата е премахнат, и

затова човекът най-напред е в едно състояние, в което са представени всичките му различни желания, от които сега трябва да се откаже или по-скоро да се научи да се отказва. Времето, в което се случва това, е периодът Камалока. Той е време за изпитание и е от голяма важност и значение за по-нататъшното развитие на човека. Представете си, че страдате от жажда и се намирате в местност, където няма вода, естествено и никаква бира или вино, и изобщо каквато и да е напитка. Страдате от изгаряща жажда, която не може да бъде уталожена. По подобен начин човек изпитва определено чувство на жажда, когато той не притежава повече инструмента, с който единствено е бил в състояние да удовлетвори своите желания.

Камалока е за човека времето за отвикване, тъй като той трябва да се освободи от желанията си, за да привикне към духовния свят. Този период Камалока трае при човека по-дълго или по-кратко време в зависимост от това, доколко той се справя с отвикването от желанията. В този случай е важно как човек е свикнал още в живота да регулира желанията си и как се е научил да се наслаждава и да се отказва в живота. Има обаче удоволствия и желания от по-нисш и по-висш вид. Такива удоволствия и желания, за чието удовлетворение физическото тяло не е същинският инструмент, ние наричаме по-висши удоволствия и желания, и такива не спадат към онези, от които човекът трябва да отвиква след смъртта. Само докато човекът притежава още нещо от това, което го привлича към физическото съществуване – нисши удоволствия, – дотогава той остава в астралния живот на периода Камалока. Ако нищо не го привлича надолу след онзи период на отвикване, тогава той става способен да заживее в духовния свят, тогава се отделя от човека един трети труп. Престоят на човека в този период на Камалока трае приблизително колкото една трета от времето на живота.

Ето защо той зависи от това, колко възрастен е бил човекът, когато е умрял, т.е. колко дълго е живял във физическото тяло. Този Камалока период обаче не винаги е ужасен и неприятен. Във всеки случай през това време човекът става по-независим

от физическите желания и колкото повече е правел себе си независим още в живота и е придобивал интереси в съзерцанието на духовни неща, толкова по-лесно ще протече за него този Камалока период. Благодарение на него човекът става по-свободен, така че той се чувства благодарен за този Камалока период. Чувството за лишение във физическия живот се превръща в благословия в периода на Камалока. Следователно появяват се противоположните чувства, понеже всичко, което сме научили в живота, за да се лишаваме с охота, се превръща в периода Камалока в удоволствие. Ако тогава, както вече беше споменато, от човека излезе третият труп, с него, с астралното тяло отлита всичко, от което човекът няма да има нужда занаят пред в духовния свят. За ясновидеца тези астрални трупове са видими, и са нужни двадесет, тридесет до четиридесет години, докато те се разпаднат. Тъй като непрекъснато са налице такива астрални трупове, то от време на време те преминават през телата на живите, през нашите собствени тела, особено през нощта, когато нашите астрални тела по време на съня са отделени от физическите тела, и от това възникват някои вредни влияния, които човекът може да приеме. Точно както за същинския човек след излизането на етерния труп остава един екстракт, известна есенция за цяла вечност, така и след излизането на астралния труп за него остава за цяла вечност известна есенция като плод на последното въплъщение.

И сега за човека започва периодът на Девакана, влизането в духовния свят, в отечеството на боговете и на всички духовни същества. Когато човекът влезе в този свят, той изпитва чувство, което може да се сравни с освобождението на цвете, което е растяло в тясна скална цепнатина и изведнъж започва да расте на светлина. Понеже когато човекът навлезе в този небесен свят, той изпитва в себе си съвършената духовна свобода, и се наслаждава от сега нататък на абсолютно блаженство. Понеже какво е всъщност периодът на Девакана? Може да си създадете представа за него, когато съобразите, че тук човекът се подготвя за нов живот, за ново прераждане. Във физическия свят, в този

долен свят, човекът е изпитал и преживял толкова много и тези преживявания той сега е взел отгатык със себе си. Той ги е възприел в себе си като плода на живота, което сега той може да преработи свободно в себе си. Сега в периода на Девакана той си създава първообраза за един нов живот. Това става в продължение на един дълъг, дълъг период. Това е творене на собственото битие, а всяко творчество, всяко продуциране е свързано с блаженство. За това, че всяко продуциране, всяко творчество е свързано с блаженство, може да си създадете представа, ако разгледате една кокошка, която мъти яйце. Защо прави това? Защото изпитва желание да го прави. Така и за човека е голяма наслада, творейки в Девакана, да втъкава плода на миналия живот в плана за един нов живот.

Във веригата на преражданията човекът е преживял вече много животи, но в края на един живот той никога повече не е същото нещо, което е бил в началото на този живот. В този живот, напъхан във физическото тяло, той трябва да се държи съвсем пасивно. Но сега, когато е свободен, освободен от физическото тяло, от етерното и астралното тяло, той втъкава във вечната си същина един първообраз и това втъкаване се възприема като блаженство, като чувство, което не може да се сравни с нищо, което той може да преживее някога като блаженство във физическия свят. Животът му е блаженство в духовния свят. Не мислете обаче, че физическият живот няма значение в този духовен свят. Ако в живота връзките на любовта и приятелството са били свързани от душа към душа, то със смъртта отпада само физическото, а духовната връзка остава и изгражда трайни, неразрушими мостове от душа към душа, които се уплътняват в първообразите до въздействия. Те могат след това в следващите прераждания да се преживеят във физическото. Също така стоят нещата и в отношението, което съществува между майката и детето. Любовта на една майка към детето е отговор на пренаталната любов на детето към майката, което в резултат на душевното сродство с нея чрез копнежа по прераждане се е почувствало привлечено тъкмо към тази май-

ка. Това, което тогава се случва в живота, в общо преживяното въплъщение между майката и детето, образува нови, душевни връзки, които остават. И всичко, което е свързвало душа с душа, е вече втъкано в духовния живот, който намирате, когато след смъртта влезете в духовния свят. Следователно животът между смъртта и едно ново раждане е устроен така, че онова, което е било извършено в предишния физически живот, продължава да действа. Да, дори любимите занимания, към които човек се привързвал в живота си, продължават да вълнуват. Но човекът след смъртта става все по-свободен и по-свободен, защото той се подготвя за бъдещето, за своето собствено бъдеще.

Прави ли всъщност човекът и нещо друго в този отвъден свят? О, човекът в този отвъден свят е твърде активен. Тук наистина някой би могъл да повдигне въпроса, за какво се преражда човекът и защо изобщо той се връща отново на тази Земя, ако той може да бъде активен и в отвъдното. Това се случва затова, защото преражданията никога не става по такъв начин, че човекът да се преражда ненужно в техния ход. Той винаги може да научи нещо ново; земните обстоятелства винаги са се променяли така, че той попада в напълно променени условия, за да натрупа опити за своето по-нататъшно развитие. Обликът на Земята, местностите, животинското царство, растителната покривка, всичко се променя непрекъснато за сравнително кратко време. Върнете се сто години назад. Каква разлика спрямо днес! Не е изминало толкова много време, откакто всеки човек на шестгодишна възраст се научава да чете и пише, както е днес при нас. В древността е имало високо образовани хора, които са стояли начело на държавата и не са могли нито да четат, нито да пишат. Къде са горите и животинските видове, които преди петстотин години са изпълвали земята, която днес се прекосява от железници? Какви са били местата, където днес се намират нашите големи градове, какви са били преди хиляда години? Защото едва тогава се преражда човекът, едва тогава настъпва ново прераждане, когато обстоятелствата така са се променили, че той може да научи нещо ново. Проследете

вековете, как се изменя, срина и отново изгражда обликът на Земята чрез разсъдъчните сили на хората. Но и още много неща ще се изменя, за които външните разсъдъчни сили на хората не могат да съдействат. Растителната покривка, животинският свят се променят пред нашия поглед; те изчезват и на тяхно място застават други видове. Такива промени се предизвикват от другия свят. Човек, който крачи през една поляна, може да види как се построява мост над потока, но не и как се изгражда растителната покривка. Това правят мъртвите. Те са заети с това да преобразяват и преработват облика на Земята, за да си създадат видоизменена сцена за ново прераждане.

След като човекът в продължение на много дълго време е бил ангажиран с подготовката на новото прераждане, приближава моментът, когато то трябва да настъпи. Какво се случва сега? Какво прави човекът, когато той пристъпва към своето ново прераждане? По това време човекът се намира в своя Девакан и чувства, че трябва да присъедини към себе си най-напред ново астрално тяло. Тогава астралното вещество, така да се каже, обстрелва човека от всички страни и в зависимост от неговия характер се кристализира около него. Това трябва да си представите така: както железните стърготини се поддават на притегателната сила на един магнит и се подреждат и групират около него, така и астралното вещество се полепва по прераждащия се аз. Но тогава е необходимо още да се избере подходяща двойка родители и човекът се насочва към тази или онази двойка родители, но не само като се подчинява на своята собствена притегателна сила. Понеже тук се намесват и са активни възвишени същества, които и днес още, съответно на настоящото състояние на развитие на хората, са се заели със задължението да подреждат кармично с оглед на правилността и справедливостта тези отношения. Ето защо ако понякога, както изглежда, родителите не си подхождат с децата, тогава не трябва да се търси нещо неправилно и някаква несправедливост. Може би понякога доброто се състои в това, човекът да се заплита в най-сложните обстоятелства и да се примирява с най-странните

отношения, за да се учи от тях.

Поредицата на тези винаги повтарящи се прераждания обаче не е безкрайна. Налице е начало, а също и край. Някога, в едно далечно минало, човекът не се е спускал долу, за да се преражда. Тогава той още не е познавал раждането и смъртта. Тогава той е водил един вид ангелско съществуване, непрекъсвано от такива драстични промени на неговото състояние, каквито са налице днес като раждане и смърт. Но също толкова сигурно ще дойде за човека едно време, когато той ще е събрал достатъчна сума от опити в долните светове, за да е достигнал едно достатъчно зряло, избистрено състояние на съзнанието, за да може да действа във висшите горни светове, без да е принуден да се потопява отново в долните светове.

След изслушването на представените тук обстоятелства относно повтарящите се земни животи някои хора биха помислили, че имат основание да се страхуват, че чувството за родителска любов може да бъде накърнено поради това, че една майка долавя, че детето не е изцяло плът от нейната плът, понеже в това дете има нещо, което не е от нея, следователно е нещо чуждо. Но тези връзки, които обхващат родителите и децата, по никакъв начин не са изложени на случайността и не са незакономерни. Това не са нови връзки. Те вече са били налице в предишни животи и някога са се проявявали в роднински и приятелски отношения. Тези връзки на любовта ги обединяват трайно и във висшите светове във вечната действителност и някога, когато вече няма да се спускат в кръговрата на преражданията, всички хора ще бъдат обгърнати във вечна любов.

Десетте заповеди

ЩУТГАРТ, 14 декември 1908 г.

Днес ще се занимаваме с един важен документ на човечеството, който, макар и да изглежда, че стои вън от рамката на досегашните ни разглеждания, все пак е тясно свързан с тях. Това са десетте заповеди, които ще осветлим от духовнонаучна гледна точка по тази причина, понеже може би и тъкмо по отношение на този документ на човечеството духовната наука ще е в състояние да внесе правилна светлина за неговото разбиране.

Често се твърди от страна на научната теология, че тези десет заповеди се съгласуват с някои от законите и заповедите на други народи от древността и всъщност не представляват нещо особено. Те са забележителни най-много само дотолкова, доколкото се явяват списък на онова, което може да се намери тук и там като заповеди и закони при различните народи, например при Ликург от Спарта или в таблиците със закони на Хамурапи.

Онова, което ни занимаваше, когато разглеждахме хода на развитие на човечеството в следатлантската епоха и чието въздействие изпитахме върху нашите души, ще може да ни послужи също в известно отношение като ръководство, за да направим понятно за нас великото и могъщото, което се е утвърдило в човечеството, когато са били дадени десетте заповеди на Синай. Нека си спомним, на какво се натъкнахме при разглеждането на хода на развитие на човечеството в следатлантската епоха. Видяхме, че петте културни епохи – индийската, персийската, халдейско-египетско-юдейската, гръко-римската и германската културна епоха – имат значението на постепенно завладяване на физическия план от човечеството. В края на третата и в началото на четвъртата епоха се изправихме пред онова, което можем да наречем „мисия на Мойсей“. В какво се състои тази мисия?

Тук желаем да разгледаме още веднъж по-точно, какви са

били всъщност инспирациите на посветените в последователните епохи. Вчера говорихме за ришите¹⁰, които в древноиндийската епоха били вдъхновители на своя народ. За ришите се съобщавало, че те в обикновения живот били, така да се каже, прости хора, но в определени моменти се превръщали в инструмент, в мундшук за вдъхновения от висши духовни същества. Този факт правел особено впечатление във времената на древния индуизъм, и тези риши, тези най-големи учители на следатлантската епоха можели да говорят за висши духовни истини. Нека се запитаме, в кои области на духа се пренасяли тези древни риши, за да бъдат вътрешно облъхнати и проникнати от висшите същества, които говорили чрез тях? Тези риши, докато в тях обитавали висшите сили, се издигали не само до астралния или долен Девакан, но чак до горния Девакан, така че това, което те учили, изхождало първоначално от горния Девакан. В онези древни времена, малко след атлантската катастрофа, това било още възможно, защото древните индийски тела все още давали на хората възможността да излизат от тях и да се свързват със съществата от висшите светове.

Продължаваме към следващите степени в културното развитие. В културната епоха на Заратустра, в древно-персийската епоха, висшите посветени знаят наистина още да разказват за висшите духовни същества, но тяхното издигане не може да достигне така без затруднение горните дялове на Девакана. Те могат да се издигнат само до долния Девакан. Въпреки това те могат да се осведомяват за висшите планове, понеже тези висши същества на долния деваканичен план знаят също за висшите планове.

В света, в който египетските посветени се чувствали предимно като у дома си, се издигали обикновено до астралния план и по никакъв начин това не е бил само един малък кръг, който в древен Египет още е можел да се издигне до този астрален план. Все още имало сравнително голям брой хора, които от собствено наблюдение знаели какво може да случи

¹⁰ В лекцията от 13 декември 1908 г. в този том.

на астрален план. Поне в определени междинни състояния на живота, между съня и будността например, мнозина преживявали общение с онези същества, които не слизали до физически план, но които още обитават на астрален план. Така че за онези, които излизали и влизали на астрален план, древните египетски посветени, все още било лесно да възвестяват нещата, които се случвали във висшите светове.

Като се приближаваме все повече към по-късните културни епохи, все повече се спуска, така да се каже, завесата пред духовните светове. Броят на хората, които още са в състояние сами да правят наблюдения в духовните светове, става все по-малък, и затова към четвъртата културна епоха станал необходим един особен вид оповестяване чрез посветени. Един от онези посветени, който бил добре запознат с всички окултни изкуства на египетските посветени, бил Мойсей; той се движил напълно свободно на астрален план. Тъкмо неговият народ бил избран да получи определено откровение, което било в състояние да бъде нещо за хората дори тогава, когато те нямало да могат повече да отправят поглед към висшите светове. Винаги е имало посветени, въпреки че техният брой е ставал все по-малък, които пряко или косвено знаели за висшите светове, защото могли съзнателно да живеят извън собственото си тяло. Преобладаващата част от народа обаче е трябвало да ограничава своя живот изцяло до физическия план. Задачата, която трябвало да се изпълни по отношение на човечеството във времето, когато започнала мисията на Мойсей, била следната: да даде на онези хора, които били зависими напълно от физическия план, откровение от духовното, което стои зад физическия план, според което те могли да уреждат своя живот. Каква форма е трябвало да приеме най-напред тази мисия на Мойсей?

Представете си, че на хората най-напред е трябвало да бъде обяснено: това, което ви заобикаля отвън, което може да видите и усетите, това е физическият план; там никъде не може да се намери нещо духовно. Не бива да смятате това за нещо, което би могло да ви представи по някакъв начин духовното, но трябва да сте наясно с това, че духовното трябва да се тър-

си именно в духовното и че има само едно единствено място, където може да търсите духовното.

Във времената на древния индуизъм, когато светите риши говорили, като изхождали от горните дялове на Девакана, тогава можели да дадат и образи, които като външен образ символизирали и сравнително загатвали онова, което се съобщавало от горния Девакан. Можели да дават образи и изображения и е било сравнително лесно да се обясни на хората: ние ви даваме наистина образи, но тъй като разглеждате външния свят все пак като илюзия, като Мая, то тези образи не ще бъдат за вас нищо повече, освен образи, отражения на един свят на свръхсетивното. – Не е съществувала опасност с тези образи да бъде упражнявано идолопоклонство. А и как би могло да бъде това при един народ, който смятал всичко сетивно за Мая, за илюзия? Този народ никога не би могъл да упражнява идолопоклонство. Това настъпило много по-късно. Наистина именно по-късно в източната култура на мястото на символа застанал идолът. Но на светите риши било лесно да разяснят на целия индийски народ: онова, което трябва да ви възвестим, произлиза от висшите дялове на Девакана, а сетивното, физическото, е символ на онова, което е висше и възвишено, така че вие може да го възприемете само в символа.

По време на персийската култура обаче учениците на Заратустра не можели да подхождат по същия начин. Те можели да установят само още с долните дялове на деваканичния план някаква връзка с техния народ. Затова те били в състояние да говорят за свръхсетивното само в образи, обаче в духовни образи. Те не използвали сетивния образ. Преди всичко те говорили на своя народ за същинското духовно, добро същество, което те наричали Ахура Маздао, за онова същество, което има своята външна телесност в Слънцето и с което човекът се съюзява срещу тъмния дух: Ариман. Това се представляло пред хората, така да се каже, като сетивно-свръхсетивен образ. Хората трябвало да си представят в образа това духовно светлинно същество. Но не трябвало да си правят един завършен образ, не трябвало да си правят никакво изображение. Най-много биха могли да

си представят този божествен Ахура Маздао в един процес, например в огъня, но не и в един неподвижен, външен, сетивен образ. Всичко, което имаме като сетивни образи, като образи на боговете, произхожда от едно по-късно време. Древната персийска култура изобразявала символично процеси, които трябвало да изразяват свръхсетивното. Това било крачка напред.

Сега стигаме до третата културна степен, която намираме главно в Египет. Там, както знаем, в центъра на цялото религиозно мислене и чувстване стоял образът на Озирис. Лесно ще разберете това, което предстои да се каже. Какво същество е Озирис, главно в неговия божествен образ? Вземете под внимание, че водачите на египетската култура казвали на човека: ако изпълниш правилно задачата си тук във физическия свят, ако вършиш всичко, което ще те направи достоен човек с оглед на твоята душа, ще се обединиш след смъртта си с Озирис. – От друга страна, му казвали: Озирис живял съвсем кратко тук на Земята, защото бил победен от своя брат Тифон – Сет – и оттогава живее в световите, които са неземни. Най-нисшата област, до която той можел да се спусне, не е повече физическият, а астралният план. Не било възможно повече Озирис да се появи във физическия план. Затова човекът не може да се срещне по време на живота с Озирис. След смъртта обаче, ако е станал достоен за това, той ще се обедини с Озирис, защото тогава човекът ще влезе в света, в който пребивава Озирис. Следователно човекът трябва да срещне Озирис или когато е умрял, или ако навлезе в астралния план като посветен. Затова на изповедника на религията на Озирис се разяснявало: свръхсетивното, с което ти самият още си във връзка, трябва да си го представяш не иначе, освен под образа на твоята собствена душа, на една душа, както си я представяме под понятието за астрално тяло. Озирис се представял като идеална човешка фигура, която притежава всички възможни добродетели, и тъй като както влеченията, така и добродетелите се намират в астралното тяло, то едно астрално човешко същество се представляло, така да се каже, като съществото на Озирис.

За народа на семитите, който до известна степен пре-

минал школата на египтяните и който трябвало да подготви онова велико събитие, чрез което духовното, Христос, слязло във физическия свят – не само като Озирис до астралния план, но като Христос, който дошъл до физическия план, – за този народ Бог не бивало нито да живее в сравнения, в символи, както при древния индуизъм, нито да се почита в един сетивно-свръхсетивен образ, както в персийската култура, нито в образа на едно астрално същество, както в египетската култура, но единствено и само под несетивната представа за аза. Всички образи, които първоначални се давали на древните индийци, за да си представят духовното, били заимствани от физическия свят, от минералното царство; те представлявали образи, които били очертани в физическо-минерални форми. Фигурата, с помощта на която посветените на персийската култура обяснявали на своя народ свръхсетивното, била заимствана от онова, което също живее в човешкото етерно тяло, от жизнено-етеричното, понеже Ахура Маздао също ставала видима за тях благодарение на това, че той им се показвал в една етерична форма, в слънчевата аура. Озирис бил представян при египтяните под една астрална фигура. Онова Божество обаче, което се възвестявало на юдейския народ, не трябвало да има други качества, освен тези на аза, на четвъртата съставна част от човешкото същество. Под „аз“ човекът разбира нещо, което може да каже само за самия себе си.

С това обаче било свързано и нещо друго. Човекът трябвало сега да влее в себе си мисията на Мойсей; той трябвало да си представи Божеството в образа на този аз. От сега нататък трябвало да се казва на хората: така както един аз живее във всеки човек и е господар над всички части на човешката природа, така трябва да си представяш и съществото, което тъче и живее в света като творческа същност и господства и управлява над всичко сътворено. Нищо сетивно, никой етерен и астрален образ не може да пресъздаде това. Само под формата на „аз“, единствено под израза „аз съм, който съм“ трябва да си представяш най-висшето същество. – В самото „аз съм“ трябвало всеки човек да почувства пълното подобие на Божеството. Това била

мисията на Мойсей, а именно да каже на човека: вгледай се в своя вътрешен свят; там единствено ще намериш действително копие на чистото Божество. – Затова всяко въздействие сред хората трябвало да се предава от сега нататък от аз на аз. Това трябвало да бъде подготвено чрез мисията на Мойсей.

Нека са върнем още веднъж към египетската култура. Там се въздействало много, но въздействието се предавало не от аз на аз, а от астрално тяло на астрално тяло. Какво означава това? Представете си как е била построявана една такава гигантска пирамида. Била необходима голяма армия от хора, за да се осъществи една такава пирамида. Работниците по изграждането на една такава пирамида следвали поръченията на онези, които били архитекти, а това били храмовите жреци, духовните водачи на културата. Не мислете, че тези поръчения се давали така, както днес се дават от аз на аз. Случаят не бил такъв. Най-лесно ще разберете какво се е случвало тогава, ако използваме думата „внушение“. Прилагали се сили от психическо естество, за да се ръководят масите. Египетските жреци владеели в значителна степен такива сили. Те не въздействали върху аза, като казвали: направи това или онова, но владеели множеството, както прави онзи, който може да си служи с психически сили, така че хората следвали безволево тези жреци, без да вземат под внимание аза. Жреците като посветени заемали висока длъжност. Никой не допускал, че те биха могли да злоупотребят с тези сили; те ги поставяли в услуга на доброто. Следователно те въздействали чрез внушения, психически внушения, и не можело да става дума за свобода на аза спрямо храмовите жреци. Ако разбирате това, схващате също, че в древна Индия светите риши прилагали в още по-висока степен спиритуални сили. При тях нещата стояли така: когато те се появявали и възвестявали нещо значително от духовните светове, тогава било съвсем естествено целият народ да ги следва безволево. Точно както при нас ръката следва главата, така големите човешки маси следвали техните водачи, посветените. Това въздействие все повече намалявало, колкото повече човекът се установявал върху физическия план, но в древната египетска култура било налице все още много от

въздействието на тези психически сили. В това, да изтръгне хората от този вид въздействие и предварителното възвестяване на стоящото срещу аза, се състояла мисията на Мойсей. Във всеки човек да се търси божественият извор, да се разглежда великият световен аз, пронизващият и облъхващият пространството аз като първообраз на собствения аз, това бил великият призив, който бил свързан с мисията на Мойсей.

От тази гледна точка ще разберем как е трябвало да се възвести този велик световен аз от Мойсей. Обявяването на аз-заповедите трябва да се преведат на днешен език по такъв начин, за да имаме действително това, което са чувствали, усещали и мислели, когато в онова време са чували например първата заповед. Всички лексикографски преводи възпроизвеждат възможно най-неточно. И сега бих искал да Ви представя първата заповед, как трябва действително да се превежда, за да изразим онова, което действително са си представяли, когато са я слушали.

Първа заповед. Аз съм вечно божественото, което ти чувстваш в себе си. Аз те изведох от страната Египет, където ти не можеше да Ме следваш в себе си. Занапред да не поставяш други богове над Мен. Да не признаваш за по-висши богове онова, което ти се показва като изображение на това, което свети горе на небето, което действа от Земята или между небето и Земята. Да не се покланяш на всичко онова, което стои по-ниско от божественото в тебе. Понеже Аз съм като вечното в теб и божественото, което продължава да въздейства. Ако не Ме познаеш в себе си, ще изчезна като твой божествен Аз при децата, внуците и правнуците ти, и телата им ще опустеят. Ако Ме познаеш в себе си, Аз ще продължа да живея като Ти до хилядния род, и телата на твоя народ ще процъфтяват.

Тук имаме указание за това в отделния аз да познаем първообраза на „Аза“, да познаем копието на божествения пра-Аз, и същевременно указанието, че онзи, който познае по такъв начин своя аз като божествен, ще се освободи от начина, по който хората в древната египетска страна са стояли по отношение на своите водачи. „Аз те изведох от страната Египет, където ти не

можеше да Ме следваш в себе си.“ Тогава следвали волята на посветените, понеже човекът не бил свободен. Тези посветени използвали своите психически сили, които хората следвали. Първата утринна зора на онази човешка свобода, която след това се появи като свобода на благодатта в християнството, се разкрива в това указание: „Аз те изведох от страната Египет, където ти не можеше да Ме следваш в себе си.“ „Занапред да не поставяш други богове над Мен.“ Тъкмо затова, щото юдейският народ да стане великият подготвителен народ за благовестието в християнството, трябваше да се изложи ясно, че всички други изображения на божественото, на първообраза на Аза, трябвало да отпаднат. Това, което се явява външен образ на нещо божествено, било то самите съзвездия или нещо друго, трябвало да отпадне. Божественото не бива да се изобразява чрез нищо, понеже човекът, за да стане свободен, за да намери извора на всичко, което е в него, той трябва да почувства в своя аз като копие на великия световен аз всичко, което може да почувства относно божественото. „Да не признаваш за по-висши богове онова, което ти се показва като изображение на това, което свети горе на небето, което действа от Земята или между небето и Земята.“ Едно лишено от образ божество! Единственият оправдан израз за това е човешкият аз, копие на „Аз съм, който съм“. „Да не се покланяш на всичко онова, което стои *по-ниско* от божественото в тебе.“

Изтъкнахме: от физическото тяло е бил взет образът в древна Индия, от етерното тяло в персийската култура, от астралното тяло при египтяните. Всичко това стои по-ниско от аза. Ето защо занапред нищо от божественото не бива да се представя в образ. Ние знаем, че физическото тяло е взето от минералната природа, че етерното тяло е взето от етерната природа, а астралното тяло – от същото царство, от което е взето и астралното тяло на животните. От всичко това, което е в долните членове на човешката природа, което е извлечено от останалата природа, от всичко това, което стои по-ниско от аза, не бива да се взима нищо с оглед на това, което човекът трябва да почи-та. „Понеже Аз съм като вечното в теб и божественото, което

продължава да въздейства.“ Тук имате едно важно положение. Тук на юдеите е било дадено нещо като закон, което по-рано е било факт. Ние вече обърнахме внимание на обстоятелството как при всички народи, през които е текла една обща кръв, се е утвърждавало определено съзнание през поколенията, как синът чрез кръвта се чувствал свързан с бащата и дядото. Общата кръв се чувствала като общ аз. Азът живеел през поколенията. Богът, който за пръв път се възвестил като „Аз“ в юдейския народ, трябвало да се възвести, като казал, че Той е този, който като Бог продължава да въздейства през поколенията. „Ако Ме схванеш правилно в себе си, ще схванеш как продължавам да въздействам от поколение на поколение. Това е било преведено с думите: „Аз съм ревнив Бог“, или дори с думите: „гневен Бог“, докато действителното значение е: „Аз съм Бог, който продължава да въздейства от поколение на поколение.“

„Да не се стремиш никога да добиеш неправилна представа за Мен; съхрани правилното в себе си като представа за Мен, тогава ще се предава в кръвта ти здраве от поколение на поколение.“ С това е свързана правилна медицинска представа, понеже онзи, който дал тази заповед, свързал с нея представата, че ако човекът има чиста представа за своята връзка с божественото, тогава ще потече през кръвта и оздравителна аз-представа, и народът ще остава здрав от поколение на поколение. Не ще получим правилна представа за животворното съдържание на това, което Мойсей дал на своя народ, когато оповестил законите, ако мислим само понятийно това, което той е казал. Не, това се казва при предпоставката, че правилната мисъл въздейства върху реалността. „Ако си създадеш погрешна представа за божественото, тогава това ще се наследява от поколение на поколение, така че това ще се проявява като болест, като болнавост.“ Правилни мисли предизвикват здраве, а погрешни болест. Това е една в истинския смисъл антропософска или окултна представа. Всичко това трябва да се вземе под внимание, иначе няма да получим правилно понятие, правилна представа по отношение на тази първа заповед. В нея на юдейския народ се нарежда: да не си представяш твоя Бог под фалшив образ. Ако коленичите

пред златното теле, ще се влее във вас погрешна представа за Бога, и този фалшив божи образ ще породи, като премине с кръвта в поколенията, траен грях, който след това ще се превърне в болест. „Ако не Ме познаеш в себе си, ще изчезна като твой божествен Аз при децата, внуците и правнуците ти, и телата им ще опустеят.“ Ти ще създадеш жизненоспособни деца, внуци и правнуци, ако възприемеш правилната представа за божествено-то; иначе ще измре това, което зависи от кръвта. Като познаваш правилно в своя аз Мен, извора на аза, ще премине една сила от поколение на поколение, понеже Аз съм божественото, което не престава да въздейства. Аз ще изчезна от телата, ако живея като погрешна представа във вас. Това е отново напълно окултно медицинско указание. „Ако Ме познаеш в себе си, Аз ще продължа да живея до хилядното коляно, и телата на твой народ ще се прочистят и затова ще процъфтяват.“ Така физическото ще процъфти, в чисто окултен смисъл, ако човек усвои правилната представа за духовното. С това същевременно прониква полъх на човешка свобода в човешкото развитие: човечеството ще се постави именно на върха на, така да се каже, продължително въздействащия аз и тогава този аз ще се свърже с божественото. Това не може да се сравни с никое друго законодателство и е чисто дилетантство, ако тези десет заповеди се съпоставят с други законодателства и едностранчиво се обявяват за еднакви, защото външно в думите те си приличат. Законодателството на десетте заповеди е единствено по рода си и може да се обясни само от единствената по рода си мисия на Мойсей. И както е с тази първа заповед, така стоят нещата и с всички други заповеди, ако ги преведем правилно. Това ни става ясно от целия дух на мисията на Мойсей, с оглед на аз-импулса, който трябва да се влее сега в човечеството.

Втора заповед. Да не говориш в себе си в заблуждение относно Мен, защото всяко заблуждение относно аза в теб ще увреди твоето тяло. – Тук имате непосредствено изказана необходимостта на духовно правилната мисъл, която е същинският творец на истински здравото тяло. Заблуждение относно ръководството на най-висше божественото в нас поражда болнавост

в най-пълна степен. Изключително важно е да осъзнаете, че в тази втора заповед се твърди: „Заблуждението относно аза в теб ще увреди твоето тяло.“ Съществува една по-късна поговорка¹¹: в красивото тяло обитава красива душа. – Съвременното материално човечество понякога тълкува това така: грижи се добре за тялото си и тогава душата в него също ще е красива. – Но се има предвид, че една душа, която е пълна със сили, благодарение на това, че носи със себе си от по-ранни инкарнации нещо, което е постигнала чрез облагородяване на себе си, е истинският творец на тялото и поражда здраво, пълно със сили тяло. Не това, че тялото прави душата, а точно обратното на това се има предвид. От това виждате, че понякога не е толкова важно да се цитира точният дословен текст. Всяко време, според импулсите, които живеят в него, си създава различна представа за един и същи дословен текст. Според това, как времето чувства или мисли, той ще бъде тълкуван по един или друг начин. Не винаги се е оказвало правилно това, че посочваме един и същи дословен текст, но едва благодарение на това, че проникваме в душата на времето и чрез нея се стремим да разберем тази или онази дума.

Трета заповед. Да разделяш работен и празничен дни, за да стане твоето съществуване образ на Моето съществуване. Понеже това, което живее като аз в теб, създаде за шест дни света и заживя в теб на седмия ден. Следователно да бъдат насочени към външното само шест дни твоите действия, и действията на твоя син, и действията на твоята дъщеря, и действията на твоите слуги, и действията на твоя добитък и на онова, което още е при теб; на седмия ден обаче твоят поглед да търси Мен в теб. – Това е абсолютно съобразения със смисъла превод на тази трета заповед. Не във външните образи божественото в човека трябва да стане копие на пра-Аза, а в това, което този аз върши, то трябва да стане копие на пра-Аза, и както пра-Азът извърши делото по сътворяването на света в шестте дни на света и на седмия ден си почина, така и човекът да разделя

¹¹ „Mens sana in corpore sano“ (Здрав дух в здраво тяло), Ювенал, *Сатири* X, 356.

работен и празничен ден, шест дни да твори и на седмия ден да търси божественото с помощта на аза. Така виждаме по какъв чудесен начин в тази трета заповед копието на пра-Аза в нас се представя като това, което води към Бога.

В тези първи три заповеди имаме указание за това как човекът в това, започващо с мисията на Мойсей време трябва да се отнася към божественото, за да се открие по нов начин. В четвъртата заповед имаме излизане върху физическия план. Първите три заповеди представят как да се държи човекът по правилен начин към висшите светове чрез дейността на собствения си аз.

Четвъртата заповед гласи: продължи да работиш в духа на твоя баща и на твоята майка, за да остане като твое притежание собствеността, която те са придобили чрез силата, която азът е създал в тях. Тук нямаме съвсем безсъдържателното: „Почитай баща си и майка си, за да ти бъде добре и за да живееш дълго на земята.“ Става въпрос за това, че той сега действително прави външно онова, което разпространява делата на аза, след като човекът е основал в себе си духовно и – както можахме да го схванем, – така да се каже, медицински божественото, което действа в него като капка. Тази четвърта заповед е дори практическа заповед. Тя казва: гледай като потомък на твоите предци; ако ти като потомък застанеш в опозиция спрямо тях, никога няма да се радваш на спокойно и благополучно развитие. Както вътрешно азът се предава чрез кръвта, така трябва да остане съхранено и онова, което външно като притежание е спечелено с труд от аза. Силният аз, който е формирал себе си, се стича, от една страна, надолу през поколенията; но от друга страна, благодарение на това, че сме направили силен аза, трябва да се въздейства и върху външния свят. Трябва да бъде съхранено това, което е създал един силен аз; не бива да се прекъсва постоянно развитието. Продължи да работиш в духа на твоя баща и на твоята майка, за да се запази и външно това, което твоят баща и твоята майка са създали чрез труда на техния аз. – Това е, което Ви показва как се дават и външни правила за поведение, за да не бъде разрушено отвън това, което, творейки

нова култура, се дава като вътрешен импулс.

И сега идват заповедите, които противопоставят аза самостоятелно на аза на другия и които в този смисъл трябва да регулират фактическия свят, социалния живот. Те всъщност казват същото, което казва Павел, и това, което описват библейските думи: обичай ближния си като самия себе си (Гал. 5:14). – Виждай в другия човек също така един аз като в себе си. – Като особена мисия този древен еврейски народ е получил импулса да проследява божественото чак до тъчащия в човешката душа аз. Затова този народ е трябвало да получи и заповедите, които предписват не само съхраняването на собствения аз, но и уважението към и съхраняването на аза на другия.

Пета заповед: не убивай.

Шеста заповед: не прелюбодействай.

Седма заповед: не кради.

Като три заповеди разделена едната заповед: виждай в своя ближен също така един аз като в теб самия! –

В действителност юдейският народ бил изведен духовно от страната Египет поради това, за да бъде признат азът и в другия човек чрез уважение на другия аз, понеже в египетската страна действали не като уважавали аза на другия, а като потискали този аз чрез внушение. И по-нататък се нарежда:

Осма заповед: не омаловажавай стойността на своя ближен, като говориш неистини за него. – Не само чрез дела не трябва да увреждаме и накърняваме аза на другия в правата му, но дори и с изречена дума не трябва да омаловажаваме стойността на неговия аз. Не бива да казваме нищо неистинно за един друг аз. Който казва нещо неистинно за друг аз, той не признава, че другият аз е същият като собствения му аз. Така се продължава систематично в тези десет заповеди. Обръща се внимание на това какво още може да се окаже ощетяващо в съвместния живот между аз и аз. Делото се намесва непосредствено ощетяващо в сферата на другия аз, словото е повече скрито. Желаете ли обаче сериозно да признаете аза на другия, тогава не бива и чрез вашите желания и похоти да се намесваш в сферата на своя ближен. Не само чрез това, че го крадеш, но вече чрез

това, че искаш да имаш нещо, което той има, ти се намесваш в аз-сферата на другия. Ти признаваш пълната равноценност на другия аз чрез това, че не пожелаващ нещо, което е на твоя ближен. Оттук последните две заповеди:

Девета заповед: не гледай недоброжелателно на това, което твоят ближен притежава като собственост.

Десета заповед: не гледай недоброжелателно на жената на твоя ближен, и на помощниците му, и на другите същества, чрез които той намира своя поминък.

Можем да установим здравословното отношение на човек към човек едва благодарение на това, че не гледаме недоброжелателно на това, което е собственост на другите хора. Човекът застава редом до човека по такъв начин, че във всеки аз почита и уважава копието на божествения Аз. С това била регулирана същността на отделните азове помежду им. Това бил един от най-големите духовни пробиви в човечеството. Още не било изказано онова, което трябвало да дойде чрез Христос, онова, което се съдържа в думите, че всеки може да намери в себе си връзката с Отца. „Никой не идва при Отца, освен чрез Мен.“¹² Още в това законодателство, така да се каже, бил даден импулсът за всеобщия аз, който се разнесъл през поколенията. Но същевременно било предварително възвестено, че азът е не само копие на божественото, но че самият Бог е жива същност в този аз. Азът по субстанция и същност е тъждествен с неговия Отец. – „Аз и Отец сме едно.“¹³

По такъв начин виждаме как импулсите, чрез които се ръководи световното развитие, следват един след друг. Лесно е да се каже: в световното развитие всичко е свързано като причина и следствие, нищо обаче не може да се види от едно мъдро ръководене и направляване на света. – Но ако се вгледаме в световното развитие така, както направихме в това разглеждане, тогава ще получим представа за това как винаги в точното време се случва подходящото, за да се продължи ръководенето на човешкото

¹² Йоан 14:6.

¹³ Пак там 10,30.

развитие, и тогава, бих казал, не ни остава нищо друго освен да признаем мъдрото ръководене и направляване в световното развитие. Ако видим посредством окултно изследване как в края на третата културна епоха в рамките на четвъртия период се е случило това възвестяване на десетте заповеди, така че на хората било предоставено време да се подготвят за това, което щяло да бъде най-голямото събитие, Мистерията на Голгота, тогава ще видим как тъкмо това е израз на най-голяма мъдрост в ръководенето на света.

В целия тон на десетте заповеди, ако ги разбираме правилно, забелязваме как божеството се разбулва по първообразен начин, за да подготви момента, когато божественият дух ще се въплъти действително в един човек. За да бъдат подготвени хората да схванат Бога в плът, въплътения Бог, те първо трябва да се научат да схващат Бога в техния най-съкровен свят на душата според неговата субстанция и същност. Разгледаме ли този човешки документ на десетте заповеди, ще забележим от целия му тон, че в него божеството говори на човека и че тази реч е напълно в съзвучие с все по-нататъшното излизане на човека на физически план, и че това може да се случи правилно само ако се схване правилно божественото. Винаги се обръща внимание на факта, че телата процъфтяват, ако божественото се схване правилно. Дава се напътствие божественото да се почита така, че да процъфтяват и външните неща на физически план. Правилно се посочва, че трябва да е налице право, здравословно развитие, за да процъфтяват и външните социални отношения.

Посредством мисията на Мойсей се регулира, щото божественото да се запази във вътрешния свят на човека, обаче така, че човешкият род да може да осъществи завладяването на физическия план по правилен начин, в духа на следатлантското развитие и в съзвучие с това божествено.

В хода на лекцията беше начертан на дъската от Рудолф Щайнер следния схематичен преглед (започвайки отдолу):

Гор. Девакан				
Дол. Девакан				
Астр. план				
Физ. план	Риши Физ. минер. образ <i>Физическо тяло</i> I. култура	Ученици на Заратустра Сет. - свръхсет. процес <i>Етерно тяло</i> II. култура	Ученици на Хермес Астрален образ <i>Астрално тяло</i> III. култура	Христос без образ <i>Аз</i> IV. култура

Мойсей

За пътя на познанието

За вътрешната връзка на човека със Земята

Пфорцхайм, 17 януари 1909 г.

След откриването на клона в Пфорцхайм¹⁴ ние сме отново заедно за първи път тук и ще запълним най-добре времето, ако веднага се заемем с една спиритуална тема, такава тема, която може да ни покаже, че посредством антропософията човекът възприема не само учения, възприема не само мисли, но се обогатява, успокоява и обезпечава също и в своя чувствен и сетивен живот. Не бива да си представяме, че ученията, представите, мислите са без значение за нашия сетивен живот. Вярно е, че тъкмо в наше време човек ще си каже: в света има изобилие от мисли и наука и е нужно само да вземем в ръка тази или онази книга, която да ни информира върху звездния свят или нещо друго, за да удовлетвори нуждата на разсъдъка от наука. Теософията обаче трябва да бъде нещо за душата или чувството. – Това със сигурност е вярно, и вярно е също, че науката, както ни се представя чрез популярни лекции и произведения, може малко да предложи за душата и сърцето. Не бива обаче да заключаваме от това, че ученията, възгледите и познанията са изобщо без стойност.

Духовнонаучните познания са нещо различно от ученията на външната наука. Ако се оставим на тяхното правилно въздействие върху нас, те ще се трансформират в усещания, в душевни импулси, в убеждения, и по никакъв друг начин не можем да добием кураж, увереност и сила в живота, освен като се задълбочим в тези познания. Нещо напълно различно е да познаваме само външните сетивни неща и процеси и да знаем как нещата се случват, отколкото да проникнем зад сетивните неща до духовните процеси. Посредством духовните процеси, ако въздействат в душата ни, ние ставаме топли, здрави и силни.

¹⁴ На 18 август 1908 г.

Ние познаваме връзката между нас и това, което като дух и душа прониква целия свят, от което произтичат всички явления. И тъй, нека най-напред се занимаем със сродството между външния сетивен свят отвън, сетивните неща, и нашата душа. Ако погледнем в нашата собствена душа, ще намерим, така да се каже, онези неща, които най-близко ни засягат – страданията, радостите, болките и насладата, – и може да се породи въпросът: ако духовната наука ни казва, че всичко в света е одухотворено, тя може би говори за това, че страданието и радостта, насладата и болката са налице и в онези неща, които ни заобикалят, т.е. и в онези неща, които иначе се явяват на хората като лишени от чувство, болка и усет. Посредством антропософията трябва да се научим да мислим правилно за нещата около нас.

Например виждаме около нас различните растения на Земята, животни и минерали. Животните подобно на нас изпитват радост и страдание, наслада и болка; в това никой не се съмнява. При растенията и видимо безжизнения свят на камъните бихме могли вече да се усъним, дали и там се съдържат чувства, наслада, радост и болка. Тъкмо това е, което трябва да усвоим като усещане спрямо целия заобикалящ ни свят, че всички същества не само физически са свързани с нас, но те са свързани с нас по такъв начин, че и те имат душевни съдържания подобно на нашите. Необходимо е само да се задълбочим по правилен начин в това, което духовното изследване, духовното познание трябва да каже по този въпрос. Дори от едно повече сетивно мислене в наше време се схваща, че и в растението има нещо душевно, нещо повече, склонни са да признаят, че също и в привидно безжизнения камък би могло да има нещо душевно. Но ако поразмислите, ще установите, че лесно може да се изпадне в заблуждение, когато не се вземат под внимание изследванията на духовната наука, понеже може да се изкушим да твърдим: ако порежа човек по физическото тяло, то това ще му причини болка, също така и при животното; но ако нарежа едно растение, също и на него ли това ще причини болка? – И по-нататък би могло да се помисли, че ако строша един камък, това би трябвало и на него да причини болка. Тъкмо затова,

понеже хората, когато размишляват върху тези неща, твърде много допускат, че всичко и при другите същества трябва да бъде точно така, както при самия човек, тъкмо затова, понеже хората вярват в това, те могат толкова трудно да вникнат в познанията на духовната наука. Духовната наука ни дава възможност да познаем нещо съвсем различно относно душевната същност, например на растението и камъка. Ако разглеждаме растението, изглежда така, че ако то е било повредено в частите, които растат нагоре от земята, растението, разбира се, не изпитва усещане за болка; това не му причинява болка, но точно обратното. Онова, което е същинската растителна душа, когато намиращите се над повърхността на земята части на растението се унищожават, чувства наслада, направо радост. Болка за растителната душа започва едва тогава, когато откъсваме растението от земята, когато го изкореняваме, и тогава за растителната душа настъпва болка подобна на тази, която се наблюдава например при отскубването на косми на човек или животно. Това е нещо, което постепенно може да изпита в душата си едва онзи, който върви по така наречения път на познанието.

Тези неща могат да се преживеят чрез собствения аз само, ако преобразим така нашата душа, че пробудим дремещите в нея истински познавателни сили. Тогава за тази душа се открива възможността да стане съпричастна не само на другите хора, но и на цялата останала природа, и тогава тази останала природа става разбираема по чудесен начин.

Би могло да се каже: да, какво имаме толкова от изследванията в областта на духовната наука, докато ние самите не можем да почувстваме такова нещо. – Това би било неправилно възражение, ако смятаме, че антропософията няма значение, докато не настъпи един такъв момент. Тя има вече като разказ за духовно-душевни факти голяма стойност. И ако такива познания говорят например за отношението между страданието и насладата при растенията, то би трябвало да помислим върху тези познания и да се оставим на въздействието на тези мисли. Посредством чистия размисъл върху това се примамват намиращите се в нас сили и скоро бихме почувствали, че това

действително е така, както духовната наука казва. Но като вникваме в мъдростта на природата, ние се научаваме да знаем, как растителната душа изпитва удоволствие, когато откъсваме растение. Можем да добием представа за това, когато помислим какво би се случило, ако растението би могло да почувства болка при това. Помислете само за това, каква голяма част от съществата на нашата Земя трябва да се хранят с растения и как тогава чрез изхранването на хората и животните по Земята би се разпростирала болка. Случаят въпреки не е такъв, но по Земята се разнася наслада и радост, когато животното пасе на пасището. И който има знания за това, той чувства да се разнасят цели потоци от наслада по Земята, когато есента сърпът отсича житните стръкове. Когато младото животно бозае от майчиното мляко, това не означава болка, а определено чувство на удоволствие. Следователно ние вникваме в мъдростта на природата, когато преживяваме това.

Срещу такива неща не бива никога да се възразява: да, но е възможно отношението да се явява и по-деликатно, ако изкопаем с корените и преместим едно растение, вместо да откъснем цвета му. – Със сигурност, но това не променя факта, че това изкореняване причинява на същинската растителна душа болка. Умишленото късане на цветя може, естествено, да се порицае от определена гледна точка. Но и това не променя с нищо факта, че то причинява наслада на растителната душа. Всичко изглежда различно от различни гледни точки. Например от гледна точка на красотата човек може да мисли, че трябва да отскубне първите си сиви коси, и това може да е напълно оправдано, но все пак това му причинява болка. Но ако вземем сравнението сериозно, ще забележим още, че изкореняването на растенията е като отскубването на човешките косми. Тогава ще разберем какво означава, когато духовната наука в този случай не разглежда отделните растения, а взема под внимание, така да се каже, растителния свят на цялата Земя. Както космите принадлежат на целия човек, така растенията образуват единство със Земята, и ние разбираме също и можем да си представим, че това, което в духовната наука при човека наричаме аз, трябва

да го търсим не в отделното растение, а в центъра на Земята. Благодарение на това растението изобщо не се явява единично същество, но то се превръща в част от голямо живо същество, което следователно се състои от много отделни живи същества, но всички те имат своя аз в центъра на Земята.

Тук никой не бива да повдига въпроса: всички ли тези азове имат място там? – Със сигурност, понеже те са дух и така те могат да се проникват. По такъв начин нашата Земя се превръща в живо същество. Така всяко отделно растение става за нас нещо, което израства от голямото свръхсетивно живо същество и което на повърхността става това, което са ноктите и космите при човека. И ако се отнесем към тези неща сериозно, тогава няма да говорим повече само в разсъдъчни понятия за една физическа планета, върху която живеем, но тогава ще чувстваме, че не само ние самите сме живи същества, а сме свързани с едно голямо живо същество, което е самата наша планета. Ние се научаваме да обръщаме внимание на духовното в това същество, а освен това, че е повече от сравнение, когато в сока, който тече в растението, се вижда нещо като кръвта, която тече в човешкото тяло. Научаваме се да трансформиране това в нашето чувство, като схващаме духовно нещата.

Когато докосваме едно растение, усещаме духовно-душевното, чувстваме се родени в духовно-душевното. И тогава за нас постепенно ще стане възможно да мислим нещо, когато ни се казва в духовната наука: тази Земя е претърпяла многообразни трансформации. Откриваме, когато се връщаме в прадалечното минало, че тази Земя е изглеждала напълно различно, че например не е имало толкова твърди скали като днес, не е имало такива скални маси. Имало е време, когато Земята се е състояла преди всичко само от въздух и вода и от определено състояние на топлина. Едва постепенно възникнала твърда маса от течното и меко вещество. И ако разглеждаме цялото това развитие, струва ни се така, като че ли в действителност цялото земно развитие е било растеж и разцвет. Някога Земята е била млада, един ден тя ще стане стара и вехта.

Всички онези представи, които прилагаме върху самите

себе си, трябва да приложим и върху нашата Земя и ще разберем, че в развитието на нашата Земя е имало определени особено важни моменти. Ще можем да приближим до нашата душа такива важни моменти от развитието на нашата Земя, ако вземем под внимание следното: вече от вегетацията на нашата Земя познахме, че Земята, когато я разглеждаме като цяло, се явява живо същество. Именно такива живи същества са различните други небесни тела, които са свързани по определен начин с нас. Да разгледаме най-напред нашето Слънце и нашата Луна. Да разгледаме Слънцето. Вие всички знаете какво дължим на Слънцето. Вие всички знаете, че ако сте си починали през нощта, когато сте били в онова състояние на съзнанието, което за човека се предизвиква чрез това, че астралното тяло и азът напускат физическото и етерното тяло, знаете, че когато астралното тяло и азът се върнат отново, очаквате, така да се каже, всичко онова, което Земята дължи на Слънцето. Какво би била Земята без Слънцето? Слънцето е това, което снабдява около нас цялото земно вещество с топлина и светлина. Но при такова въздействие на едно небесно тяло върху друго не трябва да мислим само нещо веществено и материално, трябва да сме наясно, че това Слънце не е само физическо тяло, което се носи там в космоса, но че това Слънце е населено от духовни същества, и че с всеки слънчев лъч към нас се стича не само физическа светлина, но текат и духовни въздействия.

Духовен обмен между Слънцето и Земята винаги е бил налице; но в хода на земното развитие той съществено се е променил. Докато в сферата на физическото в продължение на много, много милиони години не се е появила особена разлика във взаимодействието между Слънцето и Земята, то тъкмо в сферата на духовното се е появила значителна промяна в това взаимодействие. Висши същества живеят в светлината и топлината на Слънцето и от там въздействат върху Земята, като пращат светлина и топлина.

Една слънчева същност, която до определен момент е имала своето седалище на Слънцето, която в продължение на много земни периоди е било възможно да бъде наблюдавана само

доколкото духовете на Слънцето се наблюдавали ясновидски, тя в определен момент слязла от Слънцето на Земята. Именно това е обстоятелство, което ни позволява да вникнем дълбоко в духовното развитие на Земята: чрез събитието, което наричаме Мистерия на Голгота, или с други думи, чрез явяването на Христос на Земята, духът, който дотогава е бил на Слънцето, се съединил със Земята. Той се свързал със Земята. И фактът, че човечеството разделя земното време на едно преди Христа и едно след Христа, има своето основание в това, че онова живо същество, което обозначаваме като Земя, в действителност претърпяло важно развитие чрез явяването на Христос на Земята. Това, което по-рано можело да се намери само на Слънцето, оттогава може да се намери в астралното тяло на Земята. Астралното тяло на Земята се променило чрез Мистерията на Голгота: в същия момент, в който потекла на Голгота кръвта от раните на Спасителя, в същия момент Христовият дух се почувствал съединен с тялото на Земята.

Трябва да разберем това, за да схванем в правилния смисъл онова, което ни се съобщава от историята на християнството. Може да се попита: кое беше едно от най-важните събития по отношение на разпространението на християнството? Ако вземем предвид разпространението на християнството, трябва да си кажем: повече, отколкото онези, които в Палестина бяха телесни спътници на Христос Исус, повече, отколкото те можаха да направят, направи Павел, не беше телесен спътник на Христос Исус, който дори преследваше християните. Павел не стана вярващ благодарение на това, че взе участие в живота и страданията на Христос, но той се превърна в борец за Христос чрез събитието в Дамаск¹⁵. В теологията се вдига много шум около събитието в Дамаск. Обаче никой не може да стигне до разбирането на събитието в Дамаск по друг начин, освен чрез духовната наука. Опитайте се да приведете в съзвучие това с няколкото малко думи, които ще се кажат сега. В момента, в който разсъдъчното съзнание на Павел се трансформирало в

¹⁵ Деян. на апост. 9.

по-висше съзнание, в този момент, какво виждал той там? В този момент той виждал онзи дух в астралния свят, който бил станал земен дух, той виждал живия Христос, който от събитието на Голгота се съединил със Земята. Би могло да се попита също: каква е светлината, която той видял, която по-рано не е можело да се види? – Павел най-напред познал *този* Христос, който от събитието на Голгота се съединил със Земята. И така този важен момент в Земята трябва така да обрисовваме, че да кажем: Земята се подготвяла да се превърне в достойно тяло за Христовия дух, и когато Земята била подготвена, Христовият дух се съединил със Земята, и от този момент Христовият дух действа в нея. Според евангелието на Йоан Христос е казвал: „Който яде моя хляб, ме тъпче с крака.“¹⁶ Човекът, който броди по Земята, той тъпче Земята с крака. „Който яде моя хляб, ме тъпче с крака“, това е само израз за тайната, която се съдържа в този важен момент от развитието на нашата Земя.

И колко безкрайно дълбоко става за нас въвеждането на тайната вечеря от тази гледна точка, че Земята от тогава нататък станала тяло на Христос! Колко значими стават чрез това указание думите: „Това е моето тяло“¹⁷, и това, което като сок тече в растенията: „Това е моята кръв.“ Научаваме се да приемаме буквално това, което може да се приеме само истински буквално. Така за нас Земята, ако я разглеждаме като жива, става живо същество, което, така да се каже, постепенно узрява, за да стане в точния момент готова за приемането на Христовата душа.

По такъв начин онова, което ни се струва физическа планета, се явява от всички страни духовно; явява ни се одухотворено. Научаваме се да разбираме връзката между това, което срещаме във всекидневието, и свръхсетивното. И ако насочим погледа си от растителното към минералното царство, на ясно-видското съзнание там няма да се разкрие болка, когато един камък се разбива на прах; напротив: при разтрошаването на камъни, онова, което можем да наречем каменна душа, изпит-

¹⁶ Йоан 13:18.

¹⁷ Мат. 26:26; Марк 14:22 и др.

ва наслада и радост. Онзи, който има ясно виждане, той знае, че при трошенето в областта на минералния свят от скалната маса струи радост. Например разтварянето на сол в чаша вода, предизвиква наслада във водата, защото солните частици се разделят. Обратен е случаят, когато солта се кристализира отново чрез охлаждане на разтвора; чрез уплътняване на скалните частици възниква болка. И ние от своя страна вникваме дълбоко в начина, по който посветеният ни говори, когато желае да каже на хората нещо такова.

Не е толкова просто да се кажат нещата. Необходимо е да преживеем нещо духовно, за да стигнем до разбиране на великите религиозни документи. Каза се вече, че на Земята първоначално не е съществувала твърда скална сфера, Земята е била течна. Нейната твърдост възникнала едва тогава, когато частиците се сгъстили и втвърдили. Какво впрочем дължат хората и животните на факта, че Земята се уплътнила по такъв начин. Това, че на нея могат да живеят по настоящия начин хора и животни. Без твърда основа и почва Земята не би могла да предложи фундамент за хората и животните. И нека си представим сега, че това е всъщност един душевен процес. Малко схващаме от това, ако го проследяваме само с разсъдък на физика. Едва когато проследяваме с окото и сърцето на духа процеса на развитие на Земята, усещаме, че в това, което се намира в основата на минералното царство, протича един душевен процес, докато Земята се втвърдява. В този процес се преживяват страдания и болка, и на това дължат хората и животните, че могат да живеят на Земята.

Това е фактът, който лежи в основата, когато Павел, който след неговото посвещение можел да вниква в тези неща, изрекъл думите: „Цялото творение страда и въздиша под теглото на постепенното втвърдяване, цялото творение въздиша, очаквайки одухотворение.“¹⁸ С тези дълбоки думи той ни насочва към вътрешното, към душата на земното същество. По такъв начин всичко става одушевено за нас, когато го разглеждаме в свет-

¹⁸ Рим. 8:13 и след.

лината на духовната наука, и само благодарение на това, че във всичко съзираме душа и дух, светът и всичко около нас постепенно стават за нас все повече и повече разбираеми. За нас тогава става разбираемо, че светът, какъвто го имаме около нас, се явява като физиономия, като външен израз на вътрешния живот. Тогава ще се научим да схващаме, че светът изобщо изглежда така, както изглежда преди всичко за човека. А по-нататък ще се научим да схващаме, че зад всичко физическо се намира именно душевно-духовното, което трябва да бъде и първоизточник на всичко физическо, и че когато духовният изследовател ни връща назад, той ни показва, как в далечното, пра-далечното минало всичко се е развило постепенно от духовното. Преди всичко човекът е слязъл постепенно от духовния във физическия свят и не трябва да си представяме това слизване във физическия свят толкова грубо, както материалистическият възглед прави това днес, но трябва да се запитаме: откъде е дошъл изобщо този материален свят, който се разпростира около нас.

Имало е време за човека, когато той е бил изцяло духовен, когато той е бил положен в душевно-духовното. Човекът се е развил именно от това душевно-духовно и това е станало постепенно. Ако погледнем само сравнително кратко време назад – макар и да са продължителни периодите, за духовния изследовател те могат да се нарекат кратки, – намираме, че нашата Земя не винаги е изглеждала така, както днес, но нейният облик се е променил изцяло, преди всичко в резултат на потопа, който в духовната наука е известен под името атлантско наводнение. Под това атлантско наводнение трябва да разбираме, че посредством въздействието на въздуха и водата обликът на Земята се е преобразил напълно. По-рано хората са живели в една област на Земята, където днес се намира Атлантическият океан. Там е имало суша, там са обитавали всъщност нашите души при предходни прераждания в атлантски тела. Ако разглеждаме от духовнонаучна гледна точка човека в самото начало на тези атлантски времена, то той ни се явява с оглед на душата си напълно различно, отколкото днес. В първите атлантски времена той е възприемал всичко по съвсем различен

начин, отколкото по-късно. Днес, когато той през деня отправя поглед около себе си, той възприема предметите около себе си в цвят и светлина. Вечер, когато физическото и етерното тяло се изоставят от аза и астралното тяло, този свят изчезва. Това наричат безсъзнателност.

В първия атлантски период това не било така, тогава около човека не се разпростирала безсъзнателност, когато той през нощта преминавал в друго състояние. Тогава се появило всичко онова, което е душа и дух на физическия свят. Например човекът е гледал цветя, преди да заспи. В съня той възприемал това, което било духовно-душевно в цветето в духовно-душевния свят. За тази цел това, което наричаме физическо, външните предмети, не било толкова рязко разделено, както днес, но човекът ги виждал като в мъгла и заобиколени от цветни пояси. Така виждаме как и душата променила постепенно своето възприятие. А ако се върнем още по-назад, ще открием, че душата е виждала изцяло само духовното, защото физическото още не се било уплътнило от духовното.

За човека, така да се каже, на нашата Земя бил запазен един важен момент от неговото развитие, който датирал тъкмо от средата на атлантското развитие. В средата на атлантското развитие, ако не се било случило преди това определено събитие, хората не биха престанали да виждат духовния свят с тяхното нощно съзнание. Ако не се било случило едно определено събитие, хората в средата на атлантската епоха не биха виждали например някакъв предмет, цвете, жълто, но на тях би им се явявал духът на цветето. Фактът, че нещата се развили различно, произтича от това, че човекът вече по-рано бил изпитал върху себе си влиянието на Луцифер и на неговите пълчища. Той би бил, така да се каже, без съзнание спрямо външния физически свят; той би му изглеждал прозрачен. Зад него той би виждал навсякъде духовния свят.

Какво причинило обстоятелството, че физическият свят не се простирал като прозрачна кристална покривка над духовния свят, но станал непрозрачен? Обстоятелството, че духовният свят бил скрит, довело до възможността да се упражни и

едно друго влияние, влиянието на Ариман, или, както *Гьоте* го нарича, на Мефистофел. По този начин можел да прониква онзи дух, който се нарича ариманически, така че в определен момент да настъпва заблуждение или илюзия. Онова, което наричаме Мая, илюзия, можело да се намесва в разбирането на света. Зад всичко онова, което е във физическия свят, стои онова, което Библията нарича княз на този свят. Неговото влияние се намесвало навсякъде. Без това влияние материята би изглеждала прозрачна и би показвала зад себе си духовното. Но сега в резултат на всички тези процеси за човека настъпила и вътрешно-душевно значителна промяна. Ако разгледаме човека, как той се е развивал на Земята, виждаме как в определено време се е утвърждавало луциферичното влияние, а в друго време – ариманското влияние.

Ако погледнем назад в онова време, в което човекът е бил още духовен, когато твърдят елемент още не е бил изкристализирал, виждаме как природните сили и човечеството още не са били така разделени, както днес. В онова време, когато Земята била още проникната с воднист елемент, те се намирали в много по-близко отношение. Когато Земята била още по-мека, а човекът още по-духовен, тогава човешкото мислене и човешките чувства имали още влияние върху природните сили. Ако се върнем преди атлантската епоха, намираме: тъй като човешката воля станала зла, тя имала съвсем определено влияние върху огъня, и някога голяма част от Земята загинала поради това, че хората чрез луциферичното влияние, на което човекът дължи в друго отношение своята свобода и самостоятелност, развили зли инстинкти. Следователно това, което наричаме природни сили, в атлантската епоха било свързано с чувствата на човека.

Сега се получило така, че след като хората, така да се каже, били станали самостоятелни чрез луциферичното влияние, на тях им била отнета възможността да имат чрез своята воля влияние върху природните сили. Постепенно на човека било отнето влиянието над природните сили. Това, че духовният свят бил забулен за човека, вървяло ръка за ръка с влиянието на Ариман. Ако човекът можеше още да вижда духовния свят,

той щеше да има още влияние върху природните сили. По този начин отделният човек бил лишен от това влияние, но не и цялото човечество. Отделният човек и днес фактически има твърде малко непосредствено влияние върху природните сили, но не и цялото човечество в неговата съвкупност, и ако си представим цялото човечество, тогава съответно на това ще видим, че наред с кармата на отделния човек трябва да има и карма на цялата Земя, на цялото човечество на Земята.

Това е следствие от факта, че някога е съществувало луциферично, а също и ариманично влияние. Понеже това същество, което обозначаваме с името Ариман, се намира в тайнствена връзка с огнените сили на Земята, които са се оттеглили от непосредственото влияние на отделния човек. Тези огнени сили на Земята са жизнена стихия на ариманическите духове и чрез влиянието на Ариман общата карма на целия човешки род е свързана по определен начин с кармата на Ариман. Когато се появят определени убеждения и събития в развитието на човечеството, връзката между хората и Ариман отново се проявява, и това, което по-рано човекът сам е бил в състояние, а именно да упражнява влияние върху природните събития, днес се извършва от Ариман и неговите духовни спътници.

Всеки път, когато Ариман се раздвижи, това е указание, че в човешката история се е случило нещо, което е привлякло Ариман, което го е довело до вълнение и възбуда. Нещо се случва в душите на хората, например това, че голяма част от хората изпадат в материализъм. Това става причина Ариман да се раздвижи в своята стихия, изобщо да получи жизнена стихия, понеже той предпочита човешкия материализъм, отколкото хората да се одухотворяват. Ариман предизвиква бури, вулканични изригвания и земетресения. Тук отново имаме възможност да видим как са свързани природата и духът. На Земята не се случва нищо, което не е свързано с духа. Душата ни с нейните добри и лоши дела е свързана с това, което се случва в Земята. Ако Земята вилнее посредством земетресения, не бива никога да казваме, че това зависи от кармата на отделния човек, но това е карма на цялото човечество. Всеки може да сложи ръка на

сърцето си и да каже: моята индивидуална карма също е взела участие тук, отделният човек е трябвало да загине тук, защото тук е трябвало да се отвори клапанът на Земята. В бъдеще това ще му се отплати. – Един материалистически мироглед ще каже, че това е суеверно, но който говори така, не знае колко детински говори. Както никое цвете не расте без духовна причина, без да е израз на дух и душа, така и никое земетресение или изригване на вулкан не е без духовно основание, без духовна причина. Когато вземаме под внимание кармата, както казах, това се отнася за целия човешки живот.

Само когато не ангажираме духовнонаучното учение, то се явява хладно и предназначено само за разсъдък. Но ако оставим нашите чувства, убеждения и усещания да се изпълнят изцяло от него, ще видим Земята като живо същество, одушевено и одухотворено, ще видим, че с това земно тяло са свързани духовни същества от най-различен вид, че е настъпило важно събитие, което се намира едва в началото на своето разгръщане: явяването на Христос на Земята. Единствено от Христос се пропъждат напълно последиците от властта на Ариман. Благодарение на това, че духовната наука ще изпълни човешките сърца с онзи Христов дух, онова, което се разпростира като общ човешки дух на Земята, ще може да допринесе, щото Земята с нейните природни елементи да бъде доведена до мир и хармония. Когато всички човешки сърца преживяват наистина Христовия дух, силата, която ще струи от него, ще бъде толкова голяма, че тя ще укротява огъня и водата. Тогава Христовият дух ще внесе мир и хармония в природните елементи, а самата Земя ще бъде израз на духа. Земното тяло, което е живо същество, ще стане кротко и нежно, за да се издигне с човешкия дух и човешката душа до своето одухотворяване. Земята ще се издигне до вишше духовно съществуване. Това могат да си представят като възвишен и далечен идеал, но ние можем да бъдем проникнати от него във всеки момент. За развитието на човечеството не е загубен никой момент, който се прилага така, че хората да се изпълнят с познанията и волевите импулси на духовното.

Въпроси относно кармичния закон

Сент Гален, 21 ноември 1909 г.

Тази вечер на публичната лекция¹⁹ възнамеряваме да говорим за прераждането и кармата и може би няма да сгрешим, ако изберем сега тук като предмет на нашата специализирана лекция едно разглеждане, което се разпростира по-конкретно върху някои въпроси относно кармичния закон и в известно отношение представлява по-близко допълнение към това, което в публичната лекция може да се даде само като обща характеристика.

Кармата, великият закон на съществуването, законът на съдбата, може да се обсъди, така да се каже, в основните начала на духовната наука, понеже тя е нещо, което принадлежи към най-елементарните неща на разбирането за света. По-близките въпроси обаче са такива, че за да ги разберем, се изисква отново известна запознатост с духовната наука, което е възможно само ако сме сътрудничили известно време в работна група и не сме усвоили празни теории, а това, което се влива в човешката душа съвсем незабележимо от спиритуалните учения: определен вид усещания и чувства. Това е нещо, заради което всеки духовно устремен скоро забелязва, че духовната наука е нещо различно от всеки друг мироглед, тъй като тя ни дава такива понятия и идеи, които се преобразяват в нашите сърца в чувства и усещания, и че благодарение на нея ние ставаме други хора, хора, които се явяват по съвсем различен начин спрямо другите.

Този вид подготовка се има предвид, когато става дума за относителна вътрешна зрялост, която усвояваме по такъв начин посредством духовната наука. Знаем, че карма означава преди всичко духовното предизвикване на едно по-късно събитие, на по-късно качество или способност на човека чрез нещо предхождащо. Независимо дали това духовно предизвикване

¹⁹ Заглавието на тази лекция било „Прераждането на човека и съдбата“. Запис от нея не е наличен.

се появява в живота между раждането и смъртта, или дали то преминава през различните земни животи като великият закон на съдбата на човечеството, така че причините за нещо, което се случва в живота, лежат в предишен или в отдавна минал живот, този закон, този всеобхватен закон на съдбата е това, което наричаме карма. За кармата, ако желаем да я разгледаме подробно, може наистина да се говори в продължение на много месеци и още по-дълго, и все пак съвсем бавно и постепенно ще усвояваме нещата, които са свързани с нея. Затова в една лекция могат да се посочат само разказвателно фактите на кармичния закон, а зрелостта на устремения духовнонаучно ще се покаже в това, че той може да приеме тези неща като факти, като резултати и след това размишлява върху тях и ги търси в живота. Индивидуалният живот показва действията на кармата по различни начини; само човешкият поглед върху живота обикновено не отива много далеч. Хората обикновено обръщат внимание на самите себе си или на своите съвременници само за кратко време от живота, защото техният поглед не е изострен чрез духовното око.

В каква малка степен това е наистина така, бих искал да обсъдя най-напред, за да си създадете понятие за това, как трябва да се възпитава духовният поглед в обикновения живот. Това трябва да се случи чрез един вид лично преживяване. Някои от Вас може би вече знаят, че съм прекарал петнадесет години от живота си като възпитател²⁰, при което моите задължения бяха свързани с разрешаването на най-различни случаи от педагогическо естество, някои дори трудни, където съществуваха проблеми, които можеха да бъдат разрешени само при продължително наблюдение и изучаване. Че при такава житейска дейност ми се предлагаше възможност да извършвам наблюдение не само върху непосредствено поверените ми деца, но и върху техните роднини, братовчеди, които бяха винаги налице, беше понятно. След това може да се види как те подрастват и може

²⁰ Виж „Моят жизнен път“, Събр. съч. № 28, гл. 6.

да се наблюдава един голям кръг от навлизащи в света хора. И тъй, който тогава проследи малко живота с изострен духовен поглед, той може да възприеме вече някои неща в такива подробности. Така например в онова време, когато се упражняваше въпросната дейност от мен, съществуваше един широко разпространен, тогава обаче ползващ се с доверие лош лекарски обичай, който се състоеше в това, че искаха да „подсилват“ децата чрез това, че им даваха ежедневно малка чаша червено вино. По онова време беше модерно лекарите да предписват да се дава на малчуганите по време на ядене чашка червено вино. От родителите това предписание се изпълняваше добросъвестно. Имах възможност да наблюдавам такива деца, при които това се правеше, и такива, при които това не се правеше. След това, в случай, че останем още живи, можем да наблюдавам при най-разнообразни обстоятелства отново хората, които са били още деца, когато сме се запознавали с тях. Децата, които тогава бяха тормозени с това вино, понастоящем са между двадесет и шест и двадесет и осем години.

Следователно аз имах възможност да наблюдавам при най-разнообразни обстоятелства не само няколко години, но да обозра и по-големи периоди от време. Хората, които тогава, когато се запознавах с тях, бяха между една и три години, а сега са на двадесет и осем години, могат да бъдат разделени точно на две групи: на онези, които тогава получаваха за „укрепване на живота“ своята чашка червено вино, и на онези, които не я получаваха. Първите станаха хора, които днес всички имат сериозни проблеми, във физически смисъл, със своята нервна система – в духовнонаучен смисъл, – със своето астрално тяло. Те всички станаха хора, които са лишени от това, което наричаме: енергично придържане към една жизнена цел, да си непреклонен; докато онези, които в своето юношество се справяха без вино, станаха хора, които са упорити, силно мотивирани, които знаят какво искат и които нямат нужда в момент, когато делата им най-малко позволяват това, да търсят възможност за възстановяване на силите си като онези, които, именно защото

са станали неспокойни хора, все пак не получават това възстановяване. Другите, напротив, са станали по-непоколебими индивидуалности. Не желая просто да обърна внимание на това, какво е да срещнеш след години отново такъв човек, а на това, че животът изглежда някак различно, когато разглеждаме връзката между причина и следствие, и то не само дотам, докъдето достига носът на човека, но и по-големите и по-дълбоки връзки между причините и следствията.

Това е също житейско наблюдение в най-висша степен, ако се стремим да наблюдаваме човека с оглед на качествата, които са от вътрешно, кармично естество. Тъжен е фактът, че обикновено човекът не свързва началото на своя живот с неговия край. Наблюдават се децата, но кой има търпението да наблюдава там, където има възможността, това, какъв е бил душевният живот на човека в първите години на детството, а след това отново, какъв е животът, когато той отива към своя край? И все пак тук се разкрива една съвсем определена кармична връзка между началото и края на живота. Определени неща, които се случват в края на живота или във втората половина от живота, имат за основание съвсем определени причини в първите или в младежките години на живота.

Нека вземем един конкретен случай, например човек, който в ранната си младост е гневлив, избухлив, който е склонен лесно да избухва по повод на нещо, което се случва в неговото обкръжение. Този гняв²¹ и особено избухливостта, която се проявява при децата, може да приеме двойна форма. Той може да бъде, така да се каже, само това, което наричаме лош навик, което по определен начин е само изблик, яростен изблик на прекален егоизъм. Но той може да бъде и нещо друго. Трябва да се научим, особено като възпитатели, да разграничаваме тези два вида един от друг. Избухването в гняв при едно дете

²¹ Срв. с това лекциите на Рудолф Щайнер върху „Мисията на гнева“, Берлин, 21 октомври 1909 г. в „Приноси към пълното издание на Рудолф Щайнер“ № 81, Архангеловден 1983 г., и Мюнхен, 5 декември 1909 г. в „Метаморфози на душевния живот“, Събр. съч. № 58.

може да има за причина несправедливостта, на която то става непосредствен свидетел. Едно дете не притежава още съдна способност, не може да си обясни с ума си, какво се случва там. Ако бихме се опитали да обясним, че това, което се случва там, не е несправедливост, ще се убедим скоро, че детето още не може да разбере това. Затова в световния ред, в духовното ръководство на света е определено, че това, което по-късно се явява като съдна способност, в детството излиза на бял свят под формата на афекти и емоции. Детето още не може да разбере, какво се случва, но се гневи. Този гняв, този афект е предшествашо душевно оповестяване на това, което по-късно е съдната способност. Тези два вида гняв и избухливост трябва много точно да се разграничават един от друг. Гневът в първия случай трябва да се третира по такъв начин, че детето, доколкото е възможно, да изживее този гняв, като се оставя да почувства действително ефектите на този гняв по правилен начин, както и несправедливостта на гнева. Понеже, ако например от любов угаждаме винаги на детето, благодарение на което задоволяваме неговото желание, тогава гневът няма да постигне ефекта си. Гневът винаги предизвиква ефект в душата. Там, където гневът възниква в душата и не се уталожи чрез това, че постига целта си, той се връща обратно във вътрешния свят. И това е добро. Затова народният говор, който често има тънък усет за такива неща, нарича на някои места, където се говори немски, гнева „яд“. Да се гневиш, означава: да се ядосваш, да се тровиш заради нещо. Дали дума е взета действително от фактите на душевния живот. Гневът навлиза в душата и чрез ефекта на гнева във вътрешния свят, където той се връща, се изтласква излишният егоизъм. Следователно и гневът има своята добра страна. Той е възпитател на човека, той въздейства като такава отрова, която притъпява излишния егоизъм.

Съвсем различен е гневът, който се проявява, когато детето вижда несправедливост. Този гняв е предварително изказано съждение. Той е оправдан. В този случай не бива да се опитваме само да наказваме – като наказваме, гневът се връща във

вътрешния свят, – но трябва да се опитаме да използваме този афект у детето, за да му внушим постепенно разбиране, за да му внушим съдна способност. Този гняв може да бъде преодолян чрез развиване на съдната способност. Ако детето се разгневи от несправедливост, на която става свидетел, би трябвало да се случи следното: да бъде въведено в един вид разбиране, че несправедливостта произтича от природата на човека; би трябвало да му се даде според неговата зрялост обяснение на случилото се. Тогава такъв гняв ще упражни своя правилен ефект. Той ще направи детето зряло да преценява света, понеже той е предвестник на съдната способност. Това се казва, за да се обърне внимание на факта, че човек не винаги е неоправдано ядосан. Гневът има своето значение за развитието на човека. Човекът трябва да се пречисти, той трябва да преодолее гнева. Гневът е нещо, което въздейства благотворно чрез това, че се преодолява. Човекът никога не би могъл да се издигне до съвършенство, без да се преодолее гневът.

Сега би могло да се попита: защо има гняв в управлението на света? Има гняв, защото ставаме силни чрез преодоляването му; овладяваме по-силно самите себе си благодарение на това, че го преодоляваме. Ако наблюдаваме някого, който е имал онзи благороден гняв в младостта си в годините, когато се появява идеализмът, когато нещо го е изпълвало с гняв, защото още не е бил в състояние да прозре по-дълбоките връзки, а след това и в неговата по-късна възраст, ще видим: с възрастта се проявява добрият ефект от него. Който, напротив, в младостта си не е бил в състояние да преодолее гнева си, да се пречисти, да стане господар над афектите си, той не ще достигне в по-късни години до онази кротка активност, която въздейства толкова благотворно. Понеже кротостта е тъкмо ефектът от преодоляния гняв. Кротост на старини е ефектът от преодоления в младостта гняв.

Един съвсем друг ефект, от друга страна, показва онова душевно качество, което също така се появява в младостта: благоговението. То се състои в това, че човекът придобива усещане за това, което той още не може да види. Гневът е отричане,

благоговението е понасяне към онова, което още не може да се разбере, поглед към онова, за което човек още не е узрял. Никой не може да стигне до познание, ако не може да почита с благоговение това, което стои над него. Благоговението е най-добрият път към познанието. Хората никога не биха стигнали до познание, ако преди това не биха почитали онези невидими духовни сили, които стоят над тях. Благоговението е сила, която води до това, което желяем да постигнем. Затова общо взето е необходимо да бъде развито благоговението. Човекът, който може да си спомни в по-късния живот много моменти на благоговение, гледа към тях с блаженство. Ако някой в ранното си детство е слушал в своето семейство да се говори с голяма почит за някой роднина, и като дете възприеме в себе си това чувство на почит, и настъпи денят, когато той може да види за първи път тази личност – когато очаква със страхопочитание срещата с почитаната личност, то това е също твърде благоговейно чувство, и ние ще имаме много полза в по-късния си живот, ако сме изпитали повече такива настроения в младостта си.

Благоговението е основанието, кармичната причина за благословената сила в по-късните години от живота, през втората половина на живота. Онази сила, която струи и ни прави способни да утешаваме другите хора, не може да се придобие по никакъв друг начин, освен чрез благоговейното настроение в младостта. Огледайте се и вижте там, където един човек идва при други хора, които са тъжни, как той ги утешава само със своето присъствие, който е при тях, за да им бъде утешител, за да разпространява активна любов – и ще установите: кармичната причина за тази активна сила се крие в тези благоговейни настроения на младостта. Силата, която като благоговение се излива в душата на подрастващия човек, е нещо трайно в него; тя преминава като поток през душата и се проявява в по-късна възраст като благославяща сила. По такъв начин бихме могли да разгледаме много случаи, в които кармичният закон действа ясно изразено вече между раждането и смъртта.

Нека разгледаме кармичния закон още по-точно в живота

на отделния човек по един конкретен случай. Да предположим, че един млад човек следва. Той е тъкмо на осемнадесет години, когато се случва баща му да банкрутира. Ето защо младият човек трябва да прекъсне следването си, той бива откъснат от професията, за която се е подготвял; той е принуден да поеме друго поприще. Сега, без съмнение, всички професии се оказват равностойни; нас ни интересуват само фактите около промяната на професията. И тъй, младият човек трябвало да стане търговец. Сега, ако човек не е наблюдател на живота, ще си каже: настъпило е събитие, и ние ставаме свидетели на това, което е било преди, и на това, което е последвало. Но само онзи, който действително наблюдава живота с духовно изострен поглед, ще може да установи връзка между това, което е било преди, и това, което е последвало. Ако младият човек сега е с друга професия и всичко върви нормално – няма да кажа, че винаги се получава така, но може да се получи така, – в по-късните години от живота ще можем да видим нещо различно. Преди всичко професията е нова за него. Той разбира за какво го бива. Но още на двадесет и първата година ще проличи, че при този човек нещата са по-различни, отколкото при онзи, който от самото начало се е подготвял за търговската професия: на двадесет и първата година вече проличава, че той проявява по-малък интерес към това, което е длъжен да прави в професията си. В душата му се зараждат определени чувства, които го отделят от това, което той е длъжен да прави, така че той не може да върши с истинско удовлетворение това, което се изисква от него. Ако изследваме откъде идва това, ще забележим следното: ако настъпи един необичаен момент, когато житейският път се отбива, жизненоважен възел, когато например се случва смяна на професията, то това е според кармичния закон така, че в първите години може малко да се забележи от това. Но по-късно може да се види, че на двадесет и една години се проявяват чувства, усещания, настроения, които могат да се обяснят от това, което произлиза на осемнадесетата година от подготовката за друга професия, чувства, които са се зародили в него, но които той не

е довел до реализация. Първоначално той наистина ги изтласква; но тогава те се проявяват така, че той не се чувства повече удовлетворен от новата професия. Това, което е било вложено в него три години преди смяната на професията, три години след тази смяна излиза на бял свят така, че въпросното лице не може да има повече истинско удовлетворение. И оттам може да произлезе това, че през двадесет и първата години се повтаря четиринадесетата година от живота, а през двадесет и третата – тринадесетата година. Може също, защото в живота всичко се кръстосва, да възникне и друг порядък. Например той може през двадесет и третата година да създаде свое семейство; тогава се появяват интереси, които кръстосват миналите и правят те да се проявяват различно. Но законът въпреки това е в сила. Дори в случая, когато се появява нов интерес, по-ранните интереси, които са били отклонени, са още налице.

В един такъв пример може да видите развоя на жизнения процес, както той се представя на духовната наука. Това, че чрез духовната наука получаваме всякакви понятия, е най-малкото; най-важното обаче е, че благодарение на нея проникваме в жизнения процес. Да допуснем – впрочем никога не разказвам други случаи, освен такива, които са се случили; трябва да придобием навика никога да не измисляме нещо, но всякога да избираме такива случаи, които действително са се случили, – че една майка идва при мен, която е принудена да смени призванието на единствения си син, защото той е загубил баща си. В днешния свят едва ли ще се случи правилното, понеже истинското наблюдение на живота едва ли е съвместимо с днешното схващане за живота. Ако една такава майка се запознае с духовната наука, тя ще се научи да се осланя на кармичния закон и може да стане именно добра приятелка на младия мъж, който трябва да се преведе през годините на такава смяна на професията. Такъв беше случаят преди известно време. Една майка дойде при мен и ми рече: коя е най-важната ми житейска задача? Казах ѝ, че би могла да употреби няколко години, за да спечели доверието на сина си. След това духовната наука ще развие неговия ум така,

че тя ще може да му помогне да понесе това, което предстои да се случи. Внедрените в душата му чувства на благочестие ще се проявяват силно във всички по-късни години от живота и тя ще може да види правилно също това, което предстои да се случи. И ако един ден синът се прибере в къщи и каже: не зная какво да правя, моята работа никак не ме удовлетворява, тогава тя ще може да обясни това със случилото се по-рано. Тя ще познае причината и ще намери тактичен начин да се намеси, за да помогне на сина си да преодолее трудностите. Тя ще може да направи със сигурност по-добре това, отколкото ако нямаше представа за това, как действа кармата и само би вярвала, че това настроение, депресията произтича от нещо безразлично. Нищо не възниква така без причина; но често причините се намират много по-близо, отколкото смятаме. Само трябва да наблюдаваме една такава възлова точка, оттам да проследим обратно живота и да видим какво се случва по различен начин. Нещата са такива: представете си, че имате струна от цигулка. Опънали сте я и я докосвате с подходящ предмет. Струната издава определен звук. Ако сега я задържите в средата, от двете ѝ страни ще се случи нещо: струната ще трепти от двете страни. В живота има такива събития, от които може да се установи как това, което се случва преди това, се отразява след това.

Също и средата на живота е такава възлова точка. Това, което се подготвя в младостта, излиза на яве в напреднала възраст. Необходимо е да се съблюдават тези неща, за да получим постепенно наистина чувство за това, че духовната наука не е нещо непрактично, но че целият живот може да се формира практически от духовнонаучна гледна точка. Чист живот в любовта не допринася полза, ако с любовта не е съчетана мъдростта. Любовта трябва да се съчетае с мъдрост, с познание за правилното. Любовта единствено не е достатъчна за живота.

Можем да споменем още един случай, който се е случил през първата половина на осемнадесети век и е бил точно проверен. Една майка отглеждала малката си дъщеря. Навярно тя забелязала как дъщеричката ѝ още съвсем малка започнала да

задига дребни неща, да краде. Но в любовта си, която е едно превъзходно качество, тя не могла да се реши да я накаже. Дъщеричката откраднала веднъж-дваж, трети път, направила и други неща; и ако проследите житейския ѝ път, ще видите, че детето станало прочута отровителка. Тук имате любов, която не е съчетана с мъдрост. Любовта трябва да бъде просветена със светлината на мъдростта. Любовта може да се развива правилно само когато е проникната от мъдрост. Как иначе можем да помогнем като приятели на един млад развиващ се човек да премине през важните моменти на живота, освен като знаем, че има един закон, който показва понякога твърде очевидно причините за случващото се, причините, които без познанието на закона не бихме могли да схванем. Така че би било правилно, не само да знаем общо взето, че има кармичен закон, но чрез усвояването на правилен мироглед да проследяваме кармата и в отделното. Това трябва да бъде дълг на духовния учен, понеже той се вживява в конкретното действие на тези закони и знае как те се проявяват в живота. Най-важното е това: не да си приказваме за кармата, а да се впуснем в нея, да проследим законите на кармата в живота. Това е необходимо!

Сега бих искал да Ви кажа и нещо друго. Могат да се изтъкнат някои случаи, които се отнасят до кармата, която преминава от един живот в друг. Естествено и там може да се ограничим само до отделни случаи. Така можем да си поставим някои въпроси относно кармата на един човек, която се осъществява благодарение на това, че човекът всъщност трябва да се явява в живота винаги двустранно същество. Ако се вгледате в живота, бихте могли да си кажете: когато човек навлиза в съществуване чрез раждането, трябва да се различават две неща. Едното е това, което той е наследил от своите предци. Така например *Шилер* е наследил формата на своя нос от дядо си; но това, което е типично за него, той не го е наследил, то идва от негови по-ранни инкарнации, негови по-ранни прераждания. От една страна, е налице потокът на наследяване на това, което се предава през поколенията; от друга страна, е това,

което самият човек поема от един живот в друг. Всеки, който е придобил поглед за духовното, винаги ще се пита, колко човек възприема от своите родители, и колко произлиза от неговата предишна инкарнация.

В рационален смисъл не може да се преподава иначе, освен като се съблюдава това разграничение. Изкуството на възпитанието ще получи своето правилно развитие едва тогава, когато хората се научат да разграничават тези две течения. Едва в края на земното развитие тези две течения ще се слепят, така че човекът ще може да намери тялото, което да му съответства. В настоящето това още не е възможно. Ако би било налице пълно съгласуване на външната телесност и вътрешната индивидуална организация в нашето настояще, то би било невъзможно човек да умре вследствие на вътрешни причини преди нормалната възраст; понеже, тъй като умирането не е нещо случайно, а дисхармония, тогава не би могло да настъпи преждевременно умиране, защото в човека би царувала хармония. Тази дисхармония обаче между наследеното и донесеното със себе си от по-ранно прераждане може да стане толкова голяма, че да предизвика по-рано смъртта.

Човек би могъл, ако пожелае да прояви малко интерес към спиритуалните учения, да пипне с ръка и днес още реинкарнацията – това не трябва да се приема образно, а буквално, – ако само материалистическите теории изтълкуват съответните факти не неправилно, а правилно. Това може да се докаже с определени случаи. Има хора, които толкова малко са напреднали в своето развитие, че със своите усещания те са потопени все още изцяло в своята усещаща душа. Цялото тяхно съзнание е свързано с тяхната усещаща душа. И това може да се забележи вече по външните жестове на хората: те издават определени причини, които се крият в астралното тяло. Ако един човек е потопен все още изцяло в усещащата душа, се чувства вътрешно твърде добре, случва се например, когато е похапнал добре, да се потупва по тялото от задоволство. Това е знак, че той има една още твърде усещаща душа. Ако човек е потопен дълбоко и в

своята емоционална душа (Gemütsseele), това също се проявява. Тъй като чувството за истина е в емоционалността (Gemüt), то човек, който е потопен в емоционалната или разсъдъчната душа, за да увери в една истина, ще се потупа по гърдите. Човек, който е дълбоко потопен в съзнателната душа, ще посегне към носа си, когато размишлява задълбочено върху нещо. В долната част на тялото намира израз това, което се отнася до усещащата душа; това, което има отношение към разсъдъчната или емоционалната душа, намира израз в гърдите, а отнасящото се до съзнателната душа намира израз в главата: човек се почесва и зад ухото. Казвам това само за да покажа, как това, което е в астралното тяло, намира израз във физическото тяло.

Сега може да настъпи следното. Човекът може да възприеме в своето съзнание най-висшите чувства, идеи и идеали, които той изобщо може да има преди всичко в този времеви цикъл; например нашите етически идеали, които единствено вече би трябвало да бъдат за човека доказателство за съществуването на духовен свят. Ако ние се въодушевяваме за тези етически идеали чрез вътрешен глас, ако им се отдаваме, то подбудата за това не може да дойде отвън. Това може да стигне дотам, че човек да издигне в идеал нещо, което чувства без идеал, така че той да живее според една определена идея не от чувство за дълг, а именно защото той вече не може по друг начин. За този, който се остави да бъде проникнат от една нравствена идея, ще настъпи момент да се вживее така в тази идея, че да си повелява сам на себе си това, което е правилно съгласно нейния смисъл. Така идеалите трябва да просветват в съзнателната душа, а след това се стичат надолу и се превръщат в инстинкти.

Когато се случи това, че човек така изпълни своите усещания с идеалите си, тогава се наблюдава нещо много специфично. Тези инстинкти се стремят да се изразят във физическото тяло. Човекът обаче не може повече да работи над своето физическо тяло между раждането и смъртта. По такъв начин определени потоци протичат през гръдния кош към главата. Ако някой е въодушевен за един идеал, гори за него, така че чувства с

копнеж: това трябва да се случи, той ще му се отдаде в този живот, ще направи всичко за него. Но това не е всичко. Чрез тази дейност преминават потоци в горната част на тялото до главата на човека. Това са сили, които се стремят да въздействат върху физическото тяло; те обаче в този живот не мога да променят повече главата, защото физическото тяло на човека дори тогава, когато се облагородяваме по такъв начин, не е способно да се формира повече. Все пак тези сили текат нагоре. Тези потоци се запазват в душата на човека и когато преминава през смъртта и едно ново раждане, той ги привежда в ново съществуване. Тук се явява това, което дава на френологията индивидуално основание: в гърбовидните образования на черепа излизат наяве тези сили, които са придобити по този начин. Не може да се каже, че тази гърбица изразява това като цяло, но това, което индивидуалността по време на предишния живот е свързвала по този начин често със себе си и което все пак не е могло да преобрази тялото повече, това намира израз там.

По такъв начин тези сили преминават през живота между смъртта и новото раждане и ние действително докосваме това, което е протичало в предишния живот на човека толкова често. Там, когато опипвате различните изпъкналости и гърбици на главата, Вие действително докосвате реинкарнацията и кармата. Но при това трябва да сме наясно, че всеки човек има свои собствени закони; не бива да преценяваме тези гърбици по принцип, но съвсем индивидуално. Така например докосваме една гърбица и знаем: това е резултат от дейност, която човек е извършил в душата си по време на предишния живот. Следователно реинкарнацията и кармата могат да се пипнат, да се пипнат с ръце! Можем да усвояваме духовната наука дори от формата на тялото.

Както формата на тялото се възсъздава в един по-късен живот от един предишен, така достигат от него и други неща. Само не трябва да разглеждаме всички тези неща тесногърдо. Не бива да смятаме, че кармичният закон е скроен така, както един граждански кодекс; той може да бъде разбран само чрез

обширни проучвания.

Да разгледаме една голяма злополука, която причинява дълбоко страдание. В много случаи я разглеждаме погрешно, защото винаги обръщаме внимание само на въздействието. Виждаме, че се е случило едно събитие, което ни е направило злочести, което ни е извадило от строя. Ние виждаме именно само въздействието. Ние трябва обаче да търсим причината. Тогава може би ще открием следното: в един предишен живот е съществувала възможност да се придобие тази или онази способност. Ние обаче не сме се възползвали от нея, пропуснали сме тази възможност. Така ние сме преминали през портата на смъртта, без да сме придобили тази способност. Сега онези сили, които са вече кармични сили, ни тласкат в следващия живот към злополуката. Ако бяхме придобили онази способност в предишния живот, то силата нямаше да ни тласне към злополуката. Благодарение на това, че ни се случва тази злополука, ние сега придобиваме тази способност. Нека предположим, че тази злополука ни е сполетяла на двадесет години, а на тридесет години се обръщаме назад и се питаме: какво ни е довело до това да имаме тези или онези способности? – по този начин ние познаваме целта на злополуката. Печелим безкрайно, ако разглеждаме нещата не като въздействие, а като причина за това, което те правят от нас. Това, да разглеждаме нещата като причина, е също резултат от учението за кармата. Всички тези неща са единични проявления на закона за кармата. Така виждате, че трябва да вземете участие в антропософския живот, защото може да научите много, което иначе остава само общо понятие.

Трябва да се обърне внимание още на нещо много важно, което е свързано с кармичния закон. На някой, който навлиза в духовните науки и чува, че там има възможност да придобие духовни способности, да се сдобие с ясновидска дарба, може да хрумне да се запита: защо винаги е толкова трудно да се научи това, което духовната наука казва? – Този въпрос може да е оправдан, но той произлиза всъщност най-често от погрешно разбиране у много хора, които са запознати само повърхностно

с духовната наука, от погрешно разбиране, което те имат относно връзката между физическия и духовния живот. Знаете, че физическият живот не е вмъкнат ненужно в човешкия живот. Той има своята мисия, също както и животът между смъртта и едно ново раждане в духовния свят.

Нека си поставим въпроса: как стоят нещата с двама души, единият от които чрез своята карма от предишния живот в тази инкарнация не е в състояние да развие ясновидска дарба, но трябва да се задоволи чрез изучаване да усвои прилежно антропософски знания, така че той разбира, как трябва да се схванат тези неща – следователно той може да напредва само чрез изучаване, – а на другия е дадена възможността да развие своята ясновидска дарба и да проникне в духовния свят? Последният би могъл да има следната нагласа. Той си казва: аз виждам в духовния свят, аз мога да видя духовните същества, защо трябва все още да изучавам книги? Аз зная, че има духовен свят, защо трябва да изучавам още антропософия? Това е неоснователно и скучно. – Това е нещо, което се случва всеки път отново, а именно, че хора, които кармично имат щастието да бъдат ясновидци, си казват: сега не желаем да учим нищо повече; защо трябва да изучаваме сега нещо, което се дава само в сухи понятия? – Единият е в състояние да учи толкова по-усърдно, но той не може стигне до ясновидство; другият презира изследванията, но неговата карма е толкова благоприятна, че той може да стане ясновидец. Как стоят нещата с тези хора след смъртта, каква е общата картина? Човекът, който е достигнал до ясновидство между раждането и смъртта, който е могъл да наблюдава в духовния свят и да вижда там различни неща, но не е искал да изучава теоретични понятия, който не е искал да схване с логическо мислене духовните факти, който е презирал всичко това, той след смъртта се лишава от всичко това. Той не се познава по-добре, отколкото без ясновидската дарба, която е имал приживе. В това отношение дори е по-добър онзи човек, който не е могъл още да ясновидства в своя физически живот, но който не е бил възпрепятстван да си създаде

чрез четене логическо понятие за духовния свят.

Но това не трябва да е указание да бъдем мързеливи, да не правим нищо за разгръщането на духовните сетива. Никой човек не може да знае, дали няма да постигне ясновидство още преди смъртта си. Онзи, който е изучавал духовнонаучния светоглед, за него тези понятия се превръщат сега в действителни нагледы. Това, което се придобива чрез понятия, повече не се загубва, то остава. Налице е едно задължение: ако и да сме посветени толкова високо, ако и да можем да съзерцаваме толкова високо, обаче не можем да проникнем с понятия съзерцаването, то никаква полза не бихме имали от това. Човекът не трябва да остане само при съзерцанието, но той трябва да облее всичко с понятия, които са взети от физическия живот. Хората са призвани да възприемат в себе си действително това, което могат да научат на Земята. Това, което липсва в духовния свят, трябва да се придобие във физическия свят и да се пренесе там.

Току-що казаното е свързано с нещо, което е много по-важно. Има едно нещо, което хората никога не биха могли да познаят в духовния свят. *Едно* събитие никога нямаше да бъде познато в духовния свят, ако човекът не беше довеждан до физическата Земя и не преминаваше през инкарнации. Всички духовни същества, които не се въплъщават, не могат да познаят едно събитие: това е смъртта. Смъртта не съществува в астралния свят и още по-нагоре; там тя не може да бъде преживяна. Оттук и древният принцип в езотеричната философия²²: ако боговете искат да се научат да умират, трябва да отидат на Земята, за да се научат. – Това е една много дълбока истина. От друга страна, със смъртта е свързано и нещо друго: човекът никога нямаше да стигне до самосъзнание. Само благодарение на това, че човекът всеки път, когато приключва една инкарнация, минава през портата на смъртта и смъква своите обвивки,

²² Съмнително е дали Рудолф Щайнер се е изразил тук действително така, както е записала водещата записки. За информация относно съдържанието виж лекцията от 7 май 1922 г. в „Човешки душевен живот и духовен стремеж във връзка с развитието на света и Земята“, Събр. съч. № 212.

само благодарение на това той стига до същинско съзнание на аза. Човекът трябва да се научи да преодолява смъртта. По такъв начин смъртта трябваше да стане великият учител на физическия свят. Това е свързано с едно велико събитие. Ако той никога не беше слязъл на физическата Земя, ако той беше останал завинаги горе в духовните сфери, човекът никога нямаше да преживее това, което е най-великото събитие в земното развитие: Мистерията на Голгота.

Христовото събитие може да се преживее само между раждането и смъртта. И тъкмо в това се състои величието на това събитие, че един Бог е слязъл от небесните висини и е споделил съдбата на хората. Само на Земята той е могъл да осъществи тази мистерия. Никога никъде в духовния свят нямаше да може да се основе Мистерията на Голгота. За да се научат хората да побеждават смъртта, трябваше да слезе един Бог от духовните висини, и да умре на Земята. И това събитие, разбрано от човека на Земята, е най-великото, което може да се влее в земната инкарнация на човека. Това е най-великото, което човекът може да вземе със себе си, когато той напуска физическата Земя през портите на смъртта. Човекът никога нямаше да може да схване величието на Христос, ако не бе научил на Земята, какво е Христос. Ако той е научил това на Земята, той може да го съхрани и да го донесе със себе си в духовния свят.

Човечеството никога нямаше да познае Христос, ако то не беше слязло долу, не беше развило физическо тяло, и не бе имало на Земята възможност да разбере умирането на един Бог. Това събитие трябваше да се случи, което има значение за цялото бъдеще. Човечеството ще се развива отново в духовния свят. По-рано то не знаеше нищо за Христовия импулс; на Земята то трябваше да научи за него, и сега той ще бъде пренесен горе, ще бъде възприет от всички онези, които на Земята са придобили разбиране за него. С това разбиране, което се придобива постепенно на Земята, с онова събитие в душата човекът продължава да живее в следващите инкарнации, а също и в онзи живот, който протича между раждането и смъртта. Хората ще разбират все

повече от това, какво е Голгота. Христос ще живее все повече и повече. И когато някога Земята бъде разрушена физически, когато ще останат само душите, духовете на хората, тогава ще погледнат назад към земната еволюция и ще казват: ние трябваше да преминем през едно развитие в един свят, където се подготвихме за Христос. Тогава дойде тази мистерия, развитието продължи напред, ние разбрахме все по-добре събитието от Палестина, осмислихме го в нашия живот между раждането и смъртта, и когато тази велика мистерия беше схваната, Земята узря да изчезне отново, понеже ние усвоихме в себе си това, което беше най-важно в цялата земна еволюция. Трябваше да бъдем на Земята, трябваше да минем през нея, за да преживеем това, което никъде другаде не може да се преживее. Сега то е пренесено в духовния свят, но произходът на това, което сега е в духовния свят, беше там долу.

Така ще се чувстват Вашите души, когато преминат през много инкарнации, когато Земята е умряла като физическа планета и хората се въздигнат до ново съществуване. Кое е най-важното наследство от земното развитие? Кое е най-важното, което сме взели със себе си, и което може да се изпита и преживее само и единствено на Земята? Мистерията на Голгота. Сега имаме Христос в себе си. Това е значението на жертвата, че Христос е слязъл и съпреживял онова събитие, което хората преживяват като смъртта: да ставаме все по-самосъзнателни, да получаваме все повече сила, за да възприемаме така във все по-голяма степен кармата на Христовата сила.

По такъв начин виждаме как действа кармата в този важен случай и как разбирането за Христос е свързано с цялата земна карма на човечеството. И човечеството трябва да възприеме в себе си Христос. Човекът не може да осъществи земната карма, без да е постигнал това разбиране за Христос. А постигането на земната цел ще бъде кармичен резултат от усвояването на разбирането за Христос. Така че можем да кажем: ще разберем най-маловажното, както и най-великото събитие, ако съблюдаваме кармичния закон.

Новалис и неговите „Химни на нощта“

БЕРЛИН, матине, 26 октомври 1908 г.

Днес ще се рецитира една поетична творба²³, за която всъщност в по-дълбок смисъл може да е налице съответното настроение само ако по-голямата част от присъстващите приятели са се занимавали задълбочено в последно време с материята на спиритуалния свят във връзка с цялото историческо развитие на човечеството. Това, което правим тук предмет на лекцията, ще ни накара да осъзнаем ясно, че духовната наука или теософията се възвестява в света не само от теософското общество, но че теософията като учение, което се основава на големите окултни истини и мъдрости, е нещо, което се е вливало още в древно време от най-добрите духове, които са търсили един по-висш свят. И наистина в стари и нови времена можем да намерим някои личности, които действително ни показват, че в своите представи, идеи, чувства и усещания, в своите житейски убеждения са били изцяло проникнати и изхождали в действията си от един мироглед, който можем да наречем теософски, и че те в съответствие с него са разгръщали цялата своя жизнена дейност. Такава напълно своеобразна личност живяла в *Новалис* през последните три десетилетия на 18. век.²⁴

Новалис не доживял и до тридесет години и трябва да се надяваме, че чрез рецитацията на неговите „Химни на нощта“ ще се развие съзнанието, че от тези химни говори – толкова съвършено, колкото през последните три десетилетия на 18. век е било възможно – в най-широк смисъл тъкмо познанието за тези духовнонаучни истини.

Потомък на виден благороднически род Новалис²⁵, със

²³ От Мари Щайнер-фон Сиверс.

²⁴ Към лекции за *Новалис* виж също Хела Висбергер, „Мари Щайнер и изследването на Новалис от Рудолф Щайнер“ в „Приноси към пълното издание на Рудолф Щайнер“, № 43/44.

²⁵ Фридрих фон Харденберг. Когато през 1798 г. се изявил като автор, той

светското име Фридрих фон Харденберг, е роден на 2 май 1772 г. Който има възможност да посети Ваймар, не трябва да пропуска да разгледа правещия дълбоко впечатление бюст²⁶ на Новалис. Той принадлежи към документите на класическия Ваймар, които ясно говорят колко висока спиритуална култура е била присъща на този период, на края на 18. век. Който разглежда този своеобразен бюст, ако изобщо има усет за това, той ще добие дори впечатлението, че в тази, бих казал, излизаща отвъд сферата на нисшата човечност физиономия се изразява една душа, която е била основана изцяло в окултното, в спиритуалните светове. И при това Новалис е една от онези личности, които са живо доказателство за това, как тази спиритуалност, това себеиздигане във висшите достижими за човека духовни светове, е съвместимо с една твърда практическа позиция върху почвата на физическата действителност. Общо взето Новалис никога не влизал в сериозен конфликт с напълно консервативните традиции, в чийто кръг живеело неговото семейство, при което трябва особено да се вземе под внимание, че в това семейство винаги била налице свободна възприемчивост за всичко благородно и добро, дори когато то се явявало на хората като нещо първоначално неизвестно.

Когато изучаваме биографията на Новалис – сама по себе си художествено произведение – и се оставим на нейното въздействие, бащата ни се разкрива като една насочена към практичното натура. Новалис се обучавал всъщност за една според гражданския живот напълно практическа професия, за която били необходими познания по юриспруденция и математика. Той станал минен инженер. Тук не е мястото да изясняваме как именно в тази професия са се възхищавали от него тези, при които той е практикувал. Тук не е също времето да покажем как математико-физическите науки, които съставляват основите

се нарекъл Новалис, „което име е старо мое фамилно име и не е съвсем неподходящо“.

²⁶ От Фриц Шапер, 1841-1919. Отливка на бюста е в притежание на управлението на наследството на Рудолф Щайнер.

за тази професия, са били овладени напълно от него не само в цялата теория и практика, но как той преди всичко е бил способен математик. Преди всичко е важно какво Новалис като спиритуално същество е добил от математиката във вътрешната структура на същността си.

Ако математиката показва подробно как ни прави способни да се издигнем в чистото свободно от сетивност мислене, то, ако трябва да посочим пример, ние имаме тук в Новалис един човек, за когото външното наблюдение не играе роля. За него животът в представите на математиката се превърнал във велика поема, която го изпълвала с възторг, така че душата му се чувствала извисена, когато той се задълбочавал в числа и величини. Математиката за него станала израз на божествено-то творчество, на божествената мисъл, както тя проблясвала в силовите направления и силовите маси в пространството и се кристализирала там. Математиката станала за него пътят към най-топлото, пътят към спиритуалния живот, докато за мнозина хора, които я познават само отвън, тя остава винаги нещо студено. Това е толкова по-важно, доколкото при Новалис намираме тази спиритуалност в една деликатност и изтънченост, каквито почти не намираме при някои други от най-значителните духове.

Новалис бил съвременник на *Гьоте*. Не бива обаче да равнопоставяме това, което Новалис е имал в себе си от спиритуалното, с това, което Гьоте е имал от него. Гьоте го е имал до определена степен чрез един нормален, ръководен от висшите светове процес на посвещение. Новалис, напротив, живеял живот, който най-добре може да се опише, като кажем: този млад човек, който на двадесет и девет години изостави физическия план и който даде на немския дух повече, отколкото стотици и хиляди други, той живя един живот, който всъщност бил спомен за един предишен. Чрез съвсем определено събитие били извикани спиритуални преживявания от предишни инкарнации, явили се пред душата му и се излели от нея в нежни, ритмично виещи се стихотворения.

Така можем да видим, че Новалис е разбирал как човекът

може да се вземе със своята душа в по-висш свят. Новалис имал възможността да види как будният дневен живот с неговото всекидневно съзнание е само малка част от настоящия живот на човечеството и как всяка душа, която вечер се потопява за външното дневно възприятие в несъзнателното, в действителност се потопява в спиритуалния свят. Той бил в състояние да почувства дълбоко, да знае, че в онези спиритуални светове, в които се потопява душата нощем, има висша спиритуална реалност, че денят с всички впечатления, дори с впечатленията на Слънцето и светлината, е само малка част от цялата спиритуална действителност. И звездите, които през нощта пращат сякаш крадешком светлината на деня, му се явяват само като слабо блещукане, докато истината на спиритуалното изгрявала в съзнанието му, което за ясновидеца проблясва в ослепителна, ярка астрална светлина, когато бил в състояние през нощта да се пренесе в духа. Така световите на нощта, истинските спиритуални светове се отварят пред Новалис, и така от тази гледна точка нощта става ценна за него.

Как се получило така, че един такъв спомен за предишни инкарнации излязъл наяве при него? Как се получило така, че преживяванията на окултния свят, които днес можем да представим в окултното познание, при него могли да изплуват толкова уникално? Животът освободил от душата му дремещите в нея мъдрости на предишни инкарнации. Самото събитие, което извадило тези спиритуални преживявания от тази душа, трябва да се постави в светлината на едно спиритуално разглеждане, ако искаме да го разберем. Само детинско недомислие би могло да постави в една линия това събитие със срещата на Гьоте и *Фридерике в Зезенхайм*. Такова сравнение изглежда съвсем грубо.

По време на престоя си в Грюнинген той се запознал с тринадесетгодишно момиче. Разиграват се тайни на душата, които никога не бива да наричаме любовно отношение, без да засегнем деликатността на душата. Общо взето в *София фон Кюн* – така се наричало това момиче – имаме една откъсваща се от живота същност. Тя твърде скоро се разболяла и скоро след

това починала. Докато се борил да се откъсне духът в София фон Кюн, в собствения вътрешен живот на Новалис се борят да се откъснат вътрешните спиритуални способности.

Може би в никой друг случай, ако изобщо се задълбочим в него, не би могла да се прояви толкова много неспособността на един свързан с външния опит начин на мислене, колкото при този, който трябваше да преживеем при преценяването на това отношение, което може да се разбере от днешното материално време само ако сме в състояние да го познаем напълно в неговата спиритуалност. Хора, които казват, че науката трябва да се опира на документи, че тя трябва да привежда преди всичко положително регистрираното върху физическия план, такива естествоизпитатели, които представят напълно изопачената страна, превърналата се във фарс страна на естествознанието, ни уверяваха, че могат да обяснят въз основа на документи, че всъщност Новалис в Грюнинген бил станал жертва на илюзия. Поезията е хубава – така казваха те, – но нека разгледаме документите, нека видим какъв е бил господин фон Рокентиен, при когото е живяла София фон Кюн. – И нека разгледаме – така казва един от „познавачите на Новалис“ – няколко писънца, които София фон Кюн писала до Новалис. София фон Кюн допускала правописни грешки не само във всеки ред, но почти във всяка дума! – И Новалис бил станал жертва на голяма измама.

В Йена, където се приютила през последната година, тя видяла също Гьоте – и направила дълбоко впечатление на Гьоте! Който не може да схване, че тези уникални думи на Гьоте,²⁷ изказани по този повод са по-ценни от всички документи, които могат да се издирят – тъй като всички документи могат да лъжат, – който, когато желае да покаже нещо с едно доказателство, не

²⁷ През септември 1796 г. Гьоте посетил София в клиниката на д-р Щарк в Йена. Писмено изказване не е могло да се открие, обаче Новалис пише на 14 април 1799 г. до своя приятел проф. Волтман: „(Гьотевата) привързаност към възвишения образ на София ме предразположи към него повече, отколкото всичките му превъзходни произведения...“. Срв. Съчиненията на Новалис изд. от Паул Клухон, т. 4, стр. 199.

помисли върху това да приведе и контрадоказателство, на него не може да се помогне, въпреки цялата му наука.

Какво е било това събитие за Новалис? София фон Кюн починала и Новалис заживял с настроението: аз ще умря след нея! – От този момент нататък Новалис никога не се отделил от нея в душата си. От душата на покойната София фон Кюн се изляла силата, която способствала у него в собствената му душа преживяването на нощта, и така се разгърнали в него големите преживявания, както ги е изобразил в своите поетични творби.

Още веднъж едно женско същество пресякло пътя му: *Юлия фон Шарпантие*. Тя обаче била за него само земният символ за душата на покойната София фон Кюн. Дълбоките прозрения, които той изля в „Химни на нощта“, се отделили от душата му само благодарение на тази първа душевна връзка.

(Тук Мари фон Сиверс (Мари Щайнер) рецитирала първия и втория химн.)

Общо взето стихотворението ни въвежда в световите, в които Новалис живял като дух, докато преживявал в себе си вечните мъдрости.

Трябва вече често да сте чували, че такова издигане във висшите светове е свързано с едно проникване в още и други тайни на съществуването. Затова трябва и неговият поглед да се е реел назад във времената на далечното минало, когато това, което живее сега в света, се е намирало още в лоното на божеството и още не е било слязло в земното тяло. Когато душите на природните царства живеели още в чистата духовност, която можела да се достигне само в астралния свят, тогава се случвало това, което се разкривало в мощни образи пред Новалис ясновидеца, когато той отправял поглед назад във времето. Той виждал времето, когато душите на растенията, животните и хората били още спътници на божествените същества, когато още не било настъпило онова прекъсване на съзнанието, което за човека се явява в смяната между нощ и ден – и когато още нищо не било налице от онова прекъсване, което се изразява

с думите раждане и смърт. Всеки живот се вливаше тогава в духовно-душевното и думите раждане и смърт още нямаха смисъл за съществуването в далечното минало.

Тогава в този живот на богове и божествени земни същества проникнала мисълта за смъртта и духовният свят слязъл във земния. Божествените същества били скрити в земни тела, били омагьосани в царствата на минералите, растенията и животните. Но който стане способен да се върне отново в спиритуалния свят, той ще открие боговете във всички явления; той ще се научи да познава, че боговете по-рано са били свързани с хората, преди да е съществувал земен живот. И той ще научи какво е животът на душата, той ще се научи да познава, че денят с неговите впечатления е незначителна част от големия свят, чиято същина е трайността, вечността. Той ще се научи да размагьосва това, което броди в царствата на природата.

Това навлязло в душата на Новалис, когато се свързал в своята вечна същност с душата на своята София – и умрял след нея. И в това последващо умиране духът му оживял. Тогава той преживял това „умри и стани“, тогава му се разкрило това, което той нарича „магически идеализъм“.

(Тук следвала рецитация на четвърти химн от ред 20 и на началото на пети химн.)

Така Новалис могъл да надникне във времената, когато боговете били сред хората, когато всичко протичало духовно, когато боговете и душите още не били слезли в земни тела. Така той могъл да види прехода: как смъртта проникнала в света и как човекът в онези времена изобразявал смъртта в земното ѝ нюансиране и как той се опитвал да я разкрасява чрез фантазия, чрез изкуство. Смъртта обаче останала загадка.

Тогава се случило нещо с универсално значение. И Новалис могъл да прозре универсалното значение на случващото се в света по това време. Душите на природните царства бяха слезли в света. Беше забравен споменът за духовната първопричина на съществуването, беше останало обаче едно необичайно духовно

същество в тази универсална майчина утроба, от която било слязло всичко. Едно същество било останало там временно; то се задържало горе и само временно изпращало долу своя дар на благодатта, за да се спусне само в земната сфера, когато човечеството най-много би имало нужда от това. Горе в сферата на духовността било останало съществото на духовната светлина, онова същество, което се криело зад съществото на физическото Слънце. То се задържа в небесните сфери и се спуска, когато човечеството има нужда от това, за да може то отново да се пренесе в духовните светове. И то слязло, когато с мистерията на Голгота Христос се явил във физическо човешко тяло.

Този Христос се разбира в неговото универсално развитие, когато се проследява онова, което е живяло в Иисус от Назарет, до неговия духовен произход, до онази духовна светлина. Тогава разбираме и това, което е свързано с него: неразгадаемата загадка на смъртта. Смъртта се явявала на гръцкия дух като размишляващ младеж, като загадка, която не можело да бъде разрешена. Но и гръкът предчувствал, че загадката, която се крие в душата на този младеж, намерила своето разрешение със събитието на Голгота, че тогава животът спечелил победа над смъртта и че чрез това било положено ново начало на човечеството.

Новалис могъл да види това; и чрез това той получил мистерийната вяра, мистерийното знание за звездата, която водила древните магически мъдреци. Тогава му се изяснила цялата същност на това, което означава смъртта на Христос. Тогава му се разбулила в нощта на душевното загадката на смъртта, загадката на Христос. Тогава се случило това, че тази своеобразна индивидуалност се научила да знае – посредством припомнянето на предишни животи – какво означавал Христос, какво означавало събитието на Голгота за света.

(След това Мари фон Сиверс (Мари Щайнер) рецитирала края на пети и шести химн.)

Новалис, ясновидецът

Коледната мистерия

БЕРЛИН, 22 декември 1908 г.

От време на време отново се появяват хора, които също виждат онова, което от много векове се е чувствало в сърцето, което се е усещало в душата от хиляди други. Само онзи, който живее с това, което в нашето по-ново време сме извоювали чрез тайнонаучните прозрения, знае, че това почувствано от хиляди други може да се съзерцава по всяко време от ясновидците, че от тях може да се съзерцава това, което се явява като резултат от събитието на Голгота, осветляващо цялото наше развитие.

Чрез онова, което се е случило на Голгота, се е променила цялата духовна сфера на нашия земен мир. И оттогава, ако само вътрешното му око е отворено малко чрез онези чувства, които могат да ни свържат със събитието на Голгота, ясновидецът вижда резултата от това събитие: трайното присъствие на Христовата сила, която от онова време се е присъединила към духовния земен мир. Другите, когато успеят да проникнат в големите истини и мощните импулси на възвестяването на събитието на Голгота, чувстват и усещат властта на този факт. Те усещат, че от онзи момент човешкото сърце може да изпита на Земята нещо по-различно, отколкото по-рано; те знаят, че е налице нещо, което по-рано не е можело да се чувства по същия начин. А ясновидецът вижда това.

Такъв ясновидец, призван за ясновидец чрез богатата на духовно-божествените сили, бихме могли да кажем като по чудо, такъв ясновидец бил немският младеж-поет *Новалис*. Чрез едно дълбоко разтърсващо го събитие, което като с магически удар го научава за връзката между живота и смъртта, му се отворило духовното око, и пред духовния му взор се разкрива наред с голямата панорама на миналото на земното и световното време също и Христовото същество. По отноше-

ние на това Христово същество той могъл да каже на себе си, че принадлежи към онези, които със своя духовен взор сами видяха това, което се разбулва, когато „се повдига камъкът“, и става видимо онова същество, което приведе доказателство за нашето земно съществуване, че в духовното животно винаги побеждава смъртта.

Не бива – както се е случвало – да наричаме Новалис човек, който е имал живот, а по-скоро нещо като спомен за по-ранен живот. С даденото му като по благодат посвещаване в същото време му се разкрило всичко онова, което той придобивал в предишни инкарнации; това било всъщност само една голяма дарба за обединяване на прозренията, които той имал в един по-ранен живот. И понеже той можел да погледне назад в онези времена и да наблюдава с духовния си взор, той признава, че за него е несравнимо най-великото събитие в живота, когато той открил в самия себе си какво е Христос. Такова едно преживяване е повторение на преживяването от Дамаск²⁸, където Павел, който дотогава преследвал последователите на Христос Исус и не се вслушвал в тяхното благовестие, чрез висше озарение получил непосредственото доказателство, че Той съществува и живее, че със събитието на Голгота се е случило нещо, което е единствено по рода си в цялото човешко развитие. Така онези, на които взорът е отворен, могат да виждат многократно това събитие. Христос е съществувал не само в тялото, в което е обитавал. Той е останал свързан със Земята; слънчевата сила се е свързала чрез него със Земята.

Ето защо Новалис нарича „единствено по рода си“ откровението, което е получил, и нарича всъщност единствено действителни онези хора, които желаят да участват с цялата си душа в това събитие. Той с право казва, че и великолепната в духовно отношение древна Индия би изповядвала Христос, ако би познала първо този Христос. И той признава, изхождайки от това познание, не от своето предчувствие, не от сляпа вяра, но

²⁸ Деяния на апостолите гл. 9.

от това познание, че Христос, когото той е съзерцавал духовно, е същото нещо, което пронизва като сила всички същества. А омото е способно да познае тази сила, когато тази сила действа в него. Омото, което съзерцава Христос, е формирано от Христос-силата. Христос-силата в омото съзерцава Христос извън омото.

Удивително велики и силни думи! Новалис познава и онази могъща връзка, изразяваща се в фактът, че онова, което наричаме Христос, от събитието на Голгота се явява планетарен дух на Земята, земен дух, който ще преобразява все повече и повече земното тяло. И пред Новалис се открива удивителна перспектива за бъдещето: той вижда преобразена Земята; той вижда днешната Земя, която все още съдържа останките от древни времена, преобразена в тяло Христово; той вижда всичко, което тече в Земята, като просмукано от кръвта на Христос, и вижда също всичко, което е в скалите на Земята, като тяло на Христос. Той вижда как постепенно тялото на Земята преминава в тялото на Христос. И в едно загадъчно взаимодействие му се представя превръщането в едно на всичко онова, което са Земята и Христос: Земята в бъдещето като голям организъм, в който ще бъде положен човекът и чиято душа е Христос.

От тази гледна точка дълбоко от неговото усещане за тайнонаучното познание Новалис нарича Христос син човешки. Както хората в известен смисъл са синове на боговете, т.е. синове на старите богове, които са създали нашата планета в продължение на много милиони години, които са ни построили къщите, в които живеем, и оформили почвата, върху която ходим, така човекът, изхождайки от самия себе си, с преодоляването на земното, ще трябва да изгради една Земя, която ще бъде тялото на новия Бог, на бъдещия Бог. И ако древните времена се обърнаха към прастарите свети божества, поискаха да се обединят с тях в смъртта, то Новалис позна Бога, който някога ще внесе в своето тяло всичко онова, което се явява най-доброто от нас, и което можем да пожертваме на тялото на Христос. Той позна в Христос онова, на което се жертват хората, за да има то

тяло. Той позна в него в по-висшия космологичен смисъл „сина човешки“. Той нарече Христос „Бога на бъдещето“.

Всичко това са усещания от толкова значителен вид, че те могат да създадат в душите ни правилното коледно настроение. И тъй, нека оставим Новалис, който изживял живот си в края на 18. век, един кратък живот, който починал на двадесет и девет години, нека го оставим да опише сега своите усещания, как са се присъединили към най-голямото събитие в живота му: към единственото по рода си велико прозрение в Христос-съществуването.

Тук Мари фон Сиверс (Мари Щайнер) рецитирала стихотворението „Когато всички станат неверни...“ от „Духовни песни“.

Не е минало много време, откакто коледното дърво е станало символ на Коледа. Още не може да се намери стихотворение за коледното дърво при поет, какъвто е например Шилер, който несъмнено би почувствал поезията на коледното дърво, ако тогава то би съществувало, и за когото не би било трудно да измисли стихотворение за коледното дърво. Тогава коледното дърво още не е съществувало в днешната му форма²⁹. То е младо творение. По друг начин хората са празнували този празник по-рано и доколкото можем да погледнем назад във времето, при условие че вземем под внимание хората в настоящия им облик или в предразположението към настоящия им облик, ще намерим навсякъде нещо като коледен празник. Ще го намерим навсякъде сред широките маси, ще го намерим до върховете на мистериите във все нови форми.

Самият факт, че Коледа е прастара, а настоящият ни символ за нея е толкова нов, ни показва, че нещо вечно е свързано с този празник, но такова вечно, което извежда от своето лоно все нови и нови форми. Наистина колкото е старо човечеството

²⁹ Виж също Рудолф Щайнер „Коледното дърво – символ“, лекция от 21 декември 1909 г. в Берлин, съдържаща се в „По-дълбоките тайни в еволюцията на човечеството в светлината на Евангелието“, Събр. съч. № 117.

на Земята, толкова стара е коледа, толкова стари са усещанията, които се символизируют с този празник. Но човечеството винаги ще има силата да търси в нови, подмладени символи, както съответстват на времената, външен израз за този празник. Както природата се подмладява всяка година, нейните вечни сили поникват от нея във все нови и нови форми, така се подмладяват всеки път отново и символите за коледното благоговение и с това показват вечното и трайното на този празник. И така днес в този наш празничен коледен час пред душата ни застава онова, което може да се получи, когато сме изминали пътя, който може донякъде да ни покаже как са се чувствали всъщност хората във времето, което днес празнуваме като наше коледно време.

Можем да се върнем далеч, далеч назад, както подхожда на нас като ученици на духовната наука, в далечни минали времена. Най-напред се връщаме в онези времена, в които душите ни са били въплътени в старите атлантски тела, в тела, които още в някаква степен са изглеждали подобни на нашите сегашни тела. По това време човечеството имало велики учители, които в същото време били и негови водачи. Тогава светът изглеждал различно на хората. Няма го яркото Слънце на деня, което показвало в отчетливи контури, в ясно изразени линии формите на външните предмети, на природните царства. Всичко, което се намирало около човека, било потопено като в мъгла, не само затова, защото голяма част от атлантския свят също била покрита отвън с мъгли и слънчевата светлина още не можела да проникне през мъглата както по-късно, но и поради това, че способността за възприемане на човека още не била развита дотам да вижда външните предмети в ясни очертания. Когато човек се събуждал сутрин и искал да възприеме външния свят, божествената природа около себе си, той виждал само неясно нещата, обкръжени с цветни периферии, и всичко било потопено като в мъгла. А когато заспивал вечер, той се пренасял в духовния свят. Не спхождали самозабрава и несъзнателност човека, както днес, когато заспивал.

В атлантската епоха, когато заспивал, човекът виждал

духовно-божествените същества, които били негови другари. Около себе си той виждал всички онези фигури, които някога били действителност за човека, които били преживявания за него. Той виждал също всички онези фигури, които след това се запазили в спомена на различни части на Земята под различни имена: Вотан, Тор, Балдур, и др. под. ги наричали нашите предци в Централна Европа; Зевс, Палада, Атина, Арес и така нататък наричали хората в древна Гърция онези божествени фигури, които някога техните души съзерцавали в древна Атлантида. Обаче в атлантския период божествените светове не били повече изключително високите творчески божествени светове, от чието лоно някога произлязъл човекът в лемурийския период. Нашите души някога са се издигнали от божествените същества, чието великолепие и величие днешният човек може само да предугажда. Тези божествени същества извели човека от своето лоно, те породили световните сфери и всички сили, които са около нас. Човекът бил в лоното на божествените същества, чийто външен израз ни се разкрива в блясъка на световните сфери, бил сред онези същества, които наблюдаваме в проблясването на светкавиците, в тътнежа на гръмотевиците, чийто израз са растенията и животните и за които кристалите са сетивни органи. Всичко, което прониква до нас като топлина, което ни зарежда със сили, е тяло на божествено-духовни същества, а човекът е произлязъл от тяхното лоно. Колкото повече се спускал към Земята, толкова повече той се съединявал с материалните субстанции, толкова повече интегрирал в себе си материята на нашата Земя, толкова повече отслабвала неговата ясновидска способност по отношение на големите богове.

Докато в праисторическите времена, когато в човека още не била налице сетивна познавателна способност, когато той още не можел да вижда с очите си и да чува с ушите си, когато в душата му се мяркали образи, които не били образи на минерали, растения и животни, а на божествено-духовни същества, които стояли над него, то в по-късни времена човекът все повече и повече се утвърждавал на физически план, опознавал

чрез външните сетивни органи физическия план. В атлантския период било налице нещо като редуване между виждането на физически план и древното ясновидство, което се било запазило като останка от древното духовно великолепие, в което живял някога човекът. Не абсолютно висши, а нисши богове били тези, които човекът можел да възприема на астрален план, когато през нощта се радвал на блаженството да бъде духовно същество сред духовни същества.

Колкото по-ясен ставал физическият план, толкова по-малко бил в състояние човекът да вижда на духовни планове. Но човекът в древния атлантски период имал посветени. Наред с по-дълбоките учение за древните богове, от чието лоно произлязъл човекът, тези посветени на древна Атлантида можели да предизвестяват някои неща. Те можели да предизвестяват на хората, че в света има нещо, което, за да разберем как трябва да се разглежда, може да се поясни със следното сравнение: разгледайте кълна на растението; вижте как този кълн се развива до растение. Той расте, изкарва листа, венчелистчета, цветове и ражда плодове. Който стои така пред растението, може да си каже: аз поглеждам назад към растителния кълн; той е творецът на листата и цвета, които стоят пред мен, и този цвят крие нещо в себе си; този цвят крие в себе си кълна за едно ново растение, цветът се формира в нов кълн.

И както може да се гледа напред в бъдещето на растението и назад в неговото минало, така великите атлантски посветени можели да казват на своите ученици, а чрез гласа на учениците да говорят на целия народ: вие може да поглеждате назад към божествения кълн на света, от чието лоно са произлезли хората. Това, което виждате около себе си, духовното и физическото, всичко това са листа, които са поникнали от древните божествени кълнове. Вижте в тях силите на тези древни божествени кълнове, както в растителните листа може да виждате силата на кълна, от която е произлязло растението. Но можем да посочим и нещо друго: в бъдеще ще се разпространи нещо около човека, което ще бъде налице като цвета на растението, което

наистина е резултат от древните богове, но което съдържа в себе си един кълн, както цветът съдържа кълн, който в себе си развива новото божество. —

Това, че светът е роден от боговете, било древното учение; това, че светът ще роди един Бог, великия Бог на бъдещето, това било голямото пророчество на атлантските посветени към техните ученици, а чрез тях и към народите. Понеже своеобразното на атлантските посветени било това, че те като всички посветени виждали великите събития на бъдещето. Те виждали отвъд атлантския потоп, отвъд голямото събитие, което преобразило страните на Земята. Те виждали зад атлантския период всички култури, които щели да изникнат в по-късни времена; виждали страната на свещените риши, страната на Заратустра, културата на древен Египет, която била основана от Хермес, възвестяването на Мойсей; виждали щастлива Гърция, могъщия Рим, чак до наше време; виждали и по-нататък в бъдещето. И това, което те внушавали на своите най-близки ученици, било надеждата.

Те могли да им кажат следното: както изглежда, трябва да изоставите всички полета на духовната земя, в които се намирате сега. Както изглежда, трябва да се вплетете в материята, трябва да се премените изцяло в одеждите, взети от физическото вещество. Ще настъпи време, когато ще трябва да работите на физически план, когато ще изглежда като че ли свещените древни богове са изчезнали. Но ще може да виждате, къде ще изгрее за вас новата звезда, къде ще поникне новият кълн, бъдещият Бог, който се е съхранил през времената, за да се яви в точното време на човечеството!

И когато атлантските посветени искали да кажат на своите ученици и чрез тях на целия народ, защо се слизало в земната долина, тогава те им обръщали внимание, че един ден от всички души ще бъде преживян и видян Онзи, който предстои да дойде, когото те сега още не биха могли да виждат, защото той пребивавал в такъв район, в който духовното зрение не можело да го вижда, не само физическото, но дори и духовното вече, когото духовното зрение е виждало някога, когато човек почивал

в лоното на боговете.

И атлантският потоп настъпил. Обликът на Земята се променил. След известно време той изглеждал напълно различен. След голямото преселение на народите от запад на изток възникнали големите следатлантски култури, като първа – културата на древна свещена Индия. Учителите на древна Индия, седемте свещени риши, учили своите ученици, а чрез тях и целия индийски народ, че имало духовен свят; понеже индийският народ имал нужда от учението за духовния свят. Той бил пренесен изцяло на физически план, и по време на живота на физически план очите могли да виждат само външните форми на физическия свят, като израз на духовното, но не и самото духовно. В душата на всеки такъв индиец обаче било налице нещо, което може да се нарече смътен спомен за онова, което някога душата е преживявала сред боговете в древна Атлантида. Този спомен събудил копнеж, а този копнеж бил толкова силен, че индийските души не могли да влязат в по-близка връзка с физическия план, така че физическият план им се явявал като Мая, като илюзия, като нещо недействително, и те все още копнеели по изгубеното. Душите не биха издържали на физически план, ако проникнатите с дух риши не биха могли да възвестят учението за великолепието на древния свят, който хората загубили³⁰. Така свещените риши могли да възвестят ученията за космоса, които днес едва се разбират, учението за мъдростта на предисторическото време, защото те били посветени в това, което човекът преживявал, когато бил още в лоното на боговете. Човекът бил налице, когато боговете отделили Слънцето от Земята, когато те определили на световните сфери техния път; той само бил забравил това по време на своето по-късно земно преселение.

На тази мъдрост учили ришите, но и на още нещо. Те учили тези, които били в състояние да развият усещане за това – това били именно най-напредналите, – че от този свят, в който

³⁰ Според друг запис на лекцията тук се казва: който хората изоставили.

човекът бил пренесен сега, който му се явява като илюзия и Мая, ще се появи онзи, който сега в този свят още не може да бъде видян, защото душата на човека още не била в състояние да развие силата, необходима, за да познае това същество, но че Той ще се яви, Той, за когото ришите казвали, че той бил „отвъд тях“, бил „вишва карман“. Така било наречено съществото, което древните учители на Индия възвестявали като великия дух на бъдещето. Вие още не може да го видите – така се възвестявало на индийския народ, – както в цвета още не може да видите зародиша на плода. Но колкото е вярно, че цветът съдържа зародиша на плода, толкова вярно е, че Мая съдържа зародиша на това, което ще направи живота на физическия свят достоен за живеене. – И това, което по-късно нарекоха Христос, индийските учители възвестяваха по-рано, те бяха неговите скромни пророци. Те гледали в две направления: назад в света на древната мъдрост, според чийто план е бил оформен света, гледали и напред и възвестявали на делничните хора, че ще дойде Един, който трябва да се настани в човешките сърца и да раздвижи всички човешки ръце.

Не е имало време, когато Той да не е бил възвестяван, доколкото се взема под внимание човешката култура и човешката духовност. Когато потомците забравили благовестието, то това не било вина на великите учители на човечеството.

След това дошла древната персийска култура, чийто водач бил Заратустра. Заратустра могъл вече да каже на своите по-близки ученици, а чрез тях на своя народ, че във всичко онова, което заобикаля човека, в онова, което прониква като сила от Слънцето до нас, което идва от другите, принадлежащи към нашата земна система небесни тела, че във всичко, което изпълва въздушното пространство, живее едно същество, което обаче сега се показва само още в забулен образ на хората. На своите посветени Заратустра могъл да говори за великата слънчева аура, Ахура Маздао, за добрия Бог. Той казвал на своите ученици нещо, което би могло да се поясни със следващото сравнение: разгледайте растението. То възниква от кълна, пуска

листа във всички посоки, развива цвета, но при него всичко е така, сякаш нещо тайнствено минава през цялото растение и в центъра на цвета се явява като новият кълн. Това, което е наоколо, ще отпадне; но най-вътрешната сила, която може да видите в сърцевината на цвета, тя е това, за което може да имате предчувствие, че от старото цвете може да възникне ново. Ако разгледате силата на слънчевата светлина и ако почувствате тази слънчева светлина така, че в нея да съзрете само физическия израз на нещо духовно и се вдъхновите от духовната сила на Слънцето, тогава ще ви се разкрие предизвестяването на божествения плод, който трябва да се роди от Земята!

И когато тези по-близки ученици напредвали духовно все повече и повече, тогава вероятно в определени моменти те са могли да вземат участие и в по-тайните учения, и Заратустра е могъл във възвишения момент да изобрази пред тях Единия, който щял да дойде, когато хората станат способни да се изпълнят с разбиране за този Един. Заратустра представял на своите ученици в могъщи образи този, който предстояло да дойде. На един той могъл да покаже образа, на друг – един вид негово отражение; останалите могли да възприемат само в един по-общ образ това, което трябвало да се случи в бъдеще.

По такъв начин също и в древната персийска култура, в Заратустра-културата, бил предизвестяван онзи, който по-късно бил наречен Христос. Също и в египетската култура било така. Хермес също възвестявал по определен начин Христос на своите египетски посветени, а чрез тях на целия египетски народ. Отражение на това Христово възвестяване можем да открием в легендата за Озирис. Какво се разяснявало на хората с легендата за Озирис? Легендата за Озирис разказва следното: някога, в древни времена, господствал в Египетската страна за щастието на своя народ Озирис, обединен с вярната си съпруга Изиди. Тогава злият му брат Сет или Тифон се заел да го погуби. Той изработил за целта един сандък, затворил Озирис вътре, и хвърлил сандъка в морето. Изиди наистина намерила отново сандъка, но тя не успяла да направи така, щото Озирис да жи-

вее отново на Земята. Той се отдалечил в по-висши области и оттогава хората могли да го виждат само когато прекрачвали портата на смъртта. На всеки египтянин било обяснявано: след смъртта ти можеш така да се обединиш с Озирис, както е обединена ръката ти с своята душа. Ти можеш един ден да бъдеш част от Озирис, да го наречеш свой по-висш аз, но само тогава, когато си заслужил това на физически план. След смъртта можеш да бъдеш обединен с Бога, когото наричаш своя най-висша същност.

На посветения могли да покажат и нещо друго: когато той преминавал всички проверки и изпитания, всички учения, които трябва да премине, за да вижда в по-висшите светове, тогава на посветения още по време на физическия живот, още в живота между раждането и смъртта, показвали дори образа на Озирис. Това, което среща другият човек, когато е прекрачил през портата на смъртта и с което той трябва да се чувства обединен, това срещал тайният ученик от египетските посветени, когато той се намирал извън тялото, след като неговото етерно тяло, неговото астрално тяло и азът му били отделяни от физическото тяло. Тогава онзи, който виждал това, който виждал Озирис още по време на живота си, могъл да възвестява на останалите, че Озирис е жив.

Обаче никога в древен Египет не било възможно да се възвести: Озирис живее сред нас! – Това именно било изразявано в легендата посредством твърдението: Озирис е цар, който никога не е бил виждан на Земята. – Понеже сандъкът не е нищо друго освен физическото тяло. В момента, в който Озирис бива положен във физическото тяло, враждебните сили на физическия свят, които още не са достатъчно узрели, за да възприемат Бога в себе си, се проявяват толкова силно, че увреждат Бога. Физическият свят още не е узрял да възприеме Бога, с когото човекът трябва да се съедини. Но когато ви казваме – така говорили тези, които могли лично да свидетелстват, че Озирис е жив, с когото човекът трябва да стане едно според своята вътрешна същност, – когато ви казваме, че Богът е жив: то все пак посве-

теният може да го види само, когато той напуска физическия свят. Бог, с когото човекът трябва да стане едно някога, е жив, но само в духовния свят. Само този, който напуска физическия свят, може да бъде обединен с Бога!

При това било така, че хората все повече и повече обиквали физическия свят; понеже тяхната задача била да действат във физическия свят и да създават култура след култура във физическия свят. В същата степен, в която очите започнали да виждат навън по-ясно, в която разсъдъкът можел да разбира по-добре това, което се случвало във физическия свят, в същата степен, в която човекът бил в състояние да знае все повече и да прави открития и изобретения във физическия свят, чрез което той улеснявала физическия си живот, в същата степен за него ставало все по-трудно да наблюдава отвъд в духовния свят, докато живее между раждането и смъртта. Така той наистина можел да чуе от посветените, че Бог е жив, този, с когото той щял да се обедини, но той не можел да разбере напълно в този свят това, което се отнася до съжителството с Озирис в другия свят. Все повече и повече се покривал с мрак животът във висшия свят, така че човекът можел само още да предполага, че Бог, с когото той трябвало да стане едно, е жив.

И се появил гръцкият свят, появила се благополучната с оглед на физическия план Гърция, в която хората сключили онзи удивителен брак между духа и материята. Разглеждаме превъзходните произведения на древна Гърция и ако се вгледаме внимателно в тях, ще имаме картина за това, как са се отнасяли хората към духовния свят в онова време, когато е трябвало да се случи събитието на Голгота. Не можем да си представим, но все пак е вярно, че на върхната точка в архитектурата, която е гръцкият храм, съответства най-ниската точка в отношенията на хората към духовния свят.

Да си представим, че сме пред един гръцки храм. В неговите форми, в неговото единство той е най-чистият, най-благородният израз на духовното, така че тук е могло да се каже някога, че самият Бог обитава в гръцкия храм. Той е присъствал

в него. Понеже линиите, които били тайнствено вложени в материята, съответствали изцяло на духовния световен план и съответствали на онези линии, които като пространствени направления пронизвали физическия план. И няма по-чисто, по-красиво, по-благородно проникване на човешкия дух с физическата материя от един гръцки храм. И затова не съществува на физически план друга възможност, освен така да се проникне висшият божествен свят с физическата материя, както това е налице при гръцкия храм или при гръцкото художествено произведение изобщо. Гърците постигнали, посредством начина, по който създавали своите художествени произведения, да свеждат боговете от древността до себе си. И макар че гърците не са виждали Зевс или Палада Атина да слизат – все пак боговете били пленени в тези художествени произведения, боговете, сред които хората живеели някога в атлантския период и които те виждали. Хората могли да осигурят на боговете в древността прекрасно жилище.

А сега да видим какво представлява гръцкият храм в едно друго отношение. Представете си, че ясновидското съзнание се обръща към един гръцки храм. Това, което казваме сега, се отнася и за оскъдните развалини, които още са налице от гръцкия храмов свят. Представете си, че ясновидското съзнание се обръща към такива развалини, каквито ги намираме в храма на Пестум: чрез хармонията на линиите, която създават там колоните и покривите, може да се почувства насладата и блаженството от живота във физическото тяло. Всичко е с такова съвършенство, че божественото може да се представи и почувства във физическото. Можем да изживеем такова чувство, когато наблюдаваме с очите на физическото тяло тази хармония на гръцката архитектура. И сега си представете ясновидското съзнание пренесено в духовния свят. Там всичко изглежда така сякаш черна стена е изправена пред видимите неща във физическия свят и всичко, което може да се види на физически план, е някак заличено. Нищо от това удивително великолепие на физическия план не може да се наблюдава в духовния свят.

Най-прекрасното от физическия план, ако наистина е такова, се заличава в духовния свят. И тогава разбираме, че не е легенда онова, което един от онези, които принадлежали към лидерите в Гърция, когато срещнал посветен в другия свят, казал: по-добре да бъдеш просяк³¹ в горния свят, отколкото цар в царството на сенките! – Тъкмо в Гърция, където могло да се преживее такова блаженство във физическия свят, душите, когато влизали в света на смъртта, се настанявали в едно мрачно, тъмно царство на сенките. Физическият план бил станал прекрасен, но в същата степен опуствял духовният свят.

И сега да сравним с това, което може да се усети при гръцкия храм, още две неща: да си представим картината на *Рафаело* „Мадона ди Сан Систо“ или „Тайната вечеря“ на *Леонардо да Винчи*! Да си представим скулптурите, които са били създадени след събитието на Голгота и в които са били вложени тайните на Голгота. Човекът може да изпита блаженство по отношение на тези образи, може да влее с тях наслада в душата си. И такъв е случаят с ясновидското съзнание, когато разглежда на физически план тези неща с очите си. Ако сега то се пренесе в духовния свят, там то си казва, въпреки че не вижда повече физическото: това, което възприемам от онова, което преживявам в тези образи, не е само отзвук от физическото, това не е само наслада и блаженство, което съм преживял, когато съм наблюдавал всичко това, но едва сега ми се разкрива цялото великолепие; там аз съм посадил само кълна на това, което преживявам сега в по-голямо великолепие и по-голяма слава! – Във физическия свят, когато разглеждаме такива образи, където са вложени тайните на Голгота, ние само посаждаме кълна за по-голямо познание в духовния свят. И благодарение на какво може да се случи

³¹ Омир „Одисея“, XI песен, стих 488 и сл. Душата на Ахил казва на Одисей, когато той е призован чрез жертвоприношение от Хадес: „О, Одисее чутовен, не ме утешавай в смъртта ми./ Бих предпочел като ратай в чужбина на друг да робувам/ в служба на някой бедняк, без имот и без ниви останал,/ вместо над цялата гмеж от покойници тук да царувам.“ Тук цитираме на български според превода на Георги Батаклиев.

всичко това? Благодарение на това, че онази духовна сила, която толкова дълго била предизвестявана, се появила действително на Земята, че човечеството стигнало толкова далеч, че можело да разтвори цвета, в който узрявал кълнът за бъдещия Бог. Чрез събитието на Голгота било споделено на земното съществуване нещо, което не само може да се вземе в духовния свят, но което в духовните светове се разкрива в по-висша слава и по-висше блаженство, а най-значителният израз е именно този, който беше характеризиран вече тук: в същия момент, в който на Голгота умряло физическото тяло на Христос Иисус, Христос се явил на онези, които тогава се намирали между смъртта и едно ново раждане. Той могъл да им извести най-напред това, което никой от по-ранните посветени, когато се пренасяли в духовния свят, не можел да извести.

Когато по-ранните посветени – да вземем тези от елевзинските мистерии – преминавали от отсамния свят към онези, които се намирали отвъд между смъртта и едно ново раждане, какво биха могли да кажат елевзинските посветени на онези там? Те биха могли да им разкажат за събитията от физическия план; но биха предизвикали в тях само копнеж и печал. Понеже хората били изцяло в плен на физическия план. Оттатък обаче те не могли да намерят физическото, където всичко било станало тъмно и мрачно, и където този, който на физическия план бил велик човек, се чувствал така, че трябвало да каже: по-добре да бъде просяк в горния свят, отколкото цар в царството на сенките! – Посветените, които могли да дадат толкова много на онези, които съществували на физически план, не могли да дадат нищо на онези, които съществували тогава на друг план. Тогава се случило събитието на Голгота – и Христос се явил на мъртвите. И за първи път могло да бъде възвестено в духовния свят едно събитие от физически свят, което поставя началото за навлизането от физическия в духовния свят. То проблеснало като лъч светлина в духовните светове, когато Христос се появил в подземното царство. Понеже сега било ясно, че във физическия свят било дадено доказателство, че духовното може

винаги да побеждава смъртта.

На това събитие се дължи, че сега можем да преживеем и във физическия свят нещо, което може да се пренесе в духовния свят. Какво е могло да се каже за другите неща, които са били повлияни от събитието на Голгота, ще намерите в Евангелието от Йоан и другите благовестия, които се позовават на него. Който се наслаждава на Евангелието от Йоан на физически план, той преживява блаженството от разбирането на този велик документ на физически план. Но който навлезе с ясновидско съзнание в духовния свят, той знае, че онова, което е могъл да почувства в Евангелието от Йоан, е било само предвкушане на онова, което сега може напълно да вкуси. Важното в случая е, че сега можем да пренесем със себе си в духовния свят съкровища от физическия план.

Оттогава на духовен план ставало все по-светло и по-светло. Всичко, което било налице във физическия свят, произлязло от духовния свят. Когато човек преминавал от физическия свят в духовния, можел да си каже: тук се намират причините за всичко; а отгатак във физическия свят е само това, което е произлязло от духовния свят. Там са само действията, там е само отражението от духовния свят. – Когато човек преминава след събитието на Голгота от физическия в духовния свят, може да си каже: във физическия свят също съществуват причини, и това, което се преживява чрез събитието на Голгота на физически план, действа и отгатак в духовния свят.

Ето защо все повече ще става така: всичко старо, което е действие на старите богове, ще отмира, а това, което ще процъфтява, което ще навлиза в бъдещия живот, това са действията на Бога на бъдещето. Това ще се преживява отгатак в духовния свят. Това е все едно да погледнете един нов растителен кълн и да си кажете: наистина, той е произлязъл от старото растение. Старите листа и цветове са окапали и изчезнали, и сега е налице новият кълн, който ще стане ново растение и ще се разгърне в нов цвят. Така живеем и ние в един свят, където листата и цветовете окапват и са налице божествени кълнове. – И все повече

ще се развива новият плод, плодът Христос, а ще окапва всичко старо. Това, което тук във физическия свят, се завоюва и постига с труд, ще бъде от полза за бъдещето, доколкото се пренася в духовния свят, и пред нашия духовен взор ще се открие един свят в бъдещето, който има своите корени във физическото, както някога нашият свят е имал своите корени в духовния свят. Както хората са синове на боговете, така от това, което хората преживяват във физическия свят чрез духовното издигане до събитието на Голгота, се образува тялото на новите бъдещи богове, чийто водач е Христос. Така старите светове заживяват в новите благодарение на това, че старото напълно отмира, а новото е покълнало и избуява от старото. Това обаче е станало възможно за хората само благодарение на това, че човечеството е било узряло дотолкова, че да разгърне цвета на онова духовно същество, която е трябвало да стане Богът на бъдещето.

Този цвят, който е могъл да се разгърне там, който е могъл да възприеме в себе си кълна на бъдещия Бог, е могъл да бъде само тройна човешка обвивка от физическо, етерно и астрално тяло, които са се пречистили и облагородили преди това чрез всичко, което е могло да се постигне на Земята. Тази обвивка на Иисус от Назарет, който се пожертвал, за да приеме кълна Христос, подобно на цвета, и този цвят на човешката природа представлява най-чистото, екстрактът на това, което човечеството е могло да породи в своя стремеж към духовно развитие. И хората могат да си кажат: едва тогава е могъл да се появи кълнът на новия Бог, когато Земята била узряла да произведе най-красивия цвят. – А раждането на този цвят било във Витлеем; това се съдържа в нашия коледен празник. В нашия коледен празник празнуваме раждането на цвета, който трябвало да поеме кълна на Христос.

Така че коледа е фактически празник, благодарение на който човек може да гледа в две направления: към миналото и към бъдещето. Понеже от миналото е произлязъл цветът, от който се развива кълнът на бъдещето. От старата Земя е възникнала тройната обвивка на Христос. От най-доброто,

което хората са могли да постигнат, се е изтъкала и родила тази тройна обвивка на Христос. И не съществува друго външно представяне на една мистерия, което би могла да ни въздейства по-силно, отколкото представянето тъкмо на тази мистерия: както най-красивият цвят на човечеството е могъл да произлезе от най-чистата чашка.

Това, че човечеството е произлязло някога духовно от лоното на божеството, че е било божествено-духовно, и се е сгъстило до материя, как може да се представи по-удачно от това, че се показва как постепенно духовното се сгъстява, как човекът се е уплътнил от неопределения мрак на духовното! С дълбоко предчувствие и пророчески древният египтянин изобразява носещата някога лъвска глава богиня, която била още съвсем одухотворена, и то във времето, когато човекът бил малко уплътнен, почивал етерно духовно почти още в лоното на божеството. Като най-близък образ, предугаждайки по-късната „Мадона ди Сан Систо“, ни се разкрива в египетско изображение един друг женски образ: Изиди с детето Хорус. Тук виждаме как онова, което се е родило от облаци, т.е. от духовното, се е уплътнило в чашка, в онова, което трябва да изобразява развиващия се в бъдещето човек. Обаче задълбочавайки се в чисто духовното, виждаме тази идея, която са познавали още древните, в Христовата Мадона с детето Иисус.

Удивително нежно и чисто Рафаело одухотвори тази мистерия, като показва как от духовните ангелски глави се уплътнява Мадоната – и отново ражда цвета, Иисус от Назарет, който трябва да поеме кълна Христос. Цялата еволюция на човечеството по удивителен начин се съдържа в този образ на Мадоната. Затова не трябва да се учудваме, че онзи, който днес у нас е имал първата дума, именно по отношение на Мадоната е имал най-красивия, най-прекрасния спомен от онзи живот, от който неговият сегашен живот е само спомен, от който в него покълнали всички красиви чувства, прекрасни усещания, които могат да се присъединят към тази изобразена човешка мистерия, и че тези негови чувства преминали оттам в самата

Христородица, в онзи образ, който произвел кълна, чашката, от която се разтворил цветът, който могъл да развие кълна на новия Бог.

И така виждаме как в този удивително надарен Новалис кипят чувства, които могат да бъдат разбрани независимо от всякакво партийно пристрастие – именно по отношение на тази свята мистерия, която се разиграва в първата християнска коледа и която се повтаря във всяка християнска коледа: онази мистерия, по отношение на която древните посветени в образа на древните маги принасят своите жертви и се отправят там, където се установява новата мистерия. И те жертват, мъдреците от древните времена, украсени с мъдростта, която идва от древността, те жертват пред това, което трябва да навлезе в бъдещето, което трябва да скрие някога в един човек силата, която пронизва всички светове, свързани с нашата Земя.

Новалис чувствал Христовата мистерия, мистерията на Мария, като свързана с космическата мистерия. В душата му сияело, както сияело някога в първата християнска коледа, в която от онези същества, които не слизали до физическия план, била възвестена връзката между една космическа и една земна сила и между това, което може да протича както в човешкото сърце, така и в космоса, когато човешкото сърце се съедини с Христовото същество. Понеже днес няма нужда да се възвестява повече това, което египтяните казвали: Богът, с когото трябва да се съедините, живее в онзи свят, където може да се отиде само когато преминем през смъртта. – Сега Богът, с когото човекът трябва да се съедини, живее сред нас между раждането и смъртта и хората могат да го намерят, ако съединят тук душите и сърцата си с него. Затова в първата християнска коледа звучи коледният възглас³²:

Откровение от висините
чрез Богу,
Покой и тишина

³² Вероятно Рудолф Щайнер е употребил тук думата „Коледен антифон“.

от земния мир,
блаженство
у хората!

След това Мари фон Сиверс (Мари Щайнер) рецитирала „Песни
за Мария“ от Новалис.

Тълкувания на приказки

БЕРЛИН, 26 декември 1908 г.

Това, което възнамеряваме да изложим днес тук, е преди всичко един вид принцип за обяснение на приказки и легенди. В по-широк смисъл този принцип може след това да се разшири и върху света на митовете и тогава ще трябва да укажем с няколко думи как трябва да се разшири той. Естествено в рамките на един час не е възможно да Ви посоча по-точно как трябва да се задоволяваме с разказването по отношение на днешното дете, и респективно, когато детето остарее, с обяснението на приказката. За мен днес ще бъде по-важно да Ви онагледя какво трябва да живее в душата на този и какво трябва да знае този, който желае да разказва и обяснява приказки³³.

Първото, което трябва да установим тук от самото начало, когато разказваме приказки, легенди или митове, а също и когато искаме да ги обясним, е това, че ние трябва да знаем безусловно повече, отколкото сме в състояние да кажем, и то значително много повече. И като второ е важно това, че в нас трябва да е налице волята да се допитваме до антропософската мъдрост относно средствата за обяснение. Това не означава да внасяме в приказките, каквото ни хрумва, но трябва да имаме волята да познаем антропософската мъдрост като такава и тогава въз основа на това, което сме научили от антропософския мироглед, да се опитаме да проникнем с него приказките. Не е казано, че това при всеки ще потръгне веднага. Обаче ако в началото се объркаме напълно, по-късно правилното тълкувание ще се открие от само себе си. Там, където се строи на добра основа, нещата ще се получат правилно; но където не се строи на добра

³³ Приказките, възпроизведени в тази лекция на Рудолф Щайнер, са: „Стотина с един удар“, „Момичето-лилия“ и „Шесте дракона“, всичките включени в сборника „Унгарски народни приказки“, според изданието от наследството на Г. Гаал оригинален текст, преведен от Г. Щир, Пеща 1857.

основа, там ще се окаже, че се влага в тълкуванието всякакъв възможен смисъл. Следователно тук ще говорим за тези, които разказват, както и за тези, които възнамеряват да поучават. При това примерите трябва да представят възможно най-нагледно това, за което става въпрос.

Първата приказка, която трябва да разгледаме, може би трябва да се разказва така:

Някога нещо се е случило, да, но къде? Може да се попита също: къде не се е случило? – Имало едно време един шивашки калфа. Той имал в джоба си само един грош, и това го подтикнало да тръгне с този грош да се скита. Междувременно огладнял, а за този грош той могъл да си купи само млечна супа. Когато млечната супа стояла така пред него, полетял цял рояк мухи към супата, и когато приключил с яденето, цялата чиния била покрита с мухи. Тогава той ударил с ръката си няколко пъти чинията и след това преброил, колко бил убил, и преброил стотина. След това взел от гостилничаря една дъска за писане и записал върху нея: той уби сто наведнъж! И с тази дъска, която той си окачил, продължил по-нататък. После минал покрай един царски дворец. Царят тъкмо гледал надолу и видял там да ходи някой, който имал нещо записано на гърба си. Той изпратил слугата си да види, какво било записано там. Слугата отишъл, а там било написано: той уби сто наведнъж! – и предал това на царя. Чакай! – казал царят на себе си – това е някой, който мога да използвам и пратил да го повикат. Мога да те използвам – рекъл му царят. Желает ли да постъпиш на служба при мен. – Да – казал той, – много бих искал да Ви служа, ако ми дадете съответното възнаграждение, което ще Ви кажа по-късно. – Да – рекъл царят, – ще те възнаградя много добре, ако спазиш това, което обещавах. Затова нахрани се добре и пий, колкото искаш. Но след това трябва да ми направиш една услуга, която съответства на твоята сила. В моята страна всяка година идва цяло стадо мечки, и те причиняват ужасни щети. Те са толкова силни, че никой човек не може да ги убие. Ти сигурно ще можеш, ако държиш на това, което обещава твоята

дъска. – Тогава калфата рекъл: със сигурност ще се справя с това; но докато дойдат мечките, трябва да помоля да ям и да пия толкова, колкото искам. – Защото шивашкият калфа си казал: ако не мога да убия мечките, ако те ме умъртвят, то поне ще съм ял и пил известно време добре. И това продължило така известно време. Когато наближило времето мечките да се появят отново, той сторил следното: влязъл в кухнята и поставил там една дъска. Оставил вратата широко отворена; върху дъската сложил всевъзможни неща, които мечките обичат да ядат и пият, мед и т.н. След това се скрил. Мечките се приближили, яли и пили докато се преситили, и полегнали. Тогава той отсякъл главата на всяка мечка и по този начин убил мечките. Когато царят видял това, го попитал: Е, как го направи? – Калфата казал: просто подложих мечките под ножа и на всяка отсякох главата! – Царят бил твърде доверчив и рекъл: ако ти си извършил това, тогава ти можеш да ми окажеш още по-голямо благодеение. В страната ни всяка година идват огромни могъщи великани. Никой не може да ги убие или прогони; може би ти ще успееш? – Шивачът отговорил: Да, ще се справя с това, ако Вие след това ми дадете за съпруга Вашата дъщеря. – Прогонването на великаните било голяма грижа за царя и той обещал, а шивачът се показал и този път находчив.

Когато наближило времето да се появят отново великаните, той взел със себе си всякакви неща, които великаните обичат да ядат и пият, и се отправил към тях. По пътя освен това взел със себе си още едно парче сирене и една чучулига и с всички тези неща пристигнал при великаните. Великаните казали: отново сме готови да се борим с най-силния; никой още не ни е победил! – Тогава калфата рекъл: Е, в такъв случай аз искам да се бора с вас! – Това няма да ти хареса! – отбелязал един великан. Тогава калфата отвърнал: покажи ми силата си и какво можеш! – Великанът взел един камък и го стрил между пръстите си. После взел лък и стрела и изстрелял стрелата във въздуха, която паднала едва след известно време. – Тогава вижте моята сила! Ако искате да се борите с мен, трябва нещо

друго да покажете. – Шивачът взел малък камък и го покрил скришом с малко сирене, и когато стиснал с пръсти, сиренето изтекло. И рекъл на великана: аз мога да изцеда вода от камъка, а ти не можеш това! – Това, че той могъл нещо различно от него, направило силно впечатление на великана. След това шивачът взел лък и стрела, но докато стрелял, незабелязано пуснал чучулигата да излети, която не се върнала отново. Тогава той рекъл на великана: твоята стрела падна, аз обаче изстрелях моята толкова високо, че тя не се върна повече. – Великаните се изненадали, че се намира някой още по-силен от тях, и го попитали: желаш ли да станеш наш другар? – Той се съгласил. Той бил наистина малък, но все пак бил добра придобивка. Така те го взели в своята дружина и той останал с тях известно време. Обаче за тях било все пак възмутително, че има някой по-силен от тях самите, и когато веднъж си лежал буден в леглото, той ги чул, как решават да го убият.

Тогава той взел предпазни мерки. Той приготвил голямо пиршество от нещата, които донесъл със себе си. Великаните яли и пили, докато се преситили и загубили сваят. Обаче те добре помнили, че трябва да го убият. А той взел един свински мехур, напълнил го с кръв, завързал го за главата си и си легнал така в леглото. Великанът, който бил избран да го убие, дошъл при него и го намушкал – и когато кръвта изтекла, великаните се зарадвали много, че се отървали от него. И те легнали и заспали. Тогава шивачът излязъл от леглото и убил един по един спящите великани. Тогава той отишъл при царя и разказал, как убил един след друг великаните.

Царят удържал на думата си и му дал дъщеря си за жена, и шивачът се оженил за царската дъщеря. Царят бил много изненадан от силата на своя зет. Но нито царят, нито дъщерята знаели кой всъщност е странникът, дали е шивач или избягал царски син? Тогава те не знаели това. Ако те не знаели това тогава, то те не знаят това и днес още.

Това е една от приказките, които трябва да разгледаме по принцип. Нека обаче, преди да навлезем в подробности, да

поставим до нея и друга. Понеже откъдето и да взимате приказките, при които и народ да ги намирате, от което и време да произхождат, ако са истински приказки, ще се установява винаги, че във всички тях пулсира определена основа от предпостави. Тук ви обръщам внимание на факта, че се натъкваме на великани, които са победени с хитрост. И сега направете скок през хилядолетията и помислете за Одисей и великана Полифем в легендата за Одисей. Но сега искаме да поставим една друга приказка до тази първата.

Някъде се е случило нещо, но къде? Дори къде всъщност не се е случило? Имало един цар, който бил толкова обичан от народа си, че постоянното желание на околните било той да се сдобие със съпруга, която да е също толкова добра и благородна, колкото него. Било му трудно да намери някоя, за която би могъл да вярва, че е толкова подходяща, колкото искал неговият народ. Той имал обаче един стар приятел, беден лесничей, който живеел просто и доволно в гората, но който бил твърде мъдър. Той лесно би могъл да забогатее, защото царят с удоволствие би му дал всичко. Лесничеят обаче искал да си остане беден и да запази своята мъдрост. Тогава царят отишъл при своя приятел, лесничея, и го попитал за съвет. Той му дал едно стъбло розмарин и му казал: съхранете го, и момичето, пред което то се наклони – помислете тук за мотива с вълшебната пръчица, – ще е момичето, с което трябва да се свържете! – Още на следващия ден царят накарал да дойдат голям брой девойки. Той накарал да разположат голямо количество перли пред девойките и да се изпише името на всяка девойка с перли върху масата. Тогава той обявил, че онази девойка, пред която се наклони стъблото розмарин, ще стане негова съпруга; останалите щели да получат само перлите. Тогава той тръгнал със стъблото розмарин около девойките – но то не помръдвало, то не се наклонило пред никоя девойка. Девойките получили своите перли и били отпратени. На втория ден направил същото, но без промяна, и на третия ден не било по различно. Когато на следващата нощ царят заспал, той чул някакъв глас на своя прозорец. Оказало се, че това е

малка златна птица. Тя му казала: ти наистина не знаеш, но ти на два път ми оказа голяма услуга. Аз желая също да ти направя услуга. Стани на сутринта, вземи си розмариновото стъбло и ме последвай. Ще те заведе на едно място, където ще намериш един кон. В неговото тяло е заседнала сребърна стрела. Трябва да я извадиш от коня. След това той ще те отведе там, където ще намериш своята съпруга! – На следващата сутрин царят излязъл и последвал златната птица. Накрая стигнали до коня, който бил слаб и болен и им казал: една вещица ме простреля в тялото. – Царят извадил стрелата от коня и в този миг слабото животно се преобразило в удивително строен кон. Царят възседнал коня, розмариновото стъбло се движело пред коня, а златната птичка, летейки напред, повела царя на неговия вълшебен кон. Накрая стигнали до един стъклен замък. Още отдалече те доловили едно бръмчене, и когато влезли царят, розмариновото стъбло и златната птичка, царят могъл да види там един друг цар, който бил изцяло от стъкло, а в стомаха на стъкления цар се намирала голяма муха. Тя била именно, която бръмчала така, ужасно силно дразнила стомаха на царя и искала да се измъкне навън. Царят попитал стъкления цар, какво всъщност означава всичко това? Да – рекъл той, – погледнете само на дивана; там седи моята царица в одежда от розова коприна, и ще можеш веднага да разбереш тайната, за която става въпрос. Понеже тъкмо сега е разкъсана от трънака паяжината, която е оплетена около царицата, и скоро тя напълно ще се освободи. А когато около нея няма нищо повече, когато е напълно свободна, идва един зъл паяк, който оплита около царицата нова паяжина, и докато аз съм омагьосан в това стъклено тяло, моята съпруга ще бъде оплитана всеки път отново от паяка. Така че ние от стотици години ще сме затворени тук, докато не бъдем освободени.

Оказало се, че се появявал зъл паяк и той оплитал около царицата паяжина. Но когато паякът се заел отново с това, вълшебният кон се приближил и поискал да убие паяка. И тъкмо се канил да сложи крак върху паяка, когато бръмчащата муха се измъкнала навън и поискала да се притече на помощ

на паяка. Но тогава вълшебният кон убил и двете. В този миг царят, който бил от стъкло, се преобразил в един напълно човешки цар, трънакът се преобразил в мила девойка, царицата се освободила от паяжината, и стъкленият цар разказал как ги сполетяло всичко това.

Когато бил вече цар, той трябвало да страда от преследването на една зла вещица, която живеела долу в покрайнините на неговото владение в гората. Вещицата искала той да се ожени за дъщеря ѝ. А тъй като той взел съпругата си от съседния вълшебен замък, тя се заклела да му отмъсти. Тя го превърнала в стъклен цар, а своята дъщеря в муха, която гризела в корема му. Царицата била измъчвана посредством това, че самата вещица се превърнала в злия паяк и я обграждала с паяжина. Прислужницата била превърната в трънак, а конят, който той отишъл да вземе, бил прострелян от злата вещица и оттогава имал тази стрела в тялото си. Сега всичко се наредило поради това, че вълшебният кон бил освободен, а чрез него и всички останали.

Сега царят попитал преобразения по-рано в стъклен цар, къде може да намери съпруга, която би била добра за него. Той му посочил пътя към съседния вълшебен замък. Златната птичка отново полетяла напред и когато пристигнали, намерили там една лилия. Приближили розмариновото стъбло и то се поклонило пред лилията. В този миг лилията станала прекрасна девойка, която също била омагьосана, понеже царицата на съседния замък била нейна сестра. Сега благодарение на всичко, което се случило, била избавена и тя. Царят я взел със себе си у дома. Дигнали сватба и заживели изключително щастливо за себе си и за своя народ. Те живели дълго, дълго. И понеже не знаем, дали са изчезнали или умрели, трябва все още да живеят.

Така че сега имаме пред нас една друга приказка, която съдържа в себе си други елементи. Първото нещо, от което трябва да отвикнем, ако искаме да разберем съдържанието на истинските приказки или легенди, е това, че ги смятаме за някакъв вид поезия, възникнала в народната фантазия. Те никога не са били това. Първата изходна точка за възникването

на приказките се крие при всички действителни приказки в древността, във времената, в които за всички още не съзрели за разсъдъчна култура хора съществувало в някаква повече или по-малко висша степен ясновидство, което се било запазило като остатък от първоначалното ясновидство. Хората, които съхранили дълго едно такова ясновидство, изпадали в междинни състояния между съня и будността. И когато такива хора, които притежавали такъв остатък от старото ясновидство, се намирали в такива междинни състояния, те преживявали фактически духовния свят, духовния свят в най-многообразна форма. Това не е било онова, което разбираме днес под съновидение. Днешното съновидение за повечето хора, не за всички, е нещо хаотично. В тези древни времена хората преживявали с това древно ясновидство нещо напълно редовно, и то толкова редовно, че при различни хора преживяванията били едни и същи или поне типично сходни.

Какво всъщност се случвало в такива междинни състояния между будността и сънуването с хората? Когато хората са в своето физическо тяло, те възприемат света около себе си така, както може да се възприеме с физическите органи на възприятието. Обаче зад него е духовният свят. В тези междинни състояния сякаш се отдръпвала завеса пред хората, а именно завесата на физическия свят, и духовният свят ставал видим. А всичко, което се намирало в духовния свят, било в определено отношение към това, което се намирало във вътрешния свят на хората. Там нещата са така, както и във физическия свят: не можем да видим цветовете с ухо и да чуем звуците с очи; това, което е отвън, съответства на това, което е отвътре. Външните сетива следователно мълчат в такива междинни състояния, а това, което се е намирало във вътрешния свят, в душевното, се е оживявало. И както окото и ухото влизат в отношение към околния свят, така сега, в тези междинни състояния, отделните части на човешкото астрално тяло влизат в отношение към техния околнен свят. Когато външните сетива мълчат, душата се оживява.

Имаме преди всичко три съставни части в душата: чувстваща душа, разсъдъчна душа и съзнателна душа. Както очите и ушите имат свои различни отношения към околния свят, така и тези три части на човешката душа имат свои съвсем определени отношения към околния свят. За човека в такива междинни състояния стават възприемаеми една или друга страна от духовното обкръжение, в зависимост от това, дали една или друга част от душата е насочена към духовното обкръжение. Да приемем, че особено чувстващата душа се насочва към духовното обкръжение. Тогава човекът вижда всички онези духовни същества в своето обкръжение, които са в тясна връзка с обикновените природни сили, онова, което, така да се каже, живее в елементите на природата. Той вижда не самата игра на природните сили, но вижда това, което живее в играта на природните сили, във вятъра и времето и в другите процеси на природата. Съществата, които се проявяват там, тях вижда човекът чрез своята чувстваща душа. И когато особено чувстващата душа е дейна, нещата изглеждат точно така, както във времето, когато човекът е живял още без да може да използва своята разсъдъчна душа и своята съзнателна душа. Тогава човекът се пренасял назад във времето и виждал обкръжението така, както го е виждал в древни времена, когато не е умеел да подхвае още нищо с разсъдъчната и съзнателната душа.

Но в онези древни времена той самият се е намирал още в тясна връзка с природните сили. Той самият е бил още потопен във всички природни сили. Той е бил същество, състоящо се само от физическо, етерно, астрално тяло и чувстваща душа. Така той населявал света. Тогава той е могъл същото, което сега могат онези същества около него, които живеят в по-нисшите природни сили. Те му се явяват като израз на това, което той е бил някога, когато хората са съществували по такъв начин, че в профучаващия буреносен вятър са могли да повалят дървета, да контролират времето, мъглите и дъждовете. Съществата, които са около него, му се явяват такива, какъвто е бил той самият някога в миналото, когато е бил исполински силен,

защото човекът още не е бил толкова отдалечен от природните сили. Фигурите, които му се явяват там – това били копия на неговия собствен образ, – му се явяват като хора с исполинска сила. Това са „великаните“. В едно такова междинно състояние човекът вижда великаните като действителни фигури, и те му се представят като един съвсем определен вид същества: хора с исполинска сила. Но великаните са глупави, защото произхождат от едно време, когато те още не са могли да използват разсъдъчната душа. Те са силни и глупави.

Сега нека разгледаме това, което разсъдъчната душа може да вижда в такива междинни състояния. Тя може да вижда нещата там, където те са вече оформени според определена мъдрост, а не само чрез чиста сила, както при великаните. Чрез това, което е разсъдъчната душа, човекът може да вижда, когато живее в тази разсъдъчна душа, същности около себе си, фигури, които влагат мъдрост във всичко, които нареждат всичко мъдро. Докато той вижда великаните обикновено като мъже, то образуванията на разсъдъчната душа той вижда като съзидателни женски същества, които влагат мъдрост в нещата, във вълнението на света. Това са „мъдрите жени“, които стоят зад нещата, които са креативни, които всичко формират. От друга страна, той вижда в този образ своя собствен образ, когато той наистина още не е имал съзнателна душа, но все пак една разсъдъчна душа. Тези същества се разпореждали мъдро зад нещата. И тъй като се вижда вътрешно сроден на тях, човекът твърде често чувства, когато е в такова междинно състояние: това, което виждам като мъдри женски същества, е нещо, което всъщност ми е сродно. Затова виждаме, че тук в приказките твърде често изпъква понятието за „сестрата“, когато се появяват тези женски същества.

Сега, когато човекът е в такова състояние на съзнанието, е налице и още нещо, което той преживява в душата си, което всъщност може да се схване само много лично. В такова душевно състояние човекът се откъсва от обикновеното физическо възприятие. Сега той си казва: да, това, което виждам там, се

съдържа всъщност в това, което виждам денем, което денем става ясно на моята разсъдъчна душа; а когато виждам денем това, тогава е тъкмо обратното. – Когато човекът си спомня в междинното състояние за впечатленията от деня, тогава те му се явяват обратно на това, което той чувства, когато си спомня денем за междинните състояния, за различните пробягващи образи от неговата астрална система. Сега, когато той си спомня за впечатленията от дена, това му се струва така, като че ли в устойчиви образи му се явява това, което всъщност са фините етерични образи зад обикновената действителност. Затова всекидневните предмети се явяват на човека така, като че ли те съдържат в себе си като омагьосани това, което е тяхната същност. Навсякъде, където се явяват образи, които са омагьосани, било че са омагьосани в растения или нещо друго, това е възникнало по този начин: човекът вижда съдържанието на едно мъдро същество, което е зад физическото явление, и той си спомня: да, денем това е само растение, и то е отделено от моята разсъдъчна душа, така че денем аз всъщност не мога да го постигна. – Когато човекът чувства тази разнородност между дневните предмети и това, което е зад тях, образа, който е сроден с неговата разсъдъчна душа, тогава той чувства желанието за обвързване на своята разсъдъчна душа с това, което зад предмета денем се явява като някакъв „брак“, като срастване на нощния образ с дневния образ.

Това, което е съзнателната душа, е възникнало в човека в онзи период, когато той вече се е бил отдалечил твърде много от природните сили, когато той, така да се каже, вече не е могъл да поглежда повече зад тайните на съществуването. Това, на което е способна съзнателната душа, е твърде далече от онези могъщи сили, които описахме преди това. Хитростта е способността на съзнателната душа, но е твърде далеч от силата, от една голяма сила. Със съзнателната душа виждаме онези духовни същества, които са се спрели на нивото, когато човекът е имал едва само обвивката на аза. Човекът вижда тези същества там като живи; те не могат много, техните сили са незначителни. И тъй като

човекът вижда в образите фигурите като съответстващи на тяхната вътрешна природа, то те се явяват като „джуджета“. Така в такива междинни времена, благодарение на това, че човекът е свободен от сетивното възприятие, се населява цялото царство с такива фигури. Когато в определени възвишени моменти човекът чувства, че той има това отношение към духовния свят, тогава външните събития на живота, каквито те и действително са, му се явяват като израз на всички тези отношения към духовния свят. И когато човек в живота си се окаже особено хитър, когато той гледа на живота не само трезво и прозаично, но си изяснява отношенията на живота към духовната действителност, особено в такива състояния, когато хората могат да знаят още нещо за духовната действителност, тогава може да му се случи следното.

Да приемем, че той е донякъде умен човек и забелязва, че определени хора са хитри и посредством всякаква хитрост те преодоляват грубите сили, които иначе преобладават в човешкия живот. Тогава човек си каза: това, което се случва в живота, когато замисленото с хитрост преодолява грубите сили, се дължи на онези стоящи зад нас сили, с които сме сродни, и които допускат една сила да бъде осъзната в нас самите, която чрез интелект преодолява грубите сили, които ние самите сме притежавали още в нас, когато сме били на нивото на великаните. — И събитията на неговия вътрешен живот се явяват на човека като огледални образи на външните световни събития, които са се отдръпнали навътре, но още могат да се възприемат в духовния свят. В духовния свят се отразяват борбите на онези същества, които са по-слаби по телесна сила, но вместо това са станали по-силни по дух. Навсякъде, където в приказката се появява победа над грубите сили или гигантите, в основата там лежи възприятието в такова междинно състояние. Човекът иска да се просветли по отношение на самия себе си. Духовният свят е изчезнал за него, но той си казва: аз мога да се просветля, ако се намирам в такова междинно състояние. Тогава ще стана толкова мъдър, че мъдростта и хитростта ще извоюват победа

над грубите сили! – И тогава се появяват силите, които са налице действително в духовния свят и които съответстват на нашите интелигентни сили. Те се явяват и действат и просвещават човека относно това, което се случва в духовния свят.

Тогава човекът разказва това, което се е случило в духовния свят, и той трябва да го разказва така, че да си каже: това, което съм видял и разказвам, се е случило някога; но то се случва всъщност винаги зад сетивния свят, в духовния свят, където са налице други житейски отношения. – Може да се окаже, че всеки път, когато въпросното лице е наблюдавало това в такова състояние, това събитие да е вече отминало, и условията, при които такова деяние може да се случи, повече да не са налице. Обаче то може да е още налице. Това зависи от факта, дали някъде се появява някой в междинно състояние, който наблюдава това. То може да не е тук и там, а навсякъде, където има някой, който може да го наблюдава. Затова всяка издържана в стил приказка трябва да започва с това: че някога нещо се е случило, но къде? Да, или пък, къде всъщност не се е случило?

Това е правилното начало на една приказка. И всяка приказка трябва да завършва с това: видял съм това някога; и ако това, което се е случило в духовния свят, не е станало жертва на смъртта, не е умряло, то живее и до днес.

Напълно в стила е това, как трябва да се разказва всяка приказка. Предизвикваме правилното усещане за това, което се разказва, когато започваме и завършваме винаги по този начин.

Нека приемем, че някой като нашия цар във втората приказка трябвало да си търси съпруга. Той търси същество, което изобразява възможно най-точно в човешкия свят това, което човекът може да намери като негов първообраз в духовния свят, което може да се намери в мъдрото управление на онези сили, които могат да бъдат възприети от разсъдъчната душа. Във външния живот това не може да се намери. Затова той трябва да подчини външния човек на по-съкровения човек. На физически план човекът е изложен на заблуждение. Ето защо той трябва да си послужи с по-дълбоките сили, ако иска да намери

нещо подобно. Той може това, дори и днес още, ако се пренесе в онова междинно състояние и се постави в отношение към силите, които там действат. Тези хора обаче, които са носители на такива сили, живеят в неизвестност, където те не се отвличат от големите житейски обстоятелства. Затова царят трябва да отиде при приятеля, при отшелника, който живее бедно и самотно, който обаче познава тайната на силите, които обвързват човека с духовния свят, и който може да му даде стъблото от розмарин. И царят не може посредством никакви външни мероприятия да намери това, което може да бъде решено само от духовния свят в неговите първообрази. Затова той сънува най-напред, идва златната птичка, а и по-нататък той остава в един вид сънуване наяве. И тогава той преживява чрез онова ясно ориентиране, в което се намира човек, когато е в духовния свят, всичко онова, което ви показвах. Той постепенно успява да разбере от онези сили, които се противопоставят на човешката чистота и човешкото величие, това, което се е съхранило чак до наши дни, тази чиста възможност за щастие в човека. Дотам не може да го доведе никоя от силите, които днес са свързани с физическия свят, а само такава, която му се явява, когато разсъдъчната душа или изобщо вътрешната душевна сила се насочва към духовния свят. Това му се явява там в образ, тук като вълшебен кон. Но този кон във физическия свят е само силуетът на духовното, което стои зад него. Вредните душевни сили във физическия свят, тези сили, които са възплътени във физическия свят, са забили стрелата в тялото на коня. В мига обаче, когато тези сили са отстранени, когато конят е освободен от тях, се задвижва силата, която кара царя да прецени обстоятелствата, така че той, ако не вижда само външното, може да намери онова, което е подходящо за него. С обикновен разсъдък той би могъл да обикаля далеч по света, би намерил тук и там хора, но съпругата, която търси, щеше да подмине; понеже обстоятелствата, които са от значение тук, противодействат на това, той изобщо не ги разбира. Тук са се запазили предишните обстоятелства.

Обстоятелствата, които той търси, са налице, но са изо-

пачени от външния физически свят, където нещата се явяват изобщо преобразени. Във физическия свят ние изобщо не притежаваме силите в тяхната истина. Но в преобразения стъклен цар му се явява в неговия истински образ онази личност, която може да го насочи там, където да търси съпругата. Той е бил преобразен от противодействащите сили на външния свят. И тези сили се налагат чрез това, което заплита човека във връзките на външния свят. Стъкленият цар е напълно заплетен във връзките на външния свят. Това го е направило вътрешно по-различен, отколкото би могъл да бъде в действителност. Човек има в своята карма неща, които наистина се явяват като несправедливост, които го тормозят като зла бръмчаща муха. Всичко това се показва там в образа, който наистина лежи в основата. Трябва да си представим цялата ситуация: как чрез стимулираните в царя сили би могло да се намери онова, което е зад физическите явления. Ако душевните му сили се събудят в него и той ги насочи правилно, царят ще намери това, което външните физически сили скриват от него: „съпругата“.

Изобразява се едно външно явление, някакво събитие, да речем сватосване, което обаче не се разиграва при обичайните обстоятелства, а при такива, където някой се среща с такъв душеприказчик, какъвто е отшелникът за царя, който раздвижва в него по-дълбоки сили. Чрез това човекът се довежда до сили, чрез които всичко във физическия свят за известно време се явява като неистинно, и от които той се нуждае, ако трябва да стане възможно за него да прозре истината. Така ние виждаме как в основата на нещата наистина лежат външни обстоятелства, но как са налице други състояния на съзнанието, които предизвикват действително прозрение.

Така по принцип може да се тълкува всяка приказка; но тя трябва да се тълкува от лежащата зад целия приказан свят духовна действителност, и всичко, което се явява в една приказка, също и като отделни черти, можем постепенно да го установим и изтълкуваме. Например онази тайнствена връзка, която е налице между живо възприемащите сили и между тайн-

ствените сили на самият живот, може да стане видима, когато наблюдаваме духовно. Тя се символизира удивително в допира на розмариновата клонка с лилията. В лилията почиват наистина по-фини, по-висши духовни сили, но те трябва най-напред да бъдат докоснати от розмариновата клонка и едва тогава те се проявяват там.

Така в основата на приказния свят лежи обоснованата вяра, че всичко, което ни заобикаля, е омагьосана духовна действителност, и че човек стига до истината, когато той отново разомагьоса омагьосания духовен свят. Разбира се, трябва да сме наясно с факта, че първоначално една приказка е възпроизвеждане на астрално събитие, но че то е било преразказано. И в такъв случай хората имат такъв талант да променят отделни черти! Щом съберем приказките от устата на народа, ние наистина разполагаме с останки от древен, астрално наблюдаван образ, но отделни черти могат да са променени. Тогава тълкувателят може много лесно да сгреша, като тълкува особено духовито добавените черти, докато при правилното тълкуване на приказките подобава да сме наясно, че трябва да се върнем към първоначалния образ и да го познаем. Всичко съответства на такива астрални преживявания.

Така особено може да възникне за нас въпросът: бил ли е човекът в онова по-ранно време, което се фиксира в духовните преживявания на междинните състояния, с такава форма като днес? Не, той не е изглеждал така. Човекът е преминал през съвсем различни форми и едва впоследствие се е развил до сегашната си форма. Но и това, което човекът е преодолял, което е премахнал от себе си, се явява в съвсем определен външен образ. Човекът е трябвало, за да се отчужди от исполинската сила, да премахне от себе си великанската форма, да я преодолее, да изтънчи своите сили и да ги издигне до разсъдъчната и съзнателната душа. И сега има същества, които са останали на нивото на грубата сила. Навсякъде, където нещо се явява на човека като лошо, което е трябвало да бъде преодоляно, но което е останало на астрален план, се явява като „дракони“ и

подобни, които не са нищо друго освен гротескни, преобразени оттогава в духовния свят форми на това, което човекът е трябвало да преобразява и да премахва от себе си. И отново трябва да сме наясно, че това съответства на съвсем определен факт.

И сега, накрая, както и за Ваша собствена преработка, бих искал да разкажа още една приказка, която ще обедини в себе си твърде многообразните мотиви, които видяхме сега да се разиграват, когато човекът идва в отношение към астралния свят. И ако приложите това, което казахме, върху тази донякъде сложна приказка, ще може да намерите в нея нишката почти от само себе си. Тази приказка е като синтез, като обобщение на най-разнообразните взаимодействия си сили.

Живял някога – но къде само? Да, би могло всъщност да се е случило навсякъде, къде ли не се е случвало? – живял някога един стар цар. Той имал трима синове и три дъщери. Когато наближило времето да умре, царят казал на тримата си синове: дайте трите дъщери на онези, които първи поискат ръката им, за да не останат неомъжени. Това е първото учение, което ви давам. Второто е да не ходите на едно определено място, и особено през нощта! И той им показал това място под едно тополово дърво в гората.

Когато царят умрял, синовете се постарали да изпълнят неговите заръки. През първата вечер нещо извикало през прозореца, искало да му се даде една от царските дъщери. Братята изпълнили това и хвърлили едната си сестра през прозореца. На втората вечер отново нещо извикало през прозореца, и поискало да му се даде едната от царските дъщери. Братята хвърлили и втората си сестра през прозореца. И на третата вечер се случило отново същото и братята хвърлили и третата си сестра през прозореца. Сега те останали сами.

Но сега те били любопитни и искали да узнаят как стоят нещата с тополовото дърво. И тъй, те излезли една вечер и седнали под тополовото дърво, запалили огън и заспали. Най-възрастният трябвало да бди. Както си ходел нагоре надолу със сабята, забелязал нещо, което седи покрай огъня и ядяло, и

когато се приближил, видял, че там стоял един триглав дракон. Тогава той започнал да се бори с триглавия дракон. Той го победил, погребал го, но не казал на своите братя нищо за това, а на следващата сутрин те се прибрали в къщи. На следващата вечер те отново излезли. Запалили отново огън и полегнали. Този път трябвало да будувa вторият брат. Скоро той видял нещо, което се хранило на огъня; и когато се приближил, видял един шестоглав дракон. Той започнал да се бори с шестоглавия дракон. Победил го, погребал го, но не казал нищо за това, и братята помислили, че нищо не се било случило. И на следващата сутрин те се прибрали в къщи. На третата вечер те направили същото, запалили огън, и този път трябвало да бди най-малкият брат. Едва били заспали другите братя и той се разхождал нагоре надолу със сабята, когато видял, че нещо се храни на огъня. Разгледал го по-внимателно, поколебал се, какво да прави, и така минало известно време. Тогава той започнал да се бори с дракона, който сега бил с девет глави. Но когато той го победил, огънят изгаснал. Сега той не пожелал да изненада братята си, и тръгнал да потърси малко светлина. Видял между клоните някаква светлина, поискал да я вземе, но тя не била достатъчно. Тогава той видял нещо да се бори във въздуха и попитал, какво е това, а борещите се същества отговорили: ние сме Слънцето и зората; борим се за деня. — След това отвързал връзката, с която бил завързал панталона се, и вързал с нея Слънцето и зората, така че денят да не може да започне. После продължил, за да си вземе светлина и огън. Тогава той стигал до място, където до голям огън спели трима великани. Той си взел огън, но без да забележи, паднал малко огън върху единия великан и той се събудил. Посегнал към него с ръка, показал го на другите и рекъл: вижте, какъв комар съм си хванал! — Царският син бил крайно нещастен, понеже великаните искали да го убият. Но преди това те поискали още нещо от него и затова сключили с него договор. А именно те искали да вземат за себе си три царски дъщери; обаче имало едно куче и едно пиле, които правели такова зрелище, че не

могли да стигнат дотам. Царският син обещал да им помогне, а великаните казали, че ще го освободят за това.

Царският син бил привързан към нишка от прежда и той продължил нататък. Било уговорено, всеки път, когато той издърпа нишката, да идва при него един от великаните. Така той скоро дошъл до една река, през която не можел да премине. Междувременно братята още спели. Той потеглил нишката – тогава дошъл единият великан, хвърлил през реката един ствол, и той могъл да продължи. Той дошъл до царския дворец, където трябвало да бъдат царските дъщери. Влязъл вътре и отишъл в една от стаите. Там видял едната сестра. Тя лежала на медно легло и имала златен пръстен на пръста си. Свалил ѝ го, сложил си го на своя пръст и продължил. Тогава отишъл във втората стая, където втората сестра лежала върху сребърно легло, и имала златен пръстен на пръста си. Той ѝ го свалил и го поставил на своя. Тогава отишъл в третата стая. Върху златно легло там лежала третата сестра и той също така поставил нейния златен пръстен върху пръста си. Когато след това се огледал, открил, че в замъка имало един вход с много малък отвор. Той подръпнал нишката и там се появил първият великан. Но в момента, когато той искал да премине през вратата и когато главата му била вече отвътре, а тялото още отвън, той бързо отсякъл главата на великана. С втория и третия великан той направил същото. Така той убил и трите великана. Върнал се при своите братя, след като най-напред отвързал Слънцето и зората. Тези се погледнали и казали: ах, това беше дълга нощ! – Да – казал той, – беше дълга нощ! – и седнал при тях. Но, както направили и другите, той също не споменал нищо за това, което се било случило, и те се прибрали в къщи.

След известно време тримата братя пожелали да се оженият, и най-младият брат казал на другите, че знае, къде имало три царски дъщери, и ги завел в онзи дворец. Тримата братя се оженили – най-младият се оженил за най-красивата, тази, която лежала на златното легло. Най-младият станал наследник на тъста си, и затова трябвало да живее в чуждата страна. Но след

като минало известно време, той поискал да посети родината си и да вземе със себе си и съпругата си. Тогава тъстът му рекъл: когато тръгнеш на път, на границата ще отвлечат съпругата ти, и може би никога няма да я видиш повече! Но те искали да пътуват, отпътували и взели за защита тридесет пътника със себе си. Но когато пристигнали на границата, съпругата му била изтръгната сякаш от неизвестна сила. Той се върнал и попитал тъста си, как и къде може да я намери отново. Тъстът му казал: ако е възможно, можеш да я намериш само в бялата страна. И тъй, той се отправил на път, за да намери отново съпругата си. Той обаче нямал представа кой път отвежда към бялата страна.

Стигнал до един замък и искал там да узнае кой път отвеждал към бялата страна. Като влязъл в замъка, той видял да седи там владетелката на замъка, и открил, че това била една от сестрите му, която братята му по-рано изхвърлили от прозореца, и той попитал за съпруга ѝ. Той бил извикан. Това бил един четириглав дракон – и той бил попитан за пътя към бялата страна. Четириглавият дракон казал, че не знае къде е бялата страна, но животните може би знаели. Животните били повикани, но никое не знаело пътя за бялата страна. И тъй, царският син продължил по-нататък и дошъл до един втори замък. Там намерил втората от своите сестри, която братята били предали. Той попитал за съпруга ѝ. Той бил повикан – това бил един осмоглав дракон. Но и той не знаел нищо за бяла страна. Но, предположил той, животните може би знаят. Животните били повикани, но никое не знаело пътя за бялата страна, и царският син продължил по-нататък. След известно време той дошъл до един трети замък. Когато влязъл в него, там той намерил третата си сестра. Той попитал, каквото искал – тя му отговорила много тъжно. Съпругът ѝ бил повикан, това бил дванадесетоглав дракон. Той бил попитан за бялата страна, а той отговорил, че не знае, но може би някое от животните знае. Животните били повикани, но и от тях никое не знаело бялата страна. Съвсем накрая дошъл един куц вълк. Той разказал: да, веднъж попаднах в една страна, там ме раниха, така че сега съм

куц. Зная бялата страна, за съжаление я зная! – Тогава царският син казал: желая да бъда заведен там! – Но вълкът не искал, дори когато му обещали цяло стадо овце. Обаче накрая той се съгласил да заведе царския син дотам, където от една планина ще може да види бялата страна. Те стигнали до тази планина и там куцият вълк го изоставил.

Тогава царският син намерил един извор. Той пил от него и се почувствал удивително освежен от водата. Там приближила една жена, която той веднага разпознал като отнетата му съпруга. И тя, която също веднага го разпознала, му казала: ти не можеш да ме върнеш обратно, понеже ако се опиташ да сториш това, магьосникът, който ме има сега тук за съпруга, ще ме отведе веднага на своя вълшебен кон. Той може да лети толкова бързо по въздуха, като мисъл! – Тогава царският син рекъл: добре, какво тогава да направил? – А тя отвърнала: има едно средство и то е: трябва да намерим по-бърз кон. Ще идеш при старата жена, която живее на границата на страната. Ще се хванеш при нея на работа като слуга. Тя наистина ще ти възложи тежки задачи, но така ще видиш, чрез какво можеш да оцелееш; и ще поискаш като заплата най-младото жребче и едно седло, като кажеш на старицата: онова, което лежи горе на тавана, цялото покрито с птича тор, и като трето ще поискаш една много стара юзда!

С това указание царският син продължил и стигнал до един поток. Като си отдъхвал там, той видял на земята до ръба на поточето да лежи една риба. Тя го помолила: вземи ме и ме хвърли обратно във водата, и ще ми сториш голямо благодеяние! – Той направил така – но докато го правел, рибката му дала една свирка и му казала: ако имаш нужда от нещо, вземи само свирката и свирни, и аз ще ти направя услуга! – Той взел свирката със себе си и продължил. След известно време срещнал една мравка, която била преследвана от нейния враг, който бил един паяк. Той я освободил, а мравката му дала в замяна една свирка и му казала, ако някога изпадне в нужда и свирне с нея, тя веднага ще му се притече на помощ. Взел свирката със себе

си и продължил. Скоро срещнал една лисица. Тя била ранена със сребърна стрела и му казала: ако ми извадиш стрелата и се погрижиш за раната ми с някаква билка, ще ти помогна, когато се намиращ в трудно положение! – Царският син сторил това, и лисицата му дала също свирка. С тези три свирки царският син се отправил сега към старата жена, живееща на границата на страната. Той ѝ казал, че иска да го назначи като слуга при нея. Можеш да станеш такъв, рекла тя, но службата при мен е много тежка; никой досега не е издържал до края. – И след това тя го извела на полето. Там висели деветдесет и девет души. Старицата казала: това са всички онези, които ми служиха като слуги, но никой не издържа службата при мен. Така че ако имаш желание и не издържиш, можеш да станеш стотният! – Но той все пак се условил за една година служба при нея; в тази област обаче годината се състояла от три дни.

На първия ден старицата му сварила една супа от сънища и го изпратила с три коня. Но той бил изпил супата от сънища, и затова скоро заспал, а когато се събудил, трите коня ги нямало. Той се сетил за свирките, изтегли едната и свирнал. Там на това място имало нещо като извор. Доплували три златни рибки, и когато той ги докоснал, те се превърнали в трите коня. И така той върнал конете на старата жена. Тя самата първо била превърнала конете в златни рибки. Затова, когато го видяла с конете, тя изругала и започнала да се тресе.

На следващият ден старицата отново му сварила супа от сънища и го изпратила след това с конете. Той отново заспал от супата, и когато се събудил, конете били изчезнали. Тогава той свирнал на втората свирка и в този момент се появили три златни мравки. Като ги докоснал, това се оказали отново неговите три коня, които той отново върнал на старицата. Тогава старицата напълно побесняла, защото тя самата била омагьосала конете, и още повече гълчала конете. Но царският син бил спасен.

На третия ден старицата си казала: сега трябва да подхожда много по-хитро! Тя отново му сварила супа от сънища и го изпратила с конете. Когато той заспал от супата, тя превърнала

конете в три златни яйца, и тези яйца тя лично контролирала – и така тя седнала върху тях. Царският син се събудил, конете ги нямало, и тогава той свирнал на третата свирка, и – помислете, колко хитро се случват неща – сега се появила лисицата. Лисицата казала: този път нещата са малко по-трудни, но ние ще се справим. Ще отида в кокошарника и ще предизвикам там голяма тупурдия. Тогава старицата ще изскочи навън, и през това време ще докоснеш трите златни яйца; и те ще се преобразят. – И така се случило. Лисицата отишла в кокошарника, предизвикала там голяма тупурдия, старицата скочила, изтичала навън, царският син докоснал златните яйца, и когато старицата се върнала, трите коня стояли там. Сега старицата не можела да стори нищо друго освен да попита царския син: какво искаш да получиш като заплата? Тя си помислила, че той ще поиска нещо много специално. Тогава той рекъл: желая само жребчето, което се роди тази нощ, освен това седлото, което лежи горе на тавана, цялото покрито с птича тор, и една стара юзда. – Той получил това. Конят бил още малък. Той трябвало да го носи на гърба си. Когато се свечерило, кончето казало: сега можеш да поспиш малко; аз искам да отида до един извор и да пия вода. На сутринта то се върнало. На втория ден то можело вече да бяга с невероятна бързина. Втората нощ минала като първата. А на третия ден то го завело на мястото, където била прокудена неговата съпруга. Съпругата била поставена на кончето и – това сега е признак, който за всеки, който познава предмета, е солидно доказателство за окултния произход на приказката – царският син попитал: с каква бързина ще летим сега по въздуха? – А съпругата отговорила: с бързината на мисълта. – Когато неправомерният притежател забелязал това, той възседнал също своя вълшебен кон, за да ги догони. Тогава конят го попитал: с каква бързина ще летим по въздуха? – И той казал: с бързината на волята или на мисълта! – Той полетял след тях, приближил се все по-близко и когато бил вече съвсем близо, конят казал на другия, който летял напред, да го изчака. Ще изчакам едва когато си съвсем близо – бил отговорът. В този момент другият

кон се издигнал и изхвърлил разбойника, обединил се с първия кон и царицата била освободена. Сега царският син могъл да се върне със своята съпруга и те продължили да живеят в тяхната страна. И ако събитието не е избледняло, те живеят и днес още.

Това е другата, малко по-сложна приказка, която съдържа най-разнообразни черти. Докато сме в състояние да кажем нещо повече за тълкуването именно на тази приказка, нека се оставим на нейното въздействие, за да разгадаем сами различните черти, които са в удивително съзвучие тъкмо в тази приказка. Естествено трябва да се отдели това, което се добавя чрез погрешна традиция. Но ако я разгледате според принципа, който бе описан днес, ще може да намерите ръководна нишка за всичко, което се случва тук: мотивът за дракона, мотивът за трите сестри, които биват изхвърлени, мотивът за побеждаването на драконите край огъня, мотивът за мъдростта, мотивът за бракосъчетанието на разсъдъчната душа с външния свят; сега отново по уникален начин мотивът за мъдростта на по-фините магически сили. След това по забележителен начин се явява Немезида, кармата, когато царският син среща отново своите сестри: тримата братя са изхвърлили тяхната по-висша сестринска природа, поради това убиването на драконите край огъня и т.н.

Разказването на подобни приказки са преживявания на хора от народа, които са били в такива междинни състояния. Така също и големите митове за боговете на народите са изображение на това, което посветените преживяват на астрален и по-висши планове. Към големите митове на народите приказките се отнасят по следния начин: големите митове на народите можем да разбулим, ако поставим в основата им големите, всеобхватни взаимоотношения на космоса, и приказките разбулваме, ако поставим в основата им мистериите на народа. Всичко в приказката се случва така, че различните процеси и образи не са нищо друго освен преразкази на астрални преживявания. Такива астрални преживявания са имали всички хора в определена праисторическа епоха. Впоследствие те ставали все по-редки и по-редки. Едни хора ги разказвали на

други, други ги възприемали, и така приказките шествали от местност на местност. Появили се на най-различни езици и ние забелязваме сходството на приказното съкровище по целия свят, ако можем да отделим намиращите се в основата им астрални преживявания.

Този, който странства днес по света като разумен човек, той навярно може още да открие последните останки от атавистичното ясновидство. Тук и там той среща някой, който разказва, какво е видял като собствени преживявания в астралния свят. Такъв човек, който странства така из страните, може в такъв случай да чуе приказни истории от такива, които още имат представа за истинската действителност. Така те са записани в нашите книги. Така братята *Грим* са събрали приказките. Така са ги събрали други, повечето от които не били ясновидци, но получили приказките от трета, четвърта, пета ръка, дори понякога от десета ръка, така че те им се явяват в една много изопачена форма. Обаче клоняло към своя край времето на здрача, когато хората още притежавали своята тясна връзка с духовния свят, която току-що беше характеризирана. Хората все повече и повече отстъпвали от духовния свят. Атавистичното ясновидство ще става все по-рядко и по-рядко, поне това, което може да се определи като здравословно, а истинското ясновидство ще може да се дава на човека все повече и повече само чрез обучение. А за онова, което хората са виждали в древни времена, повечето хора, които още знаят нещо за нещата, ще могат да кажат в определено бъдеще: едно време старите хора разказваха това или онова от своите астрални преживявания. Къде обаче се е случило това? То може всъщност да се е случило навсякъде. – Но днес ще се намери много рядко някой, който да разказва това от действителен източник. И за приказните преживявания ще може да се казва: те са се случвали някога – и ако те не са отмрели, тези приказни преживявания, то те са живи и днес още. За повечето хора обаче, които вътрешно са заплетени с физическия план, те са отдавна отмрели.

Отношението на антропософията към философията

БЕРЛИН, 14 март 1908 г.

Все отново се чува да казват, и то с право, че антропософски ориентираната духовна наука ще привлече слуха на призваните хора едва тогава, когато е в състояние да се справи с философските въпроси. Докато тя не направи това, философите ще остават с впечатлението, че тя е дилетантство, и дотогава ще се твърди, че последователите на тази духовна наука са нейни последователи само затова, защото им липсва тъкмо задълбочено философско образование.

Би било напълно безнадеждно, ако трябваше да чакаме, докато достатъчно голям брой хора, школувани във философията, биха прозрели, че духовната наука дори за най-философстващия човек вероятно е нещо, което го издига далеч отвъд чистата философия. Но тъй като с духовнонаучното движение не може да се чака и духовната наука трябва да се предлага на обществеността така, както тази общественост е в състояние да я възприеме и схване, също и без отделните членове на тази общественост да са получили специално философско обучение, следователно ако сме заставени изобщо да правим това, все пак трябва да се подчертае строго, че в областта на антропософията няма нищо, което в най-строгия смисъл да не може да се справи с това, което в областта на философията е необходимо и правилно. И въпреки че поради общата насока в теософското движение не съм в състояние да предлагам философски разсъждения, то все пак бих искал да използвам този кратък час, за да привлека вниманието на онези, които са се занимавали с философски въпроси, към някои философски гледни точки. И аз ви моля да приемете това като нещо, което напълно излиза от рамките на останалите антропософски разглеждания, като

нещо, което трябва да бъде едно чисто философско разглеждане.

Може би ще намерите донякъде трудни нещата, които е необходимо да обсъдим тук. Но не вземайте присърце, ако трябва да слушате за кратък час трудни и не толкова важни за вас разсъждения. Във всеки случай може да сте сигурни, че ще ви бъде изключително полезно за полагането на основите на духовнонаучните истини. Ще установявате всеки път отново, ако възприемете в себе си действителен философски начин на мислене, че този философски начин на мислене ще улеснява съществено разбирането ви не само за духовната наука изобщо, но и за това, което се нарича „езотерично развитие“. Следователно това днешно, чисто философско разглеждане трябва да бъде напълно извън рамките на другите разглеждания.

Философията изобщо не трябва да считате за нещо, което може да вземете абсолютно. Философията е нещо, което е възникнало едва в хода на човешкото развитие, и ние можем, така да се каже, да посочим много лесно рождения час на философията, понеже този рожден час на философията общо взето е посочен повече или по-малко правилно във всяка история на философията. В по-ново време бяха изказани някои възражения³⁴ срещу факта, че всяка история на философията започва с *Талес*, следователно с първото проблясване на философията в Гърция; и смятаха, че философията може да бъде проследена назад и отвъд това време. Това не е правилно. Това, което с пълно право се нарича „философия“, започва действително с гръцката философия. Ориенталската мъдрост и ориенталското знание не са онова, което би трябвало да се обозначи в собствен смисъл „философия“. Ако се абстрахираме от великите философски интуиции, както се явяват по различен начин при *Хераклит*, при *Талес*, по-късно при *Сократ*, и веднага преминем към философията, доколкото ни се представя в една затворена световна

³⁴ Например Паул Дойсен в неговата „Всеобща история на философията“; срв. с това лекцията на Рудолф Щайнер от 8 ян. 1914 г. в тома „Духовната наука като житейско благо“, Събр. съч. № 63, стр. 208.

структура, в една затворена мисловна постройка, то *Питагор* например не би могъл да се явява първият философ. Понеже *Питагор* в известно отношение все още е интуитивен ясновидец, който наистина често изразява във философски форми това, което има да каже, но в истинския смисъл питагорейската система е толкова малко философска система, колкото и платоновата система. Философска система в истинския смисъл на думата е едва голямата система – като философска система, – която *Аристотел* създал през 4. век преди Христа. Трябва тепърва да се ориентираме в тези неща.

Ако *Аристотел* се обозначава като първият философ, а *Платон* се разглежда още като полуясновидец, то това става затова, защото *Аристотел* е първият, който черпи само от извора на философията, а именно от извора на мисленето в понятия. Естествено всичко това било подготвяно дълго време; не бива да смятаме, че той сам първи трябва да е създал всички понятия; неговите предшественици в това отношение са извършили значителна предварителна работа. Но наистина *Аристотел* дава в известно отношение за първи път тъкмо онова, което например е било предмет на мистериите, не в старата ясновидска форма, но всичко, което дава, го дава във формата на понятие. И така този, който иска да се ориентира във философията, трябва да се върне до *Аристотел*. Той ще намери при него всички понятия, които са добити от други източници на познанието от по-ранни времена, но ще ги намери преработени и структурирани в една понятийна система. Преди всичко при *Аристотел* трябва да се търси отправната точка за една – нека го наречем „наука“, – наука, която в тази форма в развитието на човечеството по-рано не е съществувала и не би могла да възникне. Който може да проследи развитието на човечеството по този начин със средствата на духовната наука, той знае, че преди *Аристотел* – естествено всичко това трябва да се разбира с прочутата щипка сол – аристотелова логика е била немислима дотолкова, доколкото *Аристотел* първи е създал съответната мисловна техника, една логика. Докато в мистериите се съобщавала непосредствено

по-висшата мъдрост, не са имали нужда от логика. Аристотел в известен смисъл е и ненадминатият майстор на логиката. В основата си, въпреки всички усилия на 19. век, логиката във всички съществени точки не е направила голям прогрес отвъд това, което Аристотел вече е дал.

Би ни отвело твърде далеч, ако поискам днес да посоча причините, защо философията е могла да се появи в човечеството едва в това време, във времето на Аристотел. Посредством антропософията постепенно за мнозина ще стане понятно защо е била необходима една съвсем определена епоха за основаването на философията.

След това ще видим как Аристотел за дълго време е даващият тон философ и с кратки прекъсвания – които за днешния човек повече изглеждат като прекъсвания, отколкото действително са били такива, – той и до днешен ден остава такъв. Всички, които са работили в други области, да речем, в гностицизма, платонизма, или в църковните учения на ранното християнство, са преработвали аристотеловото мисловно изкуство. И по удивителен начин това, което Аристотел е дал на човечеството като формален елемент на мисленето, се разпространява и на запад, където това, което църквата има властта да определя, се облича повече или по-малко във формите, които Аристотел е дал в своята мисловна техника. Макар че философията на Аристотел е била още твърде слабо позната на запад през първите векове на разпространението на християнството, то все пак причината за това е фактът, че съчиненията на Аристотел не са били на оригиналния език. При все това тогава мислили в духа на разработената от Аристотел мисловна техника.

По друг начин Аристотел намерил разпространение на изток, за да се върне след това по обиколен път през арабите отново на запад. Така Аристотел бил вкоренен по два начина на запад: първо, чрез християнското течение, и второ, чрез течението, което постепенно посредством арабите се вляло в културата на Запада. През този период спада онова голямо култивиране на аристотеловото мислене, което представлява

същинската кулминация във философията на Средновековието, а именно първата форма на това, което наричаме „схоластика“, по специално „ранна схоластика“. По същество схоластиката се появила, за да бъде философия на християнството. Тя била заставена по две причини да възприеме в себе си Аристотел: първо, поради старите традиции, защото били свикнали изобщо да познават Аристотел; също и платониците и неоплатониците били платоници повече според съдържанието, в мисловната си техника обаче били в много случаи аристотелици. Но също и по една друга причина било необходимо схоластиката да се опре на Аристотел, а именно поради това, че схоластиката била заставена да излезе срещу влиянията на арабизма и по този начин срещу ориенталската мистика, така че през единадесети, дванадесети и тринадесети век в рамките на схоластиката ние намираме задачата да се оправдае християнството философски спрямо арабския мисловен свят. Арабските учени дошли въоръжени с чудесното аристотелово знание и се опитвали от различни страни да атакуват християнството. Ако искали да защитят християнството, трябвало да се покаже, че арабите използвали неправилно инструментите, с които си служили. Ставало въпрос за това, че арабите си давали вид, че само те единствено притежавали правилния начин на мислене на Аристотел и затова от този правилен начин на мислене на Аристотел насочвали своите атаки срещу християнството. В тълкуването на арабите изглеждало така, като че ли този, който се основава на Аристотел, непременно трябва да бъде противник на християнството.

Срещу този стремеж се надигнала философията на *Тома Аквински*. Той искал да покаже, че ако се разбира правилно Аристотел, именно с помощта на аристотеловото мислене може да се оправдае християнството. Така, от една страна, била налице традицията да се процедира според мисловната техника на Аристотел, от друга страна, необходимостта да се бори срещу натиска на арабската култура по правилен начин тъкмо с тази мисловна техника на Аристотел, което намерило израз

във философията на Тома Аквински.

Така че намираме един своеобразен синтез на аристотеловото мислене в това, което съставлява през първия период същността на схоластическата философия, една философия, която много се одумва, днес обаче малко се разбира. Много скоро след това дошло времето, в което повече не разбирали схоластическата философия. И тогава се появили всички възможни израждания на схоластиката, например онова израждане, което обикновено се обозначава като духовното течение на „номинализма“, докато по-ранната схоластика била „реализъм“. На този номинализъм може да се припише фактът, че скоро схоластиката била надживяна, дискредитирана и изпаднала в забрава. Номинализмът в известен смисъл е баща на всеки модерен скептицизъм.

С приближаването към нашето по-ново време наблюдаваме да се заражда един забележителен хаос от философски течения, които всички по принцип са насочени против схоластиката. Все още виждаме някои духове, които стоят здраво и усърдно в аристотеловата мисловна техника, които обаче повече не са съвсем защитени срещу натиска на съвременността. Към тях принадлежи *Николай Кузански*.

Но след това виждаме как последното, което може да бъде спасено от тази философско-методична основа, спасява *Картезий*. А от друга страна виждаме, как всички добри елементи на арабизма – на онзи вид философии, които свързвали повече западно-ориенталското ясновидство с аристотелизма, – се кръстосали с онази мисловна техника, която наричаме „кабалистична“. Към представителите на това направление се числи Спиноза, който не трябва да го разбираме другояче, освен като свързан, от една страна, със западния ориентализъм, от друга страна, с кабализма. Всичко останало, което се говори за Спиноза, е лишено от основание.

Но след това се разпространил могъщо „емпиризъм“, особено под егидата на *Лок* и *Хюм*. И тогава виждаме как философията се намира все повече противопоставена на чисто външ-

ните материални изследвания – на естествознанието, – и как тя отчасти отстъпва пред този вид изследвания. По-нататък виждаме как философията се оплита в една мрежа, от която тя почти не е в състояние да се измъкне повече. Това е важен момент, в който философията на новото време се заплита, а именно при *Кант*! И след кантианския период наблюдаваме как се появяват великите философи като *Фихте*, *Шелинг*, *Хегел*, като един вид метеори, при което обаче те остават най-погрешно разбрани от собствения си народ. Виждаме появата на кратко, рядко усилие на ума да се измъкне от мрежата, в която кантианството е оплело философията, и невъзможността за философията да се измъкне оттам, и как тъкмо немското мислене заболява от едно явяващо се в най-различни вариации кантианство, как дори всички най-красиви и значителни опити, които се правят, заболяват от кантианството. Така в цялата нова философия виждаме появата на недостатък, който има два източника: единият се проявява в това, че в нашите философски катедри, които смятат, че са се освободили повече или по-малко от кантианството, хората все още се мятат в примките на Кант; другият се проявява в това, че философията страда от известна невъзможност да отстоява своята позиция, която тя трябва да защитава като философия, срещу твърде късогледото естествознание.

Преди да се освободи нашата философия от мрежите на кантианството и от всичко, чрез което се задържа пред напирещото естествознание, преди да познаят нашите по-добре устроени умове как да се преодолеят тези две трудности, които застават на пътя им, не може да се очаква някакво спасение в сферата на философията. Ето защо и сферата на философията, особено в Германия, предлага действително тъжна картина, и е крайно жалко да видим как например психологията отстъпва постепенно дялове от себе си, как например днес хора, които всъщност не са в състояние да правят друго, освен да преработват елементарни неща по елементарен философски начин, и при това не излизат отвъд определени тривиалности, се ползват с огромен авторитет, като например Вунд. От друга страна,

трябва да се види, че умове като например Фехнер – който би могъл да бъде стимулиращ, ако хората можеха да преценят това, – т.е. един от онези, които са чисти дилетанти, се смята като нов месия. Беше необходимо това да стане така и да няма никаква критика.

Аз бих искал да изходя сега от едно понятие, което е така здраво свързано с мрежата, в която се оплете философията от Кант насам, който е основното зло за философския дух, зло, което може да се обозначи с думите: философията е станала изцяло жертва на субективизма!

Ако искаме да разберем Кант, първо трябва да го разберем исторически. Кантовият възглед е произлязъл всъщност изцяло от историята на развитието на човешката способност за представяне. Който познава Кант по-точно, той знае, че Кант от петдесетте и дори от шестдесетте години на 18. век беше изцяло потопен в това, което тогава се явяваше най-разпространената философия в Германия, което се наричаше философия на просвещението на *Волф*. Във външната си форма тя беше често плетеница от разнородни мисли, но нейният дух беше заимстван отчасти още от старото лайбницианство. Тук обаче можем да се задоволим само с кратка характеристика на волфианството. Можем да кажем: за волфианството светогледът се разпада на два вида истини: първо, истината на външното възприемане в нагледа и на това, което човекът може да получи от него; второ, истината, която човекът може да получи чрез чистото мислене: „a priori“. Така че съществувала една физика – астрономия, космология, – която се получавала чрез наблюдението на фактите, и една рационална физика – рационална астрономия, – която се получавала чрез чистото мислене. Волф бил сигурен, че човешкото мислене, без по някакъв начин да взема под внимание опита, може да конструира чисто рационално, от себе си, едно знание за същността на света. Това било знание от чистия разум, „a priori“, – докато „a posteriori“ било знанието, което се получавало от сетивното, от чистия разсъдък, от опита. По същия начин за Волф имало две психологии, една, в която душата

наблюдавала сама себе си, и друга – рационална психология. И също така Волф правил разлика между една естествена теология, която почивала върху откровението, върху това, което сме унаследили като откровена истина и е налице като свръхсетивното в религиозните изповедания; и една рационална теология, която можело да се получи от чистия разум – а *prîori*, – която черпи например доказателствата за съществуването на Бога от чистия разум.

Така цялото знание на тогавашното време се делило на такова от чистия разум и на такова от чистия опит. Онези, които се базирали на такова разбиране, преподавали тогава във всички университети. Кант принадлежал към тях, въпреки че той вече излизал отвъд него, както показва едно негово съчинение, което носело заглавието: „Опит да се въведе във философията понятието за отрицателните величини“. След това той станал известен с английския скептик Хюм и чрез него познал онази форма на скептицизъм, която разклаща всяко рационално знание, особено възгледа за общовалидната априорност, закона за причинно-следствената връзка. Хюм казва: няма нищо, което може да се получи чрез някаква априорна форма на мислене. Навик на човека е да мисли, че всеки факт трябва да се разглежда като резултат на една причина. И така цялата рационална конструкция е нещо, с което сме били свикнали. Чрез това за Кант, който намирал нещо убедително у Хюм, основанието за рационализма на Волф било отстранено, така че той си казал, че е възможно изобщо само познание от опит.

Тогава Кант се оказал в много забележителна ситуация. Всичките му чувства и усещания се съпротивлявали срещу допускането, че има нещо абсолютно сигурно. Ако стоим изцяло на становището на Хюм, би трябвало да твърдим: със сигурност сме виждали, че сутрин слънцето изгрява и затопля камъните, и от всички такива случаи, в които слънцето е изгрявало и затопляло камъните, сме заключили, че в това е налице определена причинна връзка: обаче изобщо не съществува необходимост, която да показва, че това умозаключение е абсолютна истина.

на. – Това е хюмовият възглед. Кант не искал да се откаже от абсолютната истина. За него било също ясно, че без опит не е възможно априорно изказване. Затова той обърнал това последно изречение и казал: сигурно е вярно, че без опит човекът не може да стигне до нищо; но дали познанието действително произлиза от опита? – Не, казал Кант, има математически съждения, които са напълно независими от опита. Ако математическите съждения се получаваха от опита, то бихме могли да кажем: те досега са се оказвали верни, но дали те са верни, това не знаем. – Тогава Кант достигнал до убеждението: това, че можем да изказваме такива съждения като математическите, зависи от организацията на субекта в момента, в който правим тези съждения; ние не можем да мислим различно от законите на математиката, затова всеки опит трябва да се съобразява с областта на математическата законосъобразност. Следователно имаме около себе си свят, който създаваме според категориите на нашето мислене и според нашите опити. Започваме с опита, но всичко това има връзка само с нашата организация. Разширяваме мрежата на нашата организация, обхващаме материала на опита според категориите на нагледа и разсъдъка на нашата субективна организация и виждаме всъщност един образ на света, който според формата си сме изградили сами. [Пропуск в записките.]

В този субективизъм се заплitala философията от времето на Кант – като изключим в някаква степен Фихте, Шелинг и Хегел, – в този субективизъм, който твърди, че човекът има общо с нещата само дотолкова, доколкото те имат въздействие върху него. Все повече се затъвало в кантианството. Дори *Шопенхауер*, който в труда си „Светът като воля и представа“ наистина излиза донякъде отвъд Кант, но и други схващали това кантианство само още така, че „нещото в себе си“ било напълно недостъпно за човешкото познание, докато, напротив, всичко онова, което се явява у човека – от първото сетивно впечатление до преработката на впечатленията като познание, – било само въздействие върху субекта.

Виждате, че човекът тогава общо взето е изключен от всичко обективно, и е вплетен само в своята субективност. „Нашият свят не е свят на нещата, а само свят на представите“, казва Шопенхауер. Нещата са нещо, което се намира отвъд субекта. В момента, в който знаем нещо, това, което имаме пред себе си, е вече наша представа. Нещото се намира отвъд субекта, в транссубективното. Светът е моя представа и аз се движа само в мои представи.

Това е мрежата, в която се е уловила философията, и нея намирате разпространена върху цялото мислене на деветнадесети век. И това мислене дори и в областта на психологията не е могло да доведе до нищо друго, освен до изискването онова, което ни е дадено, да се схваща като нещо субективно. Дори при отделните науки това се забелязва. Обърнете внимание на хелмхолцовите учения. Хелмхолц казва: това, което ни е дадено, не е повече само образ, но само знак на действителния образ; човек не бива да твърди, че това, което той възприема, има подобие с действителността.

Целият път на развитие на субективизма през деветнадесети век е пример за това, как хората могат да изгубят непринудеността, когато веднъж са оплетени в една мисъл. „Трансценденталният реализъм“ на *Едуард фон Хартман* е пример за това. Било е невъзможно да се говори с Едуард фон Хартман за това, че светът може и да не е само „моя представа“. Той е бил толкова много вплетен в тази теория, че едва ли е можело да се дискутира обективно с него върху някакъв теоретико-познавателен въпрос. Той изобщо не е могъл да излезе отвъд дефиницията „светът е моя представа“.

Всеки, който е справедлив, не ще отрече, че този субективизъм, който се съдържа в положението „светът е моя представа“, има нещо изключително завладяващо. Ако вземете предмета от субекта, ще признаете, че ако искаме да познаваме, трябва винаги да сме дейни. От първото усещане до последното създаване на точката в нашето зрително поле, което означава „червено“, трябва да сме дейни. Ако не бихме имали организа-

цията на нашето око, „червеното“ никога не би могло да се появи в нашето око. Така че, когато обгръщате опитното поле, в опитите имате дейността на субекта, и че следователно всичко, което е в рамките на вашето познание, гледано от субекта, е породено от вас самите. В известно отношение това е твърде важно, че човекът трябва да е деен, до последната точица, ако иска да познава. [Пропуск в записките.] Субективността се докосва там с „нещото в себе си“; навсякъде, където тя се натъква, тя изпитва афекция; вие преживявате винаги само една модификация на вашите собствени сили. Така вие само се заплитате; изобщо не излизате отвъд повърхността на „нещото в себе си“. Всичко, което сте могли да постигнете, е това ваше признание: моята собствена дейност граничи винаги с повърхността на „нещото в себе си“, и аз усещам навсякъде само моята собствена дейност.

Бих искал да си послужа с един образ³⁵. Този образ е такъв, който още никой от субективистично настроените философи не е действително премислил. Понеже ако те биха направили това, то в този образ те биха намерили възможността да излязат от субективността.

Имате лист хартия, капнете червен восък на него и натиснете печат във восъка. Сега ви питам: какво се е случило там? Върху печата трябва да стои едно име, да речем, „Мюлер“. Ако сте направили печат, то онова, което стои върху печата, абсолютно тъждествено ли е с това, което стои на восъка. Ако изследвате целия восък, няма да намерите и най-малкия атом, който би попаднал от печата във восъка. Двете се докосват и там се появява името „Мюлер“. Представете си, че червеният восък би бил познаващо същество и би си казал: „Аз съм изцяло червен восък, моето отличително качество е да бъде червен восък“. Там отвън, печатът, е „нещо в себе си“; от това „нещо в себе си“ не може да попадне и най-незначителната частица в

³⁵ Срв. с това лекцията на Рудолф Щайнер на IV. интернационален конгрес в Болоня на 8 април 1911 г. „Психологичните основи и теоретикопознавателната позиция на антропософията“ в тома „Философия и антропософия“, Събр. съч. № 35.

мен“. Субстанцията на месинга остава изцяло отвън; и все пак, когато махнете печата, името „Мюлер“, което е от значение тук, се намира абсолютно точно във въска. Но не може да кажете, че въскът е породил името „Мюлер“. Ако не беше налице допир, никога нямаше да се появи името „Мюлер“.

Ако червеният въскъ можеше да говори, дали щеше каже: „Този отпечатък е само субективен?“ – Така общо взето заключават всички кантианци; само че те го правят в мисловни плетеници, при които простият човек повече не може да познае, че грешката на мисълта се състои в нещо толкова просто.

Обаче въскътният отпечатък съответства напълно на гравираното в печата име, значи на това, за което тук по същество се касае, независимо от огледалното изображение, което обаче тук не се взема под внимание. Затова печатът и отпечатъкът могат да се разглеждат като тъждествени, поне с оглед на същественото, на името „Мюлер“. Също така стоят нещата и с впечатленията, които получаваме от външния свят, те са тъждествени с начина, по който нещата съществуват отвън, т.е. с оглед на същественото в двете.

Сега въпросът е, че въскът все още би могъл да каже: „Аз не познавам месинга“. Това би означавало онова, което съдържа в себе си името „Мюлер“, да се познае и според неговата материална структура. Но за това не става въпрос. Трябва да правите разлика между опровергаването на кантианството – кантианството е абсолютно опровергано, ако този пример бъде премислен докрай – и това да се излезе изцяло отвъд субективизма. И тогава възниква въпросът: можем ли да намерим и другото, което не е нито в природата на въска, нито в природата на месинга, което е над двете, и ще бъде ли налице синтез между обективизма и субективизма? Понеже с чистото опровергаване на кантианството това не е постигнато.

Ако желаем да отговорим на този въпрос, трябва да се задълбочим малко по-дълбоко в проблемите. Че в тази област по-новата философия не е могла да постигне успех, произтича от това, че тя е загубила връзката с действителната мисловна

техника. Нашият въпрос сега е следният: има ли нещо в човек, което може да узнае от опит, че то не е нещо субективно? Или живее ли в човека само това, което не може да излезе отвъд субективността?

Ако човечеството беше в състояние да продължи от Аристотел нагоре по правия път, то никога не би попаднало в мрежата на кантианството. Правият път – без прекъсване през Средновековието – би довел до познанието, че над субективното има нещо свръхсубективно. Човечеството именно не продължило по правия път от Аристотел, но се отклонило в една странична линия, и това отбиване в страни започнало още в късната схоластика в резултат на появата на номинализма. То продължило все повече да се отклонява, докато накрая при Кант се оказало оплетено в една формална мрежа. За да се измъкнем от тази задънена улица, трябва да се върнем отново към Аристотел и да се запитаме: няма ли нещо, което да излиза отвъд чисто субективното, което сякаш е субективно-обективно?

Нека разгледаме как Аристотел третира познанието. Той различава познание посредством „сетиво“ и познание посредством „разсъдък“. Познанието посредством сетиво е насочено към отделното сетивно нещо, познанието посредством разсъдък е насочено към разграничаването между „материя“ и „форма“. А под „форма“ Аристотел разбира твърде много неща. Понятието за форма на Аристотел би трябва отново да бъде разяснено на човечеството по правилен начин. Един стар мой приятел във Виена поясняваше това винаги с пример. Материята по принцип изобщо не е същественото на едно нещо, но същественото на едно нещо за нашия разсъдък съставлява „формата“.

„Да вземем един вълк“, така казваше Винченц Кнауер³⁶ – така се наричаше моят приятел – „един вълк, който винаги яде агнета. Този вълк се състои общо взето от същата материя

³⁶ Виж „Основни проблеми на философията“, Виена/Лайпциг 1892, 21 лекция, 1. Източници на познанието, стр. 136 и сл.

като агнетата. Но макар и да изяжда толкова много агнета, той все пак никога не ще стане агне. Това, което прави вълка вълк, е „формата“. Той не може да се лиши от формата си, макар и неговата материална телесност да се изгражда от агнешко.“ – Формата в известно отношение е тъждествена с рода, но не с чистото понятие за род. Съвременният човек не прави разлика повече между тези две неща; но Аристотел още правил разлика между тях. Ако вземем всички вълци, то в основата на всички тях лежи родът вълк. Именно това е, което съществува зад всичко, което сетивото възприема, като нещо действително, действащо, реално. Може да се каже, че трансценденталният род вълк прави същност от материята едва съществуващи вълци. Да допуснем, че сетивото възприема един вълк. Зад това, което съществува материално, е светът на формите, между които е и формата „вълк“, и тя предизвиква оформянето на рода вълк. Човешкото познание възприема рода и го превръща в родово понятие. Родовото понятие за Аристотел е нещо, което по своя вид съществува само като абстракция, като субективно образувание в душата. Но в основата на това родово понятие лежи една реалност, и това е родът.

Искаме ли да направим това разграничение правилно в духа на Аристотел, би трябвало да кажем: в основата на всички вълци лежи родът, от който те са „изскочили“, който е превърнал материята във вълци. А човешката душа си представя вълците в понятие, така че родовото понятие в човешката душа за Аристотел е това, което по душевен начин представя това, което родът е. Това, как човек познава рода в родовото *понятие*, зависи изцяло от него, но не и реалността на рода.

По такъв начин имаме съединяване между това, което е само в душата, в понятието, и това, което е в царството на транссубективното или рода. Това е абсолютен реализъм, без при това да изпадаме в грешката, която прави Платон, който субективизира родовете и ги разглежда като един вид транс-субективни сили. Той схваща родовото *понятие* отново като биваща в себе си същност, докато то е само душевен израз за

трансценденталната реалност „род“.

Оттук стигаме до задачата на ранната схоластика, която е имала много специфичната задача да оправдае християнството. Тук обаче искаме само с няколко думи да разясним теоретико-познавателната основа на ранната схоластика. Отначало тя се основава напълно на положението, че човекът не може да знае нищо друго освен просто своите представи. Наистина ние познаваме *чрез* представи, но това, което си представяме, не е „представата“, а обекта на представата. „Представата“ е восъчен отпечатък в субекта и няма нужда повече от битие. Въпросът е да разберете правилно отношението между субекта и обекта в ранносхоластическия смисъл. Всичко, което се познава, зависи изцяло от формата на човешкия дух. Нищо не може да влезе в душата и да излезе от душата, което не произтича от организацията на самата душа. Но това, което първоначално е в основата на дейността на душата, възниква чрез допира на душата с обекта. А чрез допира на субекта с обекта става възможно осъществяването на представата. Затова ранната схоластика твърдяла, че човекът не си представя своите представи, но че неговите представи му представят нещото. Ако искате да стигнете до съдържанието на представата, трябва да търсите съдържанието на представата в нещото.

Разбира се, в този пример виждате: за да се схващат схоластическите понятия, са необходими проникателност, фино разграничаване, които най-често липсват тъкмо на онези, които чисто и просто осъждат схоластиката. Трябва да се задълбочите напълно в такива изречения: „Аз си представям“ или „Моите представи представят (репрезентират) едно съдържание, което произлиза от обекта“. Съвременният човек желае веднага да се нахвърли върху всички понятия, така както му се представят от тривиалния живот. Затова всичките схоластици му се явяват като буквоеди. В известен смисъл те са и това, защото те се грижили първо да изучат нещо: дисциплината на мисловната техника. Мисловната техника на схоластиците е една от най-строгите, която се е появявала някога в човечеството.

Така че във всичко, което човекът познава, имаме една тъкан от понятия, които душата извлича от обектите. Съществува една тънка схоластическа дефиниция: във всичко, което човекът има по този начин като представи и понятия в душата си, обектът, който се представя чрез това, съществува според начина на душата. „В познатото обективното съществува според начина на душата.“ До последната точица всичко е работа на душата. Душата наистина представя в себе си всичко според нейния начин, но в същото време обектът [е свързан] с него.

Сега въпросът е следният: как днес да излезем от субективизма? Чрез правия път от Аристотел насам щяхме да сме излезли отвъд субективизма. Този прав път обаче именно поради по-дълбоки причини не е можело да бъде извървян. Първите времена на християнството не са могли да породят веднага най-висшата форма на познание чрез мисленето. През първите векове в душите е живяло нещо различно, благодарение на което схоластиката не е била в състояние [пропуск в записките] да излезе отвъд субективното.

Лесно можем да си изясним, как да излезем отвъд субективизма, ако според маниера на схоластиката си изясним разликата между понятие и представа. В какво се състои тази разлика. Най-лесно можем да си изясним това с помощта на един кръг. Можем да добием представа за кръга, ако излезем с лодка в морето и стигнем до една точка, където виждаме, как небесният свод обхваща навсякъде хоризонта. Там бихме добили представа за кръга. Можем да добием представа за кръга също така, ако завържем камък за конец и започнем да го размахваме наоколо. Или още по-грубо бихме получили тази представа в колелото на кола. Така добиваме представата за кръга навсякъде в достъпния за възприятието живот. Има и един друг начин да стигнем до кръга, начин, по който добивате кръга чрез чисто вътрешна конструкция, като кажете: кръгът е извита линия, при която всяка точка е на еднакво разстояние от центъра. – Това понятие вие сте конструирали сами, при което обаче не сте описали *самите себе си*.

Представата може да добито чрез опит, до понятието стигате чрез вътрешна конструкция. Представата все още има общо със субекта и обекта. В момента, в който човекът конструира вътрешно, за това конструирано от него вътрешно е без значение отношението между субекта и обекта. Дали конструирате действително един кръг, това за природата на кръга е абсолютно безразлично. Природата на кръга, доколкото стигате до нея чрез вътрешно конструиране, е издигната над субекта и обекта.

Сега обаче съвременният човек няма какво толкова да конструира по този начин. Гъоте се опита да изгради такива [вътрешни конструкции за по-висшите области на природното съществуване. Той достигна така до своите „първообрази“, до своите „прафеномени“.]

При такова вътрешно конструиране субектът се издига над самия себе си, той успява да излезе отвъд субективността. Червеният въсък прониква – за да се върнем на онзи образ – като че ли в материята на печата.

Едва в такова чисто, свободно от сетивност мислене субектът се слива със своя обект. Тази по-висша степен не е могла да се извоюва веднага. Човекът е трябвало да премине през междинен етап. До определен момент човекът е работил, като изхожда непосредствено от духовния свят; той не е мислил сам, но е получавал всичко от мистериите. Мисълта се появява едва в определен момент. Затова и логиката се е развила едва в определен момент. Възможността да се развие едно чисто, свободно от сетивност мислене се появила едва на определена степен на развитие. Този характер – по възможност – бил вече достигнат през деветнадесети век при такива духове като Фихте, Шелинг, Хегел. А ние трябва да го развием по-нататък в по-близките области чрез духовната наука. Духовното изследване трябва отново да се основе на чистото, свободно от сетивност мислене, както например е живяло и намерило свой израз в школите на розенкройцерите. В по-ранните времена хората са се запознавали с по-дълбоките тайни на съществуването чрез посветени. Сега трябва да се обучават да постига постепенно

сами тези неща. В междинния период е било важно да се съхрани връзката с божествения свят. За да може християнството да съзрее спокойно, е трябвало за определен период познанието за свръхсетивното да бъде отнето на човешкото изследване. Хората е трябвало да се научат да вярват, без да знаят. Затова християнството известно време се опирало на чистата вяра. Хората трябвало да оставят да съзрее спокойно мисълта. Затова имате в схоластиката сътрудничество между вярата и знанието. В схоластиката понятието има за цел да осигури само твърда опора за онова, което с оглед на свръхсетивните предмети е трябвало да се предостави за известно време на това, което му се е отреждало чрез откровението. Това е становището на схоластиката: въпросите на откровението да се държат настрана от критиката, докато съзрее мисленето на човека. Благодетелят, който даде техника на мисленето, бил Аристотел. Но това мислене трябвало най-напред да се обучи по сигурните опорни точки на външната реалност.

Днес е важно да се разбере духът на схоластиката в противоположност на това, което е догмата. Този дух може да се познае само в този смисъл, че това, което е било недостъпно за съзнателната способност, останало предмет на свръхсетивното откровение, докато резултатът от познанието на разума бил този, че човекът сам трябвало да достигне [в света на сетивния опит] до продуктивни понятия, до онова, което е непреходно в него. Този метод на конструиране на понятията трябвало да се запази – а тъкмо този метод по-новата философия напълно загубила. Номинализмът завладя по-новата философия с твърдението: понятията, които са образувани според начина на душата, са чисти имена. – Връзката с реалното беше напълно загубена, защото инструментът на онези, които не разбираха повече правилно схоластиката, се беше затъпил. По-ранната схоластика искаше да изостри мисленето по нишката на опита [за свръхсетивно-реалното]. Но след това дойдоха други, които се придържаха към документите на опита, докато разумът трябваше само да се обучава по тях. И тогава се появи течението,

което твърдеше: свръхсетивното трябва завинаги да се отнеме на човешкото разумно познание! – А според израза на *Лутер*³⁷ разумът е „слепият, глухият, лудият глупак“.

Тук виждаме началото на онзи голям конфликт между това, което е можело да се познава, и това, което е можело да се вярва; а кантианството е произлязло само по загадъчен начин от това съвсем едностранчиво, номиналистично духовно течение. Защото всъщност това, което Кант искаше, не беше нищо друго освен да покаже: разумът, когато е предоставен на самия себе си, е именно „слепият, глухият, лудият глупак“. Ако този разум пропусне да прекрачи границите, които той самият най-напред е поставил [на себе си], тогава той ще е „слепият глупак“. В едностранчивото развитие на [номиналистичното] мислене виждаме да се изплита мрежата, в която се е оплело кантианството. Знанието се свързва с външния опит, на който дори се предписват собствените граници. А вярата [...]

Връщането на философията обратно в правия път е задача, която ще може да се осъществи само от антропософски ориентираната духовна наука.

³⁷ Мартин Лутер, „Църковни проповеди“, 1521, ЕА VII, стр. 335 и сл. и „Писмо до Ек“, ноември 1519 г.

За философията

Мюнхен, 20 март 1908 г.

Това, което ще разгледаме сега, излиза напълно от рамките на антропософските разглеждания. С тях то е свързано само косвено, то ще бъде едно чисто философско разглеждане. Непосредствената връзка е тази, че често се твърди, че пред форума на науката антропософската духовна наука по никакъв начин не би могла да съществува, че тя изглежда като чисто дилетантство, с което един сериозен философ не може да се занимава. Сега трябва да се покаже, че дилетантството не е на страната на антропософията, а на страната на философията.

Понастоящем философията е напълно неподходящ инструмент да се издигнем до антропософията. На първо място искаме да се ориентираме по отношение на философията. Искане да видим как философията се е оформила исторически. След това искаме да разгледаме наследственото зло. Желая да покажем как философията днес боледува поради това, че в определен момент цялото философско мислене се оказва оплетено в паяжина, как чрез това то е станало неспособно да придобие по-широка перспектива с оглед на действителното.

Трябва да имаме предвид факта, че цялата история на философията започва с *Талес*. В последно време се правят опити да се измести началото на философията, следователно да се излезе отвъд гръцкото философстване. Говори се за индийска, египетска философия. Който не установява едно произволно понятие за философията, той ще признае, че в действителност с Талес е започнал един важен период от време. Ако попитаме, какво тогава се намесва в човешкото развитие, което преди това не е било налице, трябва да отговорим: това е мисленето в понятия. Преди това то не е било налице. То се различава характерно от всичко, което е било по-рано. По-рано се твърдяло само това,

което ясновидецът виждал. При *Платон* ясновидската дарба е все още преобладаваща. Първият мислител, който мисли в понятия и чиято система не е основана повече на старата ясно-видска дарба, е *Аристотел*. В него имаме пред себе си чисто мисловната система. Всичко друго е било подготовка. Онова дарование да се живее, да се мисли в чисти понятия намира своя изключителен израз в Аристотел. Не е чиста случайност, че Аристотел се нарича „баща на логиката“. На ясновидеца логиката се открива едновременно с виждането. За образуването на понятия обаче било необходимо да се развие собствената логика. А впоследствие откровенията на християнството били трансформирани в мисловни образувания с помощта на аристотеловата логика.

Това аристотелово мислене се разпространило както в арабското културно пространство към Азия, към Испания и в Западна Европа, така и в Южна Европа, където християнството било вече повлияно от него. Който наблюдава времето от 7. до 9. век, ще установи, че както християнските учители, така и антихристиянските елементи изразявали своите учения в аристотелова форма, и това останало така чак до 13. век.

Скоро ще видим в какво се състои същината на аристотеловото мислене. През зрялото Средновековие се разпространява чрез *Тома Аквински* така наречената томистка философия; тя се основава върху християнското откровение и аристотеловата логика. Християнската доктрина не се преподавала в строго издържана мисловна форма, обаче искали да покажат, че тази християнска доктрина може да се защитава и в аристотелови мисловни форми, срещу арабите и техните ученици, като Авероес, които също мислили в тези мисловни форми. Искали да покажат как правилно разбираният Аристотел не може да се употребява за арабските учения, а за християнството. Искали да опровергават възраженията на арабските мислител; оттук и усърдните изследвания на Това Аквински. Аристотел владее тогава цялата наука, например дори и медицината.

Сега трябва да охарактеризираме какво ранната схолас-

тика е заимствала от Аристотел. Тогавашното мислене се различавало съществено от днешното. Ако го сравним с онова, с което тогава са се занимавали, трябва да кажем: съдържателно животът тогава е бил оскъден. Огромните изобретения са били извършени едва по-късно. Същественото в тогавашното време е строго школуваното мислене. Днес се надсмиваме над строгите дефиниции на схоластиката. Но ако сравним с тях днешното произволно разбиране на всички понятия, ще почувстваме благотворността на онзи възглед, че е необходимо да преобладава разбирателство по отношение на понятията. Отнема много време, докато се фиксират веднъж понятията; но тогава се работи върху една твърда основа.

За да можем да се ориентираме по-нататък, е необходимо да разясним няколко понятия на Аристотел. Той бил добър интерпретатор за християнството, дори от гледна точка на антропософията. Няколко понятия трябва да покажат колко проникателно е мислил Аристотел. Аристотел различавал сетивно познание и познание чрез интелект. Сетивата възприемат тази роза, този човек, този камък. Тогава пристъпва интелектът. Той се разпада на познание за материята и формата. Във всички неща се съдържа материя и форма. С тези две понятия стигаме много далеч. Аристотел вижда във всяка отделна природна вещ, която сетивото овладява, материя и форма: да разгледаме един вълк. Той се храни с агнета; тогава той ще се състои от същата материя като агнетата, вълкът обаче никога не става агне. — Това, чрез което те се различават, е формата. Имаме формата на агнето и формата на вълка. Той отъждествява това, което лежи в основата като форма, с рода агне и вълк. Аристотел прави рязко разграничение между род и родово понятие. Ако стоим пред стадо агнета, ще си създадем родово понятие. Това, което нашето понятие фиксира в своята форма, е нещо обективно извън нас, както ако бихме си мислили невидимо разпространяни в света първообразите на формите, които произвеждат от себе си отделните родове, в които се изсипва безразличната материя. В основата на всичко около нас е съответстващото на рода;

материалното за Аристотел е нещо безразлично³⁸.

При схоластиците, при *Albertus Magnus*, намираме това, което лежи в основата на външните същности. По-ранните схоластици различават универсалии *преди* нещата, *в* нещата и *след* нещата. Така Алберт Велики казва във връзка с това: универсалиите *преди* нещата са мислите на божествените същности. Там имаме рода. Тези мисли са се втели *в* нещата. А когато човек стои пред нещата, той си създава универсалии *след* нещата, което е понятийната форма. В цялото това описание на мисловното развитие става въпрос само за сетивните неща. Той отъждествява със „сетиво“ външното сетиво. Всичко друго, което още е налице, за него е понятие. Родовото понятие (понятието за рода) за него не е тъждествено с рода. Цялата работа идва оттам, че хората загубили старата ясновидска дарба, за да може да се появи философията.

Един древен мъдрец изобщо не би разбирал да прави по този начин разлики, защото той би казал: с дара на ясновидството може да се възприеме родът. – Едва когато се изчерпила ясновидската дарба, се появила същинската наука. Едва когато човекът бил предоставен на самия себе си, се появила необходимостта да се развие мисловното изкуство. Под влиянието на този важен принцип възникнала схоластиката. В древни времена духовните светове още били достъпни за човека. Едва сега схоластиците могли да се позовават на Аристотел, понеже същият казвал за ясновидската дарба: древните съобщения ни предават, че звездите били богове, но човешкият интелект не може да открие нищо повече в това. Ние обаче нямаме основание да се съмняваме в това.

Схоластиката поставила на мястото на съзерцаваното откровението. Това, което е трябвало да бъде доктрина, тя вложила

³⁸ Сравнете с този записан само непълно от водещия записки пасаж автореферата на Рудолф Щайнер на неговата шутгартска лекция от 17 август 1908 г. „Философия и антропософия“, съдържащ се в тома на Събр. съч. със същото заглавие, № 35, след това изложенията на Винченц Кнауер в „Основни проблеми на философията“.

във вдъхновеното някога слово. Най-напред човечеството трябва да свикне да развива учението за мисълта с оглед на външните неща. Къде би отишло, ако искаше да се рее във всевъзможни свръхсетивни неща? Искаме да се откажем от това, искаме да се образуваме с помощта на нещата, които ни заобикалят. Така казва Тома Аквински. Когато предметите се явяват пред нас, те са дадени за сетивата ни. Тогава ние сме принудени да си създадем понятия за тях. Зад нещата почиват божествените сили, до които не дръзваме да се доближим. Желаем да се обучаваме, пристъпвайки от едно нещо към друго нещо. Тогава стигаме, след като сме се придържали строго към сетивното, накрая до висшите понятия. Следователно придържали се към два вида неща: към откровенията доктрина, която е дадена в Писанията, до които мисленето не се доближава. Тя е била получена от ясновидците. Освен това се придържали и към това, което се извоюва от сетивната действителност. С това достигаме само до Библията и откровението. За известно време висшият свят бил отнет на човешкото мислене. Но това не означава окончателен отказ от свръхсетивните светове. Когато човекът покори сетивния свят, той може да получи предчувствие за свръхсетивните светове. Човекът може да се освободи от физическото тяло и да има непосредствено откровение. Но първо интелектът трябва да се обучи. Когато човекът създава понятия върху външните неща, тези понятия по форма са зависими от човешката организация, но не и по съдържание. В схоластичната теория на познанието никога не се мисли за това, че може да остане нещо непознато. Обективното навлиза в познанието; само формата, начинът, по който се образуват понятията, зависи от организацията на човешкия дух.

Тази ранна схоластика наричат реализъм. Тя вярвала в действителността на съдържанието. След това схоластиката станала номиналистична. Хората загубили връзката с обективния външен свят. Те казвали: духът си създава понятия; те не са нищо действително. – Понятията станали чисти имена; те били само абстракции. Отпада това, което трябва да се постигне с

понятието. Затова номиналистите трябвало да си кажат: пред нас се простира сетивната действителност. Обобщаваме я, както нашият разсъдък иска. На нашите понятия не съответства нищо действително. Същинското откровение трябва да се пази от човешкото мислене и да се отказва от всяко разбиране. – Този възглед достигнал своята кулминация в изказването на *Лутер*, че човешкият разум е безсилен, че е глух, сляп, безумен глупак, който не трябва да се одързостява да пристъпва към доктрината.

Това е важна гранична точка. Лутер осъжда Аристотел. От този момент идва внушението, което породило кантианството. *Кант* бил до края на шестдесетте години волфианец, както почти всички философи по онова време. *Волф* учил: разумът може да открие нещо за свръхсетивните светове. Той различава рационална и емпирична наука. Възможно е да придобием определено количество човешко познание. Апостериорното познание има само относителна валидност³⁹. [Пропуски и липси в записките. Относно философията на Волф сравнете изложението в лекцията от 14 март 1908 г. в същия том.]

Отначало и Кант вървял по пътя на Волф. Хюм го отклонил. Той развива скептицизма. Той твърди, че не бива да се поставя разделителна страна между априорните и апостериорните познания. Всички познания са познания на навика; няма рационални познания. Кант се събудил от своята догматична дрямка. Обаче напълно да се съгласи с него той все пак не могъл. Той твърди: Хюм има право; всичко получаваме от опита. Само математиката представлява изключение; това, което установява тя, има абсолютна валидност. – Той застъпва две позиции. Първо, има абсолютно сигурни съждения а priori. Второ, всяко познание трябва да се получава от опита. Опитът обаче се насочва според нашите съждения. Ние самите даваме закони на опита. Човекът противостои на нещото със своята мисловна организация. Всеки опит се насочва според формата на нашето познание. По такъв начин Кант свързал Хюм с Волф.

³⁹ Кристиан Волф, „Разумни мисли за силите на човешкия разсъдък“, 1712.

Сега човекът е оплетен в тази философска мрежа. *Фихте*, *Шелинг* и *Хегел* представляват изключения. Също и отделни природоизпитатели следват този път. *Хелмхолц* казва: това, което човекът има пред себе си, е изплетено от неговата организация. Това, което възприемаме от нещото, не е дори образ, а само знак. Окоето създава възприятия само на повърхността. Човекът е вплетен изцяло в своята субективност. Нещото в себе си остава непознато. – Така е трябвало да стане. Номинализмът загубил духовното зад повърхността. Вътрешният свят на човека е обезсилен. Вътрешната работа става чисто формална. Ако човекът желае да проникне зад действителността, то неговият вътрешен свят не му дава никакъв отговор. Цялото философско мислене на 19. век не намира изход от това положение. *Хартман* например не излиза отвъд представата. Едно просто сравнение може да поясни това. Един печат съдържа името Мюлер. Не може нищо, дори и най-малката частица вещество от месинга на печата, да премине във восъка. Следователно нищо обективно не може да премине от печата. Името Мюлер трябва да се образува от восъка. Мислителят е восъкът. Нищо от обекта не преминава върху мислителя. И все пак името Мюлер е на восъка. Така че ние изваждаме съдържанието от външния свят, въпреки това истинското съдържание е това, което ние изваждаме. Ако вземем само материалното, ще е правилно: нищо не идва от восъка в печата и обратно. Но щом вземем под внимание духа, по-висшия принцип, който може да обхване обективното и субективното, тогава духът навлиза и излиза от субективното и обективното. Духът пренася всичко от обективността в субективността. Азът е обективен и субективен в самия себе си. Това показва *Фихте*.⁴⁰ –

Цялата гносеология на 19. век изглежда като куче, което захапва собствената си опашка. Стига се до това: аз създадох всичко. Светът е моя представа. Всичко е изскочило от моя вътрешен свят. Аз имам също правото да убия всичко.

⁴⁰ Остатъкът от лекцията е бил записан от водещия записките само във фрагментарни бележки, както показват следващите изречения.

Кант дава напълно усукани понятия. Кант казва⁴¹: унищожих знанието, за да направя място на вярата. – Той ограничил знанието и обосновал практическата вяра, защото всичко е изтъкано от субективното.

Кантианството е последният резултат на номинализма. Днес времето за това е отминало. Човекът трябва отново да обучи мисленето си според действителността, за да си създаде реални понятия; тогава можем отново да познаем свръхсетивните истини. Схоластическият възглед е обусловен от времето; духовното е трябвало да бъде отнето на мисленето за известно време. Сега откровената доктрина трябва отново да стане подлежаща на проверка доктрина. Отново всичко трябва да разглеждаме с разума. Той е светлина, с която навсякъде разпръскваме мрака. Всичко може да се изследва, разбере, схване. Разумът е най-нисшата ясновидска сила, но е виждаща, чуваща, интелигентна сила. По такъв начин се измъкваме от мрежата. Философията трябва да се освободи от тази мрежа и да се оплодотвори от логиката за истинско мислене.

⁴¹ Дословно: „Следователно трябваше да премахна знанието, за да получим място за вярата“, в предговора към второто издание на „Критика на чистия разум“, 1781.

Формална логика I

БЕРЛИН, 20 октомври 1908 г.

Настоящата тема е сякаш епизод от вече обсъжданото върху отношението между антропософията и философията; днес възнамеряваме да говорим за доста елементарни неща от сферата на така наречената формална логика. Въпреки цялата елементарност на днешното ни разглеждане може би не ще бъде безполезно, ако между нашите наблюдения във висшите светове се задълбочим веднъж и в някоя философска глава. Не сме на мнение, че такава лекция би могла да предложи непосредствено нещо за проникването във висшите светове. Това може да стори също толкова малко едно логическо разглеждане, колкото и формалната логика може да обогати опита в сетивната област. Някой, който още не е виждал кит, може и да не бъде убеден лесно, че има такъв. Той трябва сам да извърши наблюдение. Но именно познаването на граничните области ще бъде полезно за антропософията, както логиката например е била полезна за схоластиците. Философите на Средновековието, които сега презрително се обобщават под името схоластици, също не са разглеждали логиката като самоцел, тя не е служила, за да се изучава нещо съдържателно. Доктрина, доктринално съдържание е било по-скоро или сетивното наблюдение, или откровението, което се получавало чрез божествена благодат. Но въпреки че според мнението на схоластиците логиката е била безсилна да обогати опита, тя все пак се е разглеждала от тях като важен инструмент за защита. Така и за нас тя трябва да бъде такъв инструмент.

Прави се разлика между материална и формална логика. Нещо материално, съдържателно логиката като такава изобщо не може да разглежда като неин предмет. Понятия като например *време, число, Бог* дават съдържание, което не възниква чрез

логически умозаклучения. Напротив, формата на мислене е задача на логиката, тя въвежда ред в мислите, учи как трябва да свързваме понятия, които водят до правилни умозаклучения. Може да се каже, че логиката е била ценена повече в по-ранни времена, отколкото днес. В гимназиите по-рано се преподавали философска пропедевтика, логика и психология. Обучението целяло да доведе младежите до дисциплинирано, подредено мислене; пропедевтика означава подготовка. Днес се стремят да изкоренят целия този вид подготовка и да го включат в стилистиката, защото никой не изпитва повече достатъчно уважение към логиката. Мисленето, казват, било вродено на човека; така че защо трябва да се преподава мислене още и в отделен предмет? Но особено в наше време е много необходимо да упражняваме тук самоосмисляне и да се занимаваме отново повече с формална логика.

Основателят на формалната логика е *Аристотел*. И това, което Аристотел е направил за логиката, винаги е било признавано, дори от Кант, който казва, че формалната логика от Аристотел насам не е напреднала много. По-новите мислителци са се опитвали да добавят по нещо. Ние не желаем да проверяваме, дали такива допълнения са били необходими и оправдани или не. Тук трябва да познаем само важността на логиката.

На антропософите често се отправя упрекът, че те не са логични. Това твърде често се дължи на факта, че съответният човек, който отправя този упрек, изобщо не знае какво е логическо мислене и какви са законите на логическото мислене. Логиката е учението за правилната, хармонична връзка на нашите понятия. Тя обхваща законите, според които трябва да регулираме нашите мисли, за да имаме във вътрешния свят огледало на правилните отношения на действителното.

Най-напред трябва да си изясним какво е понятие. Фактът, че хората не са съвсем наясно какво е понятие, се дължи на недостатъчно задълбочаване в логиката от страна на учените. Когато стоим пред един предмет, това, което протича в нас най-напред, е усещането. Ние забелязваме цвят, вкус или мирис,

и това фактическо положение, което протича между човека и предмета, трябва да го разглеждаме най-напред като характеризирано чрез усещането. Това, което се съдържа в твърдението: нещо е топло, студено и така нататък, е усещане. Но всъщност в обикновения живот изобщо нямаме това чисто усещане. В една червена роза усещаме не само червения цвят, но когато влизаме във взаимодействие с предметите, ние получаваме винаги непосредствено група от усещания. Комбинацията от усещанията „червено, уханье, дължина, форма“ наричаме „роза“. Отделни усещания ние всъщност нямаме, но само групи от усещания. Такава група можем да наречем „възприятие“.

Във формалната логика трябва да се прави ясно разграничение между възприятие и усещане. Възприятие и усещане са нещо напълно различно. Възприятието е първото нещо, с което се сблъскваме, и трябва първо да се разчлени, за да имаме усещане. Но това, което ни дава душевно съдържание, не е едно-единствено нещо. Розата например упражнява въздействие върху нас: червено, уханье, форма, дължина. Ако отвърнем поглед от розата, ние запазваме в душата си нещо като избледнял остатък от червеното, уханието, дължината и т.н. Този избледнял остатък е представата. Не бива да смесваме възприятието с представата. Представата за нещо е това, което нещото тъкмо не е повече. Представата е вече припомнен образ на възприятието.

Все още обаче не сме стигнали до понятието. Получаваме представа, като се излагаме на впечатленията на външния свят. Ние задържаем тогава представата като образ. Повечето хора през своя живот не излизат отвъд представата, не проникват до същинското понятие. Какво е понятие и как то се отнася към представата, най-добре ще се демонстрира с пример от математиката. Да вземем кръга. Ако излезем с лодка в морето и стигнем дотам, където накрая не можем да видим нищо друго, освен морската повърхност и небето, можем да възприемем хоризонта, в случай че морето е спокойно, като кръг. Ако тогава си затворим очите, то от това възприятие като припомнен образ

получаваме представата за кръга. За да стигнем до понятието за кръг, трябва да поемем по друг път. Не бива да търсим външен повод за представата, но конструираме в духа си всички точки на една повърхност, които са еднакво отдалечени от определена фиксирана точка; повторим ли това безброй пъти и свържем ли в духа си тези точки с една линия, то пред нашия дух възниква образът на един кръг. Можем и с тебешир на дъската да демонстрираме този образ на духа. Ако поставим пред погледа си този възникващ не чрез външни впечатления, но чрез вътрешно конструиране образ на кръга и го сравним с образа на морската повърхност и на хоризонта, който се предлага на външното възприятие, можем да установим, че вътрешно конструираният кръг съответства напълно на образа на външното възприятие.

Ако хората мислят действително логично, ако мислят в строгия логически смисъл, то те правят нещо различно от това да възприемат външно и да си припомнят отново възприетото; това е само представа. При логическото мислене обаче всяка мисъл трябва да се конструира вътрешно, тя трябва да бъде създадена аналогично на онова, което поясних с примера за кръга. Едва тогава човекът пристъпва с този вътрешен мисловен образ към външната действителност и намира хармония между вътрешния образ и външната действителност. Представата е свързана с външното възприятие, понятието е възникнало чрез вътрешно конструиране. Хората, които са мислили действително логично, са конструирали винаги по този начин вътрешно. Така *Кеплер*, когато е установил своите закони, е конструирал вътрешно тези закони, и след това той е намерил, че те са в хармония с външната действителност.

Понятието следователно не е нищо друго освен мисловен образ, то има своя генезис, своя произход в мисълта. Външната илюстрация е само патерица, помощно средство да се онагледят понятието. Не чрез външно възприятие се получава понятието, то живее преди всичко само в чистия вътрешен свят.

Днешната наша духовна култура в своето мислене – освен в математиката – всъщност не е излязла отвъд чистата представа.

За изследователя на духа понякога е гротескно да види колко малко хора са излезли отвъд чистата представа. Хората смята най-често, че понятието произлиза от представата и е само по-бледо, с по-малко съдържание от нея. Например те смятат, че достигат до понятието за кон, като виждат как се появяват във възприятието им един след друг големи, малки, кафяви, бели и черни коне; и сега – така преценяват хората по-нататък, – ако извадя от възприятието на тези различни коне общото за всички тях и пропусна различаващото ги, ще получа понятието за кон. – Но така се получава само абстрактна представа, никога не се достига така в строгия смисъл на думата до понятието за кон. Също толкова малко достигаем до понятието за триъгълник, ако вземем всички видове триъгълници, изтъркаем общото и пропуснем различаващото ги. До понятието за триъгълник достигаем само ако конструираме фигурата на три пресичащи се линии. С това вътрешно конструирано понятие пристъпваме към външния триъгълник и намираме тогава, че последният се съгласува с вътрешно конструирания образ.

Само по отношение на математическите предмети хората от съвременната ни култура се издигат до понятието. Например доказва се чрез вътрешна конструкция, че сумата от ъглите в триъгълника е равна на сто и осемдесет градуса. Но ако някой започне да конструира понятия и за други неща, то значителна част от нашите философи изобщо не признават това. *Гьоте* създаде чрез вътрешно конструиране понятията „прарастение“, „п्राживотно“; не само чрез отстраняване на различното и фиксиране на еднаквото, както се каза по-горе в примера за коня. Прарастението и праживотното са такива вътрешни конструкции на духа. Но колко малко са днес тези, които признават това. Едва когато можем да изградим понятие за коня, за растението, за триъгълника и така нататък чрез вътрешна конструкция и когато това се покрива с външното възприятие, едва тогава достигаем до понятието за един предмет. Повечето хора днес почти не знаят за какво става въпрос, когато се говори за мислене, което схваща нещата в тяхното понятие.

Нека да вземем не математически понятия, нито органиката на Гюте, където той създаде понятия по един наистина грандиозен начин, но нека вземем понятието за добродетел. Можем да имаме смътна обща представа за добродетелта. Но ако искаме да стигнем до понятието за добродетел, трябва да конструираме вътрешно и трябва да вземем на помощ понятието за индивидуалност. Понятието за добродетел трябва да се конструира така, както се конструира понятието за кръг. За това е необходимо известно усилие и трябва да бъдат събрани различни елементи, но все пак е също толкова възможно, както конструирането на математически понятия. Моралните философи постоянно са се опитвали да дадат свободно от сетивност понятие за добродетел. Преди известно време имало един философ, който не могъл да си представи свободно от сетивност понятие за добродетел и смятал за фантазюри онези, които твърдели подобно нещо. Той обяснявал, че когато си мислил за добродетелта, си представял добродетелта като красива жена. Следователно той още влагал сетивност в несетивното понятие. И понеже не могъл да си представи свободно от сетивност понятие за добродетел, той отрекъл това и за другите понятия.

Ако се задълбочите в етиката на Хербарт⁴², ще намерите, че при него „доброжелателност“ и „свобода“, тези етически понятия, са образувани не чрез фиксиране на общото и пропускане на различаващото се, но той казва например, че доброжелателността обхваща отношението между собствените волеви импулси и представените волеви импулси на една друга личност. – Той дава следователно чисто понятийно определение. По такъв начин целият морал би могъл да се изгради чрез чисти понятия, както математиката, и както Гюте опита това с неговата органика. Следователно общата представа за добродетел не бива да се смесва с понятието за добродетел. До понятието хората идват постепенно по пътя на вътрешно конструиране.

⁴² Йохан Фридрих Хербарт, философ и педагог; виж съчинението „Обща практическа философия“, Лайпциг 1871, 1. Книга, Учение за идеите.

Като поставяме пред себе си понятието за понятие, ние отвеждаме себе си от всичко произволно на представата. За това е необходимо да вземем предвид чистото протичане на представата и чистото протичане на понятието. Няма нужда да казвам, че човекът при една представа за триъгълник може да си представя винаги само този или онзи триъгълник. Сега трябва да вземем под внимание начина на свързване на чистите представи и начина на свързване на чистите понятия. Какво регулира живота на нашите представи? Когато имаме представа за роза, то съвсем спонтанно може да се появи представата за личността, която ни е подарила роза. С това може да се свърже може би представата за синя рокля, която въпросната личност е носила и така нататък. Такива връзки наричат: асоциация на представите. Това обаче е само единият начин, по който хората могат да свързват представа едни с други. Той се явява най-чисто там, където човек се предава изцяло на света на представите. Възможно е обаче редуване на представите и според други закони. Това може да се демонстрира с един пример: момче седи в гората под високи дървета. Идва един човек и се възхищава на добрата дървесина. Добро утро, дърводелецо – казва събуденото момче. Друг идва и се възхищава на кората. Добро утро, кожарю – казва събуденото момче. Минава и трети и той се възхищава на прекрасния растеж на дърветата. Добро утро, художнико – казва момчето. – Тук следователно трима души виждат едно и също – дърветата – и у всеки от тези трима души възникват представи, които обаче са различни у дърводелеца, у кожаря и художника. Това са различни съчетания на представи, а не чисти асоциации. Това е така, защото човекът съгласно своя вътрешен характер, съгласно своята душевна структура, свързва тази или онази външна представа с друга, а не се предава само външно на представите. Тук човекът оставя да действа силата, която идва от неговия вътрешен свят. Относно това казват: в него действа аперцепцията. – Аперцепция и асоциация са силите, които съчетават чистите представи чрез външни или субективни вътрешни подбуди. И двете, аперцепцията и асо-

циацията действат в света на чистата представа.

Напълно различно е в света на понятието. Какво би сполетяло хората, ако в понятийния си живот се съобразява само с аперцепцията на субекта и случайната асоциация? Тук хората трябва да се съобразяват със съвсем определени закони, които са независими от асоциацията на представите и аперцепцията на субекта. Ако обръщаме внимание само на външната връзка, не ще намерим вътрешната съпринадлежност на понятията. Съществува вътрешна съпринадлежност на понятията и ние намираме закономерността за това във формалната логика.

Сега най-напред трябва да разгледаме връзката на две понятия. Ние свързваме понятието за кон и това за бягане, когато казваме: конят бяга. – Такава връзка на понятия наричаме „съждение“. Касае се за такова свързване на понятия, при което могат да възникнат само правилни съждения. Тук преди всичко имаме само връзка на две понятия, напълно независима от асоциацията и аперцепцията. Когато съединяваме едно с друго две понятия чрез тяхното съдържание, образуваме съждение. Асоциацията не е съждение, понеже при такава бихме могли да свържем например също бик и кон. Връзката на понятията обаче може да се извърши и по още по-сложен начин. Можем да съединим съждение със съждение и така стигаме до „умо-заключението“. Известен стар пример за такова е следното заключение: всички хора са смъртни. Кай е човек. Следователно Кай е смъртен. – Двете съждения в тези изречения са правилни, следователно третото съждение, направеното от тях заключение „Кай е смъртен“, е също така правилно. Съждението е свързването на две понятия, на един субект с предиката. Когато две съждения се свържат и от тях следва трето, то последното е заключение. За това може да се състави обща схема: ако „Кай“ е субектът (S), а „смъртен“ е предикатът (P), то в съждението „Кай е смъртен“ имаме връзката на субекта (S) с предиката (P): $S=P$. Според тази схема можем да образуваме хиляди съждения. Но за да стигнем до съждение, трябва да имаме и едно средно понятие (M), в нашия пример „човек“, „всички хора“. Така че

за едно съждение можем да построим схемата:

$M=P$	Всички хора са смъртни
$S=M$	Кай е човек
$S=P$	Следователно Кай е смъртен

За да бъде това заключение правилно, понятията трябва да са свързани точно така едно с друго, никога не бива нещо да се размества. Нека да образуваме например следната последователност от съждения: Портретът е подобен на един човек – Портретът е художествено произведение, – сега не трябва да заключаваме: Следователно художественото произведение е подобно на един човек. Това последно заключение би било погрешно. На какво се основава тук грешката? Тук бихме имали схемата:

$M=P$	Портретът е подобен на един човек
$M=S$	Портретът е художествено произведение

Обаче S не е равно на P :

Художественото произведение не е
подобно на един човек

Тук сме изопачили общовалидната схема. Следователно всичко зависи от формата на схемата, от начина на свързването, за да знаем: първата фигура на умозаключение е правилна, а втората е погрешна. Няма значение как протича иначе връзката на понятията в нашите мисли; тя трябва да е като първата формула, за да е правилна.

Сега ще видим как да познаем определената закономерна връзка, за да открием известен брой такива фигури. Правилното мислене протича според такива напълно определени фигури на умозаключение; иначе то ще бъде погрешно мислене. Нещата обаче не са винаги толкова лесни, колкото в този пример. От самия факт, че фигурите на умозаключение са погрешни, днес

често би могло да се узнае от най-учените книги, че казаното може да не е вярно.

Така че има вътрешни закони на мисленето като законите на математиката; бихме казали една аритметика на мисленето. Сега бихте могли да си представите идеалния образ на правилното мислене: всички понятия трябва да се образуват според законите на формалната логика. Формалната логика обаче има известни граници. Тези граници трябва да се приложат върху човешкия духовен живот. Чрез това ще достигнем до правилни прозрения и ще познаем същността на погрешните заключения. Според всички правила на логиката би съответствало на законите на логиката, ако кажем:

Всички критяни са лъжци	$M=P$
-------------------------	-------

Този е критянин	$S=M$
-----------------	-------

Следователно той е лъжец, значи	$S=P$
---------------------------------	-------

Вече старите логици забелязаха, че това е вярно за всички случаи, с изключение на случая, когато се казва от самият критянин. В този случай заключението е напълно погрешно. Понеже ако един критянин каже „Всички критяни лъжат, следователно аз съм лъжец“, – то не би било вярно, че критяните са лъжци, и следователно той казва истината; и така нататък.

Нещо подобно е с всички лъжливи умозаключения (паралогизми), например с така наречения софизъм „крокодил“: една египтянка видяла как нейното играещо си в Нил дете било хванато от един крокодил. По молба на майката крокодилът обещава да върне детето, ако тя отгатне какво ще направи той сега. Майката казала: ти няма да ми върнеш детето. – На това крокодилът отвърнал: може да си отговорила вярно или погрешно, и в двата случая не трябва да връщам детето. Понеже ако си отговорила вярно, то ти не ще получиш детето съгласно твоите думи. Но ако си отговорила погрешно, то аз не ще го върна съгласно нашата уговорка. – Майката от своя страна рекла: може да съм отговорила вярно или невярно, и в двата случая трябва

да ми върнеш детето. Понеже ако съм отговорила вярно, то трябва да ми върнеш детето според нашата уговорка; но ако е грешен отговорът ми, то противоположното трябва да е вярно. Ти ще ми върнеш детето.

Същото е и с умозаклучението, което се отнася до един учител и неговия ученик. Учителят преподавал право на ученика. Ученикът трябвало да плати последната половина от таксата, когато спечели своя първи процес. След завършването на обучението ученикът се бавил да започне практика и поради това също и с плащането. Накрая той го съди и освен това му казва: глупави младежо! Сега във всеки случай трябва да платиш. Понеже ако спечеля процеса, ти трябва да платиш съгласно съдебното решение; спечелиш ли го ти, трябва да платиш съгласно договора, понеже ти ще си спечелил своя първи съдебен спор. – Ученикът обаче възразил: мъдри учителю! В никой случай няма нужда да плащам. Понеже ако съдиите ме оправдаят, не трябва да плащам нищо съгласно съдебното решение; но ако не ме оправдаят, няма да платя нищо съгласно нашия договор.

Така че има безчислено много такива паралогизми, които формално са напълно правилни. Работата е там, че логиката е приложима към всичко, само не и към самата себе си. В момента, в който се прибегва към самия субект, формалната логика се разпада. Това е отражение за нещо друго: когато преминем от трите тела на човека към аза, всички неща стават различни. Азът е сцената на логиката, но тя може да се приложи само върху нещо друго, не и върху самата себе си. Никога не може да се придобие някакъв опит чрез логиката, но само чрез логиката може да се въведе ред в опитите.

Формална логика II

БЕРЛИН, 28 октомври 1908 г.

Не е възможно, естествено, тази тема за логиката да се изложи в рамките на тези дни толкова, колкото би било желателно. Ако бихме искали да говорим изчерпателно върху нея, би трябвало да се проведе един вид курс. Затова вземете казаното тук само като бегли загатвания. То няма да бъде систематично изложено, но бих искал само да Ви представя някои от елементарните логически истини, за да имате нещо, което може да Ви е от полза.

Съставихме си понятие за самото понятие, чухме какво е съждение и как възниква едно умозаклучение, а именно чрез свързването на съждения. Каза се, че има определени вътрешни закони на мисловната техника, които определят как трябва да се свързват съжденията, ако искаме да получим правилни умозаклучения. Праформата на умозаклучението дадохме в първата форма на силогизъм с примера: всички хора са смъртни. Кай е човек. Следователно Кай е смъртен. – В първата предпоставка – Всички хора са смъртни – имаме първото съждение; а във втората предпоставка – Кай е човек – имаме второ съждение. Въпросът сега е чрез вътрешна закономерност от връзката на тези две съждения да последва едно ново съждение: следователно Кай е смъртен. – Това последно изречение наричаме заключение в силогизма. Виждаме на какво се основава това заключение: имаме две изречения (положения), които са дадени, които трябва да са налице; знаем какво те изразяват. Въпросът е, че при тези две дадени изречения пропускаме средния термин. Субектът на първата предпоставка беше: „Всички хора“, предикатът „смъртен“. Във втората предпоставка имаме за субект „Кай“ и за предикат „човек“. В заключението двете понятия, които бяха налице в двете изречения, отпадат, а именно понятието „човек“. За да можем да получим заключение, зависи от

това, какво място заема този среден термин „човек“ в първата и втората предпоставка. Нашата схема беше: $M=P$; $S=M$; $S=P$.

Това, че можем да изградим заключението така, произлиза от разпределението на понятията в първите предпоставки. Ако би било различно, нямаше да се заключи така, както в дадения наскоро пример: снимката е подобна на човека (първа предпоставка); снимката е механичен продукт (втора предпоставка). Ако пропуснем средния термин, който се съдържа в двете изречения, тук няма да се изгради валидно заключение. Това е така, защото и в двете изречения средният термин е свързан по еднакъв начин като субект с предикат. Средният термин трябва веднъж да бъде отпред, веднъж отзад; само тогава можем да изградим валидно заключение. Логиката е формално изкуства за образуване на понятия. Вече в подреждането на понятията става видно как може да се стигне до валидни заключения. Това, как трябва да бъдат съединени понятията, трябва да усвоим като закони. Бихме могли да кажем също, че тази формална логика включва учението за понятията, съжденията и умозаклученията.

Сега ще направим няколко забележки относно съжденията. За съжденията може да се установят определени закони. Законите на заключението могат да бъдат разбрани едва когато са усвоени научните положения относно понятията и съжденията. Днес следователно бихме искали да се занимаем преди всичко със законите на съжденията и понятията. Ако започнем със закона на самото понятие, то можем да сравним такова понятие като понятието „лъв“ с понятието „бозайник“. И двете са понятия, които можем да си съставим. Те се различават по следното. Помислете върху това, какво попада под понятието „бозайник“. Съществува голяма сфера от отделни обекти, например маймуни, лъвове, торбести животни и т.н.; това е много повече, отколкото онова, което обобщаваме под понятието „лъв“, което ни дава само една малка част от понятието „бозайник“. По такъв начин всички понятия се различават едни от други чрез това, че има понятия, които се простират върху много обекти, и такива, които се простират само върху една малка област. Тук се казва:

понятията се различават според техния обем; но те се различават и в друго отношение. За да определим понятието „лъв“, са необходими много свойства, много признаци като например глава, цвят, лапи, зъби и т.н. Всичко това, което се привежда там, за да се стигне до понятието „лъв“, се нарича съдържание на понятието. Понятието „бозайник“ всъщност има по-малко признаци, отколкото понятието „лъв“. Ако подведете под понятието „бозайник“ животни с определен цвят на козината, то това вече няма да е правилно. Когато образувате понятието „бозайник“, трябва да имате възможно най-малък брой признаци, малко съдържание, например само признака, че то ражда своите малки живи и че то ги кърми. Така в „бозайник“ имаме понятие с малко съдържание и голям обем, а в „лъв“ – обратното. Следователно има понятия с голям обем и малко съдържание, и понятия с малък обем и голямо съдържание. Колкото по-голям е обемът на едно понятие, толкова по-малко е съдържанието; колкото по-голямо е съдържанието, толкова по-малък е обемът. Така се различават понятията по съдържание и обем.

Да разгледаме сега по подобен начин и съжденията. Ако изказвате съждението: всички хора са смъртни, то в съждението: крокодилът не е бозайник, имате един друг вид съждение. – Разликата между двете е следната. В първия случай се твърди нещо, понятията са свързани така, че те се съчетават. Във втория случай понятията не се съчетават, те се изключват; тук имаме отрицателно съждение. Следователно така различаваме утвърдително и отрицателно съждение или афирмативно и негативно съждение. Съществуват и други различия по отношение на съждението. Съждението: всички хора са смъртни е такова, че с него се дава нещо напълно различно, отколкото със съждението: някои цветя са червени. – В първия случай окачествяването важи за целия обем на субекта, във втория случай могат да се добавят и други признаци. Последното съждение се обозначава в противоположност на първото като особено, като партикуларно съждение спрямо едно всеобщо, универсално съждение. Следователно имаме афирмативни и

негативни, универсални и партикуларни съждения.

Могат да се установят и други отличителни признаци при съжденията, например съждението може да се изкаже според образа: всички хора са смъртни, или пък съждението може да се изрази така: ако слънцето грее, е светло. – Първото съждение свързва субекта и предиката безусловно, второто не ги съединява безусловно, но е само условно. То изразява само, че предикатът е налице, ако и субектът е налице, нищо друго. Първото – всички хора са смъртни – е абсолютно или безусловно съждение, второто – ако слънцето грее, е светло – е хипотетично съждение. Следователно има абсолютни или безусловни съждения, и хипотетични или условни съждения. Могат да се приведат още много такива свойства на съжденията; но трябва да се покаже само веднъж, че нещо зависи от знанието на тези разлики. Необходимо е да овладеем понятийната техника, за да можем да правим правилни заключения.

Например, ако вземете нашето заключение според първата фигура: всички хора са смъртни. Кай е човек. Следователно Кай е смъртен, то в първата предпоставка имаме всеобщо съждение, във втората предпоставка – единично или сингуларно съждение, защото е приложено само върху отделен човек, върху Кай. Това е степен на партикуларното съждение. Този ред на съжденията е допустим; той дава правилно умозаклучение. Да опитаме обаче един друг ред. Да вземем например като първа предпоставка: някои жени имат червени рокли – това е партикуларно съждение. И тогава да кажем: госпожа НН е жена. – Сега не мога да заключа: следователно госпожа НН има червена рокля. – Не мога, защото е недопустимо да заключавам според тази първа фигура, когато първата предпоставка съдържа партикуларно съждение. Само тогава, когато първата предпоставка е универсално съждение, тази фигура е правилна. По такъв начин тук могат да се установят отново определени закони. – Бихме могли да приведем и други свойства на съжденията. Казахме, че едно съждение може да бъде утвърдително или отрицателно. Да вземем отрицателното съждение: крокодилът не е бозайник. Това

животно е крокодил. – Тук може да се заключи: следователно това животно не е бозайник. – Следователно първата предпоставка може да бъде както утвърдителна, така и отрицателна.

Следователно има определена мисловна техника, закономерност на мисленето, която е формална, т.е. напълно независима от съдържанието. Когато съблюдаваме тази формална техника, мислим правилно, а в противен случай мислим погрешно. Трябва да се съобразяваме с тази мисловна техника, с тази закономерност на мисленето, за да стигнем до правилни умозаклучения.

Имаме още едно известно, произлизащото от Кант подразделение на аналитични и синтетични съждения⁴³. Днес тъкмо при хората, които се занимават с философия, може да се срещне доста често това подразделение. Каква разлика влага тук Кант? Аналитично съждение е онова, което в субекта съдържа вече и предиката. Напротив, при синтетичното съждение субектът не съдържа необходимо предиката. Например изречението: тялото е протяжно – е аналитично съждение, защото не можем да си мислим никое тяло, без същевременно да мислим и неговата протяжност. „Протяжност“ е само признак на понятието „тяло“. Синтетичното съждение пък е такова, при което в субекта още не се съдържа предиката. Субектът и предикатът се свързват чрез едно външно основание. Например: тялото е тежко, според Кант е синтетично съждение. Понеже той смята, че понятието за тежест се свързва с понятието за тяло едва чрез външни основания, чрез закона за привличането. Следователно при синтетичното съждение е налице по-свободна връзка на понятията.

В съвременната философия извършиха не малко безчинства с понятията за аналитични и синтетични съждения. Историята, за която се разказва, че се е случила на изпитвания в един немски университет, в това отношение винаги ми се е струвала твърде показателна. Вечерта преди изпита той отишъл при един приятел и го помолил да му разясни набързо още

⁴³ Виж „Критика на чистия разум“, Увод IV. стр. 81.

няколко понятия от логиката. Приятелят обаче видял безполезността на такова начинание и го посъветвал да отиде по-добре така и да разчита на късмета си. На следващия ден на изпитвания бил зададен въпроса: знаете ли що е това аналитично съждение? – Тъжният отговор бил: не. – На което професорът рекъл: много добре отговорено, а именно и аз не мога да кажа. А що е синтетично съждение? – Студентът, станал по-смел, отговорил отново: не зная. – Тогава професорът казал твърде доволно: Вие сте схванали духа на въпроса. Поздравявам Ви, получавате добра оценка! – В известно отношение ми се струва историята наистина като показателна. Понеже разликата между двата вида съждения е наистина неопределена: зависи от това, какво сме мислили при понятието. Един например добавя към тяло понятието за протяжност; който, напротив, добавя към него понятието за тежест, от самото начало влага в понятието повече, отколкото другия. Става въпрос за това, да познаем какво наистина реално лежи в основата на свързването на понятията в съждения, респективно каква е тайната цел на всяко съждение. Изказването на съждение в действителност е *преди всичко* чисто формално.

Но с изказването на съждение е свързано нещо, което ще разберете най-добре, ако съпоставите следващите две съждения. Нека приемем – нали, оставаме на физически план, – че имаме съждението: лъвът е жълт. – Ако построите това съждение, то може да е правилно. Но да приемем, че някой си е измисли някакво понятие, едно животно, което да е наполовин лъв, една четвърт кит и една четвърт камила. Той би могъл просто да си представи това във въображението; той го нарича, да речем, „таксу“. Той би могъл да построи съждението: това животно е красиво. – Това съждение във формално отношение важи не по-малко от съждението: лъвът е жълт. – Как да различа сега валидното от невалидното изказване на съждение? – Сега стигаме до главата, където трябва да намерим критерия за способността да образуваме съждение изобщо. Може да промените съждението: лъвът е жълт, по всяко време, а именно, така че

да кажете: има жълт лъв – или: жълтият лъв *е* (съществува). – Но не може да кажете: има (съществува) красиво таксу. – Това води до критерия за валидността на едно съждение: предикатът трябва да може да се включи в субекта и трябва да може да се създаде от това екзистенциално съждение. Следователно превръщането на едно формално съждение в екзистенциално съждение чрез придаването на предикат към субекта създава критерия за валидност. В първия случай [емпиричната] необходимост обединява понятието „жълт“ с „лъв“, във втория случай при образуването на понятието се предполага, че субектът е взет от едно екзистенциално съждение, докато фактически е произлязъл само от едно формално съждение.

Това е критерий за валидността на всяко съждение. Формалната правилност на едно съждение зависи само от правилното свързване на понятията, валидността на едно съждение обаче зависи от екзистенциалното съждение. Формалното съждение се превръща в екзистенциално чрез това, че на субекта се придава предикат; субектът се обогатява. И тъкмо това е целта на съждението, а също и на умозаключението: образуването на такива понятия, които имат валидност. Ако построите съждението: съществува жълт лъв, ще сте съблюдавали не само формалната правилност, но и валидността. Сега виждате, че формалната логика предоставя наистина възможността да се изпълним, така да се каже, с правилни понятия, но че построяването на валидни съждения е това, което трябва да имаме предвид; и валидни съждения не могат да се добият от чисто формалната логика. Екзистенциалното съждение в нашия пример – жълтият лъв съществува – беше придобито от външното сетивно наблюдение. Формалната логика ни дава възможността да стигнем до правилни понятия; с нейна помощ можем да си изградим много продуктивни понятия. За валидността на съжденията обаче логиката ще трябва да се оплодотвори със съдържателни гледни точки. Хората обикновено не са съвсем наясно какво е изобщо логика. Но ако сме се научили да схващаме правилно понятието, независимо от съдържанието, то това е изключително важно.

Валидност и формалност на съждението са две различни неща. Поради това, че хората не си дават напълно сметка за това, как всъщност са свързани тези неща, се измислят грандиозни теории, които се смятат от някои хора за неопровержими, които обаче биха рухнали в самите себе си, ако хората биха си изяснили разликата между „формална правилност“ и „валидност“. Знаете, че има една модерна психологическа школа, която строго отрича свободната воля на човека. Всяко човешко действие е строго определено от предхождащи събития. Има определени методи да се докаже това и те играят днес съдбоносна роля например в статистиката. Например някой изследва там колко души умират във Франция чрез самоубийство. Това е наистина лесно, няма нужда при това да мислиш; записваш числата за период около пет години, след това проучваш още пет години и така нататък. Тогава въпросният човек намира, че между числата съществува известна разлика. Сега той взема по-големи числа, сравнява периоди от по двадесет години и намира, че тук броят на самоубийствата е почти еднакъв; естествено не е напълно еднакъв, защото обстоятелствата се променят, да речем, че те се увеличават в известна пропорция. Установява се по такъв начин числов закон, според който може да се предскаже колко самоубийства ще настъпят в рамките на определен период, колко души трябва да умрат в определен период чрез самоубийство. Има хора, които казват: ако може да се пресметне предварително колко души ще се самоубият, как би могло да се говори още за свобода на човека? Същото е и с оценяването на бъдещите престъпления. Според една неизменна причинно-следствена връзка – така се казва – би трябвало толкова и толкова души да станат престъпници. – Тук не се твърди, че законът е невалиден. В известен смисъл това е напълно практически приложимо за определени случаи. Но резултатът ще бъде най-погрешното разбиране в момента, в който въпросният закон се прилага, за да се проучи, да се изследва същността на нещата или човешката свобода.

Нека помислим за застрахователните компании, които

работят с изчисляването на вероятността. Стига се до съвсем определени формули чрез това, че сме извлекли от опита: определен брой от всеки сто сключили брак двадесетгодишни двойки в хода на тридесет години ще загубят чрез смърт другия брачен партньор. Проверява се процентът в рамките на определен период от време и съответно на това се определят застрахователните премии. Напълно практично е да се прилагат такива закони в застрахователното дело; те се оказват верни, но те не проникват по-дълбоко. Нещата стават комични, ако вземем тези закони по-дълбоко! Да си представим, че на някого бъде показан материалът на такава застрахователна компания и той открие: все още живее един съпруг, който би трябвало вече да е безусловно умрял, но същият е здрав и съгласно неговото вътрешно състояние дори не му хрумва да умира. – Независимо от това застрахователната компания влиза в правото си, понеже формалните закономерности важат много добре в света, но чрез такива закони не може да се вникне във вътрешната същност на едно същество. И така стоят нещата с всички природни закони, които се добиват само чрез събирането на външни наблюдения. Достига се само до понятието за външния ход на фактите, но не може да се заключава за вътрешната същност на един предмет или човек, например за това, дали този е здрав или болен. Така от наблюдението на явленията на светлината никога не може да стигнете до понятието за същността на светлината. Това трябва да го имаме предвид, иначе идваме до резултати като тези на Екснер⁴⁴ в последната му ректорска реч във Виена.

Външните факти не са меродавни за вътрешната същност на един предмет. Относно това в човечеството господства още твърде много неясно мислене. Не трябва да се твърди, че посредством логиката може да се научим да мислим; това е също толкова невъзможно, колкото и чрез учението за хармонията да станем музиканти. Но логиката е необходима за правил-

⁴⁴ Франц Екснер, „За законите в естествознанието и хуманистиката“, тържествена реч, изнесена в императорския и кралски университет Виена, авг. 1908 г.

ното мислене, както учението за хармонията е необходимо за композиране с оглед на истинския музикант. Необходимо е да знаем как се образуват съждения и умозакljučения. Но трябва винаги да оставаме в една и съща област, ако искаме да изказваме формално правилни съждения. Така например съждението: всички хора са смъртни. Аз съм човек. Следователно аз съм смъртен – привидно не е погрешно умозакljučение, защото тук се прибъгва към субекта. Законите на логиката обаче важат само ако оставаме на същото ниво. Умозакljučението „Следователно аз съм смъртен“ се отнася само до тялото. Нашият аз обаче принадлежи на едно друго ниво, той не е смъртен. Затова закључението: „Следователно азът е смъртен“ е погрешно. Такива формални грешки намираме често при днешните учени.

За философията и формалната логика

Мюнхен, 8 ноември 1908 г.

Днес ще имаме малко интермецо в нашите лекции. А именно днес няма да се обсъжда антропософска тема, а един чисто философски предмет. Поради това днешната вечер ще трябва да изтърпи съществения характер на скуката. Но може би е добре, че антропософите се задълбочават в такива скучни теми от време на време, че пристъпват към тях – поради това, защото все отново и отново се налага да слушат, че науките, особено и философската наука, не биха могли да се занимават с антропософия, тъй като с нея се занимавали само дилетанти, които нямат желание да се посветят на сериозното, строго изследване, на сериозното, строго мислене. Дилетантство, любителство, това са упреците, които постоянно се отправят на антропософията от страна на учените философи. Сега лекцията, която изнесох в Щутгарт⁴⁵ и която ще бъде отпечатана следващата сряда тук, ще хвърли малко светлина върху това, как тъкмо за философията ще стане възможно да намери път, мост към антропософията, ако тя първо сама се задълбочи в себе си. В тази лекция ще ви бъде показано, че философите, които говорят за дилетантството на антропософията, не могат да преодолеят пропастта между тяхната мнима научност и така презираната от тях антропософия просто затова, защото те самите нямат философия, защото те, така да се каже, в своята собствена област се отдават на най-лошо дилетантство.

В действителност в областта на философията е налице известна мизерия. Днес в духовния си живот имаме плодотвор-

⁴⁵ На 17 август 1908 г. Лекцията излязла още през 1908 г., отпечатана според записката на един слушател със заглавието „Философия и теософия“. По-късно Рудолф Щайнер преработил текста и дал на новото издание от 1918 г. заглавието „Философия и антропософия“. (В Събр. съч. в тома със същото заглавие, № 35).

но, с изключително важни последици естествознание. Можем да посочим и в други области на духовния живот чисто научен напредък поради това, че на положителната наука се удаде да конструира прецизни, въвеждащи в различните области инструменти, които могат да измерят пространствата и да открият най-малките частици. В резултат на това и чрез различни други средства, които са ѝ на разположение, външното изследване бе доведено до нещо, което в бъдеще чрез разширяването на методите ще се увеличава значително още. Но е налице и фактът, че на това външно изследване противостои философската необразованост тъкмо на онези, които там са изследователи, така че с помощта на днешните инструменти наистина е възможно да се отбележат в областта на външната фактология големи, значителни постижения, но че онези, на които тъкмо се пада мисията да направят тези постижения, не са в състояние да вадят заключения от тези външни резултати за познанието на духа, просто затова, защото лицата, на които е поверена външната мисия на науките, изобщо не са на необходимата висота на образованост с оглед на философското мислене. Има голяма разлика между изследването, при което работим с инструмент и външен метод в лабораторията, в кабинета, и това да си образовал, да си школувал своето мислене така, че да си в състояние от това, което може да се изследва, да извличаш валидни изводи, които след това могат да хвърлят светлина и върху първопричините на съществуването.

Имало е времена на философско задълбочаване, когато хората, които били призвани за това, школували специално своето мислене, когато външното изследване не било напреднало толкова много, колкото днес. Днес случаят е противоположен. По забележителен начин външното изследване на фактите контрастира с неспособността за мислене и за философска обработка на понятията в най-широк смисъл. Да, всъщност имаме работа не само с въпросната неспособност на онези, които трябва да работят в научното изследване, но и с известно презрение към философското мислене. Ботаникът, физикът, хи-

микът днес изобщо не намират за нужно да си блъскат главата над най-елементарните основи на мисловната техника. Когато те пристъпват към своята работа в лабораторията, в кабинета, нещата изглеждат така, че може да се каже: да, тук методът функционира от само себе си. – Който малко е запознат с тези неща, той знае, че методът функционира от само себе си, той знае, че всъщност не е толкова забележително, когато някой прави може би фундаментално фактическо откритие, понеже методът функционира вече от дълго време. Ако емпиричният изследовател се натъкне на нещо важно и един такъв физик или химик желае да докладва нещо за същинските причини, които лежат в основата на това, което той изследва, той започва със своето мислене, а резултатът от това е, че излиза нещо „красиво“, понеже той изобщо не е школуван в мисленето. И чрез това нешколувано, чрез това вътрешно занемарено мислене, което е присъщо толкова на днешните учени, колкото и на лаиците, сме довели нещата дотам, че известни научни положения авторитарно обхождат света, които след това лаиците доверчиво приемат и смятат за нещо, което е безусловно сигурно, докато всъщност причината да възникнат тези научни положения е само в споменатото занемарено мислене. Известни заключения се вадят по невероятен начин.

Желаем като пример да приведем едно такова заключение, което има известно историческо значение. Когато една камбана бие, човек си казва: чувам звук; ще го изследвам, за да видя, каква е външната обективна причина за него. – И сега той намира, и то в конкретния случай чрез точен експеримент, чрез нещо, което може да се констатира външно чрез фактите, че когато от един предмет излиза звук, предметът по определен начин е вътрешно разтърсен, че когато камбаната бие, нейният метал вибрира. Чрез точния експеримент може да се докаже, че когато камбаната вибрира, тя предава и на въздуха определени вибрации, които се разпространяват и достигат тъпанчето на ухото ми. И в резултат на тези вибрации – такова е преди всичко заключението, доста правдоподобно! – възникват звуковете.

Зная, че една струна може да вибрира; мога да демонстрирам това в света на фактите, като поставя на струната малки хартиени ездаци, които отскачат при докосване на струната. Естествено също така може да се докаже, че струната от своя страна прави въздуха да трепти, въздуха, който след това удря по моето ухо и произвежда звука. По отношение на звука това е нещо, което принадлежи на фактическия свят, и не е трудно да се проследи това, когато се анализира. Необходимо е само да се съберат фактите и да се изведат умозаклучения от тях, което ще потвърди казаното. Обаче работата не спира дотук и по-нататък се натъкваме на сериозни трудности. Хората казват: да, с ухото възприемаме звука, с окото светлината и цвета. – По такъв начин на тях им се струва, че щом звукът се явява, така да се каже, като въздействие на нещо външно, също и цветът като такъв трябва да е въздействие на нещо външно. Хубаво! Външното на цвета може да се представи по подобен начин като нещо вибриращо, както въздуха при звука. И както, да речем, на определена височина на звука съответства определен брой вибрации, така може да се каже, че това, което предизвиква този или онзи цвят, се движи също в определен брой вибрации. Защо да не трябва подобно на въздуха, който притиска тъпанчето на ухото ми, да има нещо отвън, което да вибрира, и което да разпространява тези вибрации чак до моето око и тук предизвиква усещането за светлина? Да видим, да възприемем чрез някакъв инструмент, както при звука, това, което в този случай вибрира, ние естествено не можем. При звука може да се установи, че нещо вибрира; при цвета не, там не може да се възприеме това. Въпросът изглежда толкова очевиден, че на никой не му хрумва да се усъмни, че и тогава трябва нещо да вибрира, когато имаме усещане за светлина, както вибрира нещо, когато имаме усещания за звук. И тъй като не може да се възприеме там това, което вибрира, то се измисля. Казва се: въздухът е плътна субстанция, която вибрира в звука; вибрациите на светлината са в „етера“. Той изпълва целия космос. Ако слънцето ни изпраща светлина, това се основава на факта, че слънчевата материя произвежда

вибрации, че те се разпространяват в етера, упражняват натиск върху окото и предизвикват усещането за светлина.

Твърде скоро се забравя, че този етер е измислен по чисто фантастичен начин, че е плод на спекулация.

Това се е случило исторически. Това се излага като нещо напълно сигурно. Говори се съвсем уверено за това, че такъв етер изпълва пространството и вибрира, толкова уверено, че в публичността се изказва съждението: да, това е установено от науката! – Колко често ще намирате днес това съждение: науката е установила, че има такъв етер, чиито вибрации предизвикват усещанията за светлина в нашето око. Дори може да прочетете в твърде приятни книги, че всичко се основавало на такива вибрации. Стига се дотам, че в такива вибрации на етера се търсят първопричините на човешкото мислене: мисълта е въздействие на етера върху душата. В основата са вибрации в мозъка, един вибриращ етер и така нататък. – И така за твърде много хора се представя това, което те измислиха по този начин, като същинската реална страна на света, в която изобщо не могат да се съмняват, и все пак в основата на това не лежи нищо друго освен характеризираната погрешност в мисленето. Не бива да смесвате това, което тук се нарича етер, с това, което *ние* наричаме етер. Ние говорим за нещо свръхсетивно; физиката обаче говори за етера като за нещо, което е като друго тяло в пространството, на което се приписват свойства като на сетивните тела. Имаме право да говорим за нещо като за реален факт, само ако сме го констатирали, ако той е действително навън и може да се узнае от опит. Фактите не могат да се измислят. Етерът на модерната наука е измислен; това е важното.

Следователно в основата на нашата физика се съдържа невероятна фантастика, произволно измисляне на тайнствени етерни вибрации, атомни и молекулни вибрации, които всички не е възможно да бъдат възприети, защото нищо друго не може да се разглежда като факт, освен това, което може да се възприеме като факт. Могат ли да се възприемат такива някакви етерни вибрации, каквито физиката допуска? Бихме имали теоретико-

познавателно основание да ги допуснем само ако можехме да ги констатираме със средствата, с които се възприемат и други неща. Нямаме други средства да констатираме нещата, освен сетивното възприятие. Може ли светлината или цветът да са това, което вибрира в етера? Невъзможно е, защото той трябва първо да породи цвета и светлината. Може ли да се възприеме с други сетива? Невъзможно е; това е нещо, което трябва да поражда всички възприятия, но същевременно не може да бъде възприето чрез понятието, което са въвели. Това е нещо, което много наподобява на нож, който няма дръжка и острие, нещо, при което, така да се каже, предната част на понятието изяжда от само себе си задната част. Сега обаче се прави нещо забележително, и в това може да видите доказателство колко много оправдан е – колкото и дръзко да звучи – изразът „занемарен“ с оглед на философското мислене. Хората забравят тук напълно да вземат под внимание най-простите мисловни необходимости.

И тъй, определени хора чрез измислянето на такива теории се осмеляват да заявят: всичко, което ни се явява, какво друго може да е, освен това, в основата на което лежи вибрираща материя, вибриращ етер, движение? Изследвай всичко в света и ще намериш, че където има цвят и така нататък, това не е нищо друго освен вибрираща материя. Когато например действието на светлината се разпространява, не преминава нещо от една част на пространството към друга, нищо не струи от слънцето към нас. – Във въпросните кръгове си представят това така: между нас и слънцето е етерът, молекулите на слънцето танцуват; тъй като танцуват, те правят следващите етерни частици да танцуват; сега танцуват и съседните, и тъй като танцуват те, танцуват от своя страна и следващите, и така това продължава надолу до нашето око, и когато тези танцуващи частици достигнат до него, окото ни възприема светлина и цвят. Следователно, казва се, нищо не струи надолу; това, което танцува, остава горе, то само подтиква към танц. Само танцът се разпространява. Не е налице нещо в светлината, което би струяло надолу. – Това е като дълга редица от стоящи хора, единият от които удря най-близо

стоящия, който от своя страна предава удара на третия, а този на четвъртия. Първият остава на място, вторият също; разпространява се ударът. Така, казва се, се разпространява танцът на атомите. В една прилежно и учено написана брошура⁴⁶, която трябва да бъде призната дотолкова, доколкото стои на най-високо ниво на науката, някой успя да извърши нещо очарователно. Той написал: в основата на всички явления е фактът, че нищо не се придвижва в друга част на пространството; само движението се разпространява. – Следователно, когато човек се движи напред, погрешна е представата, съгласно която смятаме, че той пренася своята материалност в друга част на пространството. Той прави крачка, движи се; движението се създава отново, при следващата крачка отново и така нататък. Това е мислено много последователно. Но сега на един такъв учен трябва да се даде съвета, когато той направи няколко крачки и трябва да се възпроизведе в следващата част на пространството, защото нищо от негово тяло не се пренася в него, да не забрави да се възпроизведе, иначе би могъл да изчезне в нищото. Ето пример за това, как нещата ни заставят да правим изводи! Само дето хората не ги правят. Това, което се случва в публичността, е, че хората си казват: е, излязла е книга, там някой е изяснил тези теории, той много е учил и е измъдрувал тези неща, и това е установено! – Но че в нещата може да е налице нещо по съвсем друг начин, на никой не му хрумва.

Оказва се, следователно, че нещата наистина не са толкова лоши с дилетантството на антропософията. Вярно е, че онези, които стоят на такава основа, на която се основава мислещата ерудираност, могат да разглеждат антропософията само като дилетантство; обаче това, за което става въпрос, е, че хората на своята собствена основа са се оплели в понятия, които са станали привични за тях. Можем да проявим снизходителност,

⁴⁶ Това изказване би могло да се отнася към схващането на Вилхелм Оствалд, изразено в неговото произведение: „Преодоляването на научния материализъм“, в което той между другото казва: „Материята е нищо“, и „предикатът на реалността може да се придаде само на енергията“.

когато някой чрез мисловните си навици бива довеждан до там да трябва да се възпроизвежда все отново и отново; но въпреки това трябва да се подчертае, че от тази страна, от тяхната теоретична гледна точка, няма основание да се говори за дилетантство на антропософията, която, без съмнение, ако осъществи своя идеал, няма да се провини в такава грешка, че не се е опитала да направи заключения от предпоставките и да провери, дали не са абсурдни. От антропософията може да вадите заключения навсякъде. Заключенията са приложими към живота, докато там те не са, не могат да се приложат към живота, а важат само за кабинетите на учения.

Това са неща, които трябва да привлекат вниманието ви към мисловните грешки, които за онзи, който не се занимава с това, не са толкова лесно видими. Днес чувството за авторитет в общуването между учените и обществеността във всички кръгове е много силно; обаче същото чувство днес има малко добри основи. Би трябвало да можем да се осланяме на него. Не всеки е в състояние да проследи историята на науката, за да може да извлече оттам нещата, които да го информират относно значението на чисто външното и на мисловното изследване. Така, да рече, е напълно оправдано, че се отдава голямо значение на изобретяването чрез *Хелмхолц* на офталмоскопа⁴⁷. Но ако проследите исторически това откритие, ако може да проследите, какво е било вече налице и как е било необходимо само още да се натъкнем на него, ще видите, че тук методите са свършили всичката работа. Всъщност днес общо взето можем да бъдем много незначителни мислители и да се удостоим с големи, огромни постижения, ако само са ни достъпни съответните средства с техните методи. С това не се критикува цялата дейност в тази област, но казаното е в сила.

Сега бих искал от определена гледна точка да посоча и основанията, защо всичко това е могло да се случи. Тези основания са изключително много, но ще е достатъчно, ако имаме пред очи

⁴⁷ Херман фон Хелмхолц: „Описание на един офталмоскоп“, Берлин 1851 г.

едно или друго. Ако погледнем назад в историята на духовния живот, намираме, че това, което наричаме мисловна техника, понятийна техника, води началото си от гръцкия духовен живот и има своя първи класически представител в *Аристотел*. Той успя да направи едно нещо за човечеството, за ученото човечество, което несъмнено беше изключително необходимо за това учено човечество, но което загуби неговото доверие: чисто формалната логика. Много дискусии в обществеността се водят за това, дали не трябва да се изхвърли от гимназията философската пропедевтика. Счита се за излишна, можело да бъде упражнявана паралелно с немския, но нямало нужда от нея като отделна дисциплина. Дори до това последствие доведе вече арогантното презрение към такова нещо като мисловната техника. Тази мисловна техника била основана от Аристотел толкова солидно, че почти не е отбелязала никакъв напредък. Тя и не се нуждае. Това, което се преподава в по-ново време, се преподава само затова, защото е загубено същинското понятие за логиката.

Сега бих искал, за да може да видите, какво имам предвид с това, да ви дам понятие за формалнологическото. Логиката е учението за понятието, съждението и умозаключението. Най-напред трябва да спрем за малко вниманието си върху това, как се отнася понятието към съждението и умозаключението. Човекът достига до своите познания преди всичко на физически план чрез възприятието. Най-първо е усещането, но усещането като такова би било например едно усещане, едно конкретно усещане за цвят. Предметите обаче ни се явяват не като такива отделни усещания, а като комбинирани, така че пред себе си ние никога нямаме само отделни усещания, а комбинирани, и това са възприятията. Ако имате пред себе си един предмет, който възприемате, може да отклоните от предмета вашия орган на възприятие и тогава остава във вас един образ. Ако той се запази, ще може да го различите много добре от самия предмет. Може да наблюдавате този чук, той е непосредствено възприемаем за вас. Ако се обърнете, у вас остава копие. Това

наричаме представа.

Изключително важно е да се прави разлика между възприятие и представа. Нещата биха вървели много добре, ако поради това, че е налице толкова малко мисловна техника, тези неща не бяха твърде усложнени от самото начало. Така например вече положението, което днес се застъпва в много теории на познанието: че ние не разполагаме с нищо друго, освен с нашата представа, почива върху заблуждение. Понеже се казва: нещото в себе си не се възприема. – Повечето хора смятат, че зад това, което възприемат, съществуват танцуващите молекули. Това, което възприемат, е само впечатление върху тяхната собствена душа. Наистина, понеже иначе се отрича душата, е странно, че те говорят първо за впечатления върху душата и тогава обявяват душата за нещо, което отново се състои само от танцуващи атоми.

Ако подходите така, тогава ще имате пред себе си образа на смелия Мюнхаузен, който се държи във въздуха за собствения си перчем. Не се прави разлика между възприятие и представа. Ако биха съблюдавали тази разлика, нямаше да се опитват повече да извършват тази теоретико-познавателна безсмисленост, която се състои в това, че се твърди: светът е моя представа, без оглед на това, че е вече теоретико-познавателна безсмисленост, когато се опитват да сравняват възприятието с представата и да третираят след това възприятието като представа. Бих искал да накарам някой да докосне парче нажежено желязо и да констатира, че се изгаря. И сега да сравни представата с възприятието и да каже, дали тя също така причинява изгаряне, както възприятието (усещането). Следователно нещата са такива, че трябва да се отнасяте към тях само логично, и тогава ще се разкрие за какво става въпрос. Следователно трябва да правим разлика между възприятието, при което имаме пред себе си един обект, и представата, при която случаят не е такъв.

В света на представите разграничаваме отново представата в по-тесен смисъл и понятието. Понятие за понятието може да си създадете по математическото понятие. Представете си,

че чертаете един кръг. Това не е кръг в математическия смисъл. Когато наблюдавате начертания кръг, може да си създадете представа за един кръг, но не и понятие. Трябва да си представите една точка и около нея много точки, които са еднакво отдалечени от едната, от центъра. Тогава ще имате понятие за кръг. С тази мисловна конструкция изобщо не съвпада онова, което е начертано, което се състои от много малки тебеширени пластове. Един тебеширен пласт е по-отдалеч от центъра, отколкото друг.

Следователно когато говорите за понятие и представа, трябва да правите разликата, че представата се добива от външните предмети, а понятието възниква чрез вътрешна духовна конструкция. Но в безброй книги по психология може да прочетете днес, че понятието възниквало само благодарение на това, че се абстрахираме от това или онова, което наблюдаваме във външния свят. Смята се, че във външния свят наблюдаваме само бели, черни, кафяви, жълти коне и от това трябва да създадем понятие за кон. И как именно, логиката го описва така: пропуска се това, което е различно; най-напред белия, черния цвят и т.н., след това и друго, което още е различно, отново друго различно и накрая остава нещо мъгляво; това се нарича понятие „кон“. А именно полученото чрез абстракция. Така се смята, че се образуват понятия.

Онези, които описват въпроса така, забравят, че същинската природа на понятието за днешното човечество може да се схване само по математическото понятие, защото преди всичко то показва това, което е вътрешно конструирано и след това отново се намира във външния свят. Понятието за кръг не може да се създаде така, че се преминават различни кръгове, зелени, сини, големи и малки, и след това се пропуска всичко, което не е общо, и накрая се образува един абстракт. Понятието се образува от вътре навън. Трябва да се образува мисловна конструкция. Хората днес обаче не са стигнали толкова далеч, за да могат да образуват по този начин и понятието за кон. *Гьоте* положи усилия да създаде такива вътрешни конструкции и за

по-висшите области на природното съществуване. От голямо значение е това, че той се опитва да се издигне от представата към понятието. Всеки, който разбира нещо от въпроса, знае, че до понятието за кон не се достига чрез това, че се пропускат различията и се запазва останалото. Понятието не се образува така, а чрез вътрешна конструкция, както понятието за кръг, само че не толкова просто. Там се случва точно това, което споменах във вчерашната лекция за вълка, който през целия си живот яде агнета и все пак не става агне. Ако имаме понятието за вълк по този начин, имаме това, което Аристотел нарича форма на вълка. Материята на вълка не е важна. Макар и да яде чисти агнета, той все пак не става агне. Ако вземаме под внимание само материята, би трябвало да кажем, че ако яде чисти агнета, той всъщност би трябвало да стане агне. Той не става агне, защото всичко се свежда до това, как той организира материята, и това е, което живее в него като „форма“ и което може да се конструира в чисто понятие.

Когато свързваме понятия или представи, възникват съждения. Ако свържем представата „кон“ с представата „черно“ в „конят е черен“, то имаме съждение. Следователно свързването на понятия създава съждения. Въпросът е, че това създаване на съждения е изцяло свързано с формалната понятийна техника, която може да се научи и която ни учи как се свързват валидни понятия помежду си, следователно как може да се създават съждения. Учението за това е глава от формалната логика. Ще видим как това, което изложих, е нещо, което принадлежи към формалната логика. Следователно формалната логика е науката, която излага вътрешната мисловна дейност според нейните закони, като естествената история на мисленето, което ни дава възможност да правим валидни съждения и да вадим валидни умозаклучения.

Ако тук достигаме до създаването на съждения, трябва отново да открием, че по-новата мисловна работа е попаднала в един вид капан за мишки. Понеже на портата на по-новата мисловна работа стои *Кант*, а той представлява един от най-го-

лемите авторитети. В самото начало на Кантовите произведения намираме съждения, противоположни на тези на Аристотел. Днес искаме да обърнем внимание на това, как се правят мисловни грешки. В самото начало на Кантовата „Критика на чистия разум“ намираме да се говори за аналитични и синтетични съждения. Какво трябва да са аналитичните съждения? Те трябва да са такива съждения, при които едно понятие следва така другото, че в субекта трябва да се съдържа вече предиката и той само се извлича. Кант казва: ако мисля едно тяло и кажа, че тялото е протяжно, то това е аналитично съждение; понеже никой човек не може да мисли понятието за тяло, без да си мисли тялото протяжно. – Той само отделя от субекта понятието за предиката. Така че аналитично съждение е такова, което се образува, като от субекта се изважда предиката. Синтетичното съждение, напротив, е съждение, в което предикатът още не се съдържа в субекта така загърнат, че да трябва само да се разгърне. Когато някой мисли понятието за тяло, той не мисли с него понятието за тежест. Следователно, ако понятието за тежест се добави към понятието за тяло, то ще имаме синтетично съждение. Това е съждение, което не само дава пояснения, но и ще обогати нашия мисловен свят.

Но сега ще може да видите, че тази разлика между аналитични и синтетични съждения изобщо не е логическа разлика. Понеже, дали някой си мисли при субекта вече предиката, зависи от това, колко далече той е довел нещата. Който си представя тялото така, че то не е тежко, за него понятието „тежко“ е чуждо с оглед на тялото; който обаче чрез своята мисловна и останала работа е довел нещата дотам, да си мисли тежестта свързана с тялото, той трябва само отново да разгърне от своето понятие „тяло“ това загърнато в него понятие. Следователно това е една чисто субективна разлика.

При всички тези неща трябва да се подходи внимателно. Трябва да се проучат точно източниците на грешки. Фактически на мен ми се струва, че онзи, който в действителност схваща като нещо чисто субективно онова, което може да се извлече

от едно понятие, той всъщност не ще намира изобщо граница между аналитичните и синтетичните съждения и ще бъде затруднен да даде дефиниция за тях. Всичко се свежда до нещо съвсем различно. До какво се свежда всичко? За това след малко. В действителност на мен ми изглежда твърде характерно това, което се е случило, когато на един изпит станало въпрос за двете съждения. Имало един доктор, който като втора специалност трябвало да бъде изпитан по логика. Той имал солидни познания в своята специалност, но по логика не знаел нищо. Преди изпита той помолил един приятел да го запознае с някои неща. Приятелят обаче, който приемал това по-сериозно, казал: ако ти сега не знаеш нищо, то по-разумно е да разчиташ на късмета. – Той се явил на изпит. Та, както казах, в предметите по специалността всичко минало много добре; там той бил добре подготвен. Но по логика не знаел нищо. Професорът го попитал: и тъй, кажете ми, какво е синтетично съждение? – Той не знаел отговора и бил много притеснен. Е, господин кандидат, изобщо ли не знаете, какво е това? – попитал професорът. Не! – гласял отговорът. Отличен отговор! – извикал изпитващият, – виждате ли, отдавна се изследва какво е това и не могат да разберат какво всъщност е синтетично съждение. По-добър отговор изобщо не бихте могли да дадете. А може ли да ми кажете, господин кандидат, какво е аналитично съждение? – Кандидатът бил вече по-смел и отговорил уверено: не! – О, виждам – продължил професорът, – Вие сте проникнали в духа на материята. Толкова дълго е изследвано що това е аналитично съждение и още няма яснота по въпроса. Никой не знае това. Отличен отговор! – Фактът действително се е случил; той винаги ми е изглеждал, макар и да не може да се вземе безусловно като такъв, като добра характеристика за това какво различава двете съждения. В действителност нищо не ги различава, едното прелива в другото.

Сега трябва да си изясним още как може да се говори изобщо за валидни съждения, какво е валидно съждение. Това е твърде важен въпрос.

Съждението преди всичко не е нищо друго освен свърз-

ването на представи или понятия. „Розата е червена“ е съждение. От значение сега е, дали чрез това, че такова съждение е правилно, то е също вече и валидно. Трябва да сме наясно: ако едно съждение е правилно, не е задължително то да бъде и валидно. При валидното е важно не само един субект да се свърже с един предикат. Нека вземем един пример! „Розата е червена“, е правилно съждение. Дали то е валидно, не е решено; понеже ние можем да създадем и други правилни съждения, които поради това далеч още не са валидни. Съгласно формалната логика не трябва да се възразява нищо срещу правилността на едно съждение; то може да е съвсем правилно, но с валидността въпросът може да остава нерешен. Например някой би могъл да си представи същество, което да бъде наполовина кон, една четвърт кит и една четвърт камила. Нека наречем това животно „Таксу“. Няма съмнение, че е правилно, ако допуснем, че това животно би било грозно. Следователно съждението: „Таксуто е грозно“, е правилно и може да бъде изказано напълно според всички условия на правилността; понеже това, че таксуто, полукон, четвърт кит и четвърт камила, е грозно, е несъмнено, и както е правилно съждението „Тази роза е червена“, така и то. Никога едно правилно съждение не бива да се третира и като валидно. За това е необходимо нещо друго: трябва да можете да преобразувате правилното съждение. Едва тогава може да разглеждате правилното съждение като валидно, ако може да кажете: „Тази червена роза е“, ако може да включите предиката отново в субекта, ако може да преобразувате правилното съждение в екзистенциално съждение. В този случай следователно имате валидно съждение. „Тази червена роза е“. Няма друг начин, освен като включим предиката в субекта. Тогава съждението е валидно. „Таксуто е грозно“, не може да се превърне във валидно съждение. Не може да кажете: „Грозното таксу е“. Това ви дава критерий, чрез който може да изпитате, дали изобщо може да се изкаже едно съждение; това ви дава указание, как да направите пробата. Пробата трябва да се направи така, че да може да се види, дали сме в състояние да преобразуваме

съждението в екзистенциално съждение.

Тук виждате вече нещо твърде важно, което трябва да се знае: а именно, че чистото съединяване на понятия в едно логически правилно съждение още не е нещо, което може да се разглежда и като меродавно за реалния свят. Необходимо е да се добави и нещо друго. Не бива да се пренебрегва фактът, че за валидността на понятието и съждението е важно и още нещо. Също и за валидността на нашите умозаклучения трябва да се съблюдава нещо друго.

Умозаклучението е свързване на съждения. Най-простото умозаклучение гласи: всички хора са смъртни. Кай е човек. Следователно Кай е смъртен. – Първата предпоставка гласи: всички хора са смъртни, втората предпоставка: Кай е човек, заключението: Кай е смъртен. – Това умозаклучение е образувано според първата силогистична фигура, съгласно която субектът и предикатът се свързват посредством един среден термин. Средният термин тук гласи: „човек“, предикатът: „смъртен“, а субектът: „Кай“. Те се свързват със същия среден термин. Тогава стигате до заключението: Кай е смъртен. – Това заключение е построено въз основата на съвсем определена закономерност, която не бива да променяте. Щом разместите нещо, не е възможна повече мисловна връзка. Никой не би могъл да намери правилно умозаклучение, ако промени това. Така умозаклучението не би могло да функционира. И понеже то не може да функционира така, това може да ви убеди, че в основата на мисленето лежат закони. Ако кажете: портретът е копие на човека, снимката е копие на човека, то от това не може да образувате заключението: снимката е портрет. – Невъзможно е да направите правилно заключение, ако подредите понятията по по-различен начин, отколкото според определените закони.

Така виждате, че имаме едно, така да се каже, действително формално движение на понятията, на съжденията, че в основата на мисленето лежат съвсем определени законосъобразности. Обаче никога не може да достигнете до реалността чрез това чисто движение на понятията. При съждението видяхме

как трябва да се преобразува правилното съждение във валидно такова. При умозаклучението под една друга форма искаме да се убедим, че е невъзможно да достигнем до реалността чрез формалното умозаклучение. Понеже едно заключение може да е правилно според всички формални закони и все пак да не е валидно, т.е. то не може да достигне до реалността. Съвсем простия момент на погрешно умозаклучение (паралогизъм) ще ви се изясни от следното: всички критяни са лъжци, казва един критянин. Да приемем, че той казва това. Тук ще може да процедирате съгласно съвсем логичните фигури на умозаклучението и все пак ще се натъкнете на невъзможност. Ако критянинът казва това, тогава, в случай, че към него се приложи първата предпоставка, той трябва да е излъгал, тогава това не може да е вярно. Защо попадате тук в невъзможност? Защото прилагате заключението върху самите себе си, защото правите предмета да съвпадне с чисто формалните заключения, а това не може да правите. Там, където прилагате формалния момент на мисленето към самите себе си, чистата формалност на мисленето се унищожава. Това не е възможно.

Това, че правилността на мисленето се сменя, когато прилагаме мисленето върху самите себе си, т.е. когато прилагаме към себе си това, което сме измислили, може да установите по един друг пример: един стар преподавател по правни науки си взел ученик. Било уговорено, че той трябва да плати определена такса, и то част от нея веднага, а останалата, когато той спечели първия си процес. Така се споразумели. Ученикът обаче не платил втората част. Тогава преподавателят му казал: ти ще ми платиш при всички обстоятелства. – Ученикът обаче му отговорил: няма да платя при никакви обстоятелства. – И той решил да уреди въпроса така, че завел дело срещу учителя, дело за таксата. Тогава учителят казал: така ще ми платиш непременно; понеже или ще те осъдят съдиите да платиш – и тогава ще трябва да платиш, – или пък съдиите ще решат в твоя полза, тогава ти ще си спечелил делото и затова пак ще платиш. – Ученикът отвърнал: няма да платя при никакви обстоятелства; понеже

спечеля ли делото, тогава съдиите ще отсъдят да не плащам, а загубя ли делото, тогава ще съм загубил своя първи процес, а ние се уговорихме, ако случаят е такъв, да не плащам. – Нищо не излиза от една съвсем правилна формална връзка, защото същата се връща към самия субект. В такъв случай формалната логика винаги престава да функционира. Правилността няма нищо общо с валидността.

Грешката да не си е изяснил обстоятелството, че трябва да се прави разлика между правилност и валидност, тази грешка направи великият Кант, и то като искаше да опровергае така нареченото онтологическо доказателство за съществуването на Бога⁴⁸. Това доказателство протича приблизително така: ако си представим най-съвършеното същество, на неговото съвършенство би липсвало едно качество, ако не бихме му приписвали битие. Следователно не можем да си представим най-съвършеното същество без битие. Следователно то *съществува*. Кант възразява: това не е валидно, понеже чрез това, че на нещо се добавя битие, не се добавя никакво свойство повече. – И след това казва: сто възможни талера, мислени талера, нямат и пфениг повече или по-малко от сто действителни. Обаче действителните се различават значително от мислените, а именно чрез битието! – По такъв начин той заключава: никога не може да се заключи за битието от схванатото само в мисълта понятие. Понеже – така мисли той – можем да си поставим колкото си искаме мислени талери в портфейла, те никога няма да станат реални. Следователно и при понятието за Бога не може да подхождаме така, че да искаме да извлечем понятието за битие от мисленето. – Но тук се забравя, когато се прехвърля чисто формално-логическото от едно нещо на друго, за разликата, че талерите са нещо, което може да се възприеме само външно, и че Бог е нещо, което може да се възприеме вътрешно, и че тъкмо в понятието за Бога трябва да се абстрахираме от това свойство

⁴⁸ В „Критика на чистия разум“, 3. Главна част, 4. Раздел: За невъзможността на едно онтологическо доказателство за съществуването на Бога.

на външно-възприемаемото. Ако хората биха се споразумели да си плащат с мислени талери, нямаше да има нужда да им се обръща вниманието на разликата между действителните и мислените талери. Следователно ако в мисленето би могло да се припише на една сетивна вещь нейното битие, тогава съждението би било валидно и за тази сетивна вещь. Но трябва да сме наясно, че едно правилно съждение далеч още не е валидно, че там трябва да се добави още нещо.

И тъй, днес се запознахме с някои неща от областта на философията, които може да ни бъдат от полза. Добихме представа, че авторитетът на днешната наука е нещо необосновано и не трябва да се страхуваме, ако антропософията се представя като дилетантство. Понеже това, което самите тези авторитети умеят да кажат, когато започнат да преминават от фактите към онова, което чрез умозаклучаване би могло да доведе до указание за духовния свят, е действително доста несъстоятелно. Затова днес исках да ви покажа колко уязвимо е това мислене и тогава да създам представа за това, че действително има наука за мисленето. Разбира се, това можеше да стане само бегло скицирано. По-късно можем да се задълбочим в тези неща, но трябва да очаквате, че тогава няма да бъдем напълно пощадени от скуката.

Образуването на понятия и учението за категориите на Хегел

БЕРЛИН, 13 ноември 1908 г.

Разглеждайте тези лекции по философия, от които днешната е една, изцяло само като епизоди, като парантеза. Те са вмъкнати тук, за да се изгради, така да се каже, съединителен мост между антропософския мироглед и чисто философския. Бих искал тъкмо днешната лекция да развия така, че чрез отделни добавени към изложенията забележки да може да видите как трябва да се прокара мост между философията и антропософията и след това как всъщност определени философски познания и понятия могат да станат важни за антропософа, когато той навлезе в практиката. Нека веднага бъде предварително отбелязано нещо, което ще ни бъде от полза, за да приведем изобщо цялата философска понятийна система в правилна връзка с онова, което дохожда до нас чрез свръхсетивния опит като съобщение по пътя на антропософията.

До известна степен като подготовка за днешните изложения можехте да слушате лекциите по елементарна логика⁴⁹, които бяха изнесени от мен по време на общото събрание, а много от вас имат добра подготовка чрез курса, който нашият скъп г-н Валтер проведе, по теория на познанието и философско мислене. Там познахме мисленето като способността да се противопоставяме на света с една понятийна техника, характеризирахме го в известно отношение там, където се опитахме да добием идея за чисто формалната логика. Видяхме как едва тогава можем да говорим за действително мислене, когато то

⁴⁹ От 20 и от 28 октомври 1908 г., в този том. – Курт Валтер държал през 1908 г. в Берлин курс по „Теория на познанието и философия на свободата на Рудолф Щайнер“. Други лекции по философски теми в този период между другото били изнесени от Карл Унгер и Якоб Мюлеталер.

протича в понятия, и след това направихме строги разграничения между възприятието, представата и понятието. Ако такива разграничения изглеждат трудни на онези, които иначе с охота и усърдие участват в антропософски дискусии, то преди всичко трябва да се има предвид, че на почвата на антропософията трябва да произлезе онова, което трябва да познаем като дълг към строга душевна работа, която не се задоволява със произволно избрани понятия, но желае да се издигне до точни и енергични понятийни контури.

Запознахме се с понятието като нещо, което се конструира чисто в самия наш дух, и си изяснихме, че тази понятийна конструкция е реалност, истина, че всички философски обсъждания, които виждат в понятието само едно възникващо чрез абстракция нюансиране на това, което добиваме като представа, остават само на половината, а може би и на четвъртината път. Понятието е нещо, което се получава не чрез абстракция от представата, а нещо – и това беше обяснено чрез математически фигури, чрез понятието за кръг и триъгълник, – което се получава във вътрешната конструкция.

За да добием представа за природата на понятието и системата на понятията, за организма на нашите понятия, нека си представим какво отношение има този понятиен свят, от една страна, към света на сетивно възприемаемото, който се разпростира около нас, от друга страна, към *тази* действителност, до която достигаем чрез свръхсетивно наблюдение в антропософията. Структурата, мрежата от понятия, която човек има – започвайки от математическите величини и числовите понятия до сложните понятия, с които Гьоте постави начало в своята „Метаморфоза“, но които в нашата западна култура се намират все още в наченки, – цялата тази понятийна мрежа може да си представите като дъска, която съставлява границата между сетивния свят, от една страна, и духовния свят, от друга страна. Така че можем да мислим себе си като ограничени тъкмо чрез понятийната мрежа: от една страна, сферата на свръхсетивната, от друга страна, сферата на сетивната действителност.

Ако човекът като сетивен наблюдател на нещата би насочвал своите очи или другите си органи на възприятие само към външния околн свят, то той би преживявал само представи. Това е било показано с примера: ако човек излезе толкова далеч в морето, че около себе си не вижда нищо друго освен морската повърхност и привидния небесен полукръг, подпрян на тази морска повърхност, тогава той ще възприеме външно кръга, който той има около себе си като хоризонтална линия; той ще си създаде представа за кръга чрез външно възприятие. Напротив, ако той нямаше такова външно възприятие, ако конструира само в духа си онзи образ, който възниква, когато всички точки на една линия са еднакво отдалечени от една фиксирана точка, от центъра, тогава той ще има – в противоположност на представата – *понятие* за кръга. Така може да конструирате вътрешно и други математически понятия, например понятието за квадрат, за триъгълник, четириъгълник, елипса, хипербола и така нататък. Бихме могли да отидем и по-нататък и накрая да се издигнем до действително познание на Гьотевата морфология, до понятията на органиката, до пра-животното, пра-растението, чиито понятия също така са възникнали като понятието за кръга и които – както казва Гьоте – също така могат да се прилагат като математическите формули.

Когато човекът пристъпи така към сетивната действителност, той ще установи, че тази сетивна действителност се съгласува с това, което той е конструирал в себе си като понятие. Той може да установи например, че неговото вътрешно конструирано понятие за кръга съвпада с кръга, който е резултат от сетивното наблюдение в открито море. Тогава той започва да разбира какво му се представя във възприятието в сравнение с това, което той си е съставил като понятие. Понятията следователно не се получават чрез възприятие. Това е предразсъдък, който днес е твърде разпространен. Понятията се получават чрез вътрешно конструиране. Понятието, така да се каже, е онова, до което човек достига именно когато се абстрахира от всяка външна, сетивна действителност. И той може да направи да си

съдейства това, което той е конструирал вътрешно, с това, което му се представя външно като сетивна действителност.

С това бихме фиксирали отношението на понятийната мрежа към външната, сетивна действителност. Но сега трябва да се запитаме също: какво е отношението на нашата понятийна мрежа към свръхсетивната действителност? – Най-напред това не е по-различно, отколкото при сетивната действителност. Ако някой – чрез често обсъжданите тук методи на ясновидството – се отвори за свръхсетивната действителност и пристъпи със свои понятия към тази действителност, той ще установи, че тази понятийна мрежа се съгласува също така със свръхсетивната действителност. Точно по същия начин и свръхсетивните факти и същества, само че от другата страна, въздействат върху неговата мрежа от понятия, и той ще установи, че тя се съгласува с тях. Така че може да кажем: до известна степен свръхсетивните действителности хвърлят лъчи върху мрежата от понятия, както, от друга страна, това прави сетивната действителност. В понятийната мрежа се срещат сетивната и свръхсетивната действителност.

С това още не сме отговорили на въпроса, откъде идва в нашата душа самата мрежа от понятия. Този въпрос искаме да представим днес, така да се каже, като факт, понеже отговорът на този въпрос може да се получи всъщност само чрез търпеливо следване на логическо-математическия път, който ние, ако можем да продължим тези лекции, може би ще извървим заедно. Тогава ще навлизаме все повече и повече в свръхсетивната реалност. Днес възнамеряваме чрез един образ да си изясним откъде произлиза всъщност тази мрежа от понятия, за която човек знае, че той в известен смисъл я плете вътре в духа си, ако ми позволите този израз. Най-добре може да си изясним това, ако си представим образа на сянка, която пада на стена. Ако видите, че ръкава ви създава силует на стената, ще си кажете: ако ръката ми не би била тук, нямаше да възникне и силуетът. Силуетът е подобен на неговия първообраз, но той има една специфична особеност, той всъщност е – нищо! Понеже

тъкмо защото ръката възпрепятства светлината, чрез това, че на мястото на светлината застава не-светлината, възниква силуетът. Следователно чрез угасването на светлината посредством ръката възниква силуетът. Точно така възникват действително нашите понятия. Ние само си мислим, че ги развиваме от себе си. Те възникват благодарение на това, че зад нашата мислеща душа стои свръхсетивната действителност, която хвърля своите силуети върху тази душа. И понятието не е нищо друго освен угасването на свръхсетивната действителност върху стената на нашата душа. И понеже нашите понятия са подобни на първообразите на свръхсетивния свят – както силуетът на ръката е подобен на неговия първообраз, – затова понятията са нещо, което може да предизвика в човека предчувствието за свръхсетивните действителности. Фактът, че човекът смята, че изплита от себе си тази мрежа от понятия, произтича от това, че човек първоначално няма представа за тази свръхсетивна действителност. Но тя е тук и въздейства, тя хвърля своите силуети. Където тя попада на възприятието на сетивното, там възникват тези силуети, а понятията не са нищо друго освен тези силуети. Следователно в понятията нямаме свръхсетивна действителност, тя е налице там толкова, колкото и в силуета на ръката имаме самата ръка, обаче ние имаме, така да се каже, силуети за тази действителност. С това дефинирахме понятийната мрежа, така да се каже, като границата между сетивната и свръхсетивната действителност, при което обаче познахме, че понятията навлизат в душата не от сетивния, а от свръхсетивния свят. Това е фактът.

Сега трябва да се запитаме как човекът може да достигне до действителни понятия, ако той няма представа за свръхсетивната действителност? Ако той би имал само външната сетивна действителност и би я наблюдавал, той щеше да достига само до представи, никога до понятия. Понятията трябва да се конструират в душата и да се добавят към представите, които дава външната, сетивна действителност. Можем да живеем изцяло в понятия и все пак да не се издигнем до свръхсетивната

действителност. Ясновидецът обаче, който може да се издигне до свръхсетивната действителност, може в действителност по-лесно да достигне до един завършен понятиен свят, защото той познава силите, които се изливат насам и предизвикват понятията. Духовнонаучното основание за това, което сега изразявам философски, ще намерите в моята книга „Теософия“, където се говори за Девакана, където се разглежда точно деваканичният живот на силуетите. Човекът достига до мрежата от понятия чрез това, че буквално оставя понятията да се излеят върху него. За ясновидеца нещата стоят така, че той може да отправи поглед към първообразите, където е реалността. Как сега е възможно за *този* човек да си създаде мрежа от понятия, който [не може сам да поглежда към свръхсетивната действителност]? По-голямата част от хората могат да достигнат до чисти понятия само в областта на математиката. Повечето хора смятат, че до понятията може да се достигне само когато имаме възприятия, [извличаме] от тях образите на представите, изваждаме възприятието от представата и тогава намираме всеобщото, понятието, следователно чрез абстракция. Естествено това не е произходът на понятието. Дори мислещи хора не са наясно относно това образуване на понятието.

Когато в моята „Философия на свободата“ се опитам да изясня необходимостта на конструирането на понятията, можах да изпитам нещо твърде своеобразно. В моята „Философия на свободата“ ще намерите в противоположност на Спенсър изложено схващането, че е незадоволителен философският подход, който се опитва да образува понятието за понятие, като изхожда само от външния, сетивен фактически свят.

„Понятието не може да се получи от наблюдението. Това произтича вече от обстоятелството, че подрастващият човек си съставя бавно и постепенно понятия за предметите, които го заобикалят. Понятията се прибавят към наблюдението.

Един много четен съвременен философ, *Хърбърт Спенсър*, описва духовния процес, който извършваме по отношение на наблюдението, по следния начин:

„Ако през един септемврийски ден се разхождаме из полята и дочуем на няколко крачки пред нас шум и видим от страна на ямата, откъдето изглежда, че идва шумът, да се раздвижва тревата, вероятно ще се отправим към мястото, за да узнаем какво е предизвикало шума и раздвижването. Приближавайки, виждаме как в ямата пърха с крила една яребица и с това нашето любопитство е задоволено: ние имаме това, което наричаме обяснение на явленията. Това обяснение се свежда, забележете, до следното: понеже в живота си сме узнавали от опит безкрайно много пъти, че нарушението на покоя на малките тела съпътства движението на други намиращи се между тях тела, и понеже по тази причина сме обобщавали връзките между такива нарушения и такива движения, ние смятаме това конкретно нарушение за обяснено, щом намерим, че то ни дава пример тъкмо за тази връзка.“ Разгледани по-внимателно, нещата се оказват много по-различни от описаните тук. Когато чуя шум, аз търся най-напред понятието за това наблюдения. Едва това понятие ме насочва отвъд шума. Който не размисля по-нататък, той чува само шума и се задоволява с него. Чрез моя размисъл обаче ми става ясно, че трябва да схвана шума като действие. Следователно едва когато свързва понятието за *действие* с възприятието на шума, аз съм подтикнат да изляза отвъд единичното наблюдение и да търся *причината*. Понятието за действие извиква понятието за причина и тогава търся причиняващия обект, който намирам в образа на яребицата. Тези понятия обаче, причина и действие, аз не мога да придобия никога чрез чисто наблюдение, дори и то да се простира върху още толкова много случаи. Наблюдението предизвиква мисленето и едва мисленето е, което ми посочва начина, как да свързва отделното преживяване с друго.

Ако от една „строго обективна наука“ се изисква да извлича своето съдържание само от наблюдението, то трябва същевременно да се изисква тя да се откаже от всякакво мислене. Понеже мисленето по своята природа излиза отвъд наблюдаваното.“ [„Философия на свободата“, стр. 58/59 според

14. издание от 1978 г.]

Ако бихме следвали мисловния ход на Спенсър, ще стигнем до извода, че понятията възникват само чрез кристализация на всеобщото от особеното на наблюденията. Докато се отнасям спрямо шума само така, както го описва Спенсър, аз изобщо не мога да стигна до някакво познание. Необходимо е да се прибави и още нещо.

От тази книга между другото по онова време подарих един авторски екземпляр на един твърде значителен съвременен философ⁵⁰, който ми писа, че тъй като имал да каже толкова много неща върху съдържанието на книгата, не искал да направи това в писмо, а по-скоро би написал всички свои забележки в полето. Към въпросното изречение, където се говори за понятието шум, той написа в полето: „Това заекът със сигурност няма да направи!“ – и ми изпрати обратно книгата. При едно такова изследване обаче става въпрос не за философията на заека, а за тази на човека. [Пропуск в записките.]

Трябва да сме наясно, че нашата душа трябва да е в състояние да придобие и тогава мрежа от понятия, когато не е в състояние да я има пред себе си от непосредственото наблюдение на света. *Така че* тя не може да я придобие, като се опира на външните възприятия и съставените от тях представи. Душата никога не би си създала понятия, ако тя само би насочвала своя поглед към външното възприятие и от него би си създавала представи. Методите, дори и когато са най-строго научните методи, които се прилагат, за да се създаде чрез външния опит представа за света, всички тези методи не могат да послужат за конструирането на мрежата от понятия вътре в самата човешка душа.

Следователно трябва да има метод, който, от една страна, е независим от външното наблюдение, от друга страна, е независим също и от ясновидското наблюдение. Понеже човеш-

⁵⁰ Едуард фон Хартман. Вижте коментарите и бележките в полето на Едуард фон Хртман към „Философия на свободата“ на Рудолф Щайнер в „Приноси към пълното издание на Рудолф Щайнер“ № 85/86, св. Михаил 1984.

ката душа, както предпоставяме, трябва да може да си съставя понятия още преди да се издигне до ясновидство. [Пропуск в записките.]

Следователно той се придвижва от едно понятие към друго, той остава в сферата на понятията и може сега да се придвижва от едно понятие към друго вътре в мрежата от понятия. Обстоятелството, че душата може да се придвижва от едно понятие към друго, прави необходимо да предпоставим един метод, който няма нищо общо с външното сетивно наблюдение, нито с ясновидското наблюдение, който трябва да служи само за удостоверяване.

Това движение в чистите понятия сега се нарича в духа на великия философ *Хегел* „*диалектически метод*“, при който човекът живее само в понятия и се оказва способен да извежда едно понятие от друго, като че ли то израства от него. По такъв начин човекът живее в една сфера, в която той се абстрахира от външния, сетивен свят, и където той се абстрахира от това, което стои зад него, от свръхсетивния свят. Душата се придвижва от понятие към понятие, а силата, която тласка понятието напред, прави да произлезе едното понятие от другото. Този метод се нарича диалектически метод, методът на движещото самото себе си понятие.

С това сме обърнали внимание на факта, какво прави душата, като се придвижва в своята мрежа от понятия. Тя заприда понятие о понятие – ще може да си представим веднага, как по-точно – в духа на диалектическия метод. Този диалектически метод води душата от понятие към понятие. Ще видим, че някъде трябва да започнем с тези придвижващи самите себе си понятия, но след това биваме отвеждани по-нататък от понятие към понятие. Какво би трябва да произлезе от това? Ако по такъв начин душата започва отнякъде да извежда понятието и след това прави да произлиза понятие от понятие, тя ще конструира сумата на всички понятия, по този начин тя ще създаде в себе си сумата на всички понятия във вселената, съгласуващи се както със сетивния свят надолу, така и със свръхсетивния свят нагоре.

Всички такива понятия, които се образуват чрез самодвижение, чрез самопораждане на едно понятие от друго и ни представят в този процес както това, което е съгласувано със сетивния свят, така и това, което е съгласувано със свръхсетивния свят, всички такива понятия се наричат в най-широкия смисъл на думата „категории“. Категориите следователно са онези понятия, които се добиват чрез диалектическия метод, т.е. чрез произлизането на едно понятие от друго. Така че в общи линии цялата мрежа от понятия е съставена от категории. Би могло също така добре да се каже, че всички понятия са категории, както може да се каже, че всички категории са понятия. Свикнали сме, разбира се, да употребяваме понятието „категории“ за основните понятия, за възловите точки, за най-важните родови понятия, особено защото формалната логика винаги се е свързвала с Аристотел, който [първи е говорил за категории и е посочил десет такива „възлови точки“]. В строгия смисъл обаче може да използваме думите „понятие“ и „категория“ като взаимозаменяеми, така че сумата на всички наши понятия – ако имаме пред себе си правилни понятийни конструкции, т.е. ако понятията са конструирани вътрешно и са развити по-нататък чрез самодвижение, ако понятията са произлезли от самите себе си – можем да наречем „учение за категориите“. И това, което Хегел нарича в първата част на своята философия „науката логика“ – логика, израз, който произлиза от логос, което означава също и понятие, – е всъщност учение за категориите. Ако образуваме само отделни понятия, няма да имаме всички категории, но ако изплетем вътрешно цялата мрежа от понятия, поставим всяко понятие на правилното място в общия организъм на понятията, тогава ще имаме всички категории. Самият Хегел е казал: ако определим целия обхват на мрежата от понятия, в нея ще имаме съдържанието на света, както е то в мисълта на божествената същност преди сътворяването на света.⁵¹ – Тъй

⁵¹ Георг Вилхелм Фридрих Хегел: „Науката логика“ 1812-1816. В увода (Общо понятие за логиката) се казва дословно: „Според това логиката трябва да се схваща като системата на чистия разум, като царството на

като намираме вътре в света понятията, те трябва първоначално да са били вложени в него. Ако изследваме понятията, в тях ще намерим мислите на божеството. Ако мислим правилно във вътрешното [конструиране] според диалектическия метод, в съдържанието на понятията, в съдържанието на категориите ще намерим света.

Днес не мога да се задълбоча в историческото развитие на учението за категории, как Аристотел го е развил и как Кант го е доразвил по-нататък, но желая да кажа нещо за това, как големият майстор на учението за категориите, Хегел, е развил учението за понятието. Хегел днес е може би най-малко разбиращият философ. Може да установите това в академичната литература; това, което се пише за него там, е ужасно. Така днес все още се твърди това, което се е твърдяло още по негово време: той бил искал да развие целия свят от понятията. Особено интелигентен господи бил лайпцигският философ *Вилхелм Траугот Круг*, който написал цяла библиотека с философски съчинения. Той разбирал Хегел така, като че ли той искал да изгъче света от понятията, например искал от понятието, от една идея, да дедуцира, да изведе розата. Тогава Круг казал веднъж язвително по отношение на Хегел, че той може да дедуцира от понятието своето перо за писане. На което Хегел отговорил: „В този и същевременно в друго отношение съвсем наивен смисъл по-рано господин Круг призоваваше натурфилософията да направи фокуса да дедуцира само неговото перо. Бихме могли да се обнадеждаме за това постижение и респектиращо възвеличаване на неговото перо, ако науката бе напреднала толкова и бе наясно с всичко по-важно на небето и земята в настоящето и миналото, че не би имало нищо по-важно повече за схващане.“

Изключително важно за антропософа е да се задълбочи в тези чисти понятия, чрез които от степен на степен [се при-

чистата мисъл. Това царство е истината, както е тя без обвивка в себе си и за самата себе си. Затова може да се изразим, че това съдържание е изложението на Бога, както е той в своята вечна истина преди сътворението на природата и на един краен дух“.

добива цялата мрежа от понятия]. Изключително полезно е и представлява изключително ползотворна медитация да се живее в кристално ясните понятия на Хегел, това е важно възпитателно средство за душата. Същевременно това е възпитателно средство срещу небрежността и немарливостта с оглед на понятията, от които радикално се отучваме с помощта на Хегеловата диалектика. Ако сме тренирали духа си в Хегеловата диалектика, при четенето на книги на съвременни писатели често добиваме впечатлението за немарливост в понятията.

Трябва да имаме, разбира се, отправна точка, трябва да се започне с нещо. Естествено това трябва да бъде само най-простото понятие, което има най-малко съдържание и най-голям обхват. Формалната логика показва защо съдържанието на понятието е противоположно на обхвата. Понятието, което има най-малко съдържание и най-голям обхват, е понятието за *битие*. То в действителност е онова понятие, което е приложимо в цялата всеобхватност на нашия свят, то има най-голям обхват и най-малко съдържание. Когато говорим чисто и просто за битието, с това не се казва нищо за естеството на битието. Хегел изхожда от понятието за битие. Сега се пита: как се излиза отвъд това понятие за битие? Не можем да спрем при това понятие, иначе няма да получим система от понятия. Трябва да имаме възможност да придобием система от понятия, като оставим понятието да произлиза от понятието. Как да намерим отправна точка за това? Тази отправна точка ние намираме тъкмо в диалектическия метод, и то когато си изясним как всяко едно понятие съдържа в самото себе си и нещо различно от това, което то се явява най-напред. С понятието нещата стоят така, както с един корен. Коренът съдържа всъщност цялото растение, което още не е израснало, но е още вътре в него. Ако наблюдаваме корена, все още нямаме всичко, което е там. Самото растение, което е вътре в корена, ние не виждаме. Ако наблюдаваме корена само с външни очи, ние не виждаме именно онова, което кара растението да излезе от корена. Така и вътре във всяко понятие се намира нещо, което може да се развие от него, и в понятието

за битие се намира противоположното, *нищото*. Ако схващаме понятието за битие така, то обхваща всичко възможно, което може да се появи в сетивния и свръхсетивния свят. Поради това, че то обхваща всичко, то обхваща същевременно и „нищото“. „Ничто“ се намира вътре в „битието“, то изниква от „битието“. Ако разглеждаме вътрешно „битието“, тук виждаме вече да се развива от понятието за „битие“ понятието за „нищо“. Ако искаме да си съставим представа за понятието нищо, това е колкото трудно, толкова и важно. Много хора, а и философи, ще кажат, че е изобщо невъзможно да си съставим представа за нищото. Това обаче е нещо, което в рамките на понятийния свят е изключително важно за антропософа, и ще дойде време, когато антропософията ще се задълбочи повече в понятията, тъй като много ще зависи от това, че тъкмо понятието за „нищо“ се схваща правилно. Теософията страда от това, че понятието за „нищо“ не се схваща ясно. Затова теософията се е превърнала в един вид „учение за еманацията“, [пропуск в записките] ... така сякаш по-късното е произлязло от по-ранното.

Представете си самите себе си съпоставени с една външна действителност, например двама души, и разгледайте тези души от гледна точка, която зависи само от вас самите. Разгледайте ги – единият е едър, а другият – дребен – и си измислете нещо за тях, съставете си понятие, което никога не бихте си съставили, ако не стояхте срещу тях. Няма значение *какво* си мислите за тези двама души, но понятието не бихте могли да си го съставите, ако не стояхте срещу тях. Да допуснем, че двамата живеят в Америка, тогава вие като европейци никога не бихте ги срещнали. Но поради обстоятелството, че сте ги срещнали, понятието „едър“ и „дребен“ изплува във вас. Следователно това, че е възникнало понятието за едър и дребен човек, *не* зависи от вас; в самите себе си не ще намерите нищо, което би ви отвело към понятието за „едър“ и „дребен“. От друга страна, не ще намерите и в двамата души основанията, които биха ви отвели към понятието. Трябвало е най-напред да срещнете двамата души. Следователно *не* зависи *от вас* това, което се

е образувало там като понятие, а *също* не зависи и от едрия и дребния човек; това е нещо, което е предизвикано изцяло от отношението на нещата едни към други, от тяхната констелация. Сега обаче това понятие, което е възникнало от нищото, става фактор, който продължава да действа във вас. Не може да си го представите другояче, освен че това понятие може да произлезе от нищото в резултат на отношението на нещата едни към други, в резултат на констелацията. От отношението, от констелацията по такъв начин една трайна сила произвежда нещо, което след това продължава да действа. Тоест възниква нещо от нищото. Нищото по такъв начин е напълно реален фактор в световните събития и никога не може да схванете тези световни събития, ако не сте схванали нищото в това реално значение. Бихте разбрали по-добре и понятието за „нирвана“, ако бихте имали ясно понятие за нищото, ако бихте медитирали върху понятието за нищо, което е нещо напълно активно.

Следователно ние изпридахме от понятието за битие понятието за нищо. Следващото понятие намираме благодарение на това, че свързваме тези две понятия едно с друго. Ако свържем „битие“ и „небитие“ едно с друго, възниква „ставането“. „Ставането“ е по-богато понятие, което вече съдържа в себе си другите две. „Ставане“ е непрекъснат преход от небитие в битие, предхождащото загива, следващото възниква. Така в понятието „ставане“ имате играта на двете понятия „битие“ и „нищо“. Изхождайки от понятието за ставане, идвате след това до понятието „налично битие“. То е онова, което следва непосредствено ставането: застиването на ставането е „наличното битие“, едно завършено ставане. „Наличното битие“ трябва да се предхожда от ставане. Какво притежаваме сега с това, когато сме конструирали вътрешно такива четири понятия и по такъв начин сме ги придобили? С това притежаваме твърде много. При понятието за ставане ние не мислим нищо друго освен това, което сме познали тук като съдържание на понятието. Ние трябва да изключим всичко, което не принадлежи към понятието. Който е обучен правилно диалектически,

в понятието за „ставане“, когато се говори за него, той няма нищо друго освен взаимната игра на „битие“ и „нищо“. Когато диалектически школуваният мислител говори за „ставане“, то това е едно също толкова определено понятие, колкото когато той говори за понятието „триъгълник“. Така че диалектиката е именно най-удивителната дисциплина на мисленето.

Тук развихме вече четири поредни категории, категориите „битие“, „нищо“, „ставане“ и „налично битие“. Сега бихме могли да продължим по-нататък и да оставим да произлизат от понятието „налично битие“ всички възможни понятия, и така бихме получили от понятието „налично битие“ по една линия една богато разчленена понятийна система.

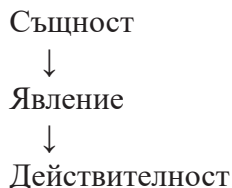

Можем обаче да подходим и по друг начин. „Битието“ позволява понятията да израстват от него според две страни. То е нещо твърде продуктивно. Там има нещо, което е налице още преди изстрелването на битието в реалността. Чистата мисъл за битието вече е съществувала, преди битието да бъде изстреляно от мисълта в реалността. В момента, когато битието става в самото себе си, става съдържание в самото себе си, това, което схващаме тогава, трябва да обозначим като „същност“, така че по този начин от понятието за битие сме образували понятието „същност“. Следователно, от една страна, от понятието „битие“ сме образували понятията „нищо“, „ставане“, „налично битие“, от друга страна, от същото понятие образуваме понятието „същност“.

Битие → Същност

Същността е задържаното в себе си битие, проникващото самото себе си битие. Най-лесно ще получите понятието за „същността“ на нещо, ако размислите какво е съществено и какво несъществено в нещото. Същността е действащото във вътрешността на нещо битие, потвърждаващото се изобщо чрез дейност битие. Това обозначаваме като „същност“. Говорим за „същността“ на човека, когато привеждаме неговите по-висши елементи заедно с по-нисшите и разглеждаме понятието за „същност“ като понятието, което се присъединява непосредствено към „битието“.

От понятието за „същност“ получавате [органично като най-близко] понятието за „явление“, манифестиращото се навън, противоположното на „същността“, противоположното на това, което същността има в себе си. „Същност“ и „явление“ са две контрадикторни (противоречиви) понятия, които се отнасят помежду си сходно като понятията „битие“ и „нищо“. Ако сега свържем двете понятия „същност“ и „явление“ едно с друго, ще получим явлението, което съдържа в себе си отново самата същност. [Пропуск в записките.] В известно отношение е налице противоречие между вътрешната същност и външното явление. Но ако вътрешната същност прелива в явлението, така че самото явление съдържа същността, ние говорим за „действителност“.

Един школуван в диалектиката човек няма да говори за понятието „действителност“ иначе, освен така: в понятието за действителност живее явлението, което е проникнато от същността. – Сливането на „същност“ и „явление“ дава в резултат

понятието „действителност“. Следователно всяко обсъждане на действителността трябва да бъде проникнато с въпросните понятия⁵².

Можем да отидем и още по-нататък и да се издигнем до още по-богати понятия. Тогава идваме до момента да кажем: „същност“ е „битието“, което е в самото себе си, което се е върнало в самото себе си, което се е манифестирало. – Ако сега това битие манифестира не само самото себе си, но освен това простира свои линии и към обкръжението, във вътрешното, така да се каже, изразява не само самото себе си, но се опитва да изрази и нещо друго, тогава получаваме по диалектичен път понятието за самото „понятие“. Така че от „битието“ през „същността“ се издигаме до „понятието“.

Битие → Същност → Понятие

Спомнете си сега какво казах за понятието от гледна точка на чисто формално-логическото. Ако разглеждаме нашата собствена същност, то тази важи за нас, тя действа в нас. Но ако оставим „понятието“ да действа в нас, то в него имаме нещо, което сочи навън и обхваща другото, външния свят. Следователно чрез вътрешно конструиране можахме да се придвижим от „битието“ през „същността“ до „понятието“.

Ако оставим да произлезе от „понятието“ също така нещо друго, както оставихме да произлезе от

⁵² Непълнен текст: на това място и двамата, които са водили записки, са могли да запишат само една част от произнесеното слово.

Според *записки А* (отпечатани в първото издание от 1970 г.): „Всяко обсъждане на света трябва да бъде проникнато с въпросните понятия, които получават своите контури чрез вътрешната структура, органичния строеж на целия понятиен свят.“

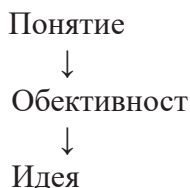
Според *записки В*: Следователно всяко обсъждане на действителността трябва да бъде проникнато с въпросните понятия, и всяко понятие ще получи своето съдържание, ... чрез вътрешната структура в органичния строеж на целия понятиен свят.“

Битие
↓
Нищо
↓
Ставане
↓
Налично битие

и от Същност
↓
Явление
↓
Действителност,

ще получим следното: сега видяхме как „понятието“ действа формално-логически във фигурата на умозаклучението. Там понятието остава в самото себе си. Но сега то може да излезе от себе си, и тогава говорим за едно понятие, което пресъздава за нас природата на нещата. Ние идваме до „обективността“. В противоположност на субективните понятия, които подлежат на мисловната техника, сега имаме обективни понятия. Както „явлението“ се отнася към „същността“, така се отнася и „обективността“ към „понятието“. Само тогава бихме схванали действително понятието „обективност“, ако го мислим по този начин като произлизащо от „понятието“.

И сега, ако свържем „понятие“ с „обективност“, идваме до това, което е едно вътрешно за нас понятие, но което същевременно съдържа в себе си собствена реалност, което е едновременно субективно понятие и като такова е обективно. Това е „идеята“. Както „действителността“ се отнася към „явлението“, така „идеята“ се отнася към „обективността“.

Тук имате малък пример как в диалектиката можем да проследим възникването на понятията от първоначалното понятие „битие“. Така бихме могли да развием от „битието“ и много други понятия.

Така виждаме как чрез движението на понятията се получава този прозрачен, диамантено ясен, кристален, духовен понятиен свят и че човекът едва въоръжен с тази школувана в точни понятия познавателна способност трябва да пристъпи отново към сетивния свят. Тогава става явно как придобитите в диалектиката понятия се покриват, от една страна, със сетивната, от друга страна, със свръхсетивната действителност, и как човекът идва до съгласуваност между понятие и действителност, в която едва съществува истинското познание.

Някои хора казват: там навлизаме в един свят, който е студен и мразовит. Затова накрая бих искал да разкажа за едно малко преживяване. Преди много години трябваше да уча и графична статика, една твърде абстрактна наука... Там възможните движения и равновесия се проследяват само в линии. Но аз познавах един човек, който я излагаше с безкрайно въодушевление, когато чертаеше на дъската една линия, докато другите студенти спяха, а често спеше и учителят. Слушал съм хора да рецитират лирически стихове, които бяха лишени от това въодушевление. Това са именно хора, които не могат да чувстват така, както Новалис, който нарича математиката велика поема. Математиката ни дава възможност да добием представа за това, как може да чувстваме понятийния свят в красива яснота и ярка светлина.

Практическо усъвършенстване на мисленето

КАРЛСРУЕ, 18 януари 1909 г.

Би могло да изглежда странно, ако тъкмо антропософията се чувства призвана да говори за практическото усъвършенстване на мисленето⁵³, понеже от външните лица се застъпва много често мнението, че антропософията била нещо изключително непрактично, че тя нямала нищо общо с живота. Такъв възглед е възможен само ако нещата се разглеждат външно, повърхностно. В действителност обаче това, за което се касае тук, трябва да бъде ръководство за най-ежедневния живот; то трябва във всеки момент да може да се превръща в усещане и чувство и да прави възможно за нас да посрещаме живота по-уверено и да стоим по-сигурно в него.

Хората, които се наричат практични, си въобразяват, че постъпват според най-практичните принципи. Доближим ли се обаче до фактите, ще установим, че така нареченото „практическо мислене“ често изобщо не е мислене, а едно тъпчене по старому според придобитите с възпитанието мнения и мисловни навици. Ако наблюдавате мисленето на практиците абсолютно обективно и изследвате това, което обикновено се нарича мисловна практика, ще откриете, че зад нея се крие отчасти твърде малко действителна практика, но това, което се нарича практика,

⁵³ Върху „Практическото усъвършенстване на мисленето“ Рудолф Щайнер изнесъл четири лекции през зимното полугодие на 1908/09, първите две пред членовете на Теософското общество, така както и две публични лекции на 11 февруари 1909 г. в Берлин (отпечатана в „Къде и как да намерим духа?“, Събр. съч. № 57) и на 13 февруари 1909 г. в Нюрнберг (отпечатана в „Приноси към пълното издание на Рудолф Щайнер“, № 78). Няма записи на първата лекция за членовете, изнесена в Клагенфурт на 27 ноември 1908 г.

се състои в това, че сте научили: как е мислил учителят, как е мислил онзи, който е изфабрикувал това или онова по-рано, и как се насочваме според него? – А който мисли различно, него го смятат за непрактичен човек; понеже мисленето не се съгласува с това, на което веднъж са ни възпитали.

Но ако действително някога е било измислено нещо практично, то това преди всичко по никакъв начин не е било измислено от практик. Да разгледаме например нашата днешна пощенска марка. Най-близко до ума би било да смятаме, че тя е били измислена от някой, който практикува в пощенската администрация. Случаят обаче не е такъв. В началото на миналия век изпращането на едно писмо е изисквало още твърде много сили и време. Ако някой е искал да изпрати писмо, той е трябвало да отиде до съответното място, където писмата е можело да бъдат изпратени, и тук е трябвало да се правят справки в различни книги и всякакви усложняващи подробности били свързани с това. Фактът, че можем да имаме толкова единна пощенска такса, с която сме свикнали днес, е придобивка едва от шестдесет години. И нашата днешна пощенска марка, която прави възможно това, е била измислена не от практичен пощенски служител, а от човек, който се е намирал далеч от пощата, от англичанина Хил⁵⁴.

И когато била измислена пощенската марка, съответният министър в английския парламент, който взел под внимание тогава пощенското дело, казал: да, първо не може да се допусне, че чрез това опростяване кореспонденцията действително ще се увеличи значително, както си представя това този непрактичен Хил, и второ, дори да допуснем, че това би било така, тогава пощенската сграда в Лондон не би била достатъчна за

⁵⁴ Сър Роуланд Хил. Неговото излязло през 1837 г. в Лондон съчинение „Реформа на пощенските служби, нейното значение и приложимост“ предизвикало сензация, защото той между другото предложил за стандартизирането на пощенските разходи употребата на пощенски марки. През 1840 г. били издадени първите пощенски марки. Хил бил назначен през 1846 г. за секретар, а по-късно за ръководител на пощенската служба.

тази кореспонденция. – На този голям практик обаче изобщо не му е хрумвало, че пощенската сграда трябва да се съобразява с кореспонденцията, а не кореспонденцията с пощенската сграда. За сравнително кратко време се наложило онова, което трябвало да бъде извоювано от един непрактичен човек по отношение на практика: днес се разбира от само себе си, че писмото се изпраща с пощенска марка.

Подобна е ситуацията и с железницата. Когато през 1835 г. трябвало да бъде построена първата железопътна линия в Германия от Нюрнберг до Фюрт, от баварския медицински колегиум, който научил за това, била дадена експертиза за това⁵⁵, че не било препоръчително построяването на железопътни линии; но ако все пак възнамерявали да го предприемат, то би трябвало най-малкото да се построи отдясно и отляво на линията една висока дъсчена преграда, за да не изпитат преминаващите хора нервно и мозъчно сътресение.

Когато трябвало да бъде построена железопътната линия Потсдам-Берлин, главният пощенски началник Наглер⁵⁶ казал: всеки ден пускам две пощенски коли до Потсдам, и те не са заети; когато хората желаят изобщо да хвърлят парите си на вятъра, те трябва незабавно да го направят. – Реалните факти на живота подминават „практиците“, онези, които смятат, че са практики. Трябва да различаваме това, което е истинско мислене, от така наречената мисловна практика, която е само преценяване според придобити с възпитанието мисловни навици.

Бих искал да ви разкажа за един малък опит, който сам придобих преди време, и да го поставя в началото на нашето днешно разглеждане: по време на моето студентство един млад колега дойде веднъж при мен много радостен, каквито са тъкмо хората, които са озарени от находчива идея, и каза: трябва незабавно да отида при професор Радингер – който представляваше

⁵⁵ Това се споменава в „Първата немска железница“ от Р. Хаген, 1885 г., стр. 45.

⁵⁶ Карл Фердинанд Фридрих фон Наглер.

тогава машиностроенето в университета, – тъй като направих грандиозно изобретение: изнамерих как с изразходването на съвсем малко парна сила, употребявана някога, чрез нейното превръщане може да се постигне изключителна мощност посредством една машина. – Повече не можеше да ми каже, твърде много бързал да отиде при професора. Той обаче не се среща с въпросния професор, върна се при мен и ми изложи цялата работа. Историята ми намирисваше на *Perpetuum mobile* – но, нали, защо в края на краищата да не е възможно такова нещо? – Обаче след като той ми обясни всичко, трябваше да му кажа: да, виж, работата наистина е измислена твърде проникателно, но в сферата на практичното това е нещо, което може да се сравни напълно с поведението на някой, който влиза в един железопътен вагон, бута страшно силно и смята, че вагонът ще тръгне. Такъв е принципът на мисленето при твоето изобретение. – Тогава той също прозря това и не отиде обратно при професора.

Така може до известна степен да се капсулираме със своето мислене. В отделни редки случаи това капсулиране става също очевидно; но в живота много хора се капсулират така и това не винаги е толкова очевидно, както в нашия пример. Онзи обаче, който може да наблюдава нещата малко по-точно, знае, че голям брой човешки мисловни процеси протича така: той вижда често как, така да се каже, хората стоят във вагона и бутат отвътре и смятат, че те са тези, които движат вагона напред. Много от това, което се случва в живота, би се случило по напълно различен начин, ако хората не биха се държали като такива, които стоят във вагона и бутат.

Действителното практикуване на мисленето предполага, че придобиваме правилно убеждение, вярно чувство за мисленето. Как може да придобием правилно отношение към мисленето? Никой не може да има вярно чувство за мисленето, който смята, че мисленето е нещо, което се разиграва само вътре в човека, в неговата глава или в душата му. Този, който мисли така, ще бъде постоянно отклоняван чрез погрешно чувство от това, да търси правилната мисловна практика, да поставя

необходимите изисквания към своето мислене. Който иска да постигне вярно чувство спрямо мисленето, той трябва да си каже: ако мога да се замислям за нещата, ако мога да разбера нещо за нещата чрез мисли, то мислите трябва първо да са вътре в нещата. Нещата трябва да са изградени според мислите и само тогава аз ще мога да извлека мислите от нещата.

Човекът трябва да си представя, че с нещата отвън в света положението е сходно с това на един часовник. Сравнението на човешкия организъм с часовник се използва много често; но хората забравят при това често най-важното, а именно, че е налице и часовникар. Трябва да сме наясно, че не от само себе си са се събрали колелцата и са се сглобили и правят, щото часовникът да върви, но че е имало часовникар, който е сглобил този часовник. Часовникаря не бива да се забравя. Чрез мисълта е реализиран часовника, мислите сякаш са се излели в часовника, в предмета. Също и всичко друго, природните продукти, природните събития, трябва да си представяме по този начин. При отношение на човешко дело това може да се онагледя бързо, при природните продукти, напротив, това не се забелязва толкова лесно и все пак също и те са духовни деятельности, и зад тях стоят спиритуални същества. И когато човекът мисли върху нещата, той размишлява само върху това, което преди това е било вложено в тях. Вярата, че светът е породен чрез мислене и продължава да се поражда по този начин, прави едва плодотворна същинската вътрешна мисловна практика.

Неверието спрямо духовното в света се явява винаги факторът, който поражда и на научна основа най-лошата непрактичност на мисленето. Например, когато някой каже: нашата планетна система е възникнала така, че в най-напред е съществувала една първоначална мъглявина, която започнала да се върти около оста си, сгъстила се в едно централно тяло, от което се отцепили пръстени и сфери, и така по механичен начин възникнала цялата планетна система, то този, който твърди това, допуска голяма мисловна грешка. По прелестен начин днес учат хората на това. В прелестен експеримент днес

се демонстрира във всяко училище⁵⁷: в чаша вода капват капка мазнина, забождат игла в мазната капка и завъртат цялото. Тогава от голямата капка се обособяват малки капчици, и в това имаме една планетна система в малък размер, и на ученика се показва нагледно – така мислят – как може да се образува това чисто механично. Непрактичното мислене може само да прави такива заключения от този прелестен опит, понеже въпросният човек, който пренася това върху голямата световна система, забравя често нещо, което може би е много удобно да забравя, той забравя самия себе си, той забравя, че сам е привел предмета в ротация. Ако той не би бил там и не би направил цялото, нямаше да възникне никога деленето на мазната капка на капчици. Едва когато човек вземе под внимание това и го пренесе върху планетната система, ще бъде приложено и едно завършено мислене. Такива мисловни грешки днес играят изключително голяма роля, особено и в това, което днес наричат наука. Тези неща са много по-важни, отколкото обикновено се смята.

Ако искаме да говорим за действителна мисловна практика, трябва да знаем, че мисли могат да бъдат извлечени само от един свят, в който действително се намират такива. Както вода може да се черпи само от чаша, в която действително има вода, така и мисли могат да се черпят само от неща, в които има мисли. Светът е изграден според мисли; само затова могат да бъдат извлечени мисли от него. Ако това не би било така, изобщо не би могла да възникне мисловна практика. Но в такъв случай, ако човек почувства в края на краищата това, което бе изразено тук, той ще преодолее лесно всяко абстрактно мислене. Когато човек не се съмнява изобщо, че зад нещата стоят мисли, че реалните факти на живота протичат според мисли, когато той има това усещане, той лесно ще се обърне към една мисловна практика, която е основана на действителност, на реалност.

Сега искаме да кажем нещо за онази мисловна практика,

⁵⁷ Така нареченият експеримент Плато, разработен от физика Ж. А. Ф. Плато, 1801-1883 г.

която е важна особено за онези, които стоят на антропософска почва. Който е проникнат от убеждението, че светът на фактите протича в мисли, той ще прозре важността на усъвършенстването на правилното мислене. Да допуснем, че някой си каже: аз желая така да оплодотворя моето мислене, че то действително винаги да се ориентира в живота – по такъв начин той трябва да се придържа към това, което предстои да се каже сега. И това, което ще се посочи сега, трябва да се схваща така, че това са действително практически принципи, и че ако човек постоянно се стреми да ориентира своето мислене към него, това ще има определени въздействия, че тогава мисленето ще стане практично, въпреки че може би отначало това не изглежда така. Да, за мисленето предстоят още съвсем различни преживявания, ако се реализират такива принципи.

Да приемем, че някой опитва следното: той наблюдава днес внимателно някакъв процес в света, който му е достъпен, който той може да наблюдава възможно най-точно, да речем, например атмосферните условия. Той наблюдава конфигурацията на облаците вечер, начина, по който слънцето залязва, и така нататък, и си съставя точно представа за това, което е наблюдавал. Той се опитва да запомни представата, тази картина известно време във всички детайли; доколкото е възможно той задържа в паметта си тази представа и се стреми да я запази до утре. На следващия ден той наблюдава приблизително по същото време, или пък в различно време, отново атмосферните условия, и се опитва да си създаде точна представа за условията.

Ако той по този начин си създаде точни представи за последователни състояния, за него ще стане изключително ясно как той обогатява постепенно вътрешно своето мислене и го прави интензивно, понеже онова, което право мисленето непрактично, се състои в това, че човекът обикновено е твърде склонен да изпуска детайлите в последователните процеси в света и да запазва само съвсем общите, неясни представи. Ценното, същественото, което оплодотворява мисленето, е тъкмо в това да си създаваме точни представи и да си даваме отчет: вчера

нещата бяха така, днес са така, и при това да поставяме двете представи, които в действителния свят са отделени, възможно най-нагледно пред душата си.

Отначало това не е нищо друго освен особен израз на увереността в мислите на реалността. Човек не трябва веднага да си вади никакви заключения и от това, което е наблюдавал днес, да заключава какво ще бъде времето утре. Това би покварило неговото мислене. По-скоро той трябва да има увереността, че отвън в реалността нещата имат вътрешна връзка, че утрешното е свързано някак с днешното. Той не трябва да спекулира върху това, но най-напред само да обмисли в самия себе си във възможно най-точни образи на представата това, което във времето следва едно след друго, и тогава да остави тези образи да се обособяват и сливат. Това е съвсем определен мисловен принцип, който трябва да реализираме, ако искаме да развием действително съобразно с обекта мислене. Добре е да приложим този принцип тъкмо върху такива неща, които още не разбираме, при които още не сме проникнали в тяхната вътрешна връзка. Затова трябва да имаме увереност тъкмо при такива процеси, от които не разбираме още нищо, като например атмосферните условия, че те, които са свързани отвън, предизвикват също и в нас връзки; и това трябва да стане с въздържане от мислене, само в образи на представата. Трябва да си кажем: аз още не познавам връзката, но аз ще оставя тези неща да заживеят в мен, и те ще предизвикат нещо в мен, ако именно упражнявам въздържание от спекулиране. – Лесно ще може да повярвате, че ако човек така, с въздържане от мислене, си създава възможно най-точни образни представи за последователни процеси, че нещо може да настъпи в невидимите части на човека.

Човекът има астралното тяло като носител на света на представите. Това астрално тяло, докато човекът спекулира, е роб на аза. Но то не се поглъща в тази съзнателна дейност, то стои в определена връзка с целия космос.

В същата степен, в която се въздържа да действаме според произвола на нашето мислене, в която при пълно въздр-

жание си създаваме само образни представи за последователни събития, в същата степен вътрешните мисли на света действат в нас и се отпечатват в нашето астрално тяло, без да знаем това. Като се приспособяваме към хода на света чрез наблюдение на процесите в света и усвояваме образите възможно най-малко помрачени в нашите мисли и позволяваме да ни въздействат, в същата степен ставаме все по-разумни в частите, които са недостъпни за нашето съзнание. Ако след това можем при такива процеси, които се намират във вътрешна връзка, да направим новия образ да преминава в другия, така както този преход се е осъществил в природата, тогава след известно време ще видим, че нашето мислене е получило известна гъвкавост.

Така трябва да подхождаме при неща, които още не разбираме; но спрямо неща, които разбираме, трябва да се държим малко по-различно, например спрямо събития от нашия всекидневен живот, които се случват около нас. Например някой, може би съсед, е извършил това или онова. Замисляме се: защо го е направил? – Предполагаме, че той може би е направил това днес като подготовка за нещо, което иска да направи утре. Не казваме нищо повече, но си представяме точно какво той е направил и се опитваме да си създадем представа за това, което той ще направи утре. Представяме си: това той ще направи утре – и очакваме какво той действително ще направи. Възможно е да забележим утре, че той действително прави това, което сме си представяли. Може също така да се случи, щото той да направи нещо друго. Ще видим какво се случва и ще се опитаме да подобрим нашите мисли според това.

Така търсим в настоящето събития, които с мислите си проследяваме в бъдещето, и изчакваме какво ще се случи. Може да направим това с неща, които хората правят, както и с други неща. Там, където именно разбираме нещо, ние се опитваме да си изградим представа за това, което според нашето мнение ще се случи. Ако очакваното настъпи, то нашето мислене е било правилно; и това е добре. Ако се случи нещо различно от това, което сме очаквали, ние се опитваме да открием в какво сме

допуснали грешка и така се опитваме да коригираме нашите погрешни мисли чрез спокойно наблюдение и проверяване, от какво зависи грешката, откъде произтича това, че се е случило така. Ако сме улучили вярното обаче, трябва особено старателно да се пазим от това да парадираме с нашето пророчество: да, вчера вече знаех, че това ще се случи!

Това беше отново един принцип, произлизащ от увереността, че в нещата и в самите събития е налице вътрешна необходимост, че в самите факти се крие нещо, което тласка нещата напред. И това, което работи там отвътре от днес за утре, са мисловни сили. Ако се задълбочим в нещата, ще осъзнаем тези мисловни сили. Тези мисловни сили ние правим да присъстват в нашето съзнание чрез такива упражнения и ние се съгласяваме с тях, ако се изпълни това, което сме предвиждали; тогава чрез нашата мисловна дейност ние стоим във вътрешна връзка с реалния предмет. Така ние свикваме да мислим не произволно, а като изхождаме от вътрешната необходимост, от природата на нещата.

Но и в друга посока можем да школуваме нашата мисловна практика. Известно събитие, което се случва днес, стои в отношение към това, което се е случило вчера, например някакво момче е било непослушно; какви могат да бъдат причините за това? Проследяваме събитията назад от днес към вчера, конструираме причините, които не знаем. Казваме си: смятам, че понеже това се случва днес, то е било подготвено вчера или завчера от това или онова.

Осведомяваме се какво действително се е случило и чрез това узнаваме дали сме мислили правилно. Ако сме открили истинската причина, това е добре; ако се окаже, че сме си създали погрешна представа, опитваме се да си изясним грешките и да открием как се е развил мисловният процес и как са протекли нещата в действителност.

Важно е да приложим тези принципи: да намерим наистина време да разгледаме нещата така, сякаш с нашето мислене сме вътре в нещата, да се потопим в нещата, във вътрешната

мисловна дейност на нещата. Когато направим това, ще започнем да забелязваме постепенно как ние буквално се срастваме с нещата, как изобщо нямаме повече чувството, че нещата са отвън, а ние сме отвътре и размишляваме върху тях, но добиваме чувството, като че ли нашето мислене се движи вътре в нещата. Когато човек постигне това във висша степен, много неща започват да му се изясняват.

Такъв човек, който е бил постигнал във висша степен това, което трябва да се постигне по този начин, такъв мислител, който винаги е бил вътре в нещата със своите мисли, е бил *Гьоте*. Психологът *Хайнрот*⁵⁸ казва в своя „Учебник по антропология“ през 1822 г., че мисленето на Гьоте било предметно мислене. Самият Гьоте се зарадвал на тази забележка. Това би трябвало да означава, че такова мислене не се отделя от нещата; то остава вътре в нещата, движи се в необходимостта на нещата. Мисленето на Гьоте е било същевременно съзерцание, а неговото съзерцание е било същевременно мислене.

Гьоте стигнал твърде далеч в такова развито мислене. Повече от веднъж се е случвало следното: Гьоте възнамерявал нещо, отивал до прозореца и казвал на този, който тъкмо се е случвал при него: след три часа ще вали, и ставало така. От малкия къс небе, който виждал през прозореца, той можел да каже какви атмосферни промени ще настъпят след няколко часа. Неговото ясно, придържащо се към нещата мислене го правело способен да усеща какво се подготвяло от предхождащото като по-късно събитие.

Действително много повече може да се постигне чрез практическо мислене, отколкото се мисли обикновено. — Ако

⁵⁸ Йохан Кристиан Аугуст Хайнрот. Виж „Учебник по антропология“, Гота 1822 г. стр. 387 и сл. (2-ро издание, Лайпциг 1831, стр. 453 и сл.).

Самият Гьоте се зарадвал на тази забележка: Виж статията „Значително изискване чрез една-единствена духовита дума“; в „Гьотевите природонаучни съчинения“, издадени и коментирани от Рудолф Щайнер в „Немска национална литература“ на Кюршнер, 1884-1897, 5 тома, повторно издание Дорнах 1975, Събр. съч. № 1 а-е, том II, стр. 31 и сл.

имаме като принципи за мисленето това, което бе описано сега, ще забележим, че мисленето действително става практично, че погледът се разширява и схващаме нещата в света много по-различно, отколкото без него. Човек започва постепенно да има съвсем различно отношение към нещата, а и към хората. Действителен процес е това, което протича в него, което променя цялото му поведение. Може да е от изключителна важност фактът, че човек се опитва действително да се срасне чрез своето мислене с нещата; понеже един във висша степен практически принцип за мисленето е да се правят такива упражнения.

От друго естество е упражнението, което трябва да правят особено онези хора, които обикновено не се сещат за подходящото нещо в подходящия момент. Онова, което такива хора би трябвало да направят, се състои в това, че те преди всичко трябва да опитат да не мислят само така, че във всеки момент да се отдават на това, което ходът на света носи със себе си, което нещата донасят със себе си. Най-честата практика е, ако човек може за половин час да полегне, за да си почине, и като остави своите мисли да се движат свободно. Тогава се избистря всичко до най-дребния детайл. Или може би го занимава една или друга грижа в живота – тя мигновено се вмъква в неговото съзнание и той изцяло бива завладян от нея. Ако човек се остави на грижата така, той никога няма да бъде в състояние да има подходящата идея в подходящия момент. Ако той иска да постигне това, трябва да се държи по следния начин. Има ли половин час време да си почине, той трябва да си каже: желая, винаги когато имам време, да мисля за нещо, което избирам сам за себе си, което влагам в съзнанието си чрез моя произвол. Например сега желая да помисля за нещо, което може би съм преживял по-рано, може би преди две години по време на разходка, желая напълно произволно да внеса в мисленето си преживяванията от онова време и да помисля за това – може би само пет минути. Всичко останало – далеч от мен за тези пет минути! Сам си избирам това, върху което искам да мисля. Изборът дори изобщо не трябва да бъде толкова труден. Отначало

е важно не толкова да се задълбочаваме в своя мисловен процес чрез тежки упражнения, колкото да се откъсваме от това, в което сме въввлечени от живота. Трябва да е само с помощта на нещо, което излиза извън рамките на това, в което се заплитаме чрез обичайния ход на деня. И ако страдате от липса на въображение, ако нищо друго не ви хрумва, то може да си помогнете, като отворите книга и помислите върху това, на което попадате при случайния прочит. Или също така си казваме: днес ще размишлявам за нещо, което видях, когато отидох в определен час сутринта в магазина и на което иначе не бих обърнала внимание. Трябва да е тъкмо нещо, което излиза извън обичайния ход на деня, за което иначе не бихме помислили.

Ако правим подобни упражнения систематично всеки път отново и отново, тогава ще се случи да получаваме идеи в точния момент, да ни хрумва в подходящия момент това, което трябва да ни хрумва. Чрез това мисленето ще стане гъвкаво, а това е изключително важно за човека в практическия живот.

Друго упражнение е особено подходящо за стимулирането на паметта. Първо се опитваме по грубия начин, по който обикновено си спомняме за нещата, да си спомним за някакво събитие, да рече, от вчера. Обикновено спомените на хората са бледи; по принцип сме доволни, ако се сецваме само за името на човека, който сме срещнали вчера. Но не бива да се задоволяваме с това, ако искаме да усъвършенстваме нашата памет. Трябва да сме наясно с това. Трябва систематично да правим следното, трябва да си казваме: искам да си спомня съвсем точно човека, който съм видял вчера, също и на кой тъгъл съм го видял; какво още е имало около него. Искам да си представя точно картината, също неговото сако, неговата жилетка искам да си представя съвсем нагледно. — Повечето хора ще забележат, че те изобщо не могат това, че това е напълно невъзможно за тях. Те ще забележат колко много им липсва, за да получат действителна нагледна представа за това, което им се е случило вчера и което са преживели.

Трябва да започнем с най-честите случаи, в които човекът

не е в състояние да извика в паметта си отново това, което е преживял вчера. Наблюдението на хората е наистина във висша степен неточно. – Един опит на университетски професор с неговите слушатели показва, че от тридесет присъстващи само двама са наблюдавали правилно демонстрацията, докато останалите двадесет и осем са я наблюдавали погрешно. – Една добра памет обаче е рожба на точно наблюдение. За развитието на паметта следователно е важно тъкмо да наблюдавам точно. Добра памет се получава чрез точно наблюдение, по известен обикновен душевен път точната памет ще се роди като рожба на точното наблюдение.

Но ако не можем отначало да си спомним точно това, което сме преживели вчера, какво да правим тогава? Първо се опитайте да си спомните възможно най-точно, а където не си спомняте, се опитайте да си представите нещо не реално, но да бъде нещо цялостно. Да приемем, че напълно сте забравили дали някой, който сте срещнали, е носил кафяво или черно сако, тогава си представете, че той е носил кафяво сако и кафяви панталони; имал е такива и такива копчета на жилетката си, вратовръзката е била жълта – представете си и обстановката, стената е била жълта, отляво е минавал един висок човек, отдясно – един нисък човек и така нататък.

За това, което си спомняме, ние си създавам образ в нас; само това, което не можем да си спомним, го допълваме, за да получим пълна картина само в духа си. Картината тогава отначало е погрешна, но благодарение на усилията да получите пълна картина вие бивате насочвани от този момент нататък да наблюдавате по-точно. И продължавате да правите такива упражнения. И ако сте направили това петдесет пъти, ще знаете петдесет и един път съвсем точно как е изглеждал онзи, който сте срещнали, с какво е бил облечен; ще си спомняте точно всичко до копчетата на жилетката. След това няма повече да пропускате нищо, всеки детайл ще бъде запомнен от вас. По този начин първо ще сте изострили чрез упражненията вашето чувство за наблюдение, а освен това ще получите като допъл-

нение повишаване на верността на вашата памет като рожба на чувството за наблюдение.

Особено добре е да обърнете внимание на това, да не запомняте само имена и отделни основни черти на това, което искате да си спомните, но да се стремите да добиете възможно най-нагледни представи, които се простират върху всички детайли; и ако не може да си спомните нещо, опитайте се първо да допълните образа, за да го конструирате в едно цяло. – Скоро ще забележите – сякаш по обиколни пътища, – че нашата памет става постепенно вярна.

По такъв начин виждаме как фактически – като похвати – може да се посочи онова, чрез което човекът може да направи своето мислене все по-практично и по-практично. Особено важно е още следното: човекът, когато обмисля нещо, копнее да стигне до някакъв резултат. Той обмисля в себе си как да направи това или онова, и достига до този или онзи резултат. Това е напълно разбираем стремеж. Но това не е нещо, което може да ни отведе до практическо мислене. Всяко прибързване в мисленето не подпомага развитието, а връща назад. Необходимо е да сме търпеливи в тези неща.

Например трябва да направиш това или онова: можеш да го направиш по този или по този начин, налице са различни възможности. Имайте търпение и се опитайте да си представите какво ще стане, ако го направите по този начин, и се опитайте да си представите как би изглеждало по друг начин. Винаги ще има основания, поради които ще предпочитаме едно или друго, обаче въздържайте се да вземете веднага решение и се опитайте да си представите две възможности и тогава си кажете: така, сега предстои решението, сега преставам да мисля по въпроса.

Ще има хора, които ще бъдат неспокойни при това; и е трудно да се преодолее неспокойствието, но е изключително полезно да се преодолее и да си кажете: ще стане така и така и аз не мисля за това от известно време. Ако можете, отложете въпроса, начинанието до следващия ден и си представете отново двете възможности, и ще намерите, че нещата междувремен-

но са се променили, че на следващия ден решаваме различно, най-малкото по-задълбочено, отколкото сме били решили на предишния ден. Нещата имат в себе си вътрешна необходимост и ако не действаме нетърпеливо произволно, но оставим тази вътрешна необходимост да работи в нас – и тя ще работи в нас, – тя ще направи нашето мислене да се яви обогатено на следващия ден и ще направи възможно за нас едно по-правилно решение. Това е изключително полезно!

Например молим някого за съвет относно това или онова, трябва да се вземе решение за нещо. Имайте търпение да не прибързвате със своите решения, но първо си представете различни възможности и не пристъпвайте към решение, а оставете възможностите спокойно да действат. Както казва народът, трябва да оставим решението да преспи у нас, преди да го вземем. Но самото преспиване на решението не върши нищо. Необходимо е да обмислим две или по-добре няколко възможности, които след това продължават да работят в нас, ако, така да се каже, не се намесваме със своя съзнателен аз, и по-късно да се върнем отново на въпроса. Ще видим, че по този начин се стимулират вътрешните мисловни сили и чрез това мисленето става все по-предметно и по-практично.

И какъвто и да е човек в света, дали стои на менгеме или зад плуга или принадлежи към една от така наречените предпочитани професии – за най-ежедневните неща той ще стане практичен мислител, ако упражнява тези неща. Упражнявайки се така, той ще подхваща и ще разглежда нещата в света съвсем различно. И колкото и вътрешни да изглеждат най-напред тези упражнения, те са подходящи тъкмо за външния свят, те носят в себе си възможно най-голямо значение тъкмо за външния свят; те имат важни последици.

Желая да ви покажа с един пример колко е необходимо действително да мислим практично върху нещата: някой се качва по стълба на едно дърво и прави нещо там; пада долу, удря се при падането и умира. Е, не е ли близко до ума, че той се е убил чрез падането. Ще кажат, че падането е причината, а смъртта е

следствието. Тук причината и следствието изглеждат свързани. В случая обаче може много да се заблудим. – Възможно е да е получил горе сърдечен удар и в резултат на това да е паднал. Точно същото ще се случи, дори и ако беше паднал долу жив, и ще преживее същите неща, които действително биха могли да бъдат причина за смъртта му. – Така че причината и следствието могат напълно да се объркат. Тук в този пример това е очебийно, но често не е толкова очебийно това, което вземаме погрешно за нещо друго. Такива мисловни грешки се случват ужасно често, дори трябва да се каже, че в науката днес всекидневно се изказват такива съждения, където действително по такъв начин се смесват причината и следствието. Хората само не схващат това, защото те не си представят мисловните възможности.

Ще ви дам още един пример, който може да онагледява добре как възникват мисловните грешки и да ви покаже, че те не ще се случат повече на човек, който е правил такива упражнения, каквито бяха указани днес. Предположете следното: един учен си казва, че съвременният човек произлиза от маймуната; следователно: това, което познавам в маймуната, а именно силите в маймуната, се усъвършенства и от него след това възниква човекът. – И тъй, за да осмислим сега значението на проблема, нека направим следната предпоставка: да си представим, че човекът, който трябва да направи това заключение, поради някакви обстоятелства се окаже напълно сам на земята. Освен него биха съществували само онези маймуни, за които неговата теория казва, че хората могат да възникнат от тях. Той изучава много внимателно тези маймуни, съставя си понятие до най-малките подробности за това, какво е налице в маймуните. Той трябва да се опита да развие от понятието за маймуна понятието за човек, ако още никога не е виждал човек. Той ще види, че никога няма да постигне това: неговото понятие „маймуна“ никога няма да се превърне в понятие за човек.

Ако той би имал правилни мисловни навици, би трябвало да си каже: следователно моето понятие не се променя в мен така, че от понятието за маймуна да възникне понятието

за човек, следователно онова, което виждам в маймуната, не може да се превърне в човек, понеже иначе би трябвало и неговото понятие да се промени. Следователно трябва да се добави още нещо, което не мога да видя. – Следователно този човек би трябвало да види зад сетивната маймуна нещо свръхсетивно, което той не може да възприеме, което тогава би могло да се превърне в човек.

Не желаем да навлизаме в невъзможността на проблема, а само да покажем грешката в мисленето, която се крие зад въпросната теория. Ако човек мисли правилно, той ще бъде доведен дотам да не може да мисли така, освен ако не иска да предпостави нещо свръхсетивно. Ако се замислите върху проблема, ще видите, че тук е била извършена от голям брой хора поразителна грешка в мисленето. Такива грешки няма да се правят повече от онзи, който школува своето мислене по посочения начин.

Голяма част от цялата ни днешна литература, особено и от естественонаучната, ще се превърне за този, който действително може да мисли правилно, поради такива изкривени, погрешни мисли, в източник на страдания, стигащи до физическа болка, ако трябва да я прочете. – С това, разбира се, не се казва абсолютно нищо против огромната сума от наблюдения, добити чрез това естествознание и неговите обективни методи.

Сега стигаме до един въпрос, който е свързан с късогледството на мисленето. Действително е така, че човек обикновено не знае, че неговото мислене изобщо не съответства много на обекта, но в по-голямата си част е само поредица от мисловни навици. Така и съжденията при този, който вниква в света и живота, ще се оформят напълно различно, отколкото при този, който не вниква или само малко вниква в тях, например при един материалистически мислител. – Чрез основания да убедиш някого в нещо, дори и когато те са солидни и добри, не е лесно. Да се стремим да убеждаваме чрез основания онзи, който познава малко живота, е често напразно усилие, защото той изобщо не може да прозре основанията, въз основа на които се

твърди това или онова. Ако той е свикнал например да вижда във всичко само материя, той ще се придържа именно към този мисловен навик.

Днес общо взето не са основанията това, което заставя някой да твърди нещо, а стоящите зад основанията мисловни навици, които той е усвоил и които определят цялото негово чувстване и усещане. Когато той привежда основания, само се поставя маската на обичайното мислене пред неговото чувстване и усещане. По такъв начин често не само желанието е баща на мисълта, но всички чувства и мисловни навици са родители на мислите. Онзи, който познава живота, знае колко малко може да бъде убеден чрез логически основания някой в живота. Там решава нещо много по-дълбоко в душата от логическите основания.

Например, ако имаме нашето антропософско движение, то със сигурност има добри основания, че го имаме и че то функционира в своите клонове. Всеки забелязва, че благодарение на това, че сътрудничи за известно време в движението, той е усвоил различно мислене, чувстване и усещане. Понеже чрез работата в клоновете човек се занимава не само с това, да намира за нещо логически основания, но усвоява едно по-всеобхватно чувстване и усещане.

Можем да си представим как евентуално се е подигравал преди няколко години някой, който е слушал за първи път духовнонаучна лекция, а днес – колко много неща са му напълно ясни и прозрачни, които той може би преди известно време е смятал още за нещо изключително абсурдно! Като сътрудничим в антропософското движение, ние променяме не само своите мисли, но се научаваме да привеждаме цялата си душа в една по-широка перспектива. Трябва да сме наясно, че обагрянето на нашите мисли произтича от много по-дълбоки основания, отколкото обикновено си мислим. Обикновено определени чувства, определени усещания налагат на човека мнение. Логическите основания са често само прикритие, само маска за чувствата, усещанията и мисловните навици.

Да направим така, че логическите основания да имат значение за нас, означава да се учим да обичаме самата логика. Логическите основания ще станат решаващи, едва когато се научим да обичаме обективността, съответстващото на обекта. Научаваме се постепенно да мислим обективно, така да се каже, независимо от предпочитанията си към тази или онази мисъл, и след това погледът ни се разширява и ставаме практични; не практични в този смисъл, че можем да продължим да съдим по утъпканите пътища, а в този, че се научаваме да мислим, като изхождаме от нещата.

Действителната практика е рожба на съответстващото на обекта мислене, на произтичащото от нещата мислене. Научаваме се да се стимулираме от нещата едва когато правим такива упражнения; и то такива упражнения трябва да се правят върху здрави неща. Това са такива неща, в които човешката култура има възможно най-малък дял, които са най-малко изопачени: върху природни обекти. И върху природни обекти упражнявайте така, както описахме днес, това, което ни прави практически мислители. Това е наистина практично. Най-всекидневното занимание се подхваща практично, ако школуваме основния елемент: мисленето. Като упражняваме човешката душа така, както беше изложено, се формира практическа мисловна ориентация.

Плодът на духовнонаучното движение трябва да бъде, че то въвежда действително практики в живота. Не е толкова важно, че човек може да смята за истинно това или онова, а че той е в състояние да преценява правилно нещата. Много по-важен е начинът, по който антропософията прониква в душата ни, насочва ни към дейността на нашата душа и разширява погледа ни, отколкото това, че можем да теоретизираме върху сетивните неща навън и в духа си. В това отношение антропософията е нещо истински практично.

Една от важните мисии на антропософското движение се състои в това, че то стимулира мисленето на човека, школува го така, че той започва да мисли, че зад нещата има дух. Кога-

то антропософското движение разпространи това убеждение, то ще установи една култура, от която никога няма да се роди такова мислене, според което хората искат отвътре да бутат вагона. Това се влива от само себе си в душата. Ако душата се е научила да мисли върху големите факти на живота, тя ще мисли правилно и върху супената лъжица. И не само с оглед на супената лъжица хората ще станат по-практични, те ще се научат също по-практично да забиват пирон, по-практично да закачват картина, отколкото са правили това иначе. От голямо значение е, че се научаваме да разглеждаме душевно-духовния живот като цяло и че посредством такъв възглед се научаваме да правим всичко по-практично и по-практично.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Фридрих Ницше в светлината на духовната наука

Дюселдорф, 10 юни 1908 г.

Днес мога да започна с едно лично преживяване⁵⁹. Удаде ми се възможност да посетя веднъж, следобед, около два часа, един мъж. Той лежеше на едно канапе за почивка и изглеждаше отначало толкова потопен в мислите си, че не забеляза, че аз и един друг човек сме влезли. Той продължаваше да размишлява и изглеждаше, че не обръща внимание на околните. Може да останете с впечатлението – и аз моля да претеглите всяка дума, – че стоите пред човек, който целия предиобед се е занимавал с трудни въпроси и проблеми, след това е обядвал и сега използва това време, за да остави да премине през душата му още веднъж това, върху което е работил. За тази личност, която беше покрита до гърдите с одеяло, може да получите впечатление като за един необикновено жизнен човек, чиято свежест на духа намира израз и в свежия цвят на лицето. Може да получите впечатление за съвсем рядко човешко чело, което всъщност е комбинация от изящно чело на художник и чело на мислител, впечатление за една личност, която размишлява с изключителна ведрост над големите човешки проблеми. Тази личност, която по този начин можеше да впечатли човека, който я наблюдаваше, в момента, когато предлагаше тази картина, се намираше вече повече от три години в умопомрачение. Такива моменти като описания се сменяха с ужасни други, но нека задържим този момент.

Личността беше *Фридрих Ницше*, който по-рано не бях виждал и след това не можах да видя повече. Може да прецени-те, че подобна гледка е нещо само по себе си с дълбоко значение от духовнонаучна гледна точка. Понеже всъщност описанието

⁵⁹ Срв. Рудолф Щайнер „Моят жизнен път“, осемнадесета глава, София 2013, стр. 200 и сл.

противоречи на истинските факти, аз казах: може да останете с впечатлението.

Трябва да вземете под внимание един своеобразен феномен: а именно, че между вътрешното и външното възниква противоречие. По това време Ницше не е знаел нищо повече за своето творчество. Той не е знаел, че е написал съчиненията си, не е познавал обкръжението си и каквото и да било друго. И все пак той лежеше върху канапето толкова ведър, като че ли е проникнат от дълбока мисъл, и бихме могли да останем със странното усещане, което ще разберат по-добре онези, които са се занимавали дълго време с духовни проблеми, а именно усещането: как става така, че тази душа все още витае около това тяло?

Вникването в личността на Ницше и в неговия интелектуален труд може да даде някакъв отговор на този въпрос. Действително в Ницше имаме пред себе си една напълно своеобразна личност. Едва ли ще се удаде на някой да вникне в неговата същност, който заема донякъде становището: или приемам или отхвърлям, който не може безпристрастно да се впусне в това, което е била тази личност сама по себе си. Възможно е тъкмо антропософи да ми се сърдят заради моето съчинение „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“. Защото в природата на нашето време се съдържа убеждението: е, който говори така за Ницше, трябва да е Ницшеанец. – Аз обаче мога да заявя: ако не ми се беше удало да направя това факт: да се задълбоча в една личност, без да вземам под внимание собствените си преживявания, то днес нямаше да говоря така за това, както мога и трябва да говоря за това.

Съществува становище на независима обективност. Това е като да бъдеш говорител на друго същество. При Фридрих Ницше този начин на разглеждане е необходим и заради самия него. Вероятно щеше да направи интересно впечатление върху личността на Ницше, ако той можеше да възприема днес вътре в мозъка, това, което неговите привърженици или противници пишат. И едните и другите биха го докоснали по твърде забеле-

жителен начин. Той би се отвратил от всичките си дела. Неговите думи биха застанали пред душата му: „ала какво значение имат всички вярващи ...; едва когато се отречете всички от мене, аз ще се върна отново при вас.“⁶⁰ И сега, след като онагледихме усещането, което бихме могли да получим край болничното легло на Ницше, нека се опитаме да си съставим представа за Ницше, както се явява чрез самата себе си и чрез съвременния духовен живот.

Напълно различно от някои други духове изглеждаше Ницше в това време. Може би най-добре ще схванем своеобразието на неговата душа, ако кажем, че много неща, които бяха за другите хора понятие, представа, идея, убеждение, за него станаха усещане, чувство, съкровено преживяване. Нека оставим да минат пред душата ни като в полет образите на съвременния живот от последните петдесет, шестдесет години, които са минавали и покрай него. Материализмът на петдесетте години, който имаше свои привърженици в почти всички културни страни, твърдеше: нищо не е реално, освен материята и нейното движение. Обстоятелството, че материята се оформя така, както я виждаме, е причина за движението. В мозъка движението предизвиква мисли. – Спомняме си времето, когато се казваше, че езикът бил развитие на животинските звуци. Спомняме си също, че преживяването и усещането се смятаха за по-висши инстинкти. Спомняме си, че не бяха най-лошите духове тези, които изказваха такива мисли. Най-достойните, най-последователните дори намериха в това известно удовлетворение. Следователно не е имало някой, който би мислил: не гледам със задоволство на господството на материята. – Повечето казвали: намирам най-висше блаженство в мисълта, че всичко трябва да се разпадне. – Мнозина са могли да се опиянят от това. Спomenаваме факта, че в този мироглед се наблюдава също систематика и че благодарение на това той достигна своя

⁶⁰ Фридрих Ницше „Тъй рече Заратустра“, Речите на Заратустра – За доброто, която дарява, според превода на Жана Николова-Гълъбова.

най-висш разцвет.

И тогава си представяме един друг образ, образа на душевното схващане на такъв човек, който насочва погледа си към великите идеали на човечеството, който отправя своя поглед назад към Буда, Хермес, Питагор, Платон, който могъл да се наслаждава на образа на Христос Исус, носителя на духовните човешки дела, носителя на всичко онова, което извисява човешкото сърце. Представяме си образа на човек, който е могъл да се вживее във всичко това. При това вземаме под внимание, че този човек се е казал: ах, всички последователи на Буда, Хермес, Питагор, Платон, всички те са мечтали за висши духовни идеали, за нещо, което може да ги извиси.

Няма да ви опиша нищо измислено. Ще ви опиша душата на много хора от шестдесетте години. Тези мисли бяха налице у хората, които бяха като завладени от материализма, които смятаха идеалите за мехури. И дълбок трагизъм се стовари върху душите на такива хора. В такова време живееше Фридрих Ницше като студент, като млад професор. В такова време той се развиваше. Не беше сроден с никой друг дух. Неговият тип беше напълно различен от този на неговите съвременници. Духовнонаучно можем да го разберем. Ако вземем под внимание, че човекът се състои от няколко тела, можем да разберем, че вече младият Ницше с оглед на съединението на своето етерно и физическо тяло е представлявал изключение. При Ницше е била налице една много по-слаба връзка между етерното и физическото тяло, така че това, което тази личност е преживявала вътрешно душевно, е било преживявано по един много по-духовен начин, много по-независимо от физическото тяло, отколкото е бил случаят при другите хора.

Преди всичко като студент Ницше бил въведен в света на гърците. В душевния му живот сега за него съществували две течения. Едното наричаме нещо вродено, намиращо се в неговата карма. Това било едно дълбоко религиозно влечение, което определяло настроението на неговата същност, влечение, което го подтикнувало да почита нещо, да благоговее пред нещо.

У него било налице религиозно чувство; а чрез своеобразния начин, по който това етерно тяло било свързано с физическото тяло, у него било налице това, което е условие за това чувство: изключителна възприемчивост към това, което трябва да се чете между редовете на книгите и да се долавя между думите на учителите, което трябва да се чувства и предугажда там. По този начин се формирал в него образът на древногръцкия свят, който изцяло изпълвал душата му, един своеобразен образ, който съществувал повече като усещане, отколкото в ясна представа. Ако искаме да се приближим максимално до този образ, как той е бил изживяван от младия Ницше, трябва да насочим погледа си към самия Ницше и неговото време.

Ницше имал слаба връзка с материализма на своето време. Той е могъл да го разбере, но този материализъм бил нещо, което едва го е вълнувало. Тъй като неговото етерно тяло било свързано само леко с физическото тяло, материалистическото време го докосвало горе-долу така, както една леко носеща се женска фигура едва докосва земята с ръба на полата. У него било налице само едно смътно чувство, чувство на дълбоко неудовлетворение от такъв мироглед. Чувството, че човек, който има такъв мироглед, се сблъсква с пустотата, празнотата на живота; това усещане докосвало душата му като лек полъх. Над него се издигало онова, което живеело в душата му като възглед за елинизма. Ще разберем това, когато се научим да схващаме това, което е живяло в душата му. Този образ не е бил такъв, че да е нужно да подбираме остри думи. Нека се опитаме да го представим така, както може да ни се покаже чрез духовната наука.

Духовният учен може да погледне в прастарото човешко развитие, за което историята не знае нищо повече. Единствено ясновидството може да хвърли светлина в тези времена, когато мъдростта е била много по-различна от съществуващата по-късно, във времето на мистериите, когато хората, които били узрели за тях, се посвещавали в мистериите и чрез посветените били довеждани до един мироглед за развитието на човечеството. Ако

искаме да придобием представа за нисшите мистерии, трябва да демонстрираме пред душата си един особен процес. Това въвеждане или поучение не е ставало така, както се прави днес. Ученето се е състояло в нещо съвсем различно. Нека приемем, че мисълта, която човек схваща днес толкова сухо, а именно, че духовни същества са слизали в материалното, а материалното пък се издигало и се развило до настоящия човек, че тази мисъл, която е толкова трезва, се демонстрирала чрез един значителен образ. Тогава буквално можело да се види слизането на духа и изкачването на материалното. Това буквално се случвало; и това, което ученикът виждал, било за него мъдрост; това било за него наука, която обаче не се схващала в понятия, а се осъществявала за него в съзерцание. Имало и нещо друго. Образът, който ученикът виждал, бил такъв, че той седял пред него с възвишени, благочестиви чувства. Тогава той получавал в едно мъдрост и религия. Освен това целият образ бил красив. Той се явявал истинско, чисто изкуство. Ученикът бил обливан от изкуство, мъдрост и религия, съединени в едно.

В хода на развитието на човечеството се обосновава фактът, че това, което е било обединено, било разделено: изкуството, науката и религията. Понеже нямаше да има напредък в развитието на човечеството, ако хората биха държали всичко това обединено. За да се усъвършенства всеки в отделното, трябвало да бъде разделено това, което по-рано било обединено: науката, изкуството и религията, за да могат да се слоят по-късно в съвършенство на една по-висша степен. Представете си това, което се показва сега с ясни контури, като покрито с воал, така че едно нещо да се прелива в друго. И представете си, че в културния живот на гърците отеква спомен от древното човешко развитие, останало е само смътно предчувствие за него.

С това имате чувството, което е живяло в младия Ницше; това било основното настроение на душата му. Пустотата на сетивното съществуване е терзание; за да го понесем, за тази цел са ни дадени изкуството, науката и религията. Да съдейства да се избавим от това терзание, това е основното настроение на

душата му. Все повече навлизал в полезрението му образът на гръцкото изкуство. Изкуството станало за него великото средство да направим живота поносим в сетивното. Така той израснал. В това настроение той бил като абитуриент. Вървяло му, както е обичайно при такива натури: с голяма лекота усвоявал всичко онова, което други могли да придобият само с много труд. Така за Ницше се оказало лесно да усвои външните умения на филолога и така да въведе ред в основното си настроение.

Тогава настъпило времето, в което той все повече и повече се усъвършенствал. Сега виждаме как в него постепенно започва да се пробужда предчувствието за древната духовна връзка на различните човешки течения. Той предчувствал тази връзка като неопределена загадъчност. Той предчувствал нещо по-висше, което се проявява в отделните личности. Когато се задълбочил в действителния елинизъм, в онова, което определяло мисленето на Талес, Анаксагор, Хераклит, в него се развила забележителната мисъл, която го прави толкова много различен от другите. Той самият казва веднъж: когато се задълбочавам в гръцките философи, аз не мога да правя това като другите, за мен начинът, по който другите правят това, е само средство. – Сега в него се формирало това, което го отличава толкова от останалите мислители. Най-добре можем да осъзнаем това чрез един пример. Да вземем *Талес*. Обикновеният учен възприема ученията на Талес, но за него Талес е повече или по-малко исторически пример. Той изследва в него духа на времето. За Ницше всички мисли на този философ са само вход, само път към душата на самия Талес; Талес стои пред него телесно и пластично. Той се сприятелява с него, той може да общува с него, той има лична приятелска връзка с него. Всеки образ става действителен за Ницше, стои в действителна връзка с него. Разгледайте това, което е написал, разгледайте онзи трактат: „Философията в трагичната епоха на гърците“, 1872/73⁶¹, там

⁶¹ Фрагмент от началото на 1873 г., който от самия Ницше никога не е бил отпечатван. За първи път се явява в X. том на Пълното издание, Лайпциг 1896 г.

ще намерите това. Целта му е чрез философията да сключи приятелство с онези, които описва. Но когато влизаме в такива интимни отношения, това означава за сърцето и душата нещо съвсем различно, отколкото сухата наука. Помислете, колко пусто е това, което описва една научна история! Това може да бъде само научна хипотеза.

Любовта, страданието и болката, цялата емоция на душата може да се изживее при обикновените хора само по отношение на хората, които ни заобикалят в ежедневието. Всичко, от най-дълбоката болка до най-висшето блаженство, цялата скала на чувствата е могла да се прояви у Ницше спрямо душите, които възкръсвали за него из сивите дълбини на духа. Съществата, към които той се чувства привлечен, живеят в напълно различни области, отколкото в ежедневно обкръжение. Това, което изпитват в ежедневието си обикновените хора, това се проявява у Ницше спрямо приятелите, които са възкръснали за него от духовния свят. По такъв начин за него бил налице един духовен свят, в който той изпитвал страдание, радост и любов. Той живеел винаги така, сякаш се носи малко над действителността, над сетивния свят. Това е голямата разлика, която го отличава от другите хора на неговото време.

А сега да видим, как се е развил този живот! Виждаме преди всичко у него голямата лекота, с която схваща. Той още не е завършил своя докторат, когато от Базелския университет бива отправено запитване до неговия учител *Ричл*, големия филолог, дали той не може да препоръча един ученик за професор? Той препоръчал Ницше и когато попитали с оглед на младостта на Ницше, дали той е действително подходящ, Ричл писал⁶²: „Ницше ще може да направи всичко, което поиска“. Тогава младият учен става професор в Базел. Той бил назначен за доктор, когато бил вече професор, и то без изпит, тъй като господата, пред които трябвало да положи изпит, казали: но,

⁶² Фридрих Вилхелм Ричл писал това на 11 януари 1869 г. до образователния съветник Вилхелм Фишер в Базел, възпроизведено в „Младият Ницше“ от Елизабет Фьорстер-Ницше, Лайпциг 1912, стр. 225.

колега, ние не можем да Ви изпитаме. – Тези неща следват напълно разбираемо своя лек, носещ се над действителността ход.

Тогава се случват две важни за него събития. Той се запознава с душевното съдържание на един вече починал и на един жив човек. В *Шопенхауер* той опознава душа, която не може да разглежда като човек, от чиято философската система се възхищава и над ученията на който би могъл да се закълне, а по отношение на който има чувството, че може да го назове: „баща“! Той се запознава с *Рихард Вагнер*⁶³, който имал забележителни душевни преживявания, които се доближавали до това, което Ницше изпитал при разглеждането на елинизма. Рихард Вагнер може да обрисуваме само с няколко щрихи. Трябва само да споменем, че Рихард Вагнер е казал: трябва да има изначална основа на културата, където всички изкуства са били обединени. – Той самият чувствал великия идеал на човечеството като художник да събере отново, да обедини изкуствата, да излее върху тях религиозното настроение на освещението. – Сега да помислим върху това, как в Ницше се проявявала онази жизненост, която призовавала в душата му онова първоначално състояние на човечеството, когато изкуствата били още обединени. Да помислим върху думите му: ако искаш да опишеш истинския човек, трябва да вземеш предвид, че във всеки човек живее нещо по-висше. Ако искаш да опишеш истинското човечество, трябва да се насочиш към формите, които се простират отвъд сетивността. – Той винаги се носел малко над действителността на сетивния свят. Благодарение на това, че търсил нещо по-висше, че търсил формите, които се простират отвъд сетивността, той бил доведен до „сврѣхчовека“, до изпълнения с дух сврѣхчовек. Така той създал своите чисти, ясни, митични образи.

В това чувство той бил насочен към по-висшия език, към музиката, към езика на оркестъра, който можел да стане израз на

⁶³ Вижте произведенията му по музика „Художественото произведение на бъдещето“ 1850, „Опера и драма“ 1851, „Бетовен“ 1870 и др.

душата. Да си спомним за това, което живяло в душата на Рихард Вагнер: пред него стоели фигурите на *Шекспир* и *Бетовен*. При Шекспир той виждал действащите фигури. Той виждал фигури, чиито деяния се реализирали, когато душата ги е почувствала, когато душата е изпитала чувства на болка и страдание и чувства на най-висше блаженство. Според Рихард Вагнер в драмите на Шекспир се явява резултатът от душевните преживявания на действащите персонажи. Това е драматическо изкуство, което иска само и единствено да онаглежи външно вътрешното. И при Шекспир може да предугаждаме душевните преживявания на действащите персонажи. Наред с него му се явявал образът на симфониста Бетовен. В симфонията Вагнер съзирал пресъздаването на това, което живее в душата, в цялата чувствена скала между страданието и блаженството. В симфонията се изживява душевното чувство, но то не става действие, не навлиза в пространството. Веднъж това вътрешно преживяване в музиката на Бетовен му се струвало, че иска да се прояви с цялата си мощ, в края на девета симфония. Тук Вагнер иска да се включи. Той иска в известен смисъл да продължи Бетовен. Той желае да осъществи синтез, съгласие между Шекспир и Бетовен. Нещо от онази пракултура на човечеството живяло във Вагнер. Това, което живяло в него като импулс, трябвало да се яви за Ницше като реализация на неговите най-важни блянове.

Едно друго отношение свързвало Ницше с Шопенхауер. Той четял пламенно Шопенхауер. Както при всяка школа и той имал своите възражения срещу Шопенхауер. Толкова по-живо било в него чувството да иска да се обръща с „баща“ към него. Той имал дълбока връзка с него. Шопенхауер не го обременявал толкова, колкото Рихард Вагнер. Той чувства пречистващото, облагородяващото влияние на Шопенхауер. Така виждаме възникването на неговото произведение „Шопенхауер като възпитател“⁶⁴. Всичко това произлизало от чувството, че може да го назове „баща“. Така че не може да си представим образ, който е могъл да прокара една по-жива връзка между живите

⁶⁴ Като трета част от „Несвоевременни размишления“ 1874.

и мъртвите.

Обаче у Ницше се оформило нещо като проблем, по отношение на който Шопенхауер не могъл да го просветли. Проблемът за връзките между културите все повече му се на-трапвал. Той интуитивно схващал първоначалното състояние на човечеството, в което отделни велики духове, посветените, наставлявали и напътствали хората в мистериите. Така той достигал до понятието за „свръхчовека“, който, както смятал, трябвало да произлезе необходимо от историята на естествено-ното развитие. Това е неговото понятие за свръхчовека, както показва вече изречението: „Като се издига сама до великия човек, природата осъществява своята най-висша цел, великата личност.“⁶⁵ Така се организират за него природата и човекът. И сега всичко, което той преживява, става всичко друго, освен теория. Всичко става лично душевно преживяване. Всичко става нещо, където неговата болка, неговата радост, неговата жажда за дела се разпалват. Това, което той казва, е по-малко важно от това, че за нас казаното указва на това, което гори в сърцето му. И като отзвук от това, което той преживява така в душата си, произлиза първото му значително произведение: „Раждането на трагедията“⁶⁶. Там той направо попада на това, как от древната елинска култура, от състоянието на обединените изкуства се е развила гръцката култура. И може да се каже: тук прозвучава нещо от дълбоката истина. Той не знае нищо за онази първоначална култура, която се познава чрез духовната наука. Той само я предугажда. Той смята, че първите наченки на изкуството са се изживявали в гротескни, в парадоксални форми; хората са се представяли в диви, гротескни фигури. И той представя това така, като че ли се е случвало в инстинктивно състояние, докато това изкуство на мистериите все пак е било най-висш израз на духовното. Относно това, как си представял човека в

⁶⁵ „Тъй рече Заратустра“, 4. част, глава „За възвишения човек“.

⁶⁶ „Раждането на трагедията от духа на музиката“, 1-во. изд. 1872 г. Третото издание с предпечатаното „Опит за самокритика“ излязло през 1886 г. под заглавието „Раждането на трагедията. Или: елинизм и песимизъм“.

мистериите, на Ницше му се струвало, че човекът превърнал самия себе си в художествено произведение, като че ли той подражавал в танца на ритъма на звездите, на космическите събития, като че ли искал да изрази световния закон. Ницше обаче смятал всичко това за инстинктивно чувство. Той не знаел, че световните закони били дадени от посветените в мистериите на хората в най-чистите и най-благородни символични форми. Ето защо всичко това има при Ницше онзи стихийен израз. Но това е предчувствие за фактическото.

Но как Ницше гледа на по-късната трагедия? Той смятал, че всичко това било израз и плод на по-късно време; тогава човекът бил вече отпаднал от връзката си с божеството; тогава той не подражавал повече в танца си на законосъобразностите на света; той подражавал на това само в образ. Той виждал в нея проявен образ на първоначалното, но не и самото това първоначално. Така вече при Софокъл имаме пред себе си едно аполоново изкуство, което изразявало първоначалното в спокоен образ. [Пропуск в записките.] И чрез Рихард Вагнер Ницше се върнал към древния дионисиев елемент. Виждате как заключителният акорд на неговото произведение „Раждането на трагедията“ е смес от копнеж, предчувствие и хаос.

Сега обаче външната действителност все повече и повече се изправяла срещу него. Той познал това, което модерната култура поставяла на мястото на древната. Той познал сега това, което не могъл да познае през първата половина от живота си, това, което произвел модерният материализъм. Той познал сега по свой начин нещо от настроението, което описах, а именно, че много от най-благородните духове намерили задоволство в материализма. Сега изчезнали от неговия поглед всички идеали. Като че ли били „поставени върху ледена повърхност“ всички тези стари идеали, така се изрази той веднъж⁶⁷. Сега те му се

⁶⁷ Дословно: „Но тук заблудите една след друга се поставят върху ледена повърхност – така идеалът не бива опровергаван – той просто се вледенява“. От „Есе homo/ Човешко твърде човешко“ (1), 1888. Цитатът е според превода на Георги Кайтазов от 1908 г.

явявали като закономерно зло, като възникнали от човешката слабост. Възникнало съчинението: „Човешко, твърде човешко“⁶⁸.

Сега идва вторият период от живота му. Той преживял материалистическия мироглед така, че трябвало, по свой маниер, да потопи сърцето си в него. Съдбата му била такава, че той трябва да заключи в душата си всичко, върху което искал да мисли. И тъкмо от този мироглед, от дарвинизма, му се разкрива нещо като изкупление, което отново го извело от материализма. Той гледал на еволюцията на човечеството по дарвинистки. Той си казал: човекът е еволюирал от животинското царство. Но той си вадил изводи от този възглед. Той е трябвало да си вадя изводи, защото е искал да вижда ясно с оглед на материализма. Понеже той е трябвало да живее с него. Така той стигнал до заключението: като наблюдавам животинските форми, в тях виждам остатъка от по-ранна култура. Като наблюдавам човека, трябва да кажа, че той съдържа като възможност бъдещото състояние на съвършенство. Мога да нарека маймуната мост между човека и животното. Следователно какво е човекът? Мост между животното и свръхчовека. Така свръхчовекът дремел в човека. Ницше чувствал, трябвало да почувства, какво означава да живееш така, че да се появи това, което може да стане. Това било лирическото настроение на неговия „Заратустра“, в песента за свръхчовека⁶⁹, в песента, която описва бъдещето. Чувство го свързвало с тази мисъл, чувство било това, което го изпълвало.

И сега виждаме как с тази се свързва една друга мисъл. Всички лирически настроения прозвучават в „Заратустра“. Ницше обаче нямал такива основания, каквито ние имаме в теософията. Това не съществувало за него. В неговото полезрение не се появила мисълта за реинкарнацията, мисълта, че „свръхчовекът“ живее в човека като по-висш божествен аз в човешкото тяло. Ние виждаме да се връща „свръхчовекът“, така че виждаме с утеха възходящата линия на развитието, а

⁶⁸ 1-во. изд. 1878 г.

⁶⁹ Вижте „Тъй рече Заратустра“, Предислов на Заратустра 3 и 4.

не повторението на същото. Ницше не е знаел нищо за това. Все пак има загадъчна връзка между това, което той е казал, и нашия духовнонаучен възглед. С мисълта за свръхчовека сега за Ницше се свързала една друга, мисълта за вечното възвръщане на едно и също⁷⁰. Мисълта се оказала забележителна и тя получила за него такова значение, че всички неща съществували вече безброй пъти. Мисълта била истинска, оригинална мисъл на Ницше. Както вие всички мислите и чувствате, така сте мислили и чувствали безброй пъти, и така ще мислите и чувствате безброй пъти. Тази мисъл се съчетала с тази за свръхчовека. Той е трябвало да се вживее и в двете мисли.

Сега помислете за организма на Ницше, помислете за разхлабването на етерното тяло, което във всеки момент било готово да се отдели от физическото тяло. Представете си човека, който взима ужасно сериозно това, което развива в мислите си, и си представете настроението: какъвто съм, каквото чувствам, аз ще бъда винаги и винаги ще чувствам. – И сега вземете под внимание, как той усещал разхлабването на етерното си тяло. Той го усещал така, че сто дни в годината изпитвал най-ужасно главоболие. Тогава може да разберете как е оживявало това в душата му: безброй пъти е било това, безброй пъти ще се връща. – Тук усещаме, от една страна, утехата при мисълта за свръхчовека, от друга страна, безутешността при мисълта за вечното завръщане на едно и също. И ние разбираме подобни настроения като това: „Блазе на онзи, който още има родина!“⁷¹ Чувстваме много от това, което е свързано с усещането за родина. В характерната същност на Фридрих Ницше чувстваме нещо, което е свързано със съдбата на светогледа на 19. век. Той е трябвало да почувства безотечествеността. Това е свидетелство за това, как в една дълбоко чувствителна душа живее светогледът на нейното време, и как в нея оживява копнежът

⁷⁰ Вижте „Тъй рече Заратустра“, III. част Оздравяващият (2).

⁷¹ Цитат от стихотворението „Скитаща милост“ 1. Самотен (1884). Според превода на Христо Маринов на същото стихотворение: „щастлив ще бъде който има дом“, в: „Немски поети“, София 2015, стр. 133.

по духовна родина.

Така виждаме как едва чрез теософията става възможно да се стигне до синтез на мъдрост, изкуство и религия, които трябва да се обединят отново в голяма култура посредством духовната наука. Представете си мисълта за вечното възвръщане на едно и също развита по-нататък, така че да означава реинкарнация, едва чрез което тази мисъл получава своето истинско съдържание, и вие ще се изпълните с надежда, че въпросното обединение на мъдрост, изкуство и религия ще възникне отново. Това не е връщането на едно и също, а едно постоянно усъвършенстване.

Може да кажем, че в живота на Ницше се появява големият въпрос, въпросът: как е възможно за една действително дълбока душа да живее според материалистически светоглед? В душата на Ницше имаме пред себе си една душа, която не е била способна да намери отговори на тревожните въпроси на нашата култура. На нея ѝ липсваше това, което ние намираме чрез антропософския светоглед. И нека си представим друга душа, която има възможността да намери тези отговори чрез антропософията, която дава отговори на въпросите, които трябва да почувстват най-дълбоките души. Ницше постави въпросите, но той не можа да им даде отговор. Копнеж го изпълваше, копнежът го унищожи. Той е доказателство, че на големите въпроси, които духът трябва да поставя, трябва да бъде отговорено чрез антропософията. Викът на Ницше търси лек за копнежа. А лекът се крие в антропософията. Копнежът беше силата на душата на Ницше, която остана толкова жизнена, че тя съхрани външното на тази личност като отливка на вътрешната жизненост. Сякаш душата искаше отвъд духовната смърт да остане в тялото, за да долови нещо от отговорите, до които Ницше не можа да достигне, за които той жадуваше и които накрая го разрушиха. По душата на Ницше може да почувстваме необходимостта от антропософията. Нека си го представим като великия питащ, който поставя човешките въпроси, отговарянето на които обущава необходимостта от една антропософска духовна наука.

За мисията на Савонарола

БЕРЛИН, 27 октомври 1908 г.

Може би думата „мисия“ на Савонарола не е избрана съвсем подходящо за предмета на разглеждането на това своеобразно явление от края на 15. век. И може би дори с личността на Савонарола е свързано нещо друго, което ни подсказва, че е много по-важно за нас, отколкото това да дефинираме нейната мисия. Това друго би било, че тъкмо членовете на нашия антропософски мироглед и на нашето световно движение се запознават със същността на Савонарола, защото в нейната дейност и характерна същност може да се научат много неща. В такава фигура като Савонарола можем да видим в зората на новото време, до какъв момент е достигнало развитието на християнството към края на 15. и началото на 16. век. И ние можем тъкмо да видим какъв вид дейност не дава резултат. Можем да видим какъв вид дейност трябва да се прилага към човешкото развитие.

Би могло да се окаже също необходимо да покажем как определени едностранчиви течения направо не са подходящи за укрепването и въвеждането на християнството. Наистина не надълго, но с няколко точни щрихи бихме искали да онагледим дейността на Савонарола. До фигурата на Савонарола ще бъде поставена една друга, фигурата на онзи друг, напълно различен монах доминиканец, на онзи монах, който изрисува манастира, от който звучаха сериозните речи на Савонарола, с прекрасни, нежни картини: *Fra Angelico da Fiesole*. Тя е там в зората на новото време, сякаш за да покаже, че християнството тогава се е изразявало в две форми. Човек е можел да носи в себе си целия прекрасен възглед за християнските образи и събития, както живеят в сърцата на хората. Можел е по непретенциозен начин, без да се грижи за това, което се случва навън, без да се грижи за това, какво прави църквата, какво вършат папите, да

изобразява какво са преживявали хората в себе си като християнство. И това е доказателство за това, какво е могло да стане християнството в една душа по това време. Това е единият начин, а другият начин е – и това е начинът на Савонарола – да го изживяваш в тогавашното време. Ако бяхте човек като Савонарола, бихте могли с известна сигурност, със силна воля, с известна разсъдъчна яснота да правите онова, което е правил той: в относителна младост да имате вярата, че в рамките на такъв орден, където трябва да се изпълняват истинските правила на ордена, може да се води действителен живот в християнството. Ако човек имал още това, което имал Савонарола, най-дълбоко морално убеждение, той насочвал своя поглед също навън към това, което се случвало в света. Християнството е можело да бъде сравнено с това, което се случвало в Рим, с действителния светски живот на папата, на кардиналите, или как то се изживявало в прекрасните творения на Микеланджело! Можело да се наблюдава как се четели месите в най-строгия култ във всички католически църкви, как хората имали чувството, че не биха могли да живеят без този култ. Но можело също да се види, че онези, които били под расо, омофор и филон, в своя граждански живот били привърженици на един либерализъм, в сравнение с който днешният изглежда като детска игра. Онова, което днес се желае в някаква степен и което се цели като тенденция, е можело да бъде видно реализирано чак до най-високите стъпала на олтара.

И тогава е можело с горещата вяра във висшите светове да се свърже абсолютно демократичната цел: господството на Бога, а не на човешки господар! – Това бил сърдечният порив на Савонарола. Можело е да се възхищават на медичите заради всичко, което са направили в Италия, заради всичко, което са донесли на Италия, но можело е също, както е сторил Савонарола, да разглеждат великия медичи, Лоренцо ди Медичи, като тиранин.

Можело е да бъдеш Лоренцо ди Медичи и същевременно да оставиш да проповядва такъв свадлив доминиканец каквото

си иска. Лоренцо ди Медичи бил благородно мислещ човек. Той можел да схване различни неща, понеже трябвало да разглежда нещата от две страни. Той привлякъл Савонарола във Флоренция, а на Савонарола от самото начало било неприятно да го смята за свой меценат. И когато Савонарола станал приор на манастира, той дори не се подчинил да направи обичайната благодарствена визита на Лоренцо. И когато му обърнали внимание на тези обстоятелства и че Лоренцо все пак го е повикал във Флоренция, той отговорил: смятате ли, че Лоренцо Медичи е бил този, който е повикал Савонарола във Флоренция? Не, Бог е бил този, който призова Савонарола във Флоренция в този манастир!

Лоренцо обаче като знатен човек субсидирал малко манастира, и можело да се очаква, че заради дареното на манастира, Савонарола щял да се смири малко. Но той раздал всички тези дарове и обяснил, че доминиканците са тук, за да спазват обета за бедност, а не да събират богатства.

Кои били всъщност враговете на Савонарола? Всички онези, които задавали конфигурацията, господството на физически план. Нищо не смущавало Савонарола. Той действал без колебание. Твърдял: *има* християнство. В същинската си форма то е неизвестно на хората. Църквата го е изопачила. Тя трябва да изчезне и нейното място трябва да заемат нови форми, в които ще се показва как истинският християнски дух ще може да оформи външната действителност. – Той проповядвал отново и отново тези положения. Отначало той проповядвал с големи усилия, тъй като с мъка изкарвал думите от гърлото си. Но той станал оратор, чиито последователи ставали все повече и повече, чийто ораторски талант се увеличавал непрекъснато.

Управляващите власти първоначално били либерални; те не искали да предприемат нищо срещу него. Било разпоредено един августински монах да държи реч, чрез която трябвало да бъде пометена силата на Савонарола. И един ден един августински монах говорил на тема: „Не подобава да знаем деня и часа, когато божественият творец се намесва в света!“ С пла-

менни думи августинският монах изразил това и бихме казали, ако познаваме теченията, които залели християнския живот: цялото изповедание на доминиканството било насочено срещу августинизма. – И Савонарола се подготвил за двубоя и говорил по същата тема: „Подобава да знаем, че нещата не са такива, каквито трябва да бъдат. Подобава да ги променяме и затова да знаем, кога ще настъпят денят и часът!“ Флорентинското население го приветствало, както приветствало и августинския монах. Открили, че е опасен не само във Флоренция, но и в Рим и в цяла Италия. След ужасни изтезания и подправени донесения той бил осъден на смърт чрез изгаряне.

Такъв бил Савонарола, който живял по същото време, когато другият доминикански монах изобразявал едно християнство, от което, разбира се, съществувало само малко във физическия свят. И ако си припомним думите, които един забележителен човек изказа, какво общо има това със Савонарола: *Якоб Буркхардт*⁷², прочутият историограф на ренесанса, бил на мнение, че тогава развитието на живота в Италия било стигнало толкова далеч, че предстояло непосредствено да бъде секуларизирана църквата, т.е. да бъде превърната църквата в светска организация, то виждаме, че Савонарола представлявал вечната съвест на християнството.

На какво се дължало това, че Савонарола, който се застъпил с такава жар за християнството, останал все пак без въздействие? Понеже той е историческа фигура. Причината била следната: че в това зазоряване на новото време и здрачаване на църквата, когато Савонарола представлявал съвестта на християнството, е трябвало да се приведе нещо срещу *външните* институции на християнството. Това е доказателство, че дори от такава фигура като Савонарола християнството не е трябвало да бъде възстановявано. Тези, които се домогват до духовната наука, би трябвало да научат от това, че за целта е било необходимо и още нещо друго, нещо обективно, нещо,

⁷² „Културата на ренесанса в Италия“, 1860.

което прави възможно да се изчерпат дълбоките извори на *езотеричното* християнство. Такъв инструмент може да бъде само антропософията. Фигурата на Савонарола е като далечен, светец в бъдещето сигнал, как трябва да преподават антропософите, а именно не със средствата, с които тогава са вярвали, че може да се възвърне християнството, а със средствата на антропософската духовна наука. Като антропософи може да научим много от тази фигура.

От една глава на окултната история – ришите

ЩУТГАРТ, 13 декември 1908 г.

В различните си превъплъщения хората преживяват винаги различни отношения. При всяка инкарнация те намират други отношения и техните собствени отношения се формират съответно всеки път между раждането и смъртта. Сега може да се повдигне въпросът дали преживяванията между смъртта и новото раждане са винаги едни и същи, след като преживяванията във физическото са толкова различни? С други думи: животът в Девакана винаги ли е бил един и същ по всяко време на физическото развитие? Че и за живота в отвъдното има история, трябва да покажат следните обяснения.

Да си спомним състоянието на съзнанието на стария атлантец, който още виждал в ясновидско състояние през дена физическите предмети в слаби, мъгляви контури – сравнението с фенер в мъгла – и който през нощта бил другар на боговете; обаче денят и нощта не били толкова строго разделени, колкото днес.

Най-напредналата част от атлантите, следователно онези, които в по-голямата си част вече били загубили ясновидското си съзнание и могли да виждат нещата около себе си физически в по-ясни контури, живяла в областта на днешна Ирландия под властта на едно висше духовно същество: Ману. Те се движели в отделни групи, едната от които под водачеството на Ману, от запад на изток. След това настъпил потопът. След него от центъра в Средна Азия били основани колонии. Първата била основаването на индийската култура.

За древния индиец, който още носил в себе си спомена за времето на Атлантида, където бил другар на боговете, това, което му противостояло в земното, целият околел свят, също

и звездите, било илюзия, Мая. Връзката с духовния свят, по който копнее индиецът, поддържали свещените риши. Те възвестявали съществуването на духовните светове. Изброяват се седем риши; те били ученици на Ману. Те могли да преподават само в определени моменти, когато се намирали в особено състояние. Тогава те били отдадени изцяло на висши духовни същества. Те били единствената утеха, единствената сила на тогавашния индийски свят; те разказвали за чудесата и законите на духовните светове. Когато хората умирали, те преживявали това, което ришите описвали, наистина само до известно ниво на Девакана, защото само посветеният, ришът, преживява изцяло Девакана. Но тогава хората били способни да работят в отвъдния живот.

Посветеният живеел последователно в земното и духовното. Той учел ту живите, ту мъртвите на вечната истина. Хората обаче още не били обикнали физическия план: те разглеждали духовния свят като тяхната истинска родина и свещените риши не е трябвало да им разказват в отвъдното много за отсамното. Хората в отвъдното нямали никакъв интерес към земното.

Във втората следатлантска култура, персийската, където за първи път се появява земеделие, хората вече пообикнали физическия план. В същата степен се помрачило съзнанието в отвъдното. Деваканът ставал все по-мрачен. Хората трябвало да обикнат все повече земното. Затова трябвало учениците на Заратустра с по-въздействащ език да насочват вниманието към духовния свят; но в отвъдния свят те не могли да разкажат нищо за отсамното.

Третата култура, египетската, показва още по-голяма любов към физическия план. По звездите се изучавали законите на духовното. Хората все повече се опитвали да наложат отпечатък на своя дух върху нещата. Но колкото по-изкусни ставали хората в земното, толкова по-непохватни ставали те в отвъдното с оглед на духовното сътрудничество.

Апогей в овладяването на земния план е гръко-латинската култура. Там се състояло бракосъчетанието на духовното с фи-

зическото. Гръцкият храм е израз на духовните закони. Гърците обичали живота. Това означава гръцката култура; но тя означава и нещо друго. Когато днес ясновидец гледа гръцки храм, например този в Пестум, той изпитва при неговото разглеждане нещо особено: чувства прекрасните хармонии, в които се изразява духовният живот. Пренесе ли се ясновидецът от това физическо наблюдение в духовния свят, в момента на прекрасното усещане на хармониите на това художествено произведение, то не остава нищо, съвсем нищо, именно защото гръцкият храм е толкова съвършен израз на духовния свят. Гръцката душа преживява това в смъртта; тя е копняла по чистите хармонични изрази и образувания на физическия план. Римлянинът, който на върха на своето аз-съзнание се чувствал силен в живота, бил като парализиран, когато встъпвал в отвъдното. „По-добре просяк в този свят, отколкото цар в царството на сенките.“⁷³ – Следователно съзнанието за отвъдния свят тогава било избледняло. Ако прекрасните неща от този свят в царството на сенките биха се разказвали, то от това тези същества биха станали само още по-нещастни. Хората могли да узнаят повече за духовното в този живот, отколкото в отвъдното, в царството на сенките.

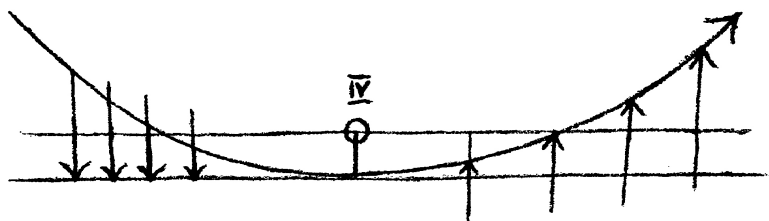
Тази четвърта култура била времето, когато чрез появата на Христос бил даден импулсът нагоре. Значението на събитието на Голгота описахме през август⁷⁴; днес искаме да направим това за отвъдното. – В момента именно, когато на кръста настъпва физическата смърт, в света на сенките се случва нещо: Христос се явил на тях. За първи път там можело да бъде съобщено нещо, което било от значение за отвъдното, а именно, че животът в духа може да победи смъртта. Мълниеносно бил облян със светлина станалият като сянка живот в отвъдния свят. Случило се най-могъщото събитие за отвъдното: тук в отсамното има нещо, което е от значение и за отвъдното.

Това, което сега – в противоположност на първите четири

⁷³ Вижте бележката 31 на стр. 134.

⁷⁴ Вижте „Свят, Земя и човек“, цикъл от единадесет лекции, изнесени в Щутгарт от 4 до 16 август 1908 г., Събр. съч. № 105.

култури – преживява човекът, например в Евангелието според Йоан, не е заличено, когато той встъпи в духовното. От сега нататък човекът взима със себе си отвъд всичко, което е почувствал и придобил духовно на физически план. Колкото повече се задълбочаваме в дълбоките окултни истини на Библията, толкова повече пренасяме в отвъдното. Преди четвъртата култура отвъдното е проблясвало с бавно отслабваща светлина в отсamtното. Сега е обратното: в отвъдното сега е налице възходящо

развитие, то става все по-светло.

Духовните сили, които днес се употребяват за изобретения и открития, които служат само за създаването на външни средства за културата. Иначе е било по-рано: тогава тези сили служили за изследване на духовния свят и неговите закони. Днес духът служи като роб на материалните потребности. Целият интелект, който се е влял в парните двигатели и други изобретения, се явява спирачка за духовния свят – пасивен баланс!

Противоположен е случаят при антропософската дейност. Това, което там се придобива, служи за осветляване на отвъдния свят.

Христос се появи в четвъртата културна епоха, оттам и гръцкото име Христос. Обаче за да не се окажат хората неподготвени за появата на Христос, се явиха Мойсей и пророците. Възвестяването на Аз-Бога, на Яхве, беше необходимо, за да има той нещо като цел, към която да се придържа. Събитието на Голгота можеше да бъде разбрано само чрез възвестяването на безобразния Бог. Но затова утре.⁷⁵

⁷⁵ Вижте лекцията от 14. декември 1908 г. в този том.

Окултна история I

НЮРНБЕРГ, 16 декември 1908 г.

Днес ще разгледаме една глава от областта на теософията, която, от една страна, ще прибави много неща към това, което можахме да обсъдим тук при нашия последен курс⁷⁶, но която в известно отношение се явява напълно самостоятелно. В смисъла, който беше охарактеризиран вече веднъж тук, днес ще обсъдим отново нещо, което се отнася за по-напредналите, не в смисъл, че човек трябва да бъде напреднал според разсъдъка и знанието, колкото напреднал с оглед на онези чувства, от които се нуждае, за да възприеме по-висшите истини, които твърде често се явяват на материалистическия ум като парадоксални, като странни, като фантастични, за да ги възприеме не в смисъл, както се възприемат всекидневните събития, а като нещо не само възможно, но и действително.

Днес желаем да представим пред душата си една глава от окултната история. Какво е история във външен смисъл, във физически смисъл, всеки от нас знае. Всеки знае, че историята излага последователните факти на външния физически свят, доколкото човекът може да ги проследи, или с помощта на документи, предания или също – в духовнонаучното поле ние се връщаме в тази външна история още по-назад – съобразно с духовни документи, които са на наше разположение, назад чак до големия атлантски потоп. Наблюдаваме последователните културни епохи след това събитие, връщаме се и зад този голям потоп, който се е съхранил като предание в легендите на различните народи, връщаме се дори много, много назад във времето. Всичко това обаче е наистина история, изследвана с окултни средства, но по някакъв начин е все пак външна, физическа или

⁷⁶ „Откровението на Йоан“, цикъл от дванадесет лекции, изнесени в Нюрнберг от 17 до 30 юни 1908 г. Събр. съч. № 104.

повече или по-малко история на физическите факти. Има обаче и окултна история, и до каква степен може да има такава, ще ви стане ясно, ако си зададете следния въпрос: всичките ваши души са живели, преди да се настанят в тези тела на сегашните наши култури, без оглед на всичко по-ранно, в древноиндийски, древноперсийски, египетско-халдейски, гръко-римски тела и така нататък. Когато тези души чрез ражданията са се внедрили във външния физически план, тогава те са наблюдавали това, което може да се преживее именно на физически план. Тези души съзерцавали произведенията на древноиндийската култура, наблюдавали гигантските пирамиди на египтяните, гръцките храмове и така нататък. От това всички ние можем да си съставим представа, колко прогресивни са събитията, които човек преживява именно в хода на историята на външен физически план в живота между раждането и смъртта. Сега може да се повдигне въпросът: какво става, когато душата прекрачва през портата на смъртта и животът преминава в състояние, простиращо се между смъртта и едно ново раждане? – Тези души, които са изпълтени сега, със смъртта са влезли в древна Индия, в древна Персия и така нататък. Случвало ли се е там между смъртта и едно ново раждане винаги едно и също? Може би в отвъдната страна на живота, който преживяваме между смъртта и едно ново раждане, има също така нещо като история? Преживявали ли са нещо различно душите, когато са отивали през портата на смъртта в древна Индия или древна Персия и така нататък, и преживяват ли нещо различно днес в нашия настоящ цикъл? Случвали се там отвъд нещо като последователно развитие?

Днес ще обсъдим това, което се случва между смъртта и едно ново раждане, като преживяване от периода Камалок, времето на Девакана до ново възплъщение, с право така, както го обсъждаме обикновено. При това някой и друг антропософ може да има съзнанието, че това е еднакво за всички времена. Обаче би било погрешно да мислим така. Понеже както душата, когато прекрачва портата на раждането, преживява различни

неща в последователни моменти, точно така и преживяванията между смъртта и едно ново раждане подлежат на история. Ние ще обсъдим тези събития с право така, както ги обсъждаме, защото те така се случват. Но също и там има история, също и там фактите не са едни и същи във всички времена, и ние желаем да разгледаме нещо от това, което се явява като история в другата страна на съществуването, което по същество се явява там като история в следатлантската епоха. Затова е добре, ако хвърлим поглед върху нещо познато, върху древното атлантско време.

Знаете, че в това атлантско време животът е бил по-различен, отколкото по-късно. Когато душата на древния атлантец излизала през нощта от физическото и етерното тяло, и се възнасяла в духовните светове, тогава не се разнасяли мрак и тъмнина, както днес, но в нощното съзнание душата била до известна степен в божествено-духовните светове; духовно-божествените същества били нейни другари. Тази смяна между деня и нощта била още напълно различна в древното атлантско време. Когато атлантецът се събуждал рано, т.е., когато отново се спускал със своето астрално тяло и аза във физическото и етерното тяло, тогава, в древните времена на Атлантида, той виждал и външните предмети не с ясни очертания като днес, но замъглено, така както, когато излизаме вечер при гъста ноемврийска мъгла, не виждаме уличните фенери с ясна и ярка светлина, но с известна аура. Толкова неясно виждал всичко атлантският прачовек на физически план. Постепенно предметите получавали своите ясни контури в дневното съзнание. Когато вечер той излизал със своето астрално тяло и аза от физическото и етерното тяло, той не изпадал в свят на безсъзнателност; той имал смътни, но напълно живи представи за божествено-духовните същества. И това, което се е съхранило като имена на богове и представи за тях, да речем, като Вотан, Тор, Балдур, Зевс, Аполон, това не са чисто въображаеми творения, а същества, с които самият човек е имал жив контакт в древното атлантско време.

Настъпил големият потоп. Най-напредналата част от атлантите тръгнала от запад на изток, заселила европейските

страни; тя поела към Азия и основала в Централна Азия голямата културна колония на Ману, водачът на тази тогава толкова високо развита, напреднала група атлантци, която от Централна Азия извикала в живот различните културни епохи. Трябва да си представим, че в Азия и Африка чрез по-ранни и по-късни преселения и чрез други хора, наследници на по-ранни култури, страните били заселвани, и тъкмо тези колонии се движели в различни посоки, за да разпространяват нови културни течения. Първата колония тръгнала от Средна Азия към Индия. Ману, който поради известни причини живял в уединение, изпратил своите първи ученици в Индия. Първите ученици на Ману станали учители и водачи на първия следатлантски културен народ, на древния индийски народ. Тогава възникнала първата култура под влиянието на първите следатлантски учители, древните свещени риши. Вече знаем какво основно настроение е имала тази култура. Учениците на ришите имали един вид спомен за древните времена, какви са били оттатък в Атлантида, как те самите са били другари и съвременници на боговете. Там се намирала същинската родина, в духовния свят. Сега сме пренесени във физическия свят. Затова в Индия намираме онзи голям копнеж по духовната прародина на човечеството. Хората се чувствали чужди във физическия свят. Илюзия, Мая, чист външен израз на същински духовното бил за тях този свят. Оттам копнежът по духовното, оттам възприемането на физическия свят като илюзия, измама, Мая. Те още не обичали физическия свят, те копнеели по духовния свят. Те наблюдавали звездите, реките, планините, но това още не ги интересувало. Това, което се случвало между раждането и смъртта, било илюзия, Мая. Те знаели, че между смъртта и едно ново раждане живеели в духовната родина. Това било основното настроение на атлантите. Но те продължили да получават известия и съобщения от духовните светове чрез свещените риши, учениците на великия Ману. И ще е добре, ако си съставим определени представи за характера на тези велики индийски учители. Онзи, който може да получи представа за духовните процеси, протичащи тогава в северната

част на Индия между ришите и техните ученици, ще бъде проникнат, така да се каже, от чувство на най-дълбоко, свещено страхопочитание, когато наблюдава тази първа отправна точка на следатлантското човечество. Едва ли е възможно днес в наше време, след като хората са се установили до такава степен на физически план и са преминали към един толкова материалистичен начин на мислене, да си състави някой правилна представа – ако не се стреми да усвои все повече и повече тази представа чрез духовната наука – за вида знание, който Ману е донесъл със себе си от древното атлантско време, когато се е придвижил от запад на изток. Понеже дори и да беше поставена пред хората книгата с дванадесетте глави, в която Ману е запазил първоначалната традиция на Земята, в която е било записано това, което е могло да бъде възвестено от законите в древни времена, когато хората са били в лоното на боговете, дори и да можеха да я получат пред себе си хората, те нищо не биха разбрали от тази книга. Все пак тя съдържа указанията, които Ману дал на своите най-доверени ученици, и чрез нея седемте свещени риши могли да се подготвят за своето призвание.

Ако искаме да си съставим представа за свещените риши, то това може да стане по следния начин: този, който би могъл да ги види в живота, би видял в тях обикновени хора. Голяма част от своя живот те били такива обикновени хора.

Но тогава настъпили времена за тези риши, в които те били нещо съвсем различно от обикновени хора. Те не били също учени в съвременния смисъл; по това време те били говорители и инструменти на по-висши духовни същества. По-висшите духовни същества одушевявали ришите в онези древни времена и когато ришите говорили, те не говорили това, което те знаели, а говорил духът, който бил влязъл в тях. Същността на един по-висш дух прониквал свещените риши чак до физическото тяло, и това били седемте планетарни духове, които сами се свързали с първата следатлантска човешка култура, седемте духове на нашия планетен свят. Те говорили, като си служили с устата на ришите, които били само инструмент за седемте

планетарни регента на нашия космос, и произнасяли големи, многозначителни заклинания, които имали магическо влияние, които не били само думи на учение, а повели за това, което хората тогава трябвало правят, били съобщения от космоса; тях изричали седемте свещени риши.

Това, което се съдържа по-късно във ведическата литература, е само слаб отзвук от великото и могъщото, което се стичало тогава от самия космос към човечеството чрез инструмента на свещените риши като първата манифестация на следатлантски божественото. Но само в определени моменти ришите били вдъхновявани от планетарните духове. Затова те могли да съобщават на хората велики и могъщи неща. Много по-велики и по-могъщи неща са били изречени от тях на хората, когато са били между раждането и смъртта в този първи следатлантски период, отколкото в отвъдния свят; понеже всички тайни, които били вече недостъпни на хората от физическия свят, ришите могли да възвестяват.

При посветените нещата стоят така, че могат да общуват не само в този отсамен свят, могат да бъдат учители не само тук, но те могат и в редуващи се състояния на съзнанието да преминават – дори и когато са във физическото тяло – в духовния свят и да стават учители в състоянието между смъртта и едно ново раждане. Великите учители преподавали и тук и там; те преподавали и по-нататък между смъртта и новото раждане. Ришите били учители на хората и в отвъдното. Там те могли наистина да възвестяват същите велики духовни истини, за които могли да говорят и тук във физическия свят, но на мъртвите те не могли да кажат нищо особено ценно за другата страна на съществуването, за физическия свят. В последния не се случвало нищо, което е могло да има стойност за живота след смъртта. Този живот между смъртта и новото раждане жадувал древният индиец. Той се радвал, че ще може да навлезе в този живот и нямал никакво влечение към физическия живот. И така този живот на древния индиец, когато той преминавал през отвъдното, се представял така, че той там бил не само

знаещ до известна степен, не само виждал до определено ниво събитията, които се случвали, но той можел дори да работи усърдно там, защото в другия свят човекът трябва да прави нещо. Душите на древните индийци били много по-изкусни в работата си там, отколкото тук. Сечивата на физическия свят по онова време били прости и примитивни. Хората не били още изкусни на физически план, но отвъд те притежавали голямо умение. То им било запазено от едно по-ранно време. Хората развили един много по-енергичен живот между смъртта и едно ново раждане, отколкото тук във физическия свят. Хората отвъд били по-дейни, по-жизнени. Духовният свят ги удовлетворявал дълбоко; всичко било светло и ясно след смъртта.

След това световната история продължила напред. Започнала предперсийската култура. На физически план човекът се придвижил малко напред дотолкова, доколкото той сега започнал да обича физическия план. Той желае вече да извършва работа и на физически план и чувства, че трябва да употреби духовните си сили, за да обработва земята. Персите обикнали малко повече вдъхновената от Ману култура. Заратустра станал сега великият учител. Каквото било натрупано като учения от вдъхновенията на ришите, преминало сега във втората културна степен чрез Заратустра. Той бил велик учител и трябвало да си постави като задача да създаде противодействие на това, което се получавало от само себе си. Хората трябвало да обикнат все повече физическия план, физическата земя, трябвало повече да я осъзнаят, да открият културни средства, да се вживеят във физическия план, който да чувстват не само като илюзия, Мая, но като откровение на божествените сили. Но Заратустра им казал: в материалното живее нещо противоположно на чисто духовното; към материалното е примесена силата на злото. Но ако вие се свържете със служителите на добрия дух, в съюз с тях ще преодолеете това, което е примесено към материалното като зло. – Разбираемо е, че вече е била налице опасността да се загуби първото проблясване на божествените сили, изобщо връзката с духовното. Затова учителите имали особената зада-

ча, наред с разказите за духовния свят, които те разказвали, да насочват вниманието на хората върху това, че в материалното се разкрива духовното, и онези, които се предавали на прекалена вяра в материалното, трябвало да се връщат към вярата в духа, към вярата в това, че Бог се разкрива в материалното.

Това било, което Заратустра трябвало да възвестява. Той си изричал могъщи слова. На днешните езици не е възможно повече да се предадат огнените думи, с които той възвестявал това, което още можел да съзерцава, тъй като бил приемник на учениците на Ману. Той например още виждал в Слънцето не само външното физическо Слънце, но и духовните същества, които живеели в Слънцето, на които физическото Слънце било само телесност, и той нарекъл тези духовни същества Ахура Мазда, голямата слънчева аура, която станала Ахура Мазда или Ормузд. От там произлизало вдъхновението на всички учения, които той трябвало да внушава на втората културна епоха, която вече била изложена на изкушенията на Ариман. Той говорил приблизително така: желая да говоря, слушайте ме сега внимателно, вие, които от близко и далече копнеете за това. Запомнете всичко точно. Понеже Той е открит; лъжливият учител не бива да покварява повече света, той, злият, който възвести с устата си лошата вяра. Желая да говоря за това, което е най-великото в света, което Той ми откри, Той, могъщият. Който не следва думите ми съгласно смисъла, който влагам в тях, той ще изпита нещастие в края на световите. – Че Той, великият дух, който пронизва света, се открива във външното, и че този, който вече е повярвал, че може да изкуши хората, той, който иска да каже: материалното е единственото, – че той не трябва да победи, това се възвестявало в толкова могъщи думи, и Заратустра посочвал вече, че ще дойде един, когато времената се изпълнят, който в човешки образ ще бъде vyplъщението на всички сили, които проникват и тъкат света, които сега само се предизвестяват; той го нарича Саошиант⁷⁷, който ще бъде силата, която живее

⁷⁷ Древноперсийска дума със значение „спасител“.

в Слънцето, която сега може да се види само чрез външната обвивка, той ще се появи в човешки образ. Заратустра предизвестява Христос.

Заратустра имал двама ученици, които той обучавал не за да излязат и да учат персите. Те принадлежали към онези ученици, които се намират винаги при великите посветени, които в уединение се подготвяли за бъдещото си призвание, които първоначално се отказвали да излизат и да учат. Хермес, великият египетски учител, и Мойсей били в едно по-ранно възплъщение тези двама учители.

Такова било това, което се излъчвало във втората следатлантска култура; то трябвало да бъде такова, защото човечеството било напреднало една степен и хората били обикнали малко повече физическия свят. Но чрез това било замъглено до известна степен онова, което можело да се преживее между смъртта и едно ново раждане. Наистина хората все още виждали в духовния свят, но не повече в онази яснота като в атлантската културна епоха. Било по-бледо и по-мрачно, когато душите от персийските тела влизали в Девакана, и хората ставали в Девакана по-неумели за дейностите там в степенята, в която ставали по-умели в обработването на външното. Ако навън имаме една възходяща линия, то в света след смъртта имаме низходяща. И когато посветените странствали в отвъдния свят – това било едно духовно странстване, те оставали свързани с физическото тяло – за да посетят хората, които се намирали между смъртта и едно ново раждане, те могли да кажат много неща относно същественото, което по-рано хората виждали, и което сега, във физическия живот, било помрачено. Те могли да бъдат учители на висшите духовни факти и мъдрости, които постепенно изbledнявали за хората между смъртта и едно ново раждане, но още нищо не могли да съобщават за това, което се случвало във физическия свят. Това още не било от голямо значение за отвъдното. Ако биха разказали, какво са правили там хората, то това нямаше да бъде преживяване за хората в живота между смъртта и едно ново раждане. Оттатък се случвало само това,

което било следствие от духовния свят. На физически план не се случвало събитие, което да си струва да бъде предадено на отвъдния свят.

Настъпила египетската епоха. Хората обикнали още повече физическия план, станали още по-умели и по-влиятелни върху него. Той не бил за тях повече илюзия, Мая. Хората гледали нагоре към звездите, и в съзвездията и движенията на звездите виждали писменост на боговете. Във физическото виждали откровения на божествено-духовните същества. А долу обработвали земята със знанието, което могли да придобият с човешките си сили. Нужно е само да се замислим върху обработката на почвата. Връзката между човешките духовни сили, които човекът донесъл със себе си от духовния във физическия свят, и този физически свят ставала все по-здрава. Сега Хермес в новото си възплъщение станал първият важен учител на Египет. Нека си съставим представа за това, на което той е могъл да учи. Преди всичко ще ни стане ясно, на какво Хермес е могъл да учи неговите египтяни, ако разгледаме образа на Озирис именно от страната, която днес може да бъде от интерес за нас.

В известен смисъл Озирис е централна фигура в Египет, почитан преимуществено сред всички богове. Египетските богове били почитани от миряни, посветени и свещеници под различни имена. Вие познавате легендата за Озирис. Разказва се, че Озирис управлявал хората, че злият му брат Тифон дошъл, чрез измама го сложил в един сандък, изхвърлил го с него в морето, че останала тъгуващата богиня Изида, която издирила и намерила трупа, но не могла да върне повече Озирис в света, че от отвъдното един лъч на Озирис паднал върху Изида и тя родила наследник на Озирис за тази земя, Хорос. Озирис останал в отвъдния свят. И какво било казвано на египтянина? Било му казвано: вижте, Озирис е същество, което се намира близко до хората. Той е едно от последните същества, с които хората били заедно, когато живели съзнателно горе в духовния свят. Хората слезли във физическия свят, за да продължат да се развиват тук, за да могат да се изкачат отново горе, обогатени с преживявани-

ята на физическия свят. Озирис е една от фигурите, които не е трябвало да слизат повече във физическия свят, защото по-рано заемали вече толкова високо положение, че не са имали нужда от това. Те се движили на едно по-високо ниво; те не били създадени, за да пребивават в едно физическо тяло, което е ковчег. С него те могли да влязат само в мимолетен контакт. Озирис може да бъде намерен само когато човекът прекрачи в другия живот. Той е последната фигура, която може още да преживее – така говорил посветеният на египтянина, – ако направите себе си достойни, ако следвате всички предписания. Тогава след смъртта, когато бъдете съдени, ще бъдете отново заедно с Озирис. Той ще образува, така да се каже, вашата същност; вие ще се чувствате като членове на Озирис. – Следователно след смъртта трябвало да бъдат отделени тези, които искали да се съберат с Озирис. Но тъй като това, което хората могли да преживеят след смъртта, било все още смътно, то те, дори когато били обединени с Озирис, могли да преживеят само неясно и смътно онова, което съставлявало тяхното най-висше блаженство – обединението с Озирис. Обаче те знаели сигурно, благодарение на вярата, която жреците могли да им внушат, те знаели и се надявали, че ще бъдат обединени с Озирис, и в тържествените моменти се чувствали отвъд като членове, които принадлежали към душата на Озирис. Постепенно изблиднявало това съзнание за съпринадлежност. Както културата на физически план се издигала все повече, така културата в духовния свят между смъртта и едно ново раждане ставала все по-незначителна. Все по-слабо виждали хората в деваканичния свят. И когато посветените преминавали в отвъдния свят, те все още не могли да разказват нищо от случващото се във физическия свят, което би имало особено значение за отвъдния свят. Което се случвало там, било само следствие от духовния свят. Душите на мъртвите не се интересуваха много от това, което се случвало във физическия свят. Това, което могли да правят тук, било подготовка за съпреживяването на Озирис, но това било само подготовка за онова, което те получават отвъд

в духовните първопричини.

След това настъпила гръко-римската епоха, четвъртата следатлантска културна епоха. Тогава бракът между човешкия дух и външната материя станал още по-здрав и върху този брак между духовните способности на човека и външния физически живот почива великолепието на гръцката култура. Когато стоим пред гръцкия храм в неговите прекрасни форми – дори в неговите по-късни форми, например в храма в Пестум, – виждаме какво е постигнал този човешки дух в овладяването на външната материя. В линиите и разпределението на силите на гръцкия храм е постигнато най-висшето с оглед на архитектурата. Гръцкият храм представлява такова удивително произведение на архитектурата и изкуството затова, защото всичко, което е налице там, е израз на духовното. Затова е толкова въодушевяващо да съзерцаваме хармонията на гръцкия храм. И трябва да се изтъкне нещо своеобразно, което се явява за ясновидското съзнание при разглеждането на един гръцки храм. Да предположим, че ясновидското съзнание стои пред последните отзвучи на един гръцки храм, какъвто е построеният в дорийски стил от Пестум в Южна Италия, и че то би могло още да почувства по-късните въздействия, които гъркът е чувствал на физически план, да предположим, че в едно такова произведение ясновидското съзнание, когато наблюдава в тялото физическата форма, може да преживее цялото настроение, което действително може да се преживее там, тогава ясновидското съзнание би осъзнало следното: когато то се прояви, не си служи с физическите органи и наблюдава духовно, тогава гръцкият храм с цялото негово великолепиe би изчезнал в духовния свят. Това, което е толкова съвършено, велико, могъщо, прекрасно във физическия свят, не може да бъде пренесено отвъд в духовния свят, дори и за днешното ясновидско съзнание. На мястото в пространството, където се е виждал великолепият храм, в духовния свят не съответства нищо! И така било с всички велики произведения на културата в онази възхитителна епоха, гръко-латинската. Да, така е било и в друго отношение. В същия този период от

време в Рим личностното съзнание на човека се изживявало най-силно тук във физическия свят. Римлянинът се чувствал за първи път като личностен земен жител, чувствал, че стои за първи път здраво на тази земя. В същата степен, в която човекът се чувствал толкова здраво на земята, той се чувствал слаб между смъртта и едно ново раждане, слаб, безсилен и неумел за отвъдното. Още повече бил избледнял животът между смъртта и едно ново раждане. Нищо, от това, което се преживявало като толкова прекрасно в отсамното, не можело да бъде пренесено в отвъдното.

И не е легенда това, което се предава от тази гръцка епоха, че един от най-славните герои, който бил посетен от един посветен в подземното царство, в царството на сенките, казал: по-добре да бъде просяк в горния свят, отколкото цар в царството на сенките, – защото човекът между смъртта и едно ново раждане се чувствал като сянка и безцветен и с всичко копнеел по живота между раждането и смъртта, който бил изпълнен с толкова красоти и толкова великолепие. Животът, така да се каже, бил сведен до най-съвършения брак между човешкия дух и външната форма; вместо това животът между смъртта и едно ново раждане бил напълно обезценен.

В това време спадало събитието, което се подготвяло от другия посветен, който бил вече ученик на Заратустра, от Мойсей. Мойсей бил избран да възвестява Бога за първи път във формата, в която тогава можело да се случи това по отношение на Бога, който може да се открие и във физическия свят, който е налице също и във физическия свят. Разбира се, това откровение се осъществявало така, че онова, което още не може да се схване със сетивата, трябвало да стане единственото изображение на Бога, който пронизва света. И когато Мойсей възвестил в началото на своята мисия думите „ехйе ашер ехйе“ – аз съм този, който съм, – тогава това било първото възвестяване на Бога, който от сега нататък не се намира само в отвъдния свят, който преминал в отсамния свят и трябва да се преживява там. Образът на Яхве се възвестявал чрез този

втори Заратустров ученик и чрез него се подготвяло великото явление на Христос, Мистерията на Голгота. Какво означава за физическия план тази Мистерия на Голгота, вие отчасти знаете: фактическо доказателство, че животът в духа побеждава смъртта. Чрез това било постигнато, щото на земята да ходи онова, което възвестявали пророците, което съществувало дори при сътворяването на всички природни царства. С право се нарича тъкмо с едно гръцко име тази прасъщност на света, която е дух на Слънцето; понеже тя можеше и трябваше да се появи в гръцкия период, когато човечеството се нуждаеше от импулс, който да го тласне нагоре. За да си спомняме винаги, че това е трябвало да се случи тогава, същността, която се vyplътила в Исус от Назарет, се назовава с името Христос. Това име е взето от епохата, в която е трябвало да се появи Христос.

В същия момент, в който обвивката „Исус от Назарет“ умряла на Голгота, се случило нещо, което не е само легенда, но и днес още може да се проверява от всеки, който има необходимата подготовка за това по пътя на духовната наука. В същия момент, в който на кръста настъпила смъртта, Христос се явил в другия свят при мъртвите, при онези, които били между смъртта и едно ново раждане, и това изглеждало като удар от мълния в този момент върху онази друга страна на света. Това явяване на Христос действало като светкавица, осветяваща помрачения до сенчесто съществуване живот в отвъдното. За първи път сега можело да бъде възвестено нещо в света след смъртта, което било различно от онова, което по-ранните посветени можели да възвестят, когато преминавали в отвъдния свят. Дори посветеният от елевзинските мистерии можел най-много да възвестява за красотите на физическия свят, които мъртвият не можел да вижда вече, а още повече да събужда копнеж по физическото. Той не би дарил нищо особено на мъртвите, ако би им възвестявал онова, което се е разигравало в телесния свят. Това било обаче първото възвестяване, което Христос могъл да направи при мъртвите по отношение на това, че в света на отсамното, между раждането и смъртта, се е разиграло нещо, което има

значение не само за тукашното, но се продължава и в отвъдния живот. Това, което се е случило отсам във физическия свят, било събитие, което се преживявало и отвъд в духовния свят. И можем да преживеем конкретно това, как то действа отвъд. Ако разглеждаме в отсамния свят най-красивия храм, най-красивото художествено произведение от древногръцката епоха и изпитваме блаженство от това – то избледнява и не е налице вече в отвъдния свят. Но ако се задълбочим в евангелието от Йоан или в Апокалипсиса, които изхождат от Мистерията на Голгота, преживяваме нещо велико тук в отсамния свят. Ние може да преживяваме там удивителни събития, когато се оставим на техните въздействия, когато ясновидското съзнание се остави на тяхното въздействие, и когато след това преживяваме същото в духовния свят, усещанията не избледняват, но се запазват и едва в духовния свят стават прекрасни и разбираеми. Там имаме още по-прекрасно онова, което изхожда от събитието на Голгота.

Това не е така с всичко, което изхожда от него. Може и да се възхищавате толкова много от пирамидите, в отвъдния свят може да се усети само слаб отзвук от това; може да изпитваме блаженство при гледката на един гръцки храм или на една гръцка трагедия, нищо от това не се пренася оттатък в отвъдния свят, нито за посветения, нито за непосветения. Но ако стоите пред една картина на Рафаело, в която са преработени християнските истини: вие вземате със себе си в отвъдния свят най-красивата част от картината, и оттатък ви се откриват неща, които тук още изобщо не може да видите. Оттатък те се превръщат в светлина, която прави още по-светъл духовния свят, и такова е било чрез събитието на Голгота първото осветяване с явление-то на Христос в света на сенките. И ще става все по-светло и по-светло в духовния свят чрез всичко, което е дошло в света чрез християнството.

По този начин културата се спуска от висотата на атлантския свят до гръко-латинската епоха, когато хората са били най-много в декаданс по отношение на преживяването в духовния свят, и когато са се потопили най-дълбоко в материалния

свят. Най-пусто усещали хората от онова време съществуването между смъртта и новото раждане в духовния свят. Сега с появата на Христос в „подземния свят“ бил даден големият светлинен импулс; съществуването между смъртта и едно ново раждане ставало все по-светло и по-светло. Сега всичко върви нагоре; започва възходящата посока в историята на отвъдния живот. Християнството днес е едва в началото.

Все повече и повече ще се потвърждава, че чрез онова, което човек може да преживее тук, той ще става все по-духовен и по-духовен, че това, което той преживява тук във връзка с това събитие на Голгота, той ще взема със себе си в отвъдния свят, че в духовния свят има възходяща посока.

Така че отвъд в света между смъртта и едно ново раждане протича също история и когато разглеждаме тази история на скритата страна на света, виждаме какво безкрайно голямо значение има Мистерията на Голгота. Понеже то има значение не само във физическия свят; то има значение за така наречените три свята, в които човекът живее. Да, съществото, което е свързано с нашата еволюция, което е съдействало в сътворяването на всичко, което е около нас, което живяло в Исус от Назарет, то казало тогава: как ще повярвате на мен⁷⁸, ако не вярвате на Мойсей и пророците, понеже те говореха за мен в древно време, указвайки ясно на това, че Мойсей говорил за него там, където споменава, че божественото същество му се разкрило в думите „Аз съм този, който съм“. – Съществото в Исус от Назарет извършило в нашия свят нещо, което има значение не само за физическия план, но което, като най-разтърсващото събитие, пронизало и трите свята, от физическия до духовния. Толкова могъщо се явява чрез окултната история това събитие на Голгота пред душата ни.

⁷⁸ Лука 16:31.

Окултна история II

НЮРНБЕРГ, 14 февруари 1909 г.

Има известни основание, поради които тъкмо на мен в този момент се пада задачата да говоря в клоновете на нашето теософско общество върху една съвсем определена тема, върху една тема, която трябва да осведоми нашите мили членове относно определени факти, които стоят зад развитието на човечеството, относно определени, познаваеми всъщност само в спиритуалния свят факти, които се отнасят до сложните въпроси на реинкарнацията и световната карма. Съвсем вярно е, че в нашите клонове ученията на теософията се оповестяват най-напред по някакъв начин по-общо. Ние видяхме вече при последната лекция тук, че в началото на нашата работа, така да се каже, трябва да се говори повече в общи линии за процесите между смъртта и едно ново раждане и че след това по определен начин трябва да модифицираме това, което се крие още зад тях като нещо по-загадъчно. Така трябва изобщо да работим. Понеже теософският живот е такъв, че само постепенно ни се позволява да се изкачим в непристъпните светилища на космическото и човешко развитие.

Днес предмет на обсъждане ще бъде това, че ние трябва да чуем нещо по-точно относно тези въпроси, на които се отговаря обикновено само така, че се казва: има реинкарнация, има повторен земен живот; най-съкровената същност на човека преминава от живот на живот. – Това е общо взето правилно, но е неточно, изразено е, така да се каже, в груби линии. По-фините истини опознаваме постепенно, понеже едва постепенно надрастваме основните елементи на духовнонаучните мъдрости; ние се намираме все още при основните елементи. Не бива да храним чувството, че с това, което сме овладели, вече сме излезли отвъд основните елементи. Но то ще се развива по-нататък, ако са налице търпение и енергия.

Днес най-напред ще насочим поглед назад към хода на нашето човешко развитие. Да хвърлим още веднъж поглед назад към древната епоха на атлантското развитие, когато нашите души са били въплътени в атлантски тела. Всички души, които сега са въплътени тук в нашите тела, някога са били въплътени в атлантски тела. Говорихме за вида и начина, по който нашите души са възприемали и познавали тогава; днес желаем да говорим за нещо друго, за това, че още в Атлантида е имало посветени, които съответно превъзхождали много нашите предци в Атлантида с оглед на това, което те имали около себе си в света, които стояли на по-високо ниво на ясновидство и чрез самостоятелно култивиране на душевните си качества могли да се издигнат до високи степени на познание и действие. Тези посветени действали в определени светилища. Можем да назовем тези светилища с име, то обаче е могло да се появи едва по-късно. Понеже то се е използвало при изселниците на древна Атлантида, то обозначава най-добре онези своеобразни средища, които са се намирали някъде по средата между култови средища или църкви и училища. Можем да наречем тези светилища „оракули“. Какво се практикувало преди всичко в такива оракули? Там се намирали най-напредналите индивидуалности от атлантското човечество. Те търсили навсякъде в атлантското население свои ученици, които били готови за обучение. Те били приемани в оракулите и били посвещавани в тайните на световното и човешкото развитие. Те се запознавали с истините, които се отнасяли до духовните основи на света, особено до духовните основи на нашата слънчева система. Имало оракул, посветен на Марс. Всички небесни тела от нашата слънчева система си взаимодействат. Онзи, който разглежда Марс само като физическо тяло, знае малко за действителните процеси на света. Едва онзи, който познава духовната страна на Марс, духовните същества на Марс, знае какви сили въздействат върху нас от Марс; той може да надникне малко в онези места, които се намират зад кулисите на обичайното съществуване. И вече може да се знае много за това, какви тайнствени сили управляват

нашата Земя, ако например сме запознати с тайните на Марс. Изобщо в атлантското развитие определени посветени трябвало да употребяват всички сили, които имали, за да изследват именно тайните на Марс. Те същевременно не могли да изследват тайните на Сатурн, на Юпитер, на Венера; за тях имало други оракули. Имало оракули, посветени на Венера, Сатурн, Юпитер, Марс, Меркурий и Вулкан. Също и един голям оракул – това бил най-значимият оракул на древна Атлантида, – който изследвал тайните на Слънцето и това, което като духовна същност на Слънцето действа върху Земята. Въоръжени със силите, които те по този начин изследвали, посветените могли да бъдат водачи на масите в Атлантида. А обединяващият всички водач бил най-дълбоко посветеният, великият водач на слънчевия оракул, който възвестявал онова, което се явява като духовно същество на Слънцето, онова, което могли да назоват с името „Христос“. То било възвестявано още в древна Атлантида.

На този посветен на слънчевия оракул била възложена една съвсем определена задача в съвсем определено време. Той имал задачата да избира от масата на атлантското население хората, които чрез душите си са особено подходящи да дадат основите за следатлантската култура. Трябва да си представим каква е била ситуацията в древното атлантско време: смятане, броене, комбиниране, съдене и така нататък не били способности, които душите притежавали тогава; тези способности човечеството трябвало да развие едва по-късно. Тогава душите имали способността да развият известно смътно ясновидство и известни магически сили. Те знаят как хората от древна Атлантида употребявали семенните сили на растенията подобно на това, както ние днес употребяваме силите на въглицата. Така както днес по нашите гари има складове за въглища и в които се съхраняват въглицата, с които задвижваме машините, които теглят нашите влакове, така атлантците са имали складове за събиране на всякакви семена. Да разгледаме една семка. Тя има силата да задвижи стъблото да расте нагоре. Тези сили атлантците могли да извличат, както ние можем да извличаме

силата от каменните въглища, която се крие в тях. И както днес нашите локомотиви се движат със силата на каменните въглища, така атлантите задвижвали своите превозни средства, които се носели близо до повърхността на земята, които имали един вид кормило за движение нагоре и надолу, със семенните сили. Атлантите били във всяко отношение различно устроени от днешните хора. Онези били големи изобретатели, които с оглед на употребата на тези семенни сили били в състояние да извършат много неща. Можем да ги сравним с нашите големи учени и техници, те получавали тогава в смътно ясновидство особено прозрение в природата на семената.

Тези големи носители на атлантската култура били най-малко подходящи да бъдат избрани за пренасяне на това, което било необходимо, за да се постави основата за следатлантската култура. По-скоро най-простите хора били тези, които развили началата на смятането, броенето, комбинирането и така нататък, онези, при които качествата, които съставлявали блясъка на атлантите, били най-малко развити. С този факт искаме да се утешим, когато днес учените гледат от високо на нас. Както тогава великият водач е трябвало да избере онези, които били прости хора, така днес трябва да бъдат избрани онези, които имат усет за въздействията на Христовия принцип в бъдещето, без значение, дали те стоят на върха на външната култура или не. Както тогава призивът на великия посветен Ману бе отправен към онези, които имали бъдещите качества в първата форма, така днес чрез антропософското движение се отправя призивът от спиритуалната страна, за да се подготвят душите за следващата културна епоха. Не сред онези, които имат блестящите качества на днешната ученост, се намират душите, които могат да пренесат културата отвъд настоящето.

Тези велики посветени на слънчевия оракул събирали около себе си в една област на запад от днешна Ирландия тези прости хора, докато другите групи от хора се придвижвали вече от дълго време от запад на изток.

[Тук прекъсват записките.]

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЗА ЗАПИСКИТЕ НА ЛЕКЦИИТЕ

*От биографията на Рудолф Щайнер
„Моят жизнен път“, 35-та глава, 1925 г.*

От моята антропософска дейност произлизат публикуваните за цялата общественост книги и поредицата лекционни цикли, които първоначално бяха замислени като частни издания, достъпни само за членовете на Теософското (по-късно Антропософското общество). Тези повече или по-малко точни записки на лекциите не са прегледжани и коригирани от мен поради липса на време. Аз бих предпочел устно изговореното слово да остане такова. Но членовете на Обществото изискаха разпечатването на циклите, което и стана. Ако бих имал време да коригирам нещата, нямаше още от началото да съществува ограничението «само за членовете». От повече от една година то вече е отпаднало.

Тук, в „Моят жизнен път“, трябва преди всичко да кажа как публикуваните ми книги и тези частни издания се вменват в това, което разпространявам като антропософия.

Който желае да проследи моите вътрешни усилия и работа за представянето на антропософията пред съзнанието на съвременното, той трябва да го направи въз основа на публикуваните ми съчинения. В тях аз разисквам всичко, което съществува в съвременното като стремеж за познание. Там е показано това, което в духовното съзерцание все повече се изграждаше като сграда на антропософията, но в много отношения се осъществи в несъвършен вид.

Редом с тези изисквания – да изградя антропософията и при това да служа само на това, което става, когато човек предава съобщения от духовния свят на общообразователния свят днес – се прибави и другото: да се съобрази с идващото от членовете на Обществото и разкриващото се като душевни нужди и духовни копнежи.

Тук се появи необходимост да бъде представено и разяснено съдържанието на Евангелията и на Библията изобщо в антропософска светлина. Изискваше се в курсове да се узнае търкуването на дадените на човечеството откровения.

След като се проведеха вътрешни курсове в смисъла на това изискване, се прибави и нещо друго. На тези лекции присъстваха само членове на Обществото. Те бяха запознати с началните сведения от антропософията. Пред тях беше възможно да се говори така, както към напреднали в областта на антропософията. Изложението в тези вътрешни лекции беше такова, каквото не би могло да бъде в публикациите, които бяха предназначени за външната общественост.

В тесните вътрешни кръгове аз можех да говоря за неща, които трябваше да изразявам по друг начин, ако те по начало биха били предназначени за широката публика.

Така в двустранността на публичните и частните издания лежи действително нещо, което произлиза от две различни основания. Публикациите за широката общественост са резултат от това, което работеше в мен; в частните издания заедно с мен работи и се стреми Обществото. Аз се вслушвам в трептенията на душевния живот на членовете и в моето живо участие в него от чутото произлиза начинът на изложението в лекциите.

Никъде и в най-малката степен не е казано нещо, което не е чист резултат от изграждащата се антропософия. Не може и дума да става за някаква отстъпка пред предразсъдъци или обичайни чувства на членовете на Обществото. Който чете тези частни публикации, може напълно да ги приеме като това, което казва антропософията. Затова когато изискванията в това отношение станаха по-настойчиви, без колебания се изостави условието тези печатни записки да се разпространяват само в кръга на членовете на Обществото. Само трябва да се има предвид, че в непрегледаните от мен лекции може да има грешки.

Правото за преценка на съдържанието на такива частни публикации обаче може да се признае само на този, който познава предпоставките за такава преценка. А за повечето от тези

публикации това е най-малкото да се познава антропософското познание за човека и Космоса, доколкото същността им е представена в антропософията, както и това, което се намира като „антропософска история“ в сведенията от духовния свят.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

1861 г.	Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
1872 г.	Гимназия до 1879 г. във Винар Нойшат.
1879 г.	Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
1882 – 1897 г.	Издава естественонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в «Немска национална литература» на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие «Въведение в естественонаучните съчинения на Гьоте» (Събр. съч. 1).
1884 – 1890 г.	Частен учител във Виена.
1886 г.	Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. «Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер» (Събр. съч. 2).
1888 г.	Издава списанието «Немски седмичник». Лекции в Гьотевото общество, Виена: «Гьоте като баща на новата естетика» (Събр. съч. 30).
1890 – 1897 г.	Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
1891 г.	Докторат по философия в Университета Росток. През 1892 г. излиза разширената дисертация «Истина и наука». Увод към «Философия на свободата» (Събр. съч. 3).
1894 г.	«Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед» (Събр. съч. 4).
1895 г.	«Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (Събр. съч. 5).
	«Гьотевият светоглед» (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин.
1897 г.	Издава «Списание за литература» и «Драматургични свитъци» с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
1899 – 1904 г.	Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт «Общобразователно училище за работници», Берлин.
1900 г.	«Взгледите за света и живота през деветнадесети век», по-късно излиза с разширения като «Загадките на философията» (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. «Мистиката в зората на съвременния духовен живот» (Събр. съч. 7).
1902 – 1912 г.	Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.
1902 г.	«Християнството като мистичен факт и Мистерии на древността» (Събр. съч. 8).
1903 г.	Основава и издава списание «Луцифер», по-късно «Луцифер-Гнозис» (Статии в Събр. съч. 34).
1904 г.	«Теософия». Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
1094 – 1905 г.	«Как се постигат познания за висшите светове?» (Събр. съч. 10),

- «Из хрониката Акаша» (Събр. съч. 11), «Степени на висшето познание» (Събр. съч. 12).
- 1910 г. «Въведение в тайната наука» (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на «Четири мистериини драми» (Събр. съч. 14).
- 1911 г. «Духовното ръководство на човека и човечеството» (Събр. съч. 15).
- 1912 г. «Антропософски календар на душата», «Максими» (Събр. съч. 40), «Път към себепознание на човека» (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. «Прагът на духовния свят» (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство «евритмия», чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. «Загадките на философията» (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. «Върху загадките на човешкото същество» (Събр. съч. 20). «Върху загадките на душата» (Събр. съч. 21). «Духовният облик на Гьоте в откровенията на неговия «Фауст» и в «Приказка за зелената змия и красивата лилия» (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за «троичното устройство на социалния организъм», «Основи на социалния въпрос» (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Шутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание «Гьотеанум».
- 1922 г. «Космология, религия и философия» (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. «Антропософското общество» прераства в «Единно антропософско общество» под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му «Моят жизнен път» (Събр. съч. 28), както и «Ръководни антропософски принципи» (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху «Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания» (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъсната лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер умира в Дорнах.

В Поредица „Просветление“ досега:

1. Рудолф Щайнер, „Същност на музикалното“
2. Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма“
3. Рудолф Щайнер, „За мистерийните драми“
4. Рудолф Щайнер, „За инициацията“
5. Рудолф Щайнер, „Проблеми на модерната психоанализа“
6. Рудолф Щайнер, „Стихове и медитации“
7. Рудолф Щайнер, „Смъртта като преобразуване на живота“
8. Рудолф Щайнер, „Окултна история“
9. Рудолф Щайнер, „Индивидуални духовни същества“
10. Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“
11. Олаф Кооб, „Азът и неговият двойник“
12. Рудолф Щайнер, „История на човечеството“
13. Рудолф Щайнер, „Фридрих Ницше,
борец срещу своето време“
14. Рудолф Щайнер, „Четири мистерийни драми“
15. Рудолф Щайнер, „Мистерийни центрове“
16. Рудолф Щайнер, „Първоначални импулси
на духовната наука“
17. Рудолф Щайнер, „Тайните на прага“
18. Рудолф Щайнер, „Сътворението на света и човека“
19. Рудолф Щайнер, „Човекът и светът. Действието на духа
в природата. За същността на пчелите“
20. Рудолф Щайнер, „Природата и човекът от гледна точка
на духовната наука“
21. Рудолф Щайнер, „Природни и духовни същества“
22. Рудолф Щайнер, „Връзката между живите и мъртвите“
23. Рудолф Щайнер, „Животът на човека и животът на Земята“
24. Йохан Валентин Андре, „Химичната сватба
на Християн Розенкройц“
25. Олаф Кооб, „Болната кожа“
26. Олаф Кооб, „Ако органите можеха да говорят“
27. Рудолф Щайнер, „Терапията от гледната точка
на духовната наука“
28. Рудолф Щайнер, „Свърхсетивният човек“

- от антропософска гледна точка“
29. Рудолф Щайнер, „Духовните скрити причини за Първата световна война“
 30. Рудолф Щайнер, „Здраве и болест“
 31. Рудолф Щайнер, „Формиране на съдбата и живот след смъртта“
 32. Рудолф Щайнер, „Животът между смъртта и новото раждане“
 33. Рудолф Щайнер, „Познание за съществуването на човека“
 34. Рудолф Щайнер, „Духовни взаимовръзки в изграждането на човешкия организъм“
 35. Рудолф Щайнер, „Подготвителни етапи на Мистерията на Голгота“
 36. Рудолф Щайнер, „Ритми в космоса и в човешкото същество“
 37. Рудолф Щайнер, „Карма на неистината, Втора част“
 38. Рудолф Щайнер, „Духовните същества в небесните тела и природните царства“
 39. Рудолф Щайнер, „Медитативни разглеждания и насоки за задълбочаване на лечебното изкуство“
 40. Рудолф Щайнер, „Стойността на мисленето за едно удовлетворяващо човека познание“
 41. Рудолф Щайнер, „Централна Европа между Изтока и Запада“
 42. Рудолф Щайнер, „Мисията на новото духовно откровение“
 43. Рудолф Щайнер, „Основни елементи на езотериката“
 44. Рудолф Щайнер, „Кармата на професията на човека във връзка с живота на Гьоте“
 45. Рудолф Щайнер, „Човешки въпроси и мирови отговори“
 46. Рудолф Щайнер, „Съзнанието на посветения“
 47. Рудолф Щайнер, „Три перспективи на антропософията“
 48. Рудолф Щайнер, „Метаморфози на душевния живот, Първа част“
 49. Рудолф Щайнер, „Отговори на мирови и житейски въпроси с помощта на антропософията“

Онези, които са работили много и години наред в този кръг, или са участвали в друг такъв кръг, ако се върнат в мислите си във времето, когато те, така да се каже, за пръв път са чули нещо за това, което антропософската духовна наука е призвана да каже на човечеството, ще си спомнят, че някои неща от това, което са възприели тогава като нейно послание, са изглеждали не само като невероятни, но може би като смущаващи и фантастични – за да не кажем нещо още по-лошо. С течение на времето обаче онези, които в последствие все повече и повече се приобщаваха към антропософския мироглед, привикнаха с определен свят на сетивата и на чувствата, който прави възможно да се приемат неща, които се предават от висшите светове, така, както се приемат разказите за факти, които се случват според физическия план, във физическия свят. Онова, което би могло да се нарече доказателства за духовнонаучните разкрития, изобщо не трябва да се търси в областта, в която се търси доказателството за признатите научни истини.